

РАЇСА ТИШКЕВИЧ

САРНІ

КРАЄЗНАВЧИЙ
НАРИС

Рівне-2016

УДК 94(477.8)
ББК 63.3(4Укр-4Рів)
Т 473

*Автор висловлює подяку за сприяння у виданні книги
міському голові – Світлані Усик, та фотокореспонденту
газети «Сарненські новини» – Василю Сосюку
за надані світлини по сучасності.*

Тишкевич Р. К.

Т 473 **Сарни:** історико-краєзнавчий нарис / Р. К. Тишкевич. – Рівне :
Дятлик М. С., 2016. – 231 с.

ISBN 978-617-515-216-4

Увазі читача пропонується книга, що знайомить зі сторінками історії міста Сарни. Зібрані у виданні матеріали відображають аспекти історичного, економічного та культурного життя сарненчан від найдавніших часів до сьогодення.

Книга буде цікавою для краєзнавців, викладачів, студентів, учнів та широкого кола читачів.

УДК 94(477.8)
ББК 63.3(4Укр-4Рів)

ISBN 978-617-515-216-4

© Тишкевич Р. К., 2016

САРНЕНСЬКИЙ ВАЛЬС

Слова В. Петренко

Музика В. Торчик

Світанковими росами вмиті,
Вбрані вербами схили Случа.
І не владні над ними століття,
Хоч літа наче блискавки, мчать.

Тільки зорі палають незмінно,
Вічні відблиски в водах тремтять.
Ця земля материнська нетлінна
У загнанні бентежних багать.

Приспів:

Над Случанськими берегами
Розкотились будівлі над містом.
Вкриті зеленню і садами
Найрідніше у світі місто.

Що там доля тобі присудила,
Скільки терній на шлях твоїй спаде?
Тільки жити без тебе не сила,
І миліше не буде ніде.

Хтось нарік тебе іменем Сарни,
На єство тебе благословив.
І у друге сторіччя не марно
Двері час без вагань відчинив.

Приспів.

Кожна вулиця, кожна стежина,
Наче риска життя на долоні.
І провіщано їм неодмінно
Опинитись у щастя в полоні.

І тривоги, і радощі будуть,
Будуть грози і райдуги чисті.
І піснями та працею дюди
Будуть славити сонячне місто.

Приспів.

Сарни з висоти пташиного лету.
Сучасне фото.

В КРАЮ ЛІСІВ ТА БОЛІТ

Місто Сарни – районний центр Рівненської області – розташоване в північній частині Західного Полісся на Верхньоприп'ятській низовині, на так званій Сарненській рівнині. Сьогодні площа міста становить 2092 гектарів. В ньому проживає близько 28 тисяч чоловік.

Сарни має вигідне географічне положення. Тут розгалужуються залізничні колії Київ–Ковель та Рівне–Лунінець, а також автомобільні шляхи Київ–Брест та Рівне–Пінськ. Це дає можливість транспортного зв'язку в усіх напрямках з важливими промисловими і культурними центрами.

Від обласного центру місто віддалене на 97 кілометрів, від столиці – на 300, кордону з Білоруссю – на 85 кілометрів. Воно розташоване в межиріччі Случа й Горині, які належать до басейну Дніпра, оточене сосновими й сосново-дубовими лісами, піщаними дюнами та імливими болотами, незайманими куточками природи, де збереглися типові ландшафти, багаті рослинним і тваринним світом. Тут найбільш поширені болотні ґрунти – середньоглибокі і глибокі торфовища. Ці ґрунти займають близько 50% усієї площі району. Дерново-підзолистими ґрунтами зайнято 30%, лучними – 12%, дерновими – 8% території.

На околицях Сарн є запаси торфу, будівельних пісків, глини, крейди, гранітів тощо. В палеогенових пісках та покладах гранітів знаходять вкраплення бурштину.

До басейну річки Горинь належать озера Сомино, Карасинське, Озерське, Стрільське. Гідрологічний заказник оз. Сомино є пам'яткою природи всеукраїнського значення. В районі є 4 заказники місцевого значення, 5 пам'яток природи, 2 заповідні урочища. Загальна

площа рік району становить 1549, озер – 282, боліт – 12538 гектарів. В урочищі «Дубки», що прилягає до Сарн, розміщена адміністрація новоствореного Рівненського природного заповідника. Він розташований на території Дубровицького, Рокитнівського та Сарненського районів, загальною площею понад 42 тис. гектарів, об'єднавши чотири заказники з неповторними природними умовами, рослинним і тваринним світом, ландшафтами, болотними і лісовими масивами, чудовими озерами й річками. Тут виявлено близько 700 видів судинних рослин, 320 наземних хребетних тварин. З них 21 вид рослин і 25 видів тварин занесені до Червоної книги України. Два види рослин (козельці українські і смілка литовська) охороняються Європейським Червоним списком.

Заповідне урочище «Тріщава» привертає до себе увагу кришталево чистою водою, що пробивається джерельцем за півкілометра від р. Горинь. Навколо нього височать 200-літні дуби. З давніх-давен цю воду вважали цілющою. Тут колись була старовинна каплиця. В епоху суцільної атеїзації її зруйнували. Каплицю було відбудовано в 1991 р. і освячено на свято Івана Купала.

Сарни – районний центр, тому доцільно хоч би оглядово розповісти і про район. Понад 50 відсотків площі займають болотні ґрунти. Також поширені дерново-підзолисті, лучні, дернові. Більшість ґрунтів має низьку природну родючість, яку підвищують комплексними заходами: вапнуванням, внесенням органічних добрив.

Значне місце в природному ландшафті займають луки: суходільні, низинні, заплавні.

САРНЕНСЬКІ ЛЕГЕНДИ

Про походження назви міста існують різні легенди. Одна з них розповідає, що його назва пішла від лісової дикої чорної кізочки – сарни, яка водилася у давнину в дрімучих лісах сучасного Полісся. Селище, що стало будуватися навколо станції, теж одержало назву Сарни. Інша ж стверджує, що вибігла ця граціозна тварина на лісову галявину, де започатковувалося нове поселення, і хтось із будівельників захоплено вигукнув:

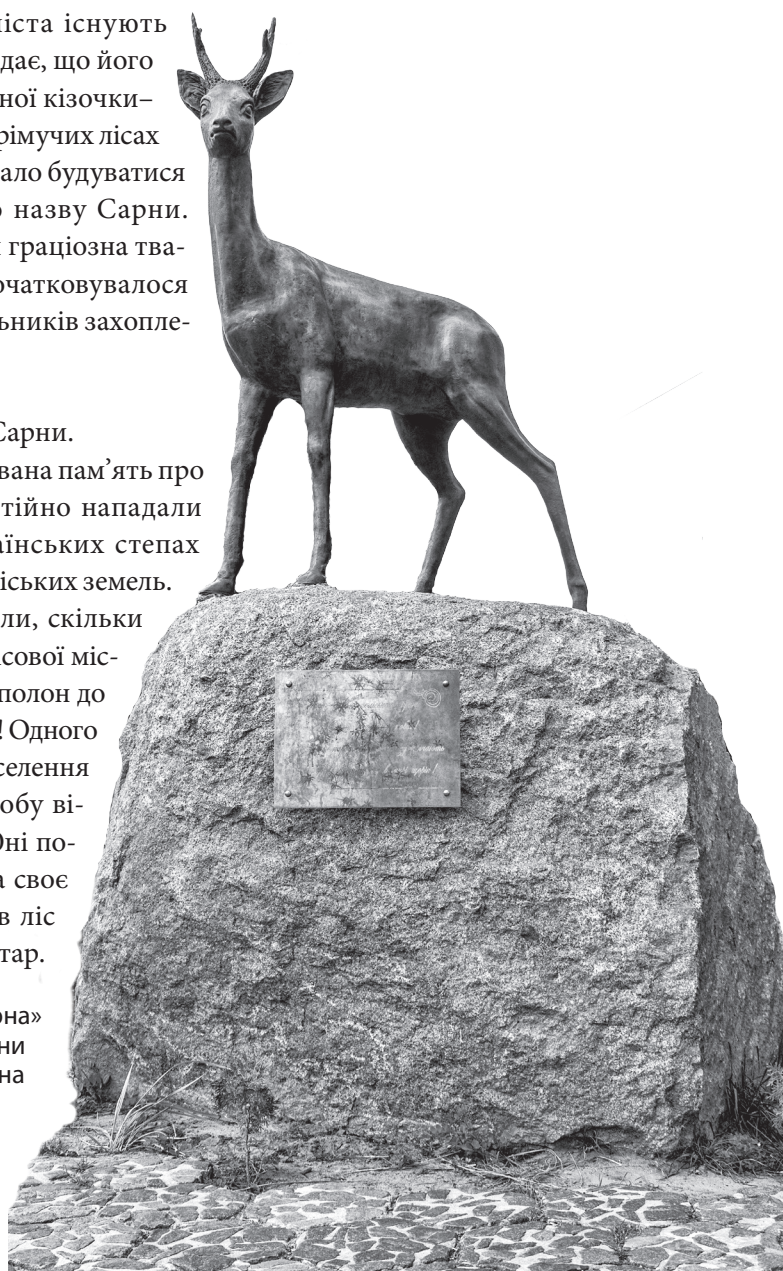
– Погляньте, сарна!

І так село стали називати Сарни.

В давніх переказах закарбована пам'ять про минулі часи, на землі краю постійно нападали татари. Кочували вони по українських степах і проводили свої набіги аж до поліських земель.

Скільки міст вони розорили, скільки спалили, доки дійшли до нашої лісової місцевості, а красунь дівчат брали в полон до свого жорстокого і жадібного хана! Одного разу напали вони на невелике поселення серед густих поліських лісів, худобу відібрали, убогі хатини спалили. Юні поліщучки подивились востаннє на своє спалене село, вирішили втекти в ліс і там сховатись від ненависних татар.

Пам'ятник-символ міста «Сарна» в парку залізничників м. Сарни відкритий 20 червня 2016 р. на день міста

Довго переховувались дівчата під кронами віковічних дерев, довго блукали по лісі, заплутуючи свої сліди. Але татарва йшла слідом і ні на крок не відступала. Знесилені дівчата набрали на чисте лісове озеро, де їх і настигли татари. Згадавши рідну землю, спалені хати, вони вирішили краще закінчити своє юне життя, аніж віддатися на поругу ворогові. Безнадійно линуло по лісі далеке і тихе «сарни», а очі лісових козуль сарн, наповнені слізьми, проводжали в останню путь дівчат, ніби співчуваючи їм.

Поліщучки не осоромили свій народ, не зганьбили свою дівочу честь, вони втопились у чистих водах лісового озерця. На тому місці, де втопились дівчата виросла калина, а там, де сконали вороги в трясовині, з'явилися гнилі купини. З того часу дівочу красу порівнюють з калиною, а в шумі густої лепехи на березі озера рано-вранці чи пізнього вечора чути тихе «сар-ни», «сар-ни»... Тому люди назвали своє поселення в глибині Полісся Сарнами.

Яка із цих легенд ближча до істини, не так уже й важливо, адже безсумнівним є те, що саме ця дуже красива, безневинна трав'яниста тваринка дала ім'я неповторному поліському поселенню.

*Іздалеку все в оксамиті.
На соснах гойдається вись.
Дрімать тривоги під вітами –
З корінням смолистим сплелись.
Окопів незгоєні шрами
І гільзи іржаві в росі.
І вибіжить сарною пам'ять
Із сарненських тихих лісів*

(П. Велесик)

Такий вже ми романтичний народ – поліщуки, що без легенди ніяк не можемо. Ось і для швидкоплинної річки, що підступила плесом зі сходу до Сарн, назву дала легенда. На цей раз дуже болюча, трагічна, як долі людські.

Перевозили брат і сестричка домоткане полотно до протилежного берега, де збиралися купці, щоб обміняти на щось корисне в господарстві. Та підхопила човен бистрина і перекинула. Не повернулися діти додому. Про той випадок (случай) оповідали люди одне одному, щоб застерегти від біди інших.

«Отакий случай, слу – ча – й – й – й», – лунало від хати до хати.

Так і стали з того часу називати підступну річку Слу-
чем, а вона з цього часу виправдовує, на жаль,
цей свій норовистий характер.

ПОГЛЯД У МИНУЛЕ

Якщо говорити про минуле Сарн, звичайно, його не можна розглядати відірваним від історії Полісся в цілому. Полісся – улоговина, яка на сході сягає Дніпра, на півдні – схилів Волино–Подільського і Овруцько–Словечанського плато, на заході – Західного Бугу, на півночі окреслюється лінією, що йде на північ від Бреста, Кобрини, у напрямку Ганцевичів і Слуцька.

Відомості про населення Полісся накопичувались протягом століть. Це – записи мандрівників, літописні відомості, історико–статистичні звіти, археологічні дослідження.

Полісся згадується в описах мандрівників і пам'ятках історичної картографії. Про нього пише, але не вживає цієї назви, ще Геродот: «Земля їх поросла густими лісами». Згадує Полісся і грецький географ Клавдій Птолемей (II ст. н. е.). На його карті ми бачимо велику притоку Дніпра, яка витікає з озера Амадок (Пінських боліт).

Нагромаджені знання істориків, археологів, етнографів збудили інтерес до ґрунтовнішого й ширшого вивчення цього регіону, засвідчили своєрідність пам'яток Полісся і їх значення для пізнання слов'янської культури. Історико–культурну характеристику краю можна скласти на основі ряду джерел: пам'яток архітектури, мистецтва, письма.

Важливе значення для вивчення етнічної історії Волині мали організовані Південно–Західною філією Імператорського Російського географічного товариства етнографічно–статистичні експедиції, що проводилися наприкінці 60–х – на початку 70–х років XIX ст. під керівництвом Павла Чубинського. Матеріали, зібрані в ході наукових досліджень, були опубліковані в праці «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край».

Ще в першій половині XIX ст. сформувалася так звана українська школа в польських історико–краєзнавчих дослідженнях. З середини XIX і до початку XX ст. її представниками були М. Балінський, Т. Ліпінський, які опублікували у Варшаві тритомник «Старожитна Польща під поглядом географічним, історичним і статистичним» (1843–1846).

Відомості про Полісся знаходимо також у творах польського письменника Юзефа Крашевського (1812–1887 рр.). Він мешкав на Поліссі, написав книгу «Спогади з Полісся, Волині й Литви», які були видані в середині XIX ст.

в Парижі. Ю. Крашевський подає матеріали з історії краю, описи побуту місцевого населення. Свої мандрівки він здійснював на конях, човнах–байдарках по Прип'яті та її притоках¹. Ним записана легенда, що в давнину Прип'ять називали «Трип'ять», оскільки збирала вона води п'ятнадцяти річок. Ю. Крашевський був не тільки дослідником, істориком, етнографом, письменником, а ще й художником. Він малював портрети поліщуків, місцеві пейзажі. Відома його картина «Хата в Осові на Поліссі».

Чимало фактичної інформації містять праці Олександра Яблоновського, автора 19 тому серії «Історичні джерела» («Землі Руські: Волинь і Поділля», 1889), та уродженця Волині Тадеуша Стецького «З бору і степу»².

Змістовні матеріали з історії та географії Волині містить «Словник географічний царства Польського та інших країв слов'янських». Зокрема, у 13 томі цього видання було вміщено статті О. Яблоновського «Волинь» та Й. Кшивіцького «Волинська губернія». Усі названі праці були опубліковані польською мовою.

Деякі етнографічні відомості про Волинське Полісся, зокрема давній його період, містить другий том «Давньої Польщі» польських авторів М. Башинського і Т. Липинського.

Дослідження студентів Київського і Віленського університетів, науковими експедиціями 1897–1899 рр. русел річок Горинь, Случ, Стир, які проводили М. Ф. Біляшівський, В. А. Мошков.

З тогочасних краєзнавчих праць заслуговує на увагу «Ілюстрований путівник по Волині» М. Орловича, виданий у 1929 р. Пропонуючи ознайомитися з туристичними маршрутами Західної Волині, автор подає короткі історичні відомості про її населені пункти та пам'ятки.

Названі праці, як і більшість краєзнавчих публікацій 20–30-х рр., написані польською мовою, а от україномовних публікацій виходило дуже мало. До числа останніх належали дослідження Олександра Цинкаловського. Він народився у Володимирі-Волинському, навчався у Варшавському університеті, де вивчав церковну історію, християнську археологію, мистецтво. Згодом, працюючи в державному археологічному музеї у Варшаві, дослідник часто виїздить в експедиції на Волинь, проводить археологічні розкопки³.

Зібрану в 1930-х рр. цінну наукову інформацію з історії Волині краєзнавцю вдалося опрацювати та опублікувати лише у повоєнний час, коли він проживав у Польщі. Особливої уваги заслуговують його монографії «Матеріали до праісторії Волині і Волинського Полісся» (1961), «Стара Волинь та Волинське Полісся» (т. 1, 2, 1984, 1986).

¹ Крашевський Ю. І. Спогади з Полісся, Волині і Литви. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. – 244 с.

² Stecki T. Z boru i stepu: Obrazy i pamiątki. – Kraków, 1888. – 347 s.

³ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. У 2-х т. Т.1. – Вінніпег, 1984. – 601 с.; Т. 2. – Вінніпег, 1986. – 579 с.

У 50-х рр. ХХ ст. дослідження проводилися в рамках офіційної історичної науки, яка провідними напрямками досліджень обрала вивчення революційних процесів в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., зародження і розвиток робітничого класу, втілення керівної ролі Комуністичної партії на головних етапах становлення радянської держави та в періоди найбільших її випробувань. Це значно звужувало тематику досліджень, сприяло поширенню кон'юнктурних публікацій.

Однак, важливим стимулом для розгортання краєзнавчого руху стала робота над виданням 26-ти томної історії міст і сіл Української РСР, яка розгорнулася у 1960-х рр. і тривала впродовж дванадцяти років. До написання нарисів з історії населених пунктів були залучені сотні краєзнавців на місцях, працівники музеїв, викладачі вузів, вчителі шкіл. Наукове забезпечення видання було виконане вченими Інституту історії АН УРСР та інших провідних наукових закладів України. Очолювала роботу Головна редакційна колегія під керівництвом П. Тронька. У 1973 р. вийшов том присвячений Рівненській області⁴.

Одночасно були підготовлені роботи, у яких досліджувалась історія окремих міст Волині. Цінні матеріали з історії Сарн містить історико-краєзнавче видання Г. Ваганова «Сарни»⁵.

Важливим джерелом для вивчення сучасної Сарненщини є археологічні дослідження, які проливають світло на життя давніх поліщуків. Археологи й історики вирізняють у ньому дві культурні зони. Археолог В. Кухаренко зазначає: «Починаючи з середини неолітичного часу і до середньовіччя включно Полісся різко поділялося на дві самостійні історичні області: західну і східну. Межею між ними впродовж багатьох століть була лінія орієнтовно по ріках Ясельді, Прип'яті, Горині та Случі. Більша частина цієї археологічної межі в деталях збігається з межею розселення балтів та слов'ян у давнину, що її встановлено за мовними даними. Пізніше річка Ясельда стала межею між українцями та білорусами».

Численні археологічні пам'ятки, що зберігаються в Сарненському, Рівненському музеях, свідчать про те, що на території району люди жили з давніх-давен. Археологічні експедиції протягом тривалого часу досліджували пізньопалелітичні стоянки, що знаходяться на території нинішнього Сарненського району. Серед кам'яних знарядь, знайдених під час розкопок, переважали всілякі ножоподібні інструменти, різці, скребки, наконечники легких мисливських списів, проколки тощо. З кістки, рогу, зокрема з бивнів мамонта, виготовляли наконечники, молоткоподібні та клиноподібні інструменти, проколки, голки та інші побутові предмети. Знайдено уламки керамічного посуду, ліпленого вручну, обпаленого в печах, оздобленого різноманітним орнаментом. У цей же період виникло примітивне ткацтво.

⁴ Історія міст і сіл Української РСР. Рівненська область. – К.: Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 656 с.

⁵ Ваганов Г. П. Сарни : краєзн. нарис / Г. П. Ваганов. – Львів : Каменярь, 1979. – 80 с.

Археологічні знахідки з фондів
Сарненського історико-етнографічного музею

Неоліт був періодом високого розвитку матріархального родового ладу, про що свідчать великі родові могильники. Переважна більшість неолітичних поселень розташована на Погоринні та Послуччі. Поселення були здебільшого довгочасні. Житла наземні або напівземлянкові, часто споруджувалися з використанням дерева.

З розпадом родообщинних зв'язків утворюються родоплемінні об'єднання дулібів, древлян. На північний схід між Прип'яттю, Горинню, Случем і Тетереvom простягається древлянська земля, багата городища-

ми. Тут і виникло окреме князівство, до якого входило п'ять удільних князівств: Турівське, Чорторийське, Корецьке, Пінське, Дрогичинське. Першим князем, що підкорив древлян, був спадкоємець Рюрика Олег (879–912 рр.).

Утворення давньоруської держави Київської Русі в X ст. призвело до зміцнення економічних зв'язків між частинами Русі, сприяло розвитку торгівлі. На берегах річок Горині, Случі, Стиру виникли численні поселення та укріплення; в Погоринні – Степанське та Кричильське городища. Степанське князівство в XI–XII ст. входило до складу турово-пінських земель.

Цінним джерелом при вивченні історії цього краю доби середньовіччя є Галицько-Волинський літопис, в якому під роком 1275 р. згадується похід князя Мстислава, що пройшов «пустошачи по Полісся»⁶.

На історичному розвитку краю в свою чергу відбилися й часті адміністративні переділи. Зокрема, у киево-руську добу проходив тут кордон Київської Русі з Литвою. Після об'єднання 1199 р. Галицького і Волинського князівств територія нинішнього Рівненського Полісся входила в єдине Галицько-Волинське князівство. Вже у грудні 1240 р., вторгнення монголо-татарських завойовників, а саме військ Батия, призвело до погромів поселень Південної Русі. Нові біди приніс у 1259 р. похід монголо-татар під командуванням Бурундая. Після цих походів багато міст перестали існувати або ж перетворилися на села⁷. До того ж, напади татар не припинялися впродовж половини тисячоліття історії цих земель. У 1454 р. кримські татари спустошували села і міста.

⁶ Літопис Руський за Іпатським списком. Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – С. 429.

⁷ Прищепа Б., Нікольченко Ю. Стародавнє населення поліського регіону Рівненщини // Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія: зб. наук. праць. Вип. I, Ч. II. – Рівне: Україна-синтез, 1996. – С. 124 – 136.

Коли Галицько-Волинське князівство, ослаблене внаслідок монголо-татарських нападів, втратило свою незалежність, за ці землі у другій половині XIV ст. між Литвою і Польщею тривала майже тридцятирічна боротьба.

У відносно короткий період (майже 40 років) перебування частини українських земель під владою великого литовського князя Вітовта (1392–1430), за свідченням істориків, незмінним залишався попередній політико-економічний лад: «Ми старого не чіпаємо, а нового не впроваджуємо», – заявляли великі князі. Це стосувалося православної віри, давньоруської мови (яка в XIV–XV ст. була офіційною у Великому князівстві Литовському). Такі обставини сприяли політичній, економічній та релігійній (православній) самостійності цих земель. До того ж близькість до Заходу створювала ґрунт для належного культурного розвитку.

Великий литовський князь Свидригайло жалуваними грамотами наділяв земельними володіннями князя Острозького. Йому став належати Степанський замок. У жалуваних грамотах було записано: «Щоб ці села держати вічно, непорушно, з усім, що до цих сіл належить: з полями, сіножатями, з водами, з ріками, з криницями, з притоками, з озерами, з рибами, з млинами, з ставками, з лісами, з дібровами, з порослями, з бобровими гонами, з болотами, з травами, з бортними деревами, з вигонами і з усіма видатками й прибутками».

Після смерті Свидригайла в 1452 р. Волинське князівство було остаточно ліквідоване. Волинь стала складовою частиною Литовського князівства.

Дослідники, виходячи з історичних свідчень, робили спроби уточнити географічні межі Полісся, враховуючи при цьому географічні та історичні аспекти. Точніші відомості про Полісся дають картографи XVII ст. – Г. Гаррітсон і Г. Л. де Боплан. Перший відносив до нього райони від Бреста до Мозиря і від Пінська до Волині; другий – область, обмежену на півночі, сході й заході Прип'яттю та Горинню. Така локалізація Полісся підтверджується етнічною історією цього краю: саме тут сусідили різні східнослов'янські племена – поляни, сіверяни, древліани, волиняни, дреговичі.

У 1507–1508 рр. «батьком» польської картографії Бернардом Ваповським у римському виданні птолемеевої «Географії» була вміщена карта тогочасної Польщі та Русі. На ній теж зафіксовано Острог, правда, на північ від Новогрудка (нині Білорусь). Карта Ваповського крім того має ряд інших неточностей. Так, на ній позначене велике безіменне озеро, з якого наче б то беруть початок Стир з Турією, а також Случ і Горинь (ріки Іква та Стохід зовсім відсутні). Особливий інтерес для нас становить той факт, що на згаданій карті серед інших населених пунктів позначені Дубровиця, Степань.

1570 р. у Венеції з'явилася карта Андрія Погребія, на якій біля Любомля (Волинська область) позначено озеро і ріку Прип'ять, що з нього витікає.

Після Люблінської унії (1569 р.), внаслідок якої була утворена Річ Посполита, територія сучасної Сарненщини перейшла від Великого князівства Литовського під юрисдикцію Польської Корони. На Волині був створений новий повітовий адміністративний устрій. Ці повіти, а в їх складі міста, містечка, гідрографічна мережа, були нанесені на карту Т. Маковського, яка вийшла друком у 1613 р. в масштабі 1:1300000. Значення її (тобто карти)

полягало у тому, що це була перша від часів Ваповського друкована, а разом з тим зовсім оригінальна карта Речі Посполитої, і Волині зокрема. Маковський виправив обрис всіх головних приток Прип'яті, у тому числі Горині, зобразив на карті деякі інші ріки Волині, які раніше залишалися поза увагою картографів (Корчик, Ікву та ін.), наніс на карту понад 50 нових населених пунктів. Проте й ця карта грішила численними неточностями. Так, на ній не було зображено р. Стохід, р. Корчик впадає не у Случ, а в Горинь, витоки Ікви розташовані під Кременцем тощо.

У 1650 р. була видана карта «Tabula Paludum Polesie» пруського лікаря та картографа Данієля Цвікера, на якій зазначено, що це: «Нова і тепер вперше видана карта боліт Полісся...». Карта гравійована на міді відомим гравером Вільгельмом Гондіусом у Данцігу (Гданську). На ній показано близько 330 географічних об'єктів у малодослідженій на той час місцевості.

У XVII ст. більша частина сучасної Рівненщини залишалася в межах Луцького повіту Волинського воєводства, поділяючись на густу мережу волостей, що становили нижню ланку регіонального управління. Серед Дубенської, Острозької, Рівненської та інших волостей існувала і Степанська волость (нині Сарненський район).

Майже всі поселення сучасної Сарненщини у XVI–XVII ст. належали магнатам, зокрема князям Острозьким, Заславським. Частина з цих земель були власністю досить заможного Степанського монастиря.

Одночасно з розвитком сільського господарства почало розвиватись ремесло, що зосереджувалось у містах. Збільшувалось товарне виробництво.

Полісся на карті Великого Князівства Литовського М.-К. Радзивілла.
Амстердам, 1613 р.

Степанський замок. Малюнок Йогана Мюнца, 1783 р.

В XVI–XVII ст. на Волинському Поліссі уже сформувались високорозвинуті (як на той час) ремесла. По селах повсюдно було поширене ткацтво, гончарство, бондарство, ковальство. В містах зосереджувалось виробництво сукна, ковдр, зброї, музичних інструментів, ювелірних виробів. Населення займалось лісовими промислами, рибальством, бджільництвом.

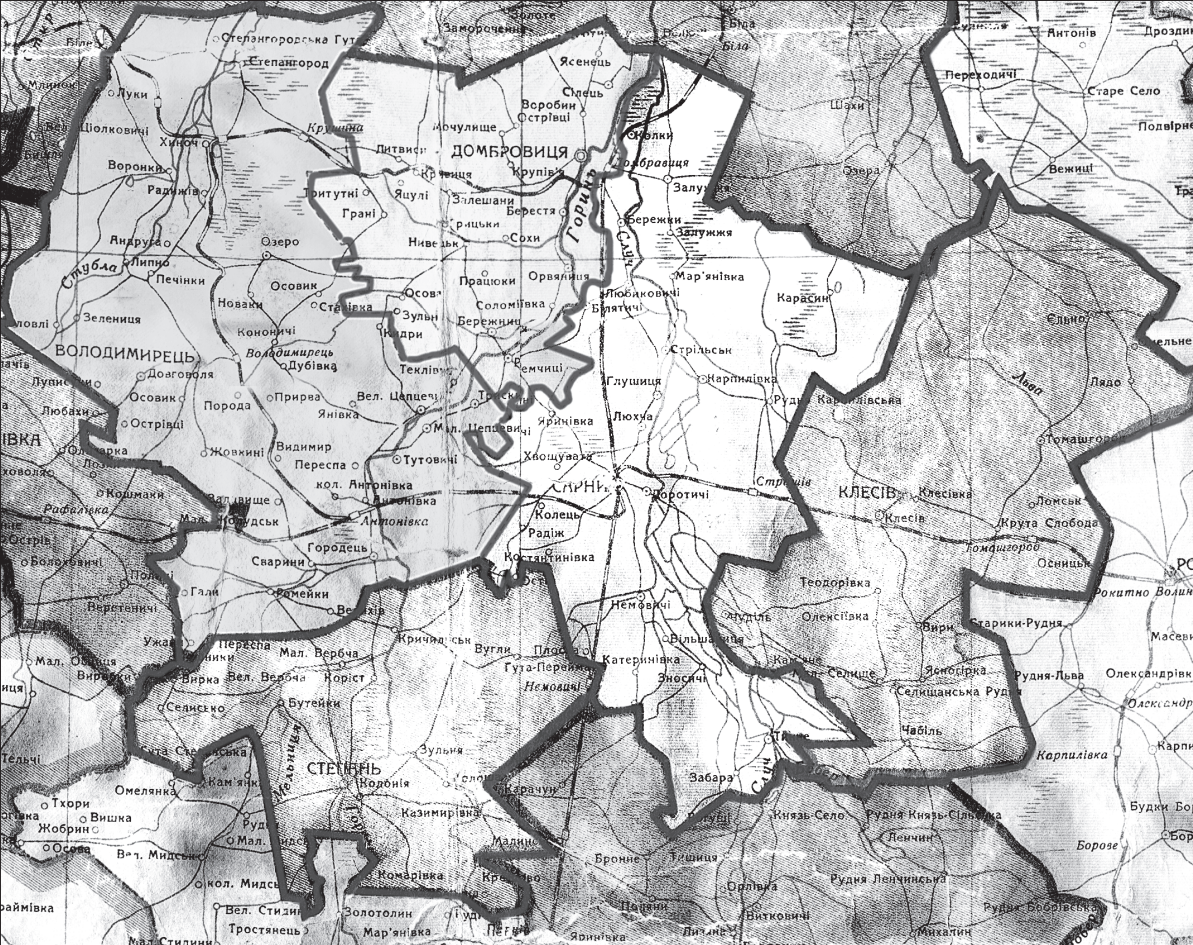
Активну участь жителі Сарненщини, зокрема Степані, сіл Немович, Короста, Тинного, Тутович, Ремчиць, брали участь у Національно–визвольній війні 1648–1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького.

Зокрема, 24 лютого 1648 р., возний Волинського воєводства подав заяву про те, що він разом із шляхтичем Яном Ястребським, слугою посесора с. Сарни пана Корчевського, гнався 14 лютого 1648 р. за підданими з Сарн, які тікали до Осницька, маєтності князя Четвертинського. На вимогу Ястребського повернутись назад втікачі кинулись до зброї. В самому Осницьку давніші втікачі з Сарн теж загрожували Ястребському, який вимагав, щоб вони повернулись до Корчевського. Втікачів із с. Сарни було більше півсотні. У документі подані прізвища усіх родин⁸.

У 1648 р. під Степаном відбулась битва повстанського війська з переважаючими силами С. Чарнецького. В 1649 р. селянсько-козацькі війська оволоділи Степаном.

Відома скарга пана Мартина Яневського, від 5 лютого, про те, що декілька сотень селян зі с. Сарни князя Чарторийського в серпні 1649 р., коли

⁸ Україна перед визвольною війною 1648–1654 рр.: 36. документів (1639–1648 рр.).– К.: Вид–во АН УРСР, 1946.– С. 187–188.

Сарненський, Клесівський та Степанський райони на карті Рівненської області 1940 р.

позивач зі сім'єю виїхав в Олику, напали на його хутір у с. Цепцевичах та пограбували все майно⁹.

Внаслідок занепаду Речі Посполитої та розподілу Польщі, ці землі були приєднані до Російської імперії. У 1792 р. була утворена Волинська губернія, до складу якої входили і землі сучасної Сарненщини, що належали до Рівненського повіту. Така система адміністративного устрою з незначними змінами зберігалася до падіння Російської імперії, до 1917 р.

4 березня 1918 р., згідно «Закону про новий територіально-адміністративний поділ України», територія УНР була поділена на 30 земель. Повіти Рівненський (з сарненською землею), Острозький, Заславський, Крем'янецький, південна частина Дубенського та західна частина Старокостянтинівського були об'єднані у Погорину з головним центром у м.Рівне. Проте цей поділ не вдалося повністю втілити в життя через відомі військово-політичні події, що точилися того часу в Україні.

У серпні 1919 р. Рівненщину захопили польські війська, і вже 9 вересня територію нинішньої області було включено до складу новоутвореного Волинського округу. Захопивши територію Західної України, поляки встановили тут жорстокий військово-терористичний режим. Вони утворили свої

⁹ Архив Юго-Западной России. В 8-ми частях 35 т.– Ч. 3. Т. 4.: Акты относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого.– К., 1914.– С. 409.

адміністративні та жандармські органи, суди, комісаріати, староства, повітові та міські органи влади. Не краще довелося поліщукам і після приходу Червоної Армії, коли владні функції виконували ревкоми та чекістські органи: почалися масові арешти, працювали польові суди, що часто-густо виносили смертні вирoki за політичну діяльність.

Як бачимо, у роки Української демократичної революції 1917–1920 років, нелегкі часи переживала Україна, а разом з нею і Сарненщина. Досить згадати про калейдоскопічні зміни влади. Так, у Рівному органи Центральної Ради існували за цей час 345 днів, Гетьманату – 195 днів, Директорії – 180 днів, Радянської влади – загалом 181 день (22 дні у 1918 р., 112 днів у 1919 р., 47 днів у 1920 р.).

Перебіг історичних подій склався так, що за Ризьким мирним договором (18 березня 1921 р.) територія Рівненщини, а разом з нею і Сарни, відійшли до складу Польщі. Згідно з цим документом, кордон між Польщею і Радянською Україною пройшов по східних і південно-східних рубежах сучасної Рівненщини: ст. Остки – с. Нетреба (нині Рокитнівський район) – р. Перевезня (права притока р. Случ) – р. Корчик – м. Корець – села Черниця та Крилів (тепер Корецький район) – с. Вільбівне (Острозький район).

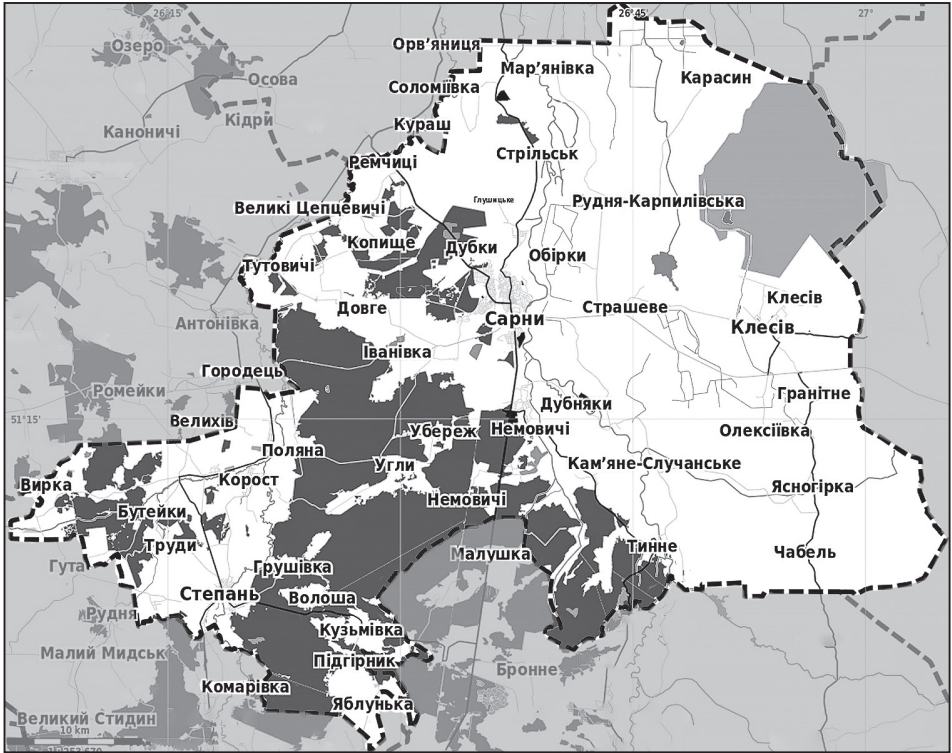
Однак, ще 4 лютого 1921 р., тобто до підписання Ризького договору, територію нинішньої Рівненської області було поділено і включено до складу двох новоутворених адміністративних одиниць Польщі – Волинського воєводства, куди увійшли Дубнівський, Острозький і Ровенський повіти, та Поліського воєводства (сюди відійшов Сарненський повіт).

29 листопада 1930 р. Сарненський повіт був переданий із складу Поліського до Волинського воєводства.

У вересні 1939 р. Західна Україна була зайнята радянськими військами. В грудні того ж р. згідно нового адміністративно-територіального поділу, Сарни стали районним центром Рівненської області. Цей поділ проіснував до 1941 р., коли розпочалася війна між Німеччиною і Радянським Союзом.

Вже 20 серпня 1941 р., значна частина українських земель була включена до складу так званого рейхскомісаріату «Україна» з центром у м.Рівне. Рейхскомісаріат «Україна» охоплював територію 339,2 тис.кв.км і поділявся на 6 округ. Серед них була округа Волино–Поділля, що об'єднувала Рівненську, Волинську і Кам'янець–Подільську області, а також південні райони Брестської та Пінської областей Білорусі. Центром Волино–Подільської округи, яка поділялася на 24 гебіти, теж стало м.Рівне.

На січень 1943 р. в межах описуваної території були утворені чотири гебіти – Рівненський, (поділявся на райони: Рівне–місто, Рівне – сільський, Олександрія, Гоща, Клевани, Корець, Межиріччя, Мізоч, Острог, Здолбунів – місто, Здолбунів – сільський, Тучин), Костопільський, (райони Березне, Костопіль, Деражне, Степань), Сарненський, площею 5434 кв.км, з населенням 186220 чол. (райони: Домбровиця, Клесів, Рафалівка, Рокитне, Сарни, Володимирець) та Дубенський, (райони: Демидівка, Дубно, Млинів, Острожець, Радзивилів, Вербя). Район Морочне був віднесений до Камінь–Каширського гебіту, а Висоцьк – до Столінського.

Сарненський район Рівненської області. Сучасна карта

У першій половині 1944 р., коли Рівненщину звільнили від німецьких загарбників, тут відновилася довоєнна схема адміністративного поділу (30 районів), яка без істотних змін проіснувала до 1959 р., коли Указом Президії Верховної Ради УРСР було ліквідовано 11 адміністративних районів. Територія ліквідованих районів була приєднана до сусідніх адміністративно-територіальних підрозділів, які зберегли свій районний статус. Так, землі Клесівського району – перейшли до Сарненського і Рокитнівського, Деражненського – до Клеванського і Степанського.

Нові зміни кордонів району відбулися 1962 р., коли до нього були включені території Сарненського, Рокитнівського і Степанського районів.

Але життя досить швидко показало штучність і невиправданість такого територіально-адміністративного поділу, від якого в першу чергу потерпало населення: адже відстань багатьох сіл до райцентрів збільшилась до сотень кілометрів, а транспортні засоби при наших традиційно поганих дорогах нездатні були забезпечити найнеобхідніші потреби людей. Виявилось, що й забезпечити дійове керівництво діяльністю і життям таких громіздких районів непросто. Тому вже 4 січня 1965 р. було прийнято Указ про розукрупнення адміністративних районів в Україні. Зокрема, із Сарненського був виокремлений Рокитнівський район (у межах, що існували до 30 грудня 1962 р.).

Такий адміністративний поділ Сарненського району зберігся і досьогодні.

ЗАСНУВАННЯ САРН

Політичні, військові та економічні інтереси Російської імперії в середині XIX століття диктували необхідність створення надійних шляхів сполучення, що дозволяють в країні з величезними просторами регулярно переміщати великі маси вантажів з мінімальною затратою сил і засобів.

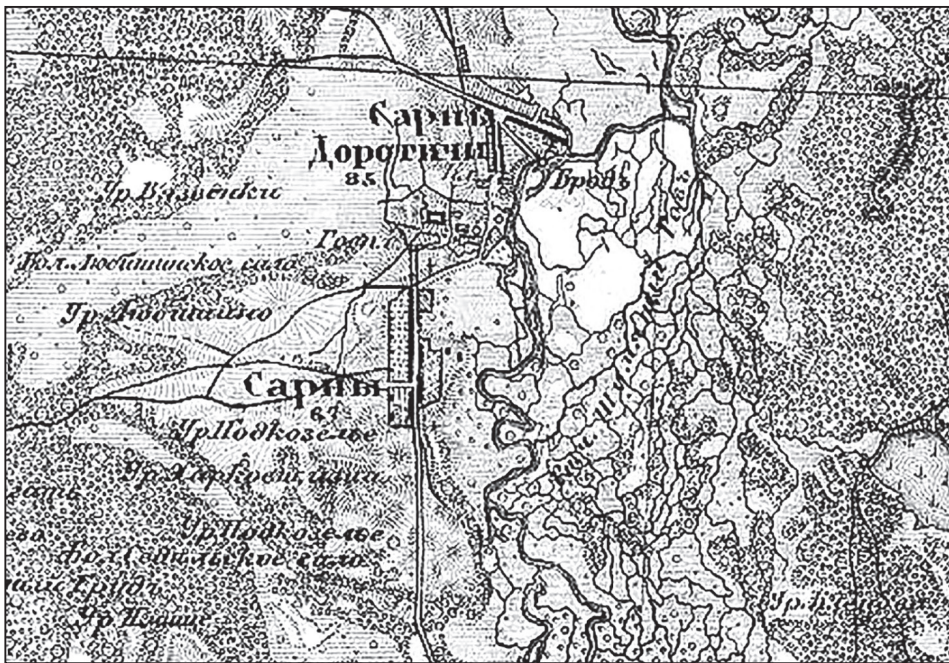
Протягом 1883–1884 рр. царським урядом Росії велися посилені роботи зі створення цілої мережі стратегічних залізниць на Поліссі та Привіслянському краї. Особливою нарадою, що відбулася 14 лютого 1883 р. за особистим головуванням царя, проект залізниці був призначений для реалізації в трирічний термін. Входила в мережу Поліських залізниць лінія Вільно–Рівне з гілками Барановичі–Білосток і Пінськ–Гомель. Велика частина дороги прокладалась Поліськими болотами, насипи на болотах складали 38 відсотків усієї кількості земляних робіт. Поліська залізниця вводилася в експлуатацію в міру готовності ділянок.

Незважаючи на великий обсяг робіт і примітивну техніку будівельних робіт, будівництво Вільно–Рівненської залізниці здійснювалось досить швидко. Роботи зі спорудження ділянки були розпочаті 12 липня 1883 р. На ділянці Вільно–Лунинець рух потягів боло відкрито 30 грудня 1884 р. На ділянці Лунинець–Сарни 101 верста (2 серпня 1885 р.).

У 1886 р. Вільно–Рівненська і Пінська залізниці перейменовані в Поліську залізницю, які проходили по Віленській, Гродненській, Мінській, Волинській, Могилевській, Чернігівській та Орловській губерніях.

У 1885 р. на ділянці залізниці Рівне–Лунинець був закладений полустанок, невеличке дерев'яне приміщення. Так і з'явилась на карті поліської залізниці маленька станція «Сарни», яка була спроектована і побудована як залізнична станція III класу. В одноповерховому дерев'яній, критій залізом, пасажирській будівлі розміщувалися квиткова і багажна каси, зал для очікування пасажирів і службові приміщення. Станція мала систему водопостачання для поповнення водою паровозів, вантажну рампу. Також був облаштований телеграф.

Для працівників станції почали будувати житло, помітно почала зростати і чисельність населення. Отож, подальший розвиток селища був тісно пов'язаний із залізницею.

Сарни на топографічній карті 1889 р.

Сарни. Костел Св. Антонія в Доротичах у володінні генерала Дорожинського.
Листівка, поч. XX ст.

Свою назву станція отримала від найближчого поселення – села Сарни. Це село, яке знаходилося на віддалі п'яти кілометрів і мало давню історію. Дослідники вказують на існування тут поселення ще у XV ст. Згадка пов'язана з наданням у 1442 р. маєтностей Денисові Мукосійовичу польським

Доротицька церква на березі р. Случ.
Листівка, поч. XX ст.

королем Казимиром Ягайловичем в переліку яких вказано «Сернь на Случі»¹⁰. І другий лист Волинського губернського правління Київському військовому Подільському і Волинському генерал-губернатору від 24 жовтня 1845 р. про те, що с. Сарни надано статус містечка і дано право проведення торгів і ярмарок. (Центральний історичний архів).

М. Теодорович зазначає, що с. Сарни має і другу назву – Доротичі. Він подає опис церкви, яка була побудована в 1725 р. за кошти поміщика Антонія Прушинського¹¹. При церкві с. Сарни було церковно-приходське опікунство (попечительство), яке існувало з 1872 р. Тут було два водяних млини, що належали євреям. Крім того, зазначено, що у селі була католицька каплиця.

Інший відомий дослідник Волинського Полісся Олександр Цинкаловський подає наступну інформацію: «Колись місцевість Сарни звалась Доротичами. В кінці 19 ст. там було 193 двори і біля 1600 жителів, в тому числі 59 римо-католиків, 60 жидів, дерев'яна церква 1725 р., початкова школа, два водяні млини. За переписом 1911 р. «...в м. Сарнах було 5048 жителів, суд, пошта, телеграф, ремонтні майстерні при залізничному депо (197884 руб. річної продукції), двокласна школа, земська лічниця, залізнична лічниця, 4 акушерки, аптека, 2 аптечні склади, 106 крамниць, 2 горілчані крамниці, 3 лікарні, 1 ветлікар, 2 дантисти, 3 готелі, кредитне товариство, паровий млин

¹⁰ Собчук В. Д. Від коріння до крони: Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. – Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2014. – С. 179.

¹¹ Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 2: Дубенский, Овруцкий, Ровенский уезды. – Почаев, 1888. – С. 622.

Прокладання Поліської залізниці

(40000 пуд. річної продукції), судовий оборонець, земська випозичальня сільськогосподарських машин, друкарня, фотограф, і 12 ярмарків щорічно»¹².

У неймовірно тяжких умовах довелося працювати будівельникам залізниці: непрохідне болото, густий ліс, відсутність механізації. Кирка та лопата були основними знаряддями праці, тягловою силою – коні. При прокладанні залізничного полотна потрібно було зробити просіку, завезти і насипати до 5 млн. куб. метрів ґрунту. В зв'язку з тим, що через болота не можна було використати транспорту, ґрунт носили вручну на носилках. У бараках, де жили будівельники, панували тиф, дифтерія та інші інфекційні хвороби.

Але, незважаючи на такі тяжкі умови, селище поблизу станції швидко виростало. Життя тут було досить одноманітне. Навколо торфовища, болота.

Взимку чути було виття вовків. Влітку жителі збирали щедрі дарунки лісу – ягоди, гриби. Виявилось, що місцевість багата на будівельні матеріали, які використовувались для спорудження будинків.

Поліські залізні дороги будувалися зі стратегічних міркувань. Спочатку передбачалося, що рух буде відкриватися тільки у воєнний час. Потім мали намір здійснювати рух тільки в денний час, по 3 пари потягів на добу. І тільки при остаточному розгляді питання вирішили експлуатувати дороги звичайним порядком.

¹² Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.). У 2-х т. – Т. 2. – Вінніпег, 1986. – С. 340–341.

КАРТА
ПОЛЬСКИХ ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ.

Карта Поліської залізниці. Карта, 1910 р.

Медаль в пам'ять будівництва Поліської залізниці в 1884 – 1887 рр.

Поліська залізниця поділялась на ділянки Вільно–Сарни, Білосток–Барановичі, Брест–Брянськ. Ділянка Вільно–Сарни служила, головним чином, для пасажирського руху потягів між Петербургом, Києвом і Одесою.

Першим начальником Вільно–Рівненської та Пінської, а потім Поліських залізниць був інженер шляхів сполучення Іван Іванович Ходоровський. Потім цю посаду займали інженер шляхів сполучення Василь Миколайович Коковцев, інженер шляхів сполучення Олександр Юлійович Фріду, а з 10 серпня 1901 р. – інженер шляхів сполучення Володимир Павлович Рейслер.

На початку XX ст. життя в селищі пожвавилось. 9 квітня 1899 р. царем було дозволено прокладення ще однієї стратегічної лінії – Києво–Ковельської залізниці, з направленням її через Олевськ і станцію Сарни Поліських залізниць.

Спочатку її мали прокладати через Дубровицю. Але наштотхнулись на перепону – на приватні володіння графа Плятера, який не дозволив будівництва. Довелося пустити лінію через Сарни. Так станція Сарни стала пересіченням двох гілок: Київ–Ковель та Рівне–Вільно, поступово перетворюючись у важливий залізничний вузол Полісся.

Будівельні роботи розгорнулись навесні 1900 р. Укладання колії почалася майже одночасно з чотирьох пунктів дороги, до яких доставлялися матеріали, в тому числі зі станції Сарни Поліських залізниць в напрямку на Київ і Ковель.

Проведення і цієї лінії представляло значні труднощі з технічного боку. Західна частина Києво–Ковельської залізниці проходила по малонаселеній рівнинній місцевості Полісся, з величезними болотами, Будівництво нової гілки, було закінчено в 1902 р.

Станція Сарни, перетворившись в залізничний вузол, до 6 січня 1903 р. знаходилася в спільному користуванні двох доріг – Поліської та Південно-Західної¹³. В 1906 р. залізничу колію Рівне–Сарни приєднали до Південно-Західних залізниць¹⁴.

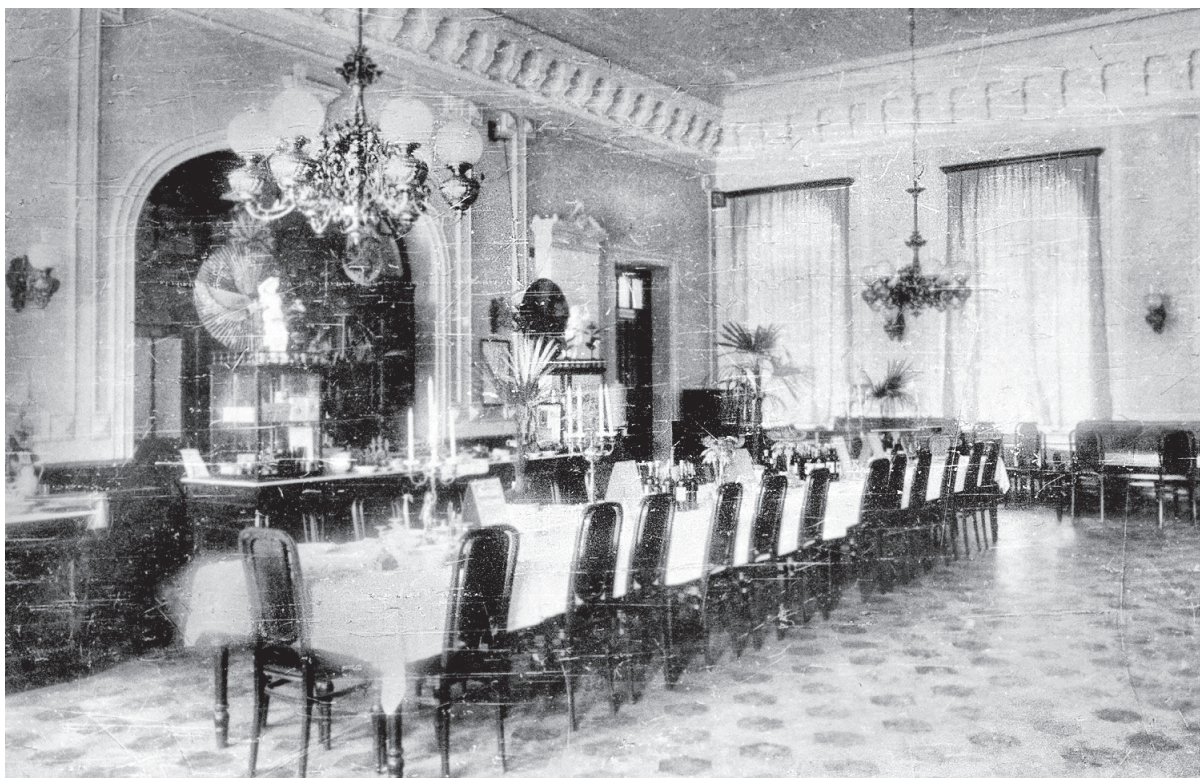
¹³ Служебный приказ № 251 от 2/XI 1902 года о введении в действие соглашения между Юго-Западными и Полесскими железными дорогами об общем пользовании станцией Сарны. РГИА, ф. 273, оп. 14, д. 468, л. 38–52, 1902 г.

¹⁴ Юго-Западная железная дорога. Вчера. Сегодня. Завтра. 1870–1995 гг. – Киев, 1995. – С. 52.

Вокзал станції Сарни. Фото, 1902 р.

Зал для пасажирів першого класу станції Сарни. Фото, 1902 р.

До цього часу стара пасажирська будівля зі службами, які знаходилися при ньому, вантажною рампою та деякі інші споруди Поліських залізниць були розібрані та побудовані нові.

Сарненський вокзал належав до станцій III класу і був побудований з цегли. Вокзали такого класу завжди були поділені на службові та пасажирські приміщення. Службові приміщення – кімнати начальника станції і його помічника, приміщення для пошти, лампова для зберігання ламп, свічок і ліхтарів, комора, каса, апаратна реле пристроїв сигналізації, приміщення чергового по станції. Пасажирські – зал очікування з круглими, так званими «утермарковськими» печами, касовий зал. У вокзалах III класу неодмінно був буфет з дерев'яною, обсипаною землею льодовнею для зберігання провізії. Вокзали III класу обов'язково мали кам'яну чоловічу та жіночу вбиральні.

Пасажирські платформи робили з кам'яного щебеню або битої цегли, який заливали вапняним розчином. Біля кожного вокзалу влаштовувалися садки. Всі житлові та службові приміщення до відкриття дороги були «повністю мебльовані та обладнані квитковими ящиками і штемпелями, ваговим обладнанням, брезентами, вогнетривкими приладами, сигнальним інвентарем, інструментами, коцюбами, мітлами...».

Залізниця принесла в цей занедбаний край найкраще, що могла дати цивілізація. Уздовж станційних колій крім платформи і вокзалу височила водонапірна башта, яка підносилася над станцією, немов дзвіниця над монастирем. Важливішою рисою станції царського часу були дерев'яні огорожі та перила вздовж платформи і ряд освітлювальних ліхтарів на дерев'яних стовпах. Все це разом утворювало якийсь архітектурний ансамбль, за своїм облаштуванням і виглядом більше ні на що в суспільному житті не схоже.

Потрібно зазначити, що архітектура залізниць вимагала застосування особливих конструкцій – контрфорсів, що підсилюють балки, пілястрів і т.п. Крім того, вокзал, наприклад, зобов'язував поєднувати в одній будівлі службові, громадські та житлові функції, а також вимагав будівництва навісів, балконів, пристрої пристанційних палісадників (садків). Для роботи

Вокзал станції Сарни. Фото, 1902 р.

залізниці були потрібні, звичайно, і суто службові будівлі – будки та сараї, сторожові будинку, казарми, пакгаузи, нефтекачки, які втім, по естетичній досконалості часто не поступалися будівлі вокзалу. Все це разом теж визначало самотність, неповторність вигляду залізниці.

У 1897 р. у селищі уже налічувалося 2146 жителів. Згодом у пошуках роботи сюди прибуває багато народу, який використовують на спорудженні станції (1902 р.), вагонної дільниці, паровозного депо, майстерень, 35 будинків одноповерхового житла для залізничників. Так була започаткована перша вулиця з назвою Залізнична.

Ремісники, кустарі почали відкривати майстерні, торговці – лавки, перукарі – перукарні. Одних не залишала надія знайти роботу, інших – розгорнути комерційну діяльність. Жителі міста зводили будинки, що розміщувались на вулицях з простими назвами: Широка, Привокзальна, Крива, Грибова, Лісна, Дубова і т.д. Кожного ранку паровозний гудок будив і кликав на працю робочий люд.

Пожвавлений рух поїздів на залізниці свідчив про те, що станція ввійшла в щоденний трудовий ритм. Містом керував староста, урядник і один поліцейський, що стежив за порядком. Почав функціонувати суд.

У другій половині XIX – на початку XX ст. нові поселення при залізничних станціях в подальшому все більше набувають міських ознак. Небажання царського уряду надати їм офіційного статусу міських поселень зводило нанівець найпростіші планувальні заходи, які вже тут здійснювалися.

Досить переконливий приклад можна навести стосовно селища Сарни. На початку XX ст. воно бурхливо розвивалося. У 1900 р. тут проживало 395 жителів. У селищі функціонувало 22 торгових заклади, для ведення справ у яких було придбано 23 торговельних свідоцтва на загальну суму 1198 руб. Земля, на якій знаходилося вказане селище, належала поміщику М. Дерюжинському, який разом із місцевими жителями активно домагався надання

Ремонтні майстерні на станції Сарни. Фото, 1902 р.

ЮГО-ЗАПАДНЫЯ ЖЕЛѢЗНЫЯ ДОРОГИ.

СЛУЖЕБНЫЙ ПРИКАЗЪ

№ 251.

2-го ноября 1902 года.

Г. КИЕВЪ.

О введении в действие соглашения между Юго-Западными и Полтвскими ж.д. дорогами об общении пользования станцією Сарны.

Прилагаемое при семъ въ копіи «соглашение между Юго-Западными и Полтвскими ж.д. дорогами об общении пользования станцією Сарны», измѣненное комитетомъ Управленія ж.д. дорогъ (по журналу отъ 9-го октября 1902 года за № 3432) и утвержденное Господиномъ Министромъ Путей Сообщенія,—предлагаю принять къ руководству и точному исполненію съ 6-го января будущаго 1903* года; до того-же времени, т. е. до 5-го января включительно, пользование объединенною станцією Сарны должно производиться согласно временнаго порядка, разрабо-

2 Служебный приказъ № 251.

таннаго комиссіею изъ представителей Юго-Западныхъ и Полтвскихъ ж.д. дорогъ 24 октября сего 1902 года и наложеннаго въ протоколѣ, который при семъ прилагается, какъ дополненіе къ объявляемому соглашенію.

Начальникъ дорогъ Инженеръ К. Немышевъ.

Начальникъ Коммерческой Службы Хижняковъ.

Начальникъ Службы Движенія Макаровъ.

Завѣдывающій Техническ. Отдѣл. Службы Движенія Ф. Шмидтъ.

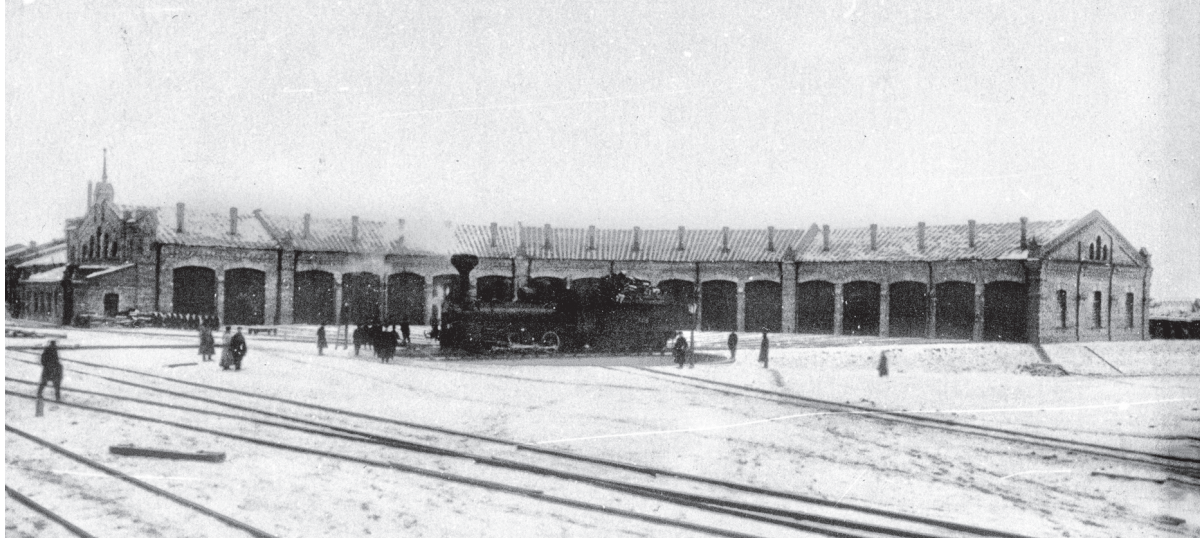
ТЩ. П. П. ШИШЕНКЪ И К°

Службовий наказ № 251 про спільне користування ст. Сарни. 2 листопада 1902 р.

Сарнам статусу міського поселення. Саме з ініціативи його власника був виготовлений попередній проектний план майбутнього міського поселення¹⁵.

У 1900 р. в Сарнах побував волинський губернатор і особисто пересвідчився в тому, що селище має важливе значення як залізничний пункт. Його роль повинна була значно зрости з відкриттям руху поїздів на Києво-Ковельській залізниці, який мав розпочатися з 1902 р. На думку волинського губернатора, селище Сарни цілком заслуговувало статусу посаду – міського поселення – із запровадженням тут спрощеного громадського управління.

¹⁵ Прищеп О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. – Рівне: ПП ДМ. – 2010. – С. 81

Ремонтні майстерні на станції Сарни. Фото, 1902 р.

Однак київський генерал-губернатор так і не визнав за можливе надати Сарнам такого статусу у зв'язку з малою чисельністю його населення. Тому поміщику М. Дерюжинському було запропоновано здійснювати забудову й надалі з урахуванням розпланованих ним кварталів, вулиць і площ для того, щоб «у подальшому під час складання плану урегулювання майбутнього міського поселення не виникало ускладнень»¹⁶. Однак суттєво впливати на правильну забудову самих садиб із дотриманням усіх будівельних, санітарних і протипожежних норм поміщик не міг. Це мало б відноситися до обов'язків лише міського самоврядування. До того ж селище Сарни почало розширятися за рахунок селянських наділів, у межах яких житлова забудова здійснювалася без урахування жодного плану і навіть без вирівнювання вулиць.

Небажання центральної адміністрації визнати селище Сарни міським поселенням негативно впливало на його подальшу забудову.

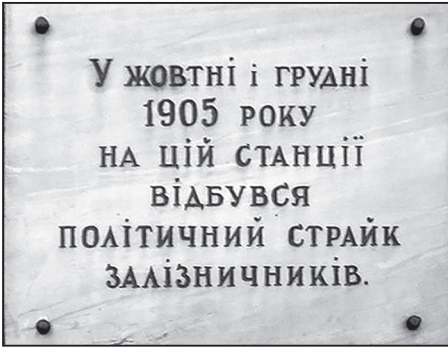
Лише 3 липня 1917 р. постановою Тимчасового уряду Сарнам було надано офіційний статус позаштатного міста¹⁷.

На вузлових залізничних станціях, до яких належали і Сарни, було організоване медичне обслуговування працівників залізниці. Спочатку тут працював фельдшер Колишев, а вже в 1903 р. на станції було відкрито медпункт, де працювали лікар Бродова, два фельдшери та одна акушерка.

Праця стрілочників, складачів поїздів, зчіплювачів вагонів, ремонтників була виснажлива. Всі ремонтні операції виконувались вручну. Тому зароблені гроші давалися дорогою ціною. Часто накладалися штрафи. Все це викликало невдоволення робітників. Вони страйкували. В 1904 р. на ст. Сарни була створена група РСДРП, яка керувала революційними виступами трудящих. Новостворена організація тримала тісні зв'язки з більшовиками Мінська, Житомира, Києва, Москви. В жовтні-грудні 1905 р. хвиля революційних подій не обминула й Сарни, про що свідчать архівні матеріали, у яких

¹⁶ Прищеп О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. – Рівне: ПП ДМ. – 2010. – С. 112

¹⁷ Басара Г. Б. Політичне та соціокультурне життя міст Великої Волині на початку української революції // Історія міст і сіл Великої Волині. Наук. зб. «Велика Волинь». – Житомир: ПП Косенко М. Г., 2002. – Т. 25. – Ч. 1. – С. 45.

Меморіальна дошка на будинку вокзалу про страйк залізничників. 1905 р.

знаходимо документи про страйк на Поліській залізниці у жовтні 1905 р.: рапорт коменданта ст. Сарни про страйк та телеграму коменданту з наказом розстрілювати машиністів за відмову водити поїзди, рапорт про страйк в грудні 1905 р. «Куля і багнет повинні бути в повному ході – не соромлячись наслідків, – це наказ із Києва полковника Яблонського коменданту ст. Сарни, – стріляти, хто тільки з’явиться з агентів на колії. Якщо з депо майстри не випускають паровозів, відкрити стрільбу і знищувати їх».

У лютому 1905 р. з’явився царський указ проти страйкарів. Але виступи залізничників

продовжувались. Російсько-японська війна і розруха, викликана нею, переповнили чашу терпіння народу. 14 грудня застрайкували всі залізничники, в наслідок чого на 3 год. було припинено рух усіх поїздів на дільниці Коростень – Сарни – Ковель та Лунінець – Сарни – Рівне.

14 грудня 1905 р. було видано указ сенату про вжиття особливих заходів для забезпечення руху поїздів. 19 грудня на залізничному транспорті вводиться військовий стан. У Сарнах призначено тимчасового військового коменданта. Ним став командир 2-ої бригади 2-ої кавалерійської дивізії генерал-майор Цуриков. Але ці заходи уряду не спинили залізничників. Вони продовжували страйкувати. 15 грудня 1905 р. начальник Південно-Західної залізниці видав наказ про заборону участі залізничників у виборних організаціях і зібраннях. Страйки продовжувалися. Царська адміністрація звернулася за допомогою до військової охорони. На станції Сарни для боротьби із страйкарями прибула рота на чолі з офіцером. Наприкінці грудня страйк при допомозі військ був припинений. За участь в страйку 38 чоловік звільнили з роботи. Серед них телеграфіст Зачесов, машиністи Якобсон, Климашевський, слюсарі, токарі, кочегари, помічники машиністів та ін.

Та навіть у цих складних політичних умовах життя не зупинялось. У 1905–1906 рр. відкрили в місті школу, першим директором був Іван Прокопович Залізний, математик за фахом. Великим любителем і організатором усіх шкільних вечорів для учнів та їх батьків був інженер станції Кузнецов.

У 1911 р. площа міста становила близько 200 десятин, в ньому проживало понад 4000 осіб (2600 – у 1909 р.), діяли два лісопилльні і винокурний заводи, два млини, поштово-телеграфна контора, залізничні підприємства. Тільки у ремонтних майстернях депо працювало 307 робітників.¹⁸

У 1909 р. у місті відкрили залізничну лікарню на два ліжка і амбулаторію. Працювали у них лікар і два фельдшери. За весь 1911 рік в амбулаторії побувало лише 189 осіб, допомогу під час пологів одержали сім жінок.

¹⁸ Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область. – К.: Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – С. 544.

Залізнична лікарня збудована 1909 р. Фото В. Луца, 2016 р.

У 1902 р. у місті відкрили двокласне залізничне училище, наступного року – двокласне сільське училище, у якому працювало 7 вчителів, а вчилася 353 учні – 210 хлопців і 143 дівчини¹⁹.

У 1905 р. збудували клуб залізничників. Навколо нього заклали парк, який став центром масових гулянь міщан. Сарненчани донині пам'ятають про урочистості в парку, присвячені Дню залізничника, які стали традиційними. На кошти депо було закуплено духові інструменти. Щонеділі грав духовий оркестр, організовувались танці, масові гуляння, вистави, виступи художньої самодіяльності. На Новий рік організовано проводилось свято ялинки, як для дорослих так і для дітей.

Місто було поділене залізничними коліями на дві частини «поліську» і «волинську». На північній стороні – «поліській», були піски, за містом підмоклі луки, торфовища, багна. Сторона південна – «волинська», мала землю врожайну, на якій городники вирощували полуницю. В місті проживали поляки, євреї, росіяни, білоруси і «тутейшні», так називали себе поліщуки. Всі жили в злагоді, ніхто нікого не ображав, не відчувалося міжнаціональної ворожнечі.

Вулиці міста виглядали непривабливо. Не було тротуарів, у суху погоду нависали хмари пилу, в дощову стояло непрохідне болото. Де-не-де були дощані кладки для переходу через низинні місця. Забудова міста велась хаотично, вулиці не освітлювались.

Раз у місяць на вул. Широкий влаштовувались ярмарки. З навколишніх сіл з'їжджались селяни, які привозили сільськогосподарські продукти, домашніх тварин, кустарні вироби.

На околиці було побудовано невеличкий лісопильний завод-тартак. Це був другий за величиною після станції промисловий об'єкт. Поряд

¹⁹ Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область. – К.: Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – С. 544.

Сарни. Поліщуки біля бакалійної крамниці. Листівка, поч. XX ст.

Сарни. Єврейська родина повертається з ярмарки. Листівка, поч. XX ст.

з лісопилкою підприємець Гольдштейн побудував паровий млин, де мололи зерно, дерли крупу, збивали рослинне масло, різали соломку на січку.

Слід відмітити, що значний вклад у розвиток промисловості, торгівлі зробили євреї, які становили дві третини всього населення міста.

Незважаючи на те, що чисельність єврейського населення в містах Волині продовжувала невпинно зростати і на початку XX ст., його питома вага в цей час дещо зменшується. Так, у 1912 р. вона становила 49 %. Серед імовірних причин тут можна назвати, по-перше, зростання ролі міграційних

Сарни. Селяни. Листівка, поч. XX ст.

Сарни. Поліщуки на ярмарку. Листівка, поч. XX ст.

потоків, спрямованих до міст із сільської місцевості, головним компонентом яких виступало корінне українське населення; по-друге, розгортання еміграції євреїв за межі Російської імперії, яка була викликана серією антиєврейських погромів, у тому числі й у волинських містах, спровокованих тут у 1881–1882 рр., а також у 1905 р.

Варто вказати ще один важливий момент: зазвичай, в нових містах, а також у поселеннях із економічними ознаками міст, у яких національний склад населення був найбільш строкатим, єврейські громади чисельної переваги не

Проїзд перших потягів через ст. Сарни. Фото, поч. XX ст.

мали. Так, в Сарнах громада євреїв становила близько 20 % всієї громади міста. Однією з причин такого стану могло бути те, що, Сарни, не мали статусу міста. Як відомо, саме визнання населеного пункту міським поселенням дозволяло представникам єврейської національності селитися тут без перешкод.

Та все ж раціональні економічні міркування стосовно визначальної ролі євреїв у торгово-промисловій діяльності міських поселень змушували царський уряд робити винятки із правил. Так, у 1903 р. Комітет Міністрів затвердив список промислових поселень у смузі єврейської осілості, де євреям було дозволено проживати. До нього увійшло 7 нових населених пунктів Волинської губернії, серед яких значилися і Сарни. Це сприяло цьому селищу, пробудженому до життя прокладанням залізничного сполучення, розвиватися активніше, набуваючи дедалі виразніших міських ознак. Ключова роль єврейського населення у багатьох містах Волині зводилася не лише до чисельної переваги, а й виявлялася у домінуванні його представників у сфері міської торгівлі, ремісничого виробництва, підприємницької діяльності. питома вага польської національної меншини у складі міського населення Волині виглядала найбільш сталою.

Слід підкреслити, що Волинська губернія нарівні з Київською і Подільською відносилася до тих українських губерній, де поляків проживало найбільше, що накладало свій відбиток і на національному складі міського населення. Так, наприкінці XIX – на початку XX ст. темпи зростання чисельності польської меншини у волинських містах не поступалися українському корінному етносу. Так, на початку XX ст. частка поляків у населенні Сарн складала 32 %.

Незважаючи на всі зусилля, які докладав царський уряд для ослаблення польського елементу як у матеріальному, так і в політичному відношеннях, у містах Волині він зумів утримати досить міцні позиції. Представники польської національності нерідко зустрічалися серед міського чиновництва, були задіяні в медицині, освіті, займалися приватною юридичною діяльністю,

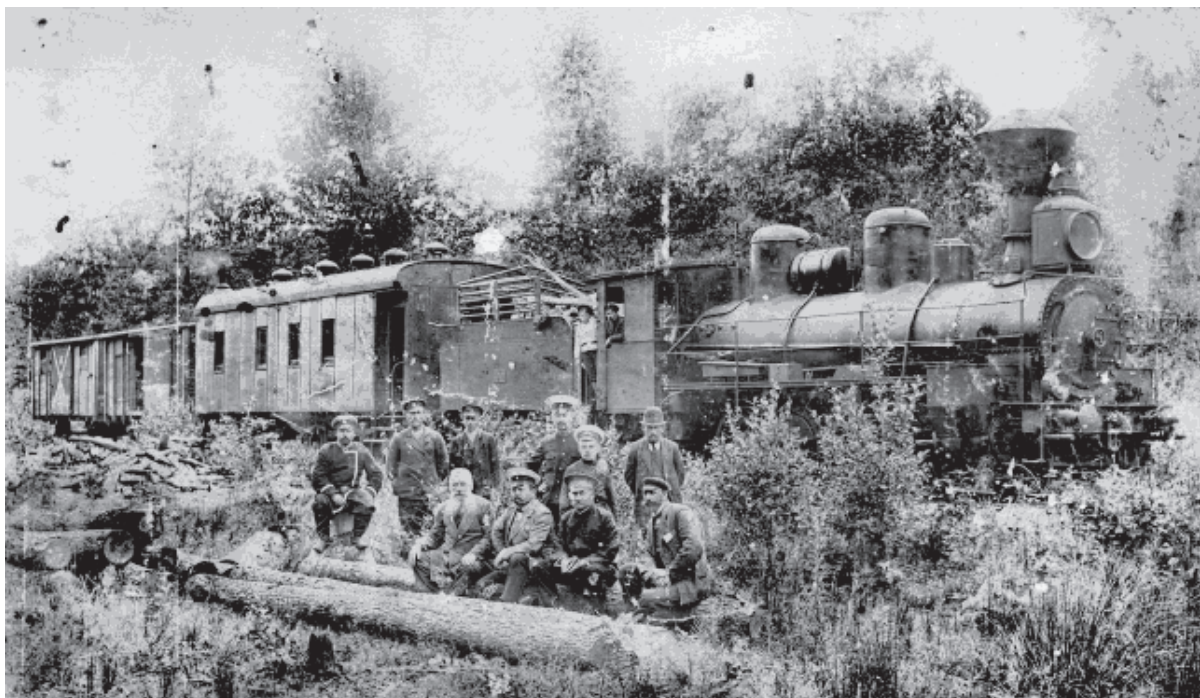
жили за рахунок прибутків від капіталу, нерухомості тощо. За твердженням В. Палієнка, високий рівень освіти і професійної підготовки польської людності на Волині дозволяв їм нічим не поступатися малочисельній, але правлячій великоросійській етнічній групі, а також чисельному корінному українському населенню. Як і всюди на Правобережній Україні, в містах Волині поляки й надалі продовжували виявляти свою активність, надавати позитивного імпульсу їх соціально-економічному зростанню.

У Сарнах, конкуренція з єврейським населенням була не такою відчутною, знайти свою нішу у сфері промислового виробництва, торгівлі тощо. Полякам, як і представникам інших національностей, було легше.

Сарни, будучи заснованими як залізнична станція і розвиваючись у сприятливих умовах прискореними темпами, за чисельністю народонаселення, характером господарської діяльності, а також обсягами товарообігу наприкінці XIX – початку XX ст. змогла досягти показників значних міст.

У переддень Першої світової війни тут жило вже понад шість тисяч чоловік. З'явилися двоповерхові будинки. Діяли два лісопильних і винокурний заводи, два млини, чимало дрібних напівкустарних підприємств, поштово-телеграфна контора. Зросла і чисельність пролетаріату. До сарненського депо було приписано 120 паровозів, у залізничних майстернях працювало понад 300 робітників.

Сарненські залізничники. Фото, поч. XX ст.

Сарни. Могила невідомого солдата російської армії, який загинув у 1916 р.

ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У серпні 1914 р. розпочалася Перша світова війна події якої стали однією з найтрагічніших сторінок до історії минулого українського народу.

В цей період Сарни, як і вся Волинь, опинились в центрі військового протистояння ворогуючих армій. Війна була відчута на кожному кроці. Через місто проходив потік біженців. Тут було розміщено госпіталь військової частини, склади з продуктами і зброєю, яких постійно не вистачало. Голод, епідемії, інфекційні хвороби – усе це призвело до нових виступів робітників. У період війни фабрично-заводське законодавство було зведено нанівець у галузі законодавчого обмеження тривалості робочого часу. Почали широко застосовуватися понадурочні роботи. Війна вимагала постійної мобілізації робітничого населення чоловічої статі, що неминуче призвело до зростання частки жіночої і дитячої праці.

З 1915 р., коли царська армія почала зазнавати однієї поразки за іншою від найбільш боєздатних німецьких частин, перекинутих із Західного фронту, серед російських солдатів набувають поширення більшовицькі ідеї. Не стали винятком й українці, котрі також дедалі охочіше сприймали більшовицькі гасла про припинення війни з німцями та австрійцями.

Як результат невдоволення у 1915 р. знову застрайкували залізничники, вимагаючи від уряду припинення війни, забезпечення населення продуктами харчування, роботою.

У травні 1916 р. австро-угорські війська перейшли в наступ на Італійському фронті і активно просувались вперед. Щоб врятувати італійську армію, Англія та Франція змусили царське командування піти у новий наступ. Його розпочали війська Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. О. Брусилова, який застосував нову тактику тарана на вузькій ділянці фронту. Такий прорив він підготував одночасно на чотирьох напрямках, один з яких був Луцький, де виступила 8-а армія. Фронт розтягнувся на 70–80 км завдовжки, і вглиб у 25–30 км.

В цей період Сарни були прифронтовим містом.

Залізничники разом з військовими розпочали будівництво нової колії, що йшла в ліс у напрямку лікарні. До весни будівництво було завершено.

Військовий потяг на ст. Сарни. Листівка, 1916 р.

Доктор Микола Тощевіков з офіцерами штабу. Фото, 1916 р.

Військовий ешелон на ст. Сарни. Фото, 1916 р.

У кінці залізничної колії, на великій лісовій галявині розташували палатки польового госпіталю. Поїзди з важкопораненими солдатами прибували безпосередньо до польового госпіталю. Багато поранених помирали. Велика кількість могил з'явилась на міському кладовищі в Сарнах. У 1927 р. на могилах встановлено надгробні цементові плити з написами. В роки радянської влади ці поховання були занедбані. Лише тепер молодь міста, військовослужбовці розчистили їх і вже нова влада незалежної України вшанувала пам'ять загиблих.

Після Брусиловського (Луцького) прориву фронт від Сарн значно просунувся на захід. Уже не чути було гарматних пострілів. Жителі міста приступили до мирної праці. Повернулись біженці та евакуйована школа. З місць боїв ще приходили ешелони з пораненими. Серед них було багато полонених австрійських та угорських солдат. А ще поодинокі літаки з'являлись у небі над Сарнами. Скинувши 5–6 авіабомб, вони відлітали. На коліях стояло багато вагонів із солдатами. Тому кожна кинута бомба знаходила свої жертви.

На станції у жовтні 1916 р. побував чеський письменник Я. Гашек – автор всесвітньовідомих «Пригод бравого вояки Швейка» та російський письменник Д. А. Фурманов, який був у прифронтовому госпіталі братом милосердя.

У фондах Сарненського музею зберігаються документи і матеріали учасника цих подій – лікаря 235-го запасного госпіталю Тощевікова М. П., який до кінця життя мешкав у нашому місті.

Микола Петрович народився 15 (28) березня 1892 р. в м. Ташкенті в родині Петра Єфремовича та Клавдії Михайлівни. Як свідчать документи з фондів музею, Микола був студентом медичного факультету Імператорського Казанського університету. 3 травня 1914 р. він перебував у літній відпустці, а вже у вересні цього ж року Саратовський університет видає

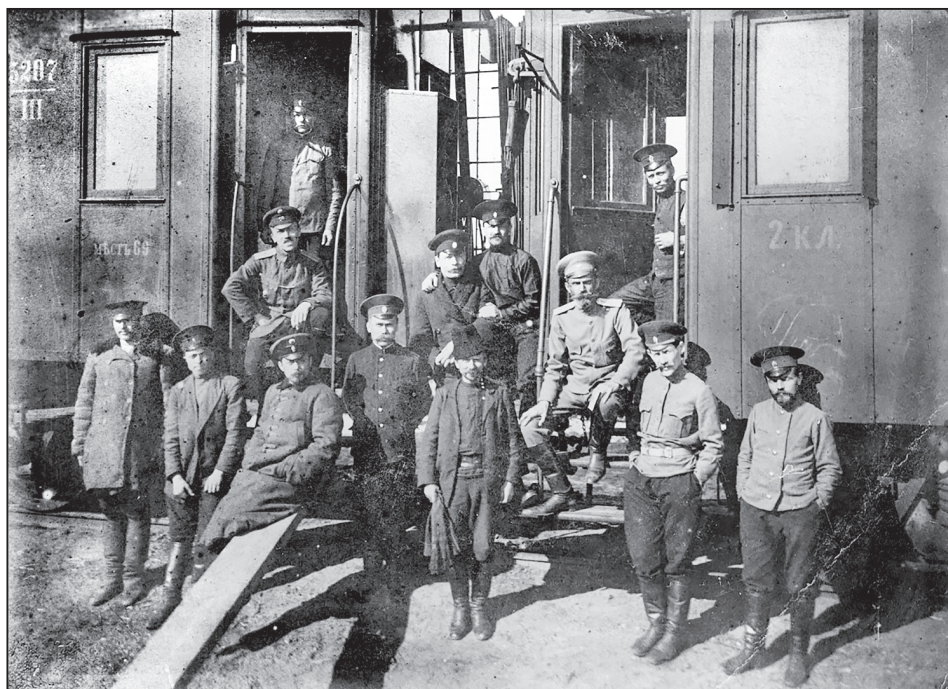
Микола Петрович Тощевіков

Ольга Олексіївна
Шиянова-Тощевікова

йому тимчасове посвідчення про закінчення навчання, бо в серпні – вересні 1914 р. він у Казанському університеті склав іспити комісії екстерном і пішов на фронт. Тут потрапив до 8-ї армії, якою командував О. О. Брусилов. Його призначають ординатором 295-го Польового Запасного госпіталю. Вочевидь, Микола Петрович був досить наближений до Брусилова та його сім'ї. На унікальних світлинах, що зберігаються у фондах музею, бачимо М. П. Тощевікова в оточенні офіцерів із штабу Брусилова.

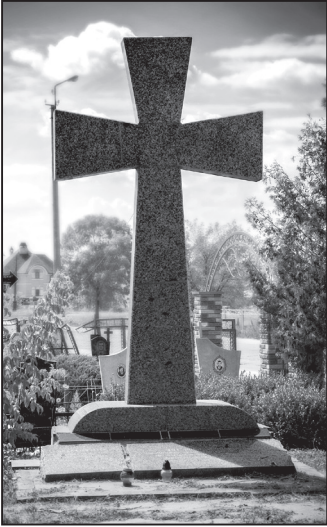
Після закінчення Першої світової війни Саратовський університет від 12.08. 1925 р. за № 2419 замість втраченого тимчасового посвідчення видає Тощевікову посвідчення лікаря з правом лікувальної практики, що прирівнювалось до диплома. Перебуваючи на Поліссі під час війни, молодий лікар уподобав цей край. Тому за дозволом консульства Республіки Польща в Москві отримує дозвіл від 15 вересня 1925 р. для роботи в нашому місті. З того часу він тут має власну практику, а із встановленням радянської влади працює в галузі охорони здоров'я. 3 квітня 1919 р. в послужному списку є записи про перебування його в Сарнах. Тоді він працював лікарем 42-го епідемічного загону, потім надавав допомогу військовополоненим і біженцям. У травні 1918 р. за наказом головнокомандуючого Південно-Західним фронтом був звільнений з армії та прибув до місця проживання. У цьому ж послужному списку стоїть печатка українською мовою «4-й український фронтовий пункт», де гербом є тризуб.

Доктор Микола Тощевіков з персоналом 295 Запасного польового госпіталю. Сарни. Фото, 1916 р.

Микола Тощевіков (посередині) із офіцерами штабу. Фото, 1916 р.

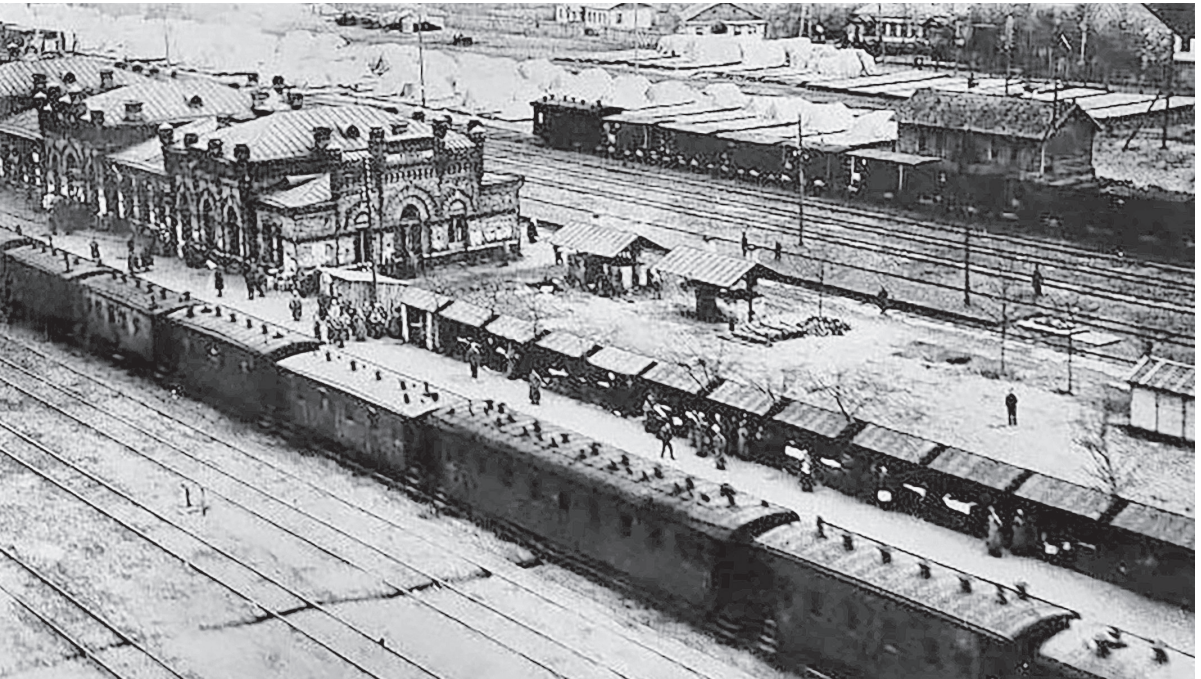
Пам'ятний знак воїнам, загиним під час Брусилівського прориву 1916 р.
Сарни, вул. Ковельська.
Фото, 2016 р.

У Сарнах Микола Петрович зустрів своє кохання – Ольгу Шиянову, яка працювала вчителькою Саренського училища. В жовтні 1917 р. одружуються, і Ольга Олексіївна отримує прізвище Тощевікова. В Сарнах подружжя придбало будинок, а згодом, – ще один, навпроти, де лікар займався приватною практикою. Це був фахівець широкого профілю. Він лікував від заїкання, гінекологічні, венеричні, дерматологічні, терапевтичні хвороби, займався хірургією. У радянські часи працював епідеміологом, завідувачем районним відділом охорони здоров'я, рентгенологом. Старожили міста завжди тепло згадують чудового спеціаліста, адже на лікування до нього приїздили з усіх околиць. Навіть Микита Хрущов лікувався у нього. У родині була сімейна реліквія – кришталева ваза, подарована М. С. Хрущовим.

Микола Тощевіков займався і науковою роботою. Написав чимало праць з медицини, адже мав колосальний досвід практичної роботи. Прикро, що багато рукописів з часом втрачено. Родина мала чудову бібліотеку з медицини та класичної літератури, книги з автографами багатьох знаменитих людей, а також письменників. На жаль, цінні

речі розібрали, розпродали, адже прямих спадкоємців у Миколи Петровича не було, а інші не цінували.

Залізничний вокзал в Сарнах з висоти пташиного лету. Фото, 1916 р.

САРНЕНЩИНА В РОКИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ

Звістка про перемогу Лютневої революції швидко досягла Сарн і викликала політичне піднесення. Відбулися багатолюдні мітинги, збори. На станції Сарни був створений залізничний комітет на чолі з більшовиком В. Каляєвим, який проводив збори та мітинги, розповсюджував літературу. Залізничний комітет контролював дії адміністрації. Сарненська група РСДРП нараховувала 30 членів, збільшилася за рахунок присланих більшовиків з Росії і стала активною й організованою. Вона підтримувала тісні зв'язки з пітерськими і київськими більшовиками. У військових частинах Сарненського гарнізону теж підвищувався революційний рух. Особливого розмаху він досяг в 1-му Амурському залізничному батальйоні. Ініціатором розповсюдження більшовицьких ідей серед солдат був колишній унтер-офіцер царської армії, член РСДРП(б) Г. Кувалдін. Спираючись на підтримку комітету солдатських депутатів 1-го Амурського залізничного батальйону, він встановив зв'язок з іншими військовими частинами. З його допомогою було створено в частинах гарнізону комітети солдатських депутатів, налагоджено зв'язок з робітниками Сарненського депо.

На основі спільного рішення робітничого активу і солдатських депутатів 6 (22) листопада 1917 р. організували загальноміський мітинг, на якому було обрано революційний комітет. Його підтримали 2-й Заамурський і 1-й гвардійський етапний батальйони в кількості 1,5 тис. чол. 12 листопада 1917 р. в Сарнах військові встановили радянську владу. Звістку про революційний переворот в Петербурзі на станції Сарни отримав телеграфіст-морзист Василь Жданович.

Г. Кувалдіна було призначено начальником гарнізону станції Сарни. Досвіду управління у новоствореної влади не було. Майже щоденно в депо проводили збори, мітинги. Створювали різні комітети, вибирали керівництво. Продовольчий стан був напруженим: розруха, метушня, безладдя повністю панували в місті.

Василь Жданович (сидить), телеграфіст ст. Сарни, згодом старший кулеметник бронепойзда «Комуніст»

Така ситуація склалася по всій Україні. Мрія українського народу про волю, здавалось, може стати реальністю.

17 березня 1917 р. в Києві було засновано Українську Центральну Раду на чолі з Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою. Її головою обрали Михайла Грушевського – відомого українського історика.

9 лютого 1918 р. уряд УНР і Мала Рада із невеличкою частинкою українських військ (близько 3000 чол.) під натиском частин Муравйова залишили Київ і почали рухатися на Житомир, який зайняли 13 лютого. Збройні сутички із більшовицькими загонами тривали, на одній з нарад було вирішено, що уряд пробиватиметься через Коростень до Сарн. Ще 27 січня 1918 р. у Брест-Литовську, як відомо, був підписаний делегацією Центральної Ради договір з державами німецької коаліції. Держави цього блоку визнали незалежність України і надавали військову допомогу для боротьби з більшовиками, а в обмін Україна зобов'язувалася продати Австрії і Німеччині частину своїх продовольчих запасів.

У Житомирі проведено реорганізацію військ, що залишили Київ, і їх об'єднали в 3 групи: окремий запорізький загін генерала Костянтина Присовського, гайдамацький кіш Симона Петлюри та січові стрільці Євгена Коновальця. Рухалися війська до Сарн залізницею. Охорону урядових поїздів доручили січовим стрільцям та гайдамакам, а в авангарді просувалася Перша сотня січових стрільців під командуванням Романа Сушка. Майже без бою українські війська зайняли Коростень, а на ранок 18 лютого Перша сотня січовиків прибула на станцію Клесів, що неподалік Сарн.

Невдовзі підійшла 2-а сотня Івана Чмоли і бронепотяг. Більшовикам на ст. Сарни було висунуто ультиматум скласти зброю. Не отримавши відповіді, січові стрільці перейшли в наступ і після короткого бою зайняли Сарни. Це дало змогу забезпечити всім необхідним інші загони армії УНР. Характерно, що до

Телеграфний апарат зі ст. Сарни.
Сарненський історико-етнографічний музей

Сарн січові стрільці прибули з 60-ма вагонами різного військового майна, а вирушили звідси до Києва, маючи понад 200 вагонів.

19 лютого до Сарн прибули ешелони з урядовими установами і Центральною Радою, містечко тимчасово стало місцем перебуванням центральних органів УНР.

Саме з Сарн 19 лютого 1918 р. голова уряду В. Голубович виїхав через Маневичі–Ковель до Брест–Литовська для наради з українською делегацією, яка вела перемовини про надання військової допомоги в боротьбі проти більшовиків.

Міністр О. Жуковський з Маневич видав наказ про загальний наступ української армії проти більшовиків. Урядовий поїзд повернувся до Сарн, звідки почалося енергійне керівництво наступом по всьому фронту. Гайдамацький кіш і 2-й Запорізький курінь зупинили просування до Рівного і були перекинуті на допомогу січовим стрільцям до Коростеня. 24 лютого українські частини зайняли Житомир. Трохи раніше, 21 лютого, німці зайняли Корець, 22 лютого – Дубно, згодом – Сарни.

Загальновідомим є факт, що, перебуваючи на ст. Сарни, голова Центральної Ради М. Грушевський написав свій гострий публіцистичний твір «На порозі нової України. Очищення огнем».

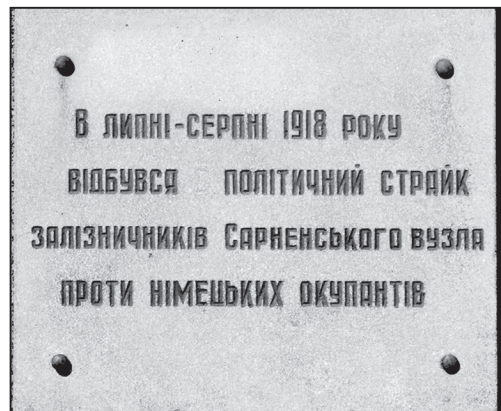
Австрійці та німці, що вступили в Україну, всіляко прагнули відновити порядок і насамперед прискорити вивезення продуктів. Вони замінюють Центральну Раду консервативним гетьманським урядом на чолі з Павлом Скоропадським. У Сарнах почали господарювати австро-німецькі окупанти та гетьманські війська.

Наприкінці 1918 р. активізував свою діяльність пробільшовицьки налаштований елемент північних волинських земель, підбурюваний більшовицькими агітаторами, які потрапляли сюди з території сучасної Білорусі.

Великого розмаху набрав страйковий рух пролетаріату. Довго не затримуючись на стадії економічних вимог робітники стрімко переходили до політичної боротьби. Перед тут вели залізничники. Страйк, що 15 липня розпочали робітники й службовці, станцій Здолбуново, Сарни, Коростень та Одеського товарного вузла, вже наступного дня підтримали робітники київських головних майстерень. 17 липня до них приєдналися службовці Поліської залізниці, а в наступні два дні припинились роботи на Київському,

Меморіальна дошка про перебування у Сарнах М. Грушевського

Меморіальна дошка на будинку вокзалу, присвячена страйку залізничників 1918 р.

Михайло Афанасьєв

Григорій Островський

Житомирському, Коростенському, Бердичівському, Сарненському залізничних вузлах.

На станції Сарни страйкомом керував комітет, до складу якого входили О. Садовський, О. Оборевич, Г. Антипов, М. Афанасьєв, М. Заболотний. Це був склад першого страйкому, який було заарештовано. Після цього було створено другий на чолі з Хомою Сулимою. Страйкарі вимагали звільнення залізничників – політичних в'язнів, підвищення заробітної плати та виплати їй за попередні місяці, восьмигодинний робочий день. На деякий час страйкарі припинили вивезення сировини, продуктів. Створювались підпільні організації, в тому числі і в Сарнах, які підтримували тісні зв'язки з київськими, а з вересня – і з волинськими страйкарями.

В червні 1918 р. підпільники кількох міст і сіл Погориння створюють в лісах повстанські групи. В червні в с. Селець була створена повстанська трійка. Вона почала координувати свої дії з підпільниками з інших сіл. На чолі селецьких підпільників стояв Трохим Камінський. Машиніст О. Конончук привозив в Дубровицю літературу з Орши. 20 липня 1918 р. в Дубровиці відбулася підпільна конференція, яка підтримала рішення I з'їзду КП(б)У «Про збройне повстання». В серпні до Рівного прибув Осип Заграничний (псевдо Микола Єфімов). В жовтні він був делегатом II з'їзду КП(б)У. Через цього члена Волинського губернського комітету КП(б)У з губернським комітетом підтримували зв'язок дубровицькі повстанці. Восени 1918 р. стали активно діяти повстанські групи з с. Колодно, м. Столина і м. Висоцька. Український національний союз скерував в Сарни для підготовки повстання кількох старшин на чолі з сотником Віктором Хвостовим. Розпочали повстання ліві есери.

Повстання розпочалося 3 грудня 1918 р. з наради підпільників регіону в будинку Йосипа Ляковця в Дубровиці. 5–6 грудня 1918 р. через нейтралітет німецьких військ повстанці зайняли приміщення телеграфу, адміністрації і Державної варти в м. Дубровиця, напали на поблизький маєток графів Плятерів – Вороблин. Повстанцям сприяли залізничники сарненського депо. 9 грудня 1918 роззброєний німецький гарнізон м.Сарни. Начальником штабу повстання став Олександр Садовський, воєнним комісаром Микола Єфремов, заступником по партполітработі Блуфштейн.

Тисяча повстанців рушила на ст. Видибор. Після пред'явленого ультиматуму місцевий німецький гарнізон виїхав на ст. Лунинець. У винику

Загін учасників Дубровицького збройного повстання. Фото, 1918 р.

в руках повстанців опинилися склади колишнього 39-го армійського корпусу російської армії.

20 грудня 1918 р. в Видиборі відбулася нарада повстанських командирів на якій вирішено створити з окремих загонів повстанські полки. У військово-революційну раду повстанських комуністичних полків заходу України і Білорусі увійшли О. Конончук – голова, М. Єфімов, О. Садовський, П. Конончук, В. Лясковець. Пізніше її очолив О. Ільїн. 25 грудня 1918 р. в Столині пройшло засідання Столинського військово-революційного комітету. У ньому взяли участь 224 учасника. Прийнято рішення про створення при Раді, Поліського військово-революційного комітету. До його складу ввійшли ліві есери – Григорій Островський, Модест Вишневський, Микола Лясковець, Опанас Резанович, В. Созонович, Кузьма Русак, І. Русаков, Олексій Карась,

Зліт учасників Дубровицького збройного повстання у Харкові. Фото, 1925 р.

Олександр Ільїн

Олександр Конончук

Олександр Садовський

Оксентій Лепешко. Ревком розмістився у вагоні на станції Видибор. Прийнято рішення про створення на базі повстанських загонів трьох революційних полків: 1-го Поліський, 2-й Поліський та 1-й Дубровицький полки. Штаби полків розмістилися відповідно у Столині, Видиборі і Дубровиці. Проголошено мобілізацію усіх чоловіків у віці 20–30 років. На засіданні прийнято рішення про створення в Столині міліції. Додатково розглянуто питання поміщицького майна і торгівлі лісом.

Микола Лясковець

Якщо спочатку противниками повстанців були працівники державної варти (Дубровиця, Теребежов), приватна охорона землевласників (Маневичі) та німецької військової адміністрації, то з кінця грудня ними стали підрозділи народної міліції Сарненської групи Дієвої армії УНР у складі пішого полку ім. В.Винниченка отамана Михайла Гришко (1,3 тисячі багнетів, 10 скорострілів, 5 гармат), полку ім. С. Петлюри (843 багнети, 10 скорострілів, 5 гармат), Залізничного полку (200 багнетів), Ударного гарматного дивізіону, Українського кінного полку (150 шабель), Технічного Куреня, двох бронепотягів («Слава Україні», «Сух»). Отже на середину січня 1919 р. Сарненська група об'єднувала 2,5 тисячі багнетів, 600 шабель, 8 гармат і 2 бронепотяги.

У цих обставинах за вказівкою з Москви загони дубровицьких та овруцьких повстанців були реорганізовані в регулярні радянські військові частини. Командиром було призначено М. Лясковця, а комісаром – О. Садовського. Повстанські загони з Дубровиці підійшли до Сарн, захопили пошту, телеграф, залізничну станцію та інші комунікації. Активним учасником страйку залізничників був Василь Жданович, який працював телеграфістом з 1914 по

1918 рік на ст. Сарни. З приходом німецьких військ весною 1918 р. він вступив у боротьбу з німцями та гетьманськими гайдамаками. За активну участь в листопадових страйках був звільнений з роботи без права працювати на залізниці і був змушений піти в підпілля. Згодом перейшов до Дубровицьких партизанів під командуванням О. Садовського, О. Конончука.

На станцію Сарни знову прибуло два ешелони петлюрівських військ на чолі з Козубовським. Більшовики отримали наказ від командування про спільну боротьбу з петлюрівцями проти австро-німецьких військ. Після переговорів прийшли до згоди і петлюрівці залишають місто без бою. Та невдовзі знову повертаються петлюрівські війська. Після захоплення міста, основні сили петлюрівських військ вирушили на Рівне. В місті залишилась комендантська сотня чисельністю близько 200 чоловік, в яку входили більшовики Олександр Гузін та Петро Щипакін. Вони провели агітацію серед сотні про перехід на бік більшовиків. У цей час до Сарн з губкомом прибуває Олександр Конончук, який веде переговори з командуванням петлюрівської сотні, яка переходить до більшовиків. Олександр Конончук бере на себе командування Сарненським гарнізоном і їде у Видибор для переговорів з німцями. Скориставшись відсутністю керівництва, петлюрівці розпочинають бої з партизанськими загонами. Це був період, коли Сарни часто переходять з рук у руки. Наступові петлюрівських військ чинила опір 3-я прикордонна дивізія Західного фронту.

До складу української армії потрапила значна кількість повстанських загонів зі слабкою військовою дисципліною на чолі з харизматичними лідерами – отаманами, які проте, були погано обізнані з військовою справою. Стихійне виникнення військових загонів негативно впливало як на боєздатність української армії, так і на загальний психологічний стан війська. До кінця 1918 р. основу військ Директорії УНР становили стихійно утворені у ході антигетьманського повстання іррегулярні формування, які важко піддавалися управлінню через

Володимир Оскілко

Пам'ятник на братській могилі Українських січових стрільців. Сарни, вул. Ковельська. Фото, 2016 р.

різноманітну політичну орієнтацію, низький ступінь бойової підготовки та незадовільний стан військової дисципліни.

Протистояння прибічників Директорії та радянської Росії на Волині все більше поглиблювалося. Запеклі бойові дії між більшовицькими та українськими військами розгорнулись у північній частині Волині в районі Сарн, Дубровиці, Коростеня.

У боротьбі з більшовиками відзначився полк Січових стрільців, який прибув до Житомира, його передали у розпорядження отамана В. Оскілка. Спочатку його було використано для боротьби з більшовиками під Овручем та Сарнами, розділивши підрозділи січовиків на дві частини. 20 січня Січові стрільці розпочали військову операцію у напрямку Дубровиці. 24 січня містечко було взято.

7 лютого повстанці зайняли Сарни. Наступ розвинуто на Рівне, Коростень і Ковель. У відповідь з того ж дня до 20 березня 1919 р. перейшла в протинаступ 19 дивізії Дієвої армії під командуванням Агатона Добрянського у складі 61-го Гайсинського піхотного полку під командуванням Ананія Волинця, 57-й Гайсинського піхотного полку під командуванням Неграша, 56-й Немирівського полку під командуванням Володимира Мачушенка. У виниклих активній протидії військ УНР під командуванням Володимира Оскілка сарненська дільниця фронту втратила стратегічне значення. 24 березня українські війська вийшли на станцію Горинь. В «повстанських» полках поширилось дезертирство. Після того, як полки червоної армії були відкинуті на північний берег Прип'яті охороняти позиції на південному березі командування залишило 2-й курінь 61-го піхотного полку під командуванням Сімчука. Миколу Лясковця на посаді командира полку замінив Воробйов. До 10 березня 21-й Волинський полк був змушений покинути околиці Сарн та відійти до станції Видибор. Згодом він був виведений в резерв.

Внаслідок кровопролитних боїв 245 юнаків загинули під Сарнами в боях з більшовиками. Вони поховані на міському цвинтарі. Тепер на цій братській могилі встановлено пам'ятник, що увічнює героїв – борців за незалежність України.

На початку весни 1919 р. територію Волині поступово почали окупувати більшовицькі війська. 13 березня 1919 р. Перша Українська радянська дивізія під командуванням М. Щорса захопила м. Житомир та поширила свою владу на захід від нього на кілька десятків кілометрів. Окрім того, більшовики захопили значну територію Північної Волині, у тому числі й міста Коростень та Сарни. Такими діями червоні війська розбили український фронт на дві частини, з яких північна (лівофлангова) проходила через територію Волинської губернії по лінії Житомир – Коростень – Сарни.

У другій половині березня 1919 р. Дубровицький повстанський полк був перейменований в 21-й Волинський радянський, який в червні ввійшов до складу регулярних частин Червоної Армії.

Переважна більшість керівників, що встановлювали радянську владу на Поліссі: О. Конончук, Микола та Степан Лясковці, В. Жданович, О. Садовський, О. Оборевич та ін. згодом пройшли через ленінсько-сталінські

табори. Багато з них не повернулось живими. Рідні до цього часу не знають, де їхні могили.

5 червня 1919 р. червоні війська зайняли Сарни. Відновлено було роботу ревкому на чолі з більшовиком І. С. Мигаєм.

У місті, як і в усій Україні, панував хаос. Голодні люди з міста йшли в село в пошуках хліба. Села забарикадовувались від непрощених гостей. Селянин спостерігав зі свого самостійного села, як падає одна влада за іншою. Він готовий був підтримати будь-який уряд, який зміг би забезпечити його утримання на землі.

Вигнавши Скоропадського, Директорія перетворилась з переможного повстанського комітету на уряд нововідродженої Української Народної Республіки. Проте у ньому злагоди й єднання не було.

Війська Директорії на території Волинської губернії знову опинилися перед лицем двох ворогів. Така ситуація ще більше ускладнила становище Української держави та змусила її керівництво шукати шляхи примирення з польською стороною. У вересні 1920 р. польські війська займають місто.

Ще один спогад про мужню людину, жителя нашого міста – Хому Калениковича Сулиму. Коли він служив матросом на Балтійському флоті, не раз доводилось виступати проти свавілля царського самодержавства. За це його на півроку заслали до Петропавлівської фортеці. Після звільнення служив на лінійному кораблі «Цесаревич». У 1908 р. екіпаж корабля перебував біля берегів міста Мессіна – одного з найбільших курортів Італії. Рано-вранці,

Хома Сулима

Екіпаж лінкора «Цесаревич». Фото, поч. XX ст.

одного грудневого дня, моряки почули щось схоже на вибух. Море різко сколихнулось, а хвилі піднімались до восьми метрів. Палубу заливала вода. Після першого поштовху через певний проміжок часу, було ще потужних три. Прокинулись від сну, і всі жителі міста. Вже на сьому годину ранку від міста залишилися одні руїни. Перелякані голі люди в паніці бігли до центральної площі міста, де вцілів лише один ліхтар. Земля хиталася: під купами розвалених будинків стогнали люди. Здавалось, настав кінець світу. Земля розступалась, з'являлись тріщини, в які провалювались будинки, а в інших падало перекриття. І скрізь гинули люди. Такого землетрусу Італія ще не знала! Тисячі місцевих жителів опинились під руїнами споруд.

Російські моряки завжди були мужніми. Чужу біду сприйняли як свою. Вони негайно кинулись рятувати людей, витягуючи їх з-під рештків будівель. Разом з лінкором «Цесаревич» у рятувальних роботах брали участь лінкор «Слава», крейсери «Адмірал Макаров» та «Богатир». За цю допомогу всі моряки італійським урядом були нагороджені срібними медалями «За спасательные работы в Мессине». Такою медаллю був нагороджений наш герой Хома Каленикович Сулима, яку син Семен Хомич передав до Сарненського історико-етнографічного музею.

Під час служби на Балтійському флоті Хома Сулима пройшов добру школу революційної боротьби. Після демобілізації в 1909 р. він прибув до Києва, влаштувався на роботу в депо й поринув у революційну боротьбу. Для активізації революційного руху його, як активіста, направляють в Сарни. Тут він працює на залізниці, одружується з місцевою дівчиною. Сарненські більшовики одноставно обирають його головою революційного комітету, який діяв підпільно. Збори проводили на Ляхчанських хуторах, читали газети «Искра», «Социал-демократ», «Пролетарий». Пресу нелегально переправляли з-за кордону й розповсюджували серед місцевих жителів.

Після більшовицького перевороту Хому Калениковича одноставно обирають головою Сарненського ревкому. 15 липня 1918 р. з ініціативи Сарненських залізничників відбувся страйк, де вони виступили за виведення австро-німецьких військ та висували політичні й економічні вимоги. Після арешту першого страйкового комітету, другий – очолює Хома Сулима. Страйк тривав більше місяця й охопив всю Південно-Західну залізницю. Після захоплення міста петлюрівськими військами Хома Каленикович переїздить в Коростень, а потім в Козятин і продовжує революційну боротьбу. У Козятині, на бойовому посту, він загинув. У пам'ять про більшовика, козятинці підняли із звалища паровоз за номером 3006, відремонтували його і поставили на рейки. В газеті «Червоний шлях» від 5 липня 1920 р., яка є у фондах музею, була стаття пам'яті Хоми Сулими, а також надруковано вірш: «Паровозу 3006», присвячений нашому земляку.

ЖИТТЯ МІСТА ЗА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Ризька мирна угода 1921 р. остаточно закріпила кордон між Польщею і Радянською Україною. Сарненщина як частина історичної Волині увійшла до складу спочатку Поліського, а згодом Волинського воєводств Другої Речі Посполитої.

Соціально-економічний розвиток міст Західної Волині у міжвоєнний період був детермінований регіональними особливостями їх еволюції. Перебування у складі Речі Посполитої до кінця XVIII ст. та Російської імперії до 1917 р. зумовило формування особливого міського соціуму, в якому відобразився складний процес історичного розвитку регіону. У повоєнний період більшість міських організацій краю, що тривалий час формувалися як об'єкт сторонніх впливів, на певному етапі стали колективним суб'єктом із власними функціями, відповідними механізмами самоорганізації й самозбереження. Така сутнісна зміна могла означати зміну епох, початок трансформації традиційного типу суспільства у новітнє – індустріальне.

Сарни стали повітовим містом. У ньому мешкало близько 6 тис. чоловік. У своєму «Путівнику по Волині» Мечислав Орлович, як і Олександр Цинкаловський, стверджує, що на цей час тут було три готелі: «Європа» (вул. Купецька, 9), «Брістоль» (вул. Весела, 11), «Вікторія» (вул. Весела, 7), чотири ресторани («Хомік Ян», вул. Купецька, «Савески», вул. Купецька, 4, «Гольдман» (кашерна), «Кобусь Павла», вул. Госцінна, 27), кав'ярні («Германи Август», вул. Центральна, 20, «Штейна Арона», вул. Центральна, 6), більярдний зал, тенісний корт, магазини «Букініст» та «Ювелірний», аптека, приватна капелюшна майстерня Руффе. Діяла також каса «Хворих», яка надавала допомогу в лікуванні бідного населення. Проте, зазначено, що місто забудовано недоладно²⁰.

Трансформація і модернізація середовища населених пунктів, особливо міст, і Сарн зокрема, була однією з найважливіших передумов динамічного розвитку Волинського воєводства та стратегічним завданням нової влади в контексті всебічної інтеграції регіону в суспільно-економічне життя Другої Речі Посполитої. Не дивлячись на всі економічні проблеми, у містах на

²⁰ Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck, 1929. – S. 185.

SARNY.

Miasto pow., 157 m n. poz. morza, siedziba sądu grodz., sąd okr. Równe, 5931 mieszk. 66 linje kol.: Kowel-Ostki, Luniniec-Równe. **Władze i urzędy państwowe i samorządowe:** Starostwo, Komenda powiatowa policji państw., Urząd skarbowy podatków i opłat, Kasa skarbową, Powiatowy urząd ziemski, Powiatowy Komitet nadawczy i Komisja uwłaszczeniowa, Państw. zarząd drogowy, Inspektorat szkolny Magistrat, Wydział powiatowy. **Kościoły i szkoły:** 1 kat., 1 gr. wch. Gimnazjum, 2 szkoły rzemieślnicze. **Instytucje:** Pow. Kasa Chorych. **Związki zawodowe i stowarzyszenia:** Zw. kupców chrześc., zw. kupców żydowsk., oddział kresowego związku ziemian, zw. ziemian pow. Sarnieńskiego, Okr. T-wo Rolnicze, stow. rzemieślników żyd., stow. urzędników państw., polski zw. kolejowców. **Targi:** 2 i 16 każdego miesiąca na bydło, artykuły spożywcze i towary bławanne. **Przemysł i handel:** Miłny, garbarnia. Eksploatacja lasów, handel drzewem.

Chef-lieu de distr., siège du trib. urbain, trib. d'arr-t Równe, 157 m d'alt., 5931 habit. 66 lignes de Kowel-Ostki, Luniniec-Równe. **Autorités et serv. de l'Etat et auton.:** Staroste, Command-t de la police de district, Bureau des impôts et contrib. Caisse du trésor, Office rural de district, Comité de colonisation et commission d'expropriation de district, Direction de la voirie, Inspection de l'enseignement, Municipalité, Office de district, Eglises et écoles: 1 cath. 1 orthod. Gymnase, 2 écoles de métiers. **Institutions:** Caisse des malades. **Associations profess. et corporations:** Assoc. chrét. des commerçants, assoc. des commerçants juifs, section de l'assoc. des propriétaires fonciers du district de Sarny, Soc. Agricole Régionale, assoc. d'artisans juifs, assoc. des employés de l'Etat, assoc. polon. du personnel des chem. de fer. **Marchés:** le 2 et le 16 du mois pour bestiaux, denrées alimentaires et tissus. **Industrie et commerce:** Moulins, tanneries. Exploitations forestières, commerce des bois.

Starosta (Staroste): St. Grodyński. **Burmistrz (Maire):** dr. Stolarzewicz.

Stráž ogniova ochotn. Komendant (Corps des pompiers volont. Commandant): Seweryn Belcarz.

Lekarze (médecins): Homolicki Al. dr. (wewn.), Kolejowa — Koźuchow Jerzy dr. (gyn), Sadowa — Parymończyk Fran. dr., 3 Maja — Troszczykowski Mik. dr., 3 Maja — Narusiewicz dr., Kolejowa — Szejnberg B. dr., Jagiellońska. **Lekarze dentyści (médecins dentistes):** Cweiman Szymon, Apteczna — Serbin Berezowicz H., Centralna.

Banki (banques): xBank dla Kupców i Przemysłowców, Sp. z o. o., Szkolna — xBank Ludowy, Sp. z o. o., 3 Maja — xBank Spółdzielczy, Sp. z o. o.

Bednarze (tonneliers): Galperin O., Barmacka.

Betonowo-cementowe wyroby — fabryki (fabr. de produits en béton et ciment): Korniljew R.

Blacharze (ferblantiers): Cuprik B., Handlowa — Sosnik L., Handlowa — Szac B., Wierzbowa.

Blawaty (tisseurs): Białoguski M., Hale — Bobrow S., Hale — Liberman S., Wesola — Mianik O., Centralna — Murik Ch., Wesola — Ratpan I., Handlowa — Rozenberg Bor., 3 Maja.

Cudik R., Centralna — Flejszon E., Wesola — Glik Ch., Centralna — xGreczanik S., — xKłoc D. — Koroboczko Ch., Topolna — Prymak A., Hale — Tolczyn I., Centralna.

Broń (armes): Benet L., Kupiecka. **Budowlane materjały (matériaux de construction):** Chrusciewicz K., Centralna — xKrejmer, 3 Maja.

Budowlane przedsiębiorstwa (entreprises de constructions): xRegulski H.

Bydło — handel (march. de bestiaux): Blank J., Niecała — Byk O. i Kołkowski M., Handlowa — Dik W., Grodzka — Szyr J., Grodzka.

Byk B. **Cegielnie (briqueteries):** Wydział Powiatowy Sejmiku w Sarnach, Gościnną.

Grosman A., 3 Maja — Kane B., Grodzka — xKremer, 3 Maja.

Cieśle (charpentiers): Kozłow T. — Tendler J., Szkolna — Tendler W., Szkolna.

Cukierni (bonbons): Auerbuch Ch. i Liberman S., Handlowa.

Cukiernie (confiseurs): Szejn A., Centralna — Woronin J., Kupiecka.

Herman A., Centralna. **Czapnicy (fabr. de casquettes):** Dachtjar Ch., Kupiecka — Kamień I., Hale — Langer Sz., Wesola — Parkier Ch., Kupiecka — Plotnik A. G., Barmacka.

Dekarstwo (couvreurs): Dudarik I., Centralna — Malta Sz., Barmacka — Szac I., Wierzbowa.

Drobids (levure): Kunda A. i Hechtman M., Szkolna.

Drukarnie (imprimeries): Szpilszer G., Handlowa 9.

Fejgiel, Kupiecka.

Drzewo (bois): Koroboczka S., Handlowa — Szejn J., Centralna — Szyr W., Barmacka — Żeleznik D. xBuchowski L., Topolowa.

Ekspedycyjne biura (expéditeurs): Baral Szym., Wierzbowa — Buchowski Lud., Topolowa — Garmerman S., Grodzka — Giejfman Sr., Apteczna — Zandwejs J., 3 Maja — Zandwejs Mow. Gościnną.

Baral N., Krzywa.

Elektrownie (usines d'électricité): Elektrownia Miejska, dzied. Bielowosw M. i Guranda A.

Farblarnie (teinturiers): Szejn Mej., Szkolna.

Felczerzy (barbiers-chirurgiens): Korotecki S., Centralna — Skulski J., Kolejowa — Woznak S., Kolejowa.

Fotograficzne zakłady (photographies): Irlachmaw P., Handlowa — Mach P., Centralna.

Feld, Wesola.

Fryzjerzy (coiffeurs): Bednarski K., St. Kolejowa — Pasman A., Centralna — Szpryncer S., Wesola.

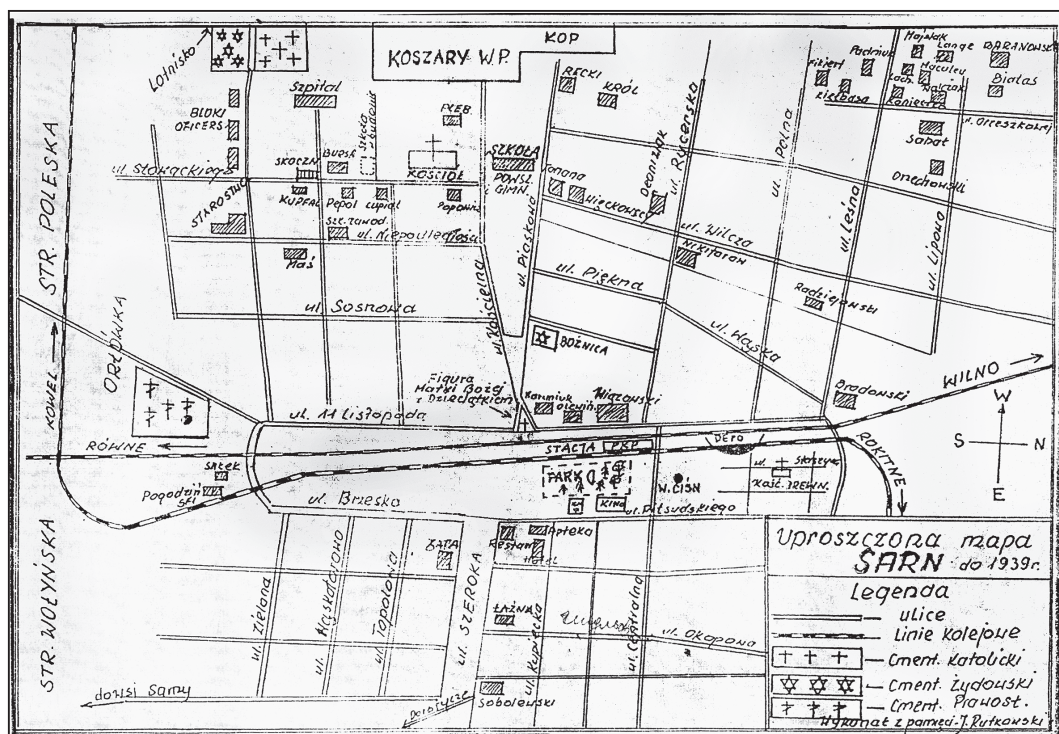
— Zaiackowsky Bcia, Kupiecka.

початку 20-х рр. XX ст. будівництво житла розвивалося порівняно високими темпами.

Для реалізації державних програм в галузі житлового будівництва, в тому числі на Західній Волині, центральна влада, за посередництвом міністерств і за безпосередньої участі місцевих адміністрацій, викупувала у власників земельні ділянки для спорудження необхідних будівель. Особлива увага приділялась забезпеченню житлом військових та державних службовців, які масово прибували в регіон. У першому випадку окреслене завдання ставилось перед Міністерством військових справ, у другому – перед Міністерством громадських робіт.

Відтак, починаючи з 1923 р., акція спорудження житла для військових розгорнулась в багатьох містах Другої Речі Посполитої, в тому числі у стратегічно важливих населених пунктах новопрієднаних «східних кресів». У Сарнах будинки аналогічного призначення були локовані на території нових міських кварталів.

В інший спосіб протягом 2-ї пол. 1920-х рр. вирішувалась у Сарнах житлова проблема для державних службовців. У 1924 р. для цієї суспільної верстви в містах Волинського, Поліського воєводств з великим розмахом було розпочато будівництво колоній (житлових кварталів). Критерієм вдалого розв'язання завдання була не тільки нормативна відповідність площ проєктованих помешкань потребам певної кількості потенційних мешканців. Композиція забудови та її архітектурний образ розглядався

Сарни до 1939 р. Карта-схема

як символ зорієнтованості державної влади на новітні, апробовані в Європі, способи організації архітектурного середовища та життєвого простору, що виростають з польської національної традиції. Підкреслена впорядкованість і раціональне розпланування житлових кварталів для чиновників мали стати метафорою державного бачення одного з шляхів розвитку сільбищних зон в містах, і водночас, засвідчити притаманність соціальної мотивації у цьому процесі, а архітектура житлових будинків – унаочнити «просування польської культури на схід». Станом на першу половину 1930-х рр. у Сарнах було 54 муровані та 930 дерев'яних будинків²¹.

²¹ Михайлишин О. Архітектурі і містобудування Західної Волині 1921–1939 рр. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 52.

Сарни. Будинок для держслужбовців. Фото, 1930-ті рр.

Сарни. Житлова забудова для державних службовців. Фото, 1930-ті рр.

Вулиця Пілсудського. Фото, 1930-ті рр.

Вулиця Пілсудського. Фото, 1930-ті рр.

Вулиця Гостинна. Фото, 1930-ті рр.

Рапортну композиційну схему було використано при розплануванні «колонії» держслужбовців у Сарнах. Цікаво, що на відміну від усіх попередніх об'єктів, житловий квартал був запроектований тут як інтегральна частина нового району, запланованого до будівництва на південному заході міста. Квартал для службовців став своєрідними міськими воротами. Дисперсна структура зони громадського центру району зумовила рівномірне розташування соціально важливих об'єктів, які формували навколо себе відкриті простори, планувально поєднані між собою житловими вулицями. Відповідно до функціонального методу проектування, що поступово набував популярності, зона відпочинку з комплексом площинних спортивних споруд та майданчиків облямовувала район нової забудови з заходу, відіграючи роль буферної зони між антропогенним середовищем і заміськими ландшафтами.

Залізничний вокзал. Фото, 1930-ті рр.

Залізнична (Колейова) вулиця. Фото, 1930-ті рр.

Будівництво колоній для службовців, започатковане в середині 1924 р., стало одним з перших імпульсів трансформації урбаністичної структури міст Волині в міжвоєнну добу. Завдяки цьому Сарни отримали шанс змінити своє архітектурне обличчя, а на рівні просторовому – почати модернізацію схем розпланування. Про системний розвиток окремих міст не йшлося вже майже століття, а деякі взагалі ніколи не були об'єктом містобудівного проектування. І хоча нові житлові квартали можна розглядати лише як своєрідні,

Вулиця Весела. Фото, 1930-ті рр.

Будинок староства на вулиці 11-го Листопада. Фото, 1930-ті рр.

композиційно впорядковані анклавів на хаотично забудованих міських теренах, вони стали символом нових стандартів життя, в цілому не характерних для середовища волинських міст і містечок. Необхідно наголосити і на інших складових соціального значення будівництва колоній. В першу чергу, місцева влада мала можливість частково розв'язати проблему безробіття, залучаючи місцеве населення до виконання значних обсягів будівельних робіт. По-друге, в процесі будівництва, особливо на початковому етапі, гостро відчувався

Вулиця Гендльова. Фото, 1930-ті рр.

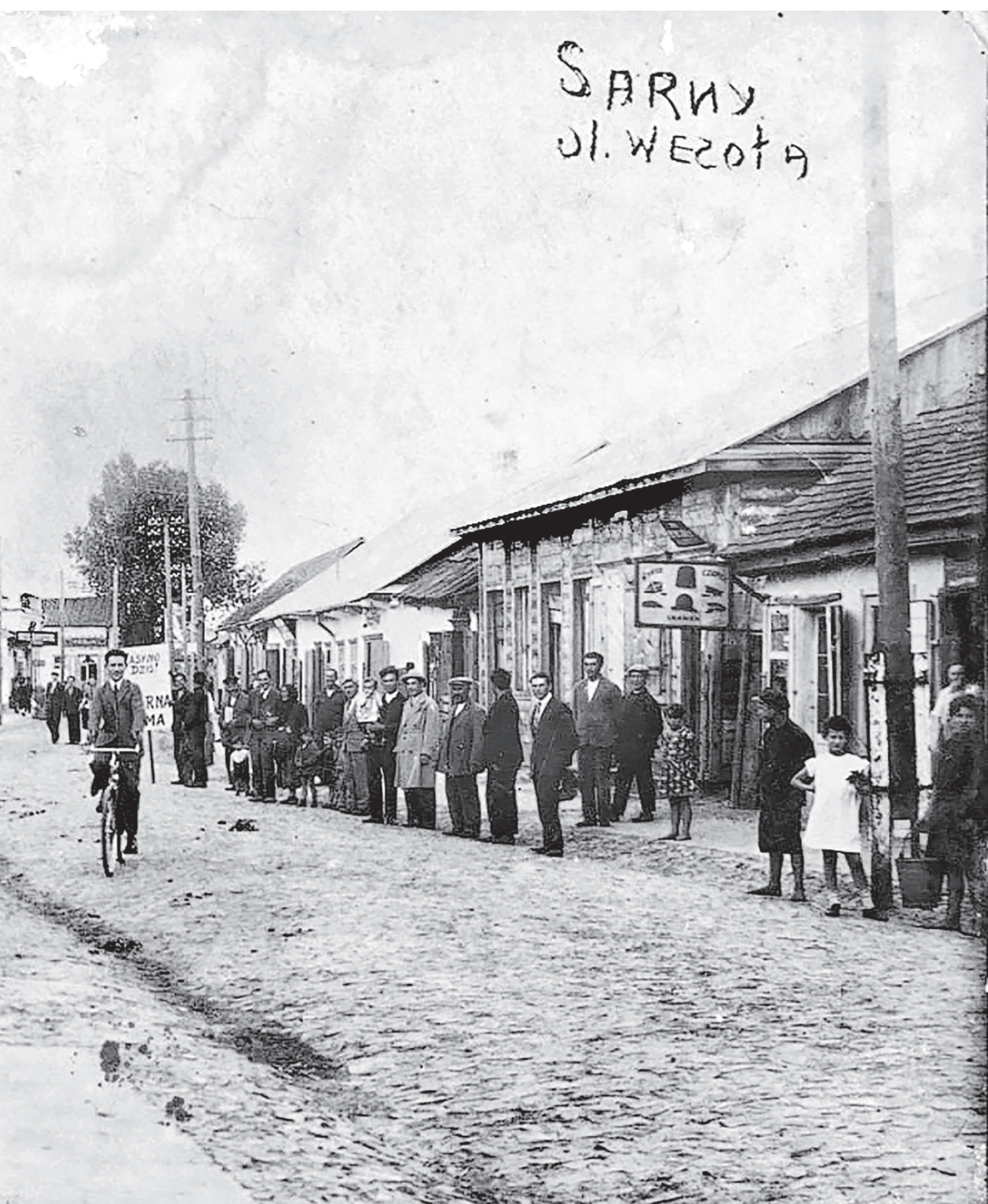
Вулиця Купецька. Фото, 1930-ті рр.

дефіцит деяких будівельних матеріалів, які не вироблялися на місці, або виготовлялись у недостатній кількості (черепиця, цегла). У зв'язку з цим виникала потреба розвитку в регіоні міжміської комунікації, а в населених пунктах – транспортних артерій (доріг і залізниці) та відповідної інфраструктури, для доставки усього необхідного з інших регіонів (Торуні, Познані, Катовіц, Львова та ін.)²². Цей же чинник сприяв розширенню на Західній Волині існуючих

²² Михайлишин О. Архітектурі і містобудування Західної Волині 1921–1939 рр. – Рівне: Дятлик М., 2013. – С. 88.

Сарни. Вулиця Весела. Фото, 1930-х рр.

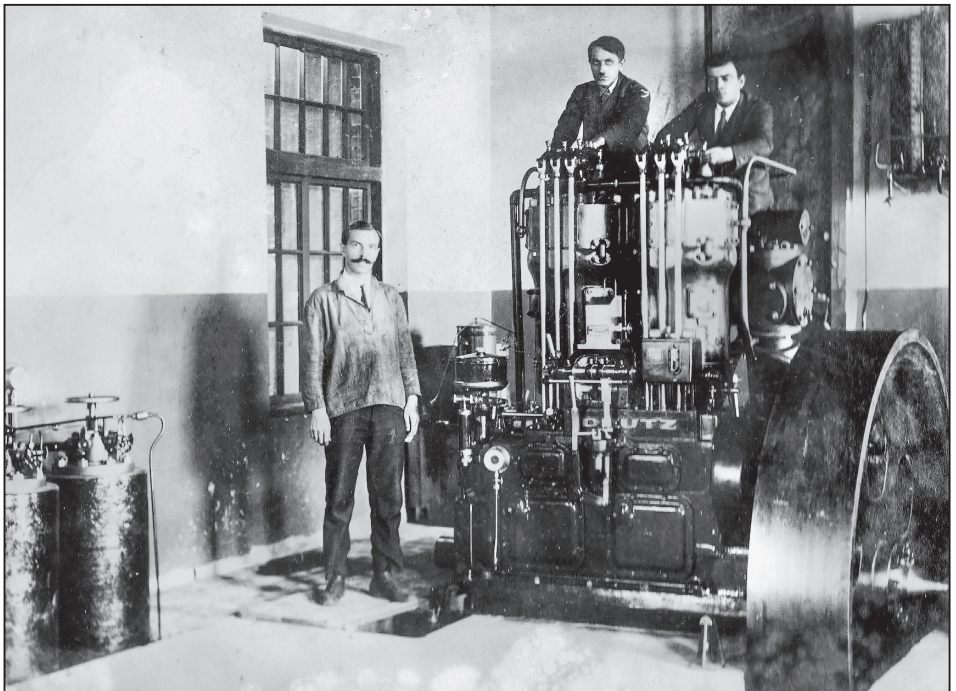

Олександр Чапелюк під час служби в Одесі в авіаполку ім. Несторова. Фото, 1910-ті рр.

виробництв та започаткуванню нових галузей промисловості. Так, у Сарних був великий завод з виробництва скла, про що зазначає у своєму описі міста М. Орлович²³.

У 1924 р. для охорони Другої Речі Посполитої були створені підрозділи Корпусу охорони пограничної (надалі КОП), які стали будувати фортифікаційні укріплення. Станом на 31 грудня 1938 р. КОП складався з трьох бригад – «Гродно», «Полісся», «Поділля» і 8 полків. На території Волинського воєводства були полки «Сарни» та «Здолбунів». Полком «Сарни» командував підполковник Ян Войцеховський. У підпорядкування КОП «Сарни» було передано Сарненський укріпрайон. Під час зведення оборонного рубежу, будувались казарми, склади, а в разі необхідності прокладались вузькоколійки, дороги, мости, шлюзи. Для офіцерського складу будувались будинки

²³ Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu. – Łuck, 1929. – S. 185.

Перша електростанція в Сарнах та її працівники: М. Білоусов, А Гурандо, О Чепелюк. Фото, 1910-ті рр.

(БОСи). Їхнім проектуванням і будівництвом займався Микола Кузьмич Білоусов, де відзначився як професіонал.

Інженер Микола Кузьмич Білоусов, приїхав у Сарни на початку 20-х рр. XX ст. Матеріали про цього талановитого інженера збирила краєзнавець, старший науковий працівник Сарненського музею Людмила Стоян.

Народився Микола Кузьмич у 1892 р. в дворянській родині в с. Гордище Белгородського повіту Московської губернії. Отримавши освіту, спочатку в земському училищі, а потім у Москві в ліцеї Олександра III, батьки відправили його на навчання в Сорбону – в один з найстаріших науково-навчальних центрів Франції. Там він здобув професію інженера–енергетика.

Після більшовицького перевороту, батька розстріляли, а мати померла від горя. В таких умовах Микола не ризикнув повернутися в Росію, а прибув у Сарни, які були під Польщею. Місто стало його другою «малою Батьківщиною».

Маючи інженерну освіту, Микола Кузьмич активно включився в життя міста. На ділянці землі, яка була у власності Михайла Степановича Оницьюка, разом з іншими акціонерами, по вул. Торговій (тепер Просвіти) спорудили будівлю під електростанцію. Єдиною умовою Михайла Степановича було те, що він пожиттєво буде тут мати роботу. Будучи хорошим механіком, до 1920-х років працював на залізниці. Але коли прийшли поляки, з роботи почали звільняти українців. Їх примушували приймати католицизм. Михайло Степанович не погодився і залишив роботу.

У 1927 р. разом з інженером Анатолієм Гурандо Микола Білоусов заснував Товариство «Електростанція». У новозбудоване приміщення завезли обладнання: машинний комплекс, розподільні щити, панелі з приладами. Головним засновником і акціонером Товариства був Микола Білоусов. Акції Товариства мав Кричман. 6 червня 1931 р. частину акцій придбав Аврум-Ічко Шапіро.

На електростанції машиністом працював Чепелюк Олександр Степанович, який приїхав у Сарни з Брестської області, де закінчив технічне училище, працював у депо ст. Сарни, потім на електростанції. Ще під час служби в царській армії Олександр Чепелюк служив в Одесі в авіаполку ім. Несторова.

Разом з ним на електростанції механіком працював Оницьюк Михайло Степанович, на землі якого побудована електростанція.

Але М. К. Білоусова в Сарнах знали не тільки як інженера. Він був ще й меценатом, який організував православне благодійне Товариство. Воно надавало допомогу нужденним православним, а в першу чергу учням гімназії, які не мали змоги оплатити навчання. Свої зібрання вони проводили в будинку Вінзовського, де відбувалися бали, концерти, виступи драматичних колективів.

Діяльність Товариства припинилось у вересні 1939 р. зі встановленням радянської влади. Розпочалися репресії проти українського, російського та інших Товариств. Їх звинувачували в тому, що вони ніби-то були членами білогвардійської монархічної терористичної організації. Разом з іншими активістами Товариств, в тому числі і просвітянами, був заарештований Микола

Sarny. Rynek.

Сарни. Ринок. Фото, 1930-х рр.

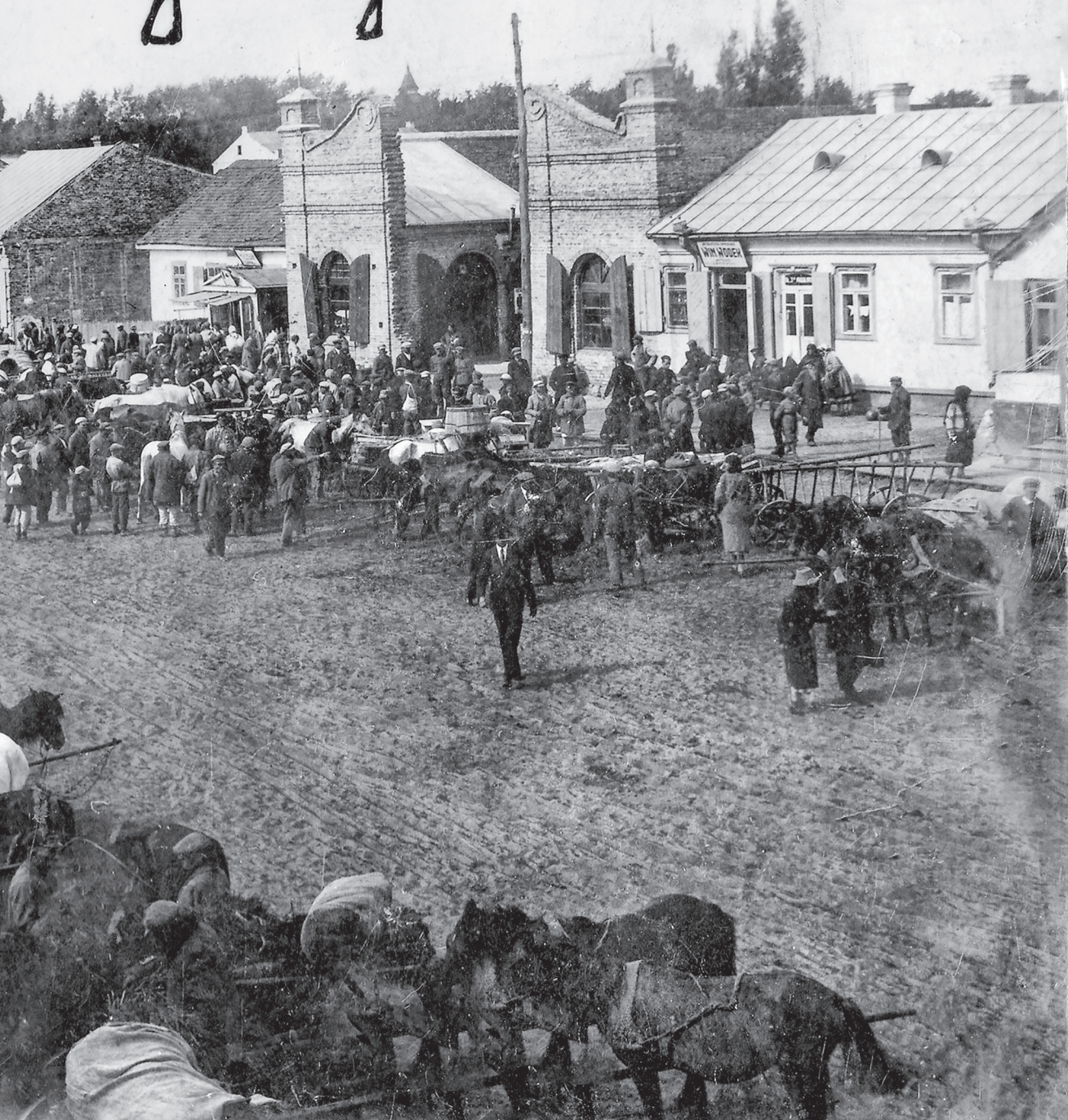
1427 В

САРНІ ул. 3-го

Сарни. Вулиця 3-го травня. Ярмарок. Фото, 1930-х рр.

MAJA: (JARMAREK)

Сарни. Парад до дня Конституції 3 травня. Фото, 1931 р.

Білоусов. Зіграло ще й те, що він мав дворянське походження. Їх кинули в підвали, а перед приходом в місто німців у липні 1941 р. і відступом енкаведистів усіх в'язнів розстріляли. Тіло Микола Білоусова з тієї страшної катівні забрав його друг Антон Іванович Вислужив, і поховав на міському кладовищі.

Однак, польська влада стала впроваджувати в життя програму колонізації. Основою для такої політики став інститут військового осадництва. Вони на теренах Сарненщини з'явилися після 17 грудня 1920 р., коли Сейм Польщі одноголосно прийняв рішення про надання військовим осадникам права на безкоштовне отримання земельних наділів у так званих Східних Кресах. Земля, яку їм надавали, належала раніше російській казні, частина – колишнім монастирям, шляхті. Розселення осадників здійснювалося з урахуванням військової стратегії, і таким чином було створено превентивну оборонну лінію вздовж радянсько-польського кордону. Регулярні військові навчання й діяльність численних військових товариств підтримували на належному рівні їхню військову підготовку.

28 серпня 1932 р. в Сарнах відбувся з'їзд Військових Осадників, з нагоди десятиріччя осадництва. Звіт, який був проголошений на урочистому засіданні, зазначав, що на кожні десять тисяч населення Сарненщини припадає п'ять осадників, які зробили значний внесок у розвиток господарської та культурно-освітньої роботи. З'їзд завершився театральною виставою місцевих аматорів.

У 1930-х рр. у політичному житті Європи відчувалося зародження нової війни. У Другій Речі Посполитій урядовці активно впроваджували програму спортивно-військового виховання. Для цього була створена організація Стрілецький союз. У Сарнах також діяли відділи цієї польської парамілітарної організації. Він організовував чимало спортивних змагань.

Пляж під Сарнами. Фото, 1930-ті рр.

В цьому ж році відбулась ще одна цікава подія в житті нашого міста. В тижневику «Wolyn» (Волинь) описано, що «...Сарни. У чарівному парку Рільничої школи в Доротичах, тут же над Случчю, організовано було інструкторський табір для членів Легіону Молодих з цілої Польщі. Комендантом табору був В. Загорський з Головного Легіону Молоді з Варшави...».

Молодь любила займатися спортом. В тижневику «Ехо Волинське» описано свято спорту, яке відбулося в Сарненській гімназії, 8 жовтня 1934 р., під гаслом «У здоровому тілі – здоровий дух». Стрілецькі змагання було проведено в урочищі «Лядо». Тут після проведення Служби Божої було відкрито світлицю, малокаліберний тир для стрільби, стадіон.

У 1924 р. польський уряд прийняв закон про заборону української мови в урядових установах. А міністр освіти здійснює реформу, яка передбачає перетворення більшості українських шкіл на двомовні з перевагою польської мови. Ще більше погіршилось становище селянства під час кризи 1929–1933 рр. Незадоволена була й українська інтелігенція, оскільки польський уряд, утискуючи українську культуру, надавав перевагу польським спеціалістам. Про тяжке життя інтелігенції в Західній Україні писав поет Клим Ткач: «Безробіття довело мою сім'ю до того, що минулої зими ще мали чим латати стару одіж і взуття, а на майбутнє й того не передбачається. Напівголодне, а в багатьох випадках голодне існування пролетаризованих сімей є очевидним фактом. Кожен пролетарський письменник і навіть кореспондент взятий польською владою на облік».

Старожили міста пам'ятають, як від центру міста (в районі вулиці Леонтовича) до річки Случ була прокладена колія. У пристосованому вагончику, запряженому двома кіньми, возили міщан до річки. Це був кінний «трамвай», який був запущений завдяки пану Раскіну, керівникові лісопильного заводу «Тель», на фірмі «Гранітна промисловість» у Клесові. На місцевому пляжі

були роздягальні та китайські парасольки. Про це знаходимо відомості в Рівненських архівах.

«... Трамвай «Сарни-Гдиня». Пущений в рух на початку червня 1933 р. «трамвайк», що поєднував Сарни з відlegлим пляжем надслучанським, будить загальну зацікавленість і тішиться великою відвідуваністю. Переїзд «трамвайком» в обидва кінці коштує двадцять грошей. Переповнена останнім часом ріка Случ затопила всі інвестиції купальні, спінені течії ріки малюють у фантазії ніколи небаченого Балтійського моря. Справжня Гдиня... ». У святкові дні туди вивозили буфети, де були печиво, тістечка, інші ласощі, копченості, соки, води, пиво й алкогольні напої. Проте не для всіх ці наїдки й напитки були доступні.

І ще одна небачена за масштабом доброчинність. «Сарни... На початку лютого 1934 р. Фонд Праці у Сарнах організовує каток, що розмістився при Управлінні Державної Поліції. При даних роботах будуть zatrudнені безробітні без будь-якого фаху. Наступний каток біля бурси організовує Опікунська Рада Державної Гімназії... ».

В місті організовувались курси для молоді села, яких навчали сільськогосподарським премудростям. «...Сарни Дня 6 лютого 1933 р. розпочалися шеститижневі курси рільничо-громадські для передовиків конкурсних колективів Волинського Союзу Сільської Молоді. Значну частину у курсах запрогнозували члени Стрілецького Союзу. Викладачами є переважно особи із Науково-Дослідного Закладу в Сарнах. Курси субсидуються Сарненським Сеймиком, а приміщення з радістю надало командування Третього Батальйону П'ятдесятого Полку Піхоти...»

З великою пошаною та повагою сарненці відносилися до мужніх патріотів, які сміливо виступали проти російського царизму, що перешкоджав розвитку польської нації. «...Сарни. Відзначення річниці початку Січневого повстання 1863 р. У Сарнах, у місцевому парафіяльному костелі була відправлена урочиста Служба Божа за полеглих героїв Повстання Січневого 1863 р., в боротьбі за незалежність Вітчизни. В літургії взяли участь: староста сарненський доктор Гжесік, представники війська, правління міста, делегації громадських організацій з прапорами і багаточисленна громадськість. Крім того, у місцевих школах відбулися лекції на тему Повстання...»

В міжвоєнний період в 30-х роках в місті та районі були культурно-освітні осередки, краєзнавче Товариство, діяло також українське Товариство імені Петра Могили.

Для міщан був досить популярним футбол. «...Сарненський спортивний клуб «Случ», який стягає до свого грона місцеву інтелігенцію, дякуючи чому відродився такий вид спорту, як футбол...»

Сарненці жили у своїх невеличких приватних будинках. На державних службах та в приватних підприємців працювало порівняно мало людей. Це в основному поляки. Місцеві жителі займалися ремеслами й торгівлею, а також вирощували квіти, овочі, фрукти, тримали свиней, корів. Основу сарненської промисловості становили невеличкі майстерні, які обслуговували населення. Там працювали від одного до трьох-чотирьох робітників. Це були

Сарни. Костел Преображення Господнього. Фото В. Луца, 2016 р.

кравці, шевці, шорники та інші спеціалісти. Підприємливі люди в навколишніх селах заготовляли худобу, яку потім відправляли вагонами до Польщі. В основному торгівлею займалися євреї. Основна частина мешканців міста виживали, хто як міг. Дехто мав роботу, дехто отримував пенсію. У польській державі її отримували не всі, а лише ті, кому польська держава дала статус пенсіонера. Платною була система охорони здоров'я. Відомими лікарями тоді були Тошчевіков, Маліновський, Пастухов, Цвайман та ряд інших. Напередодні війни лікування проводилось через страхову касу.

Сарни. Проект костелу Преображення Господнього, 1920-ті рр.

Розвиток суспільного меценатства, яке відігравало помітну роль у розв'язанні багатьох народногосподарських і соціальних проблем у Польській державі загалом і на Західній Волині, зокрема, визначав потребу спорудження будівель представництв громадських організацій і галузевих товариств в адміністративних центрах воєводств і повітів. У Сарнах було споруджено будинок «Комунальної ощадної каси».

Привілейованими у місті були польські офіцери, чиновники, інтелігенція. Хоч життя пересічного сарненчанина було тяжким, але випадків про голодуюче населення не траплялося. Становище дещо погіршилось під

OGŁOSZENIE

W dniu dzisiejszym zjechał do m. Sarn

mistrz tańców
który otwiera wieczorowe kursa taneczne

LEKCYJNA ZABAWA TANECZNA

odbędzie się w dniu 23 października 1926 r.

w sali

Początek o godz. 8.30 wiecz.

Przygrywa orkiestra smyczkowa

Z poważaniem:
L. SELECKI

Афіша про проведення танців у Сарнах.
1926 р.

Dnia 17 b. m. odbędzie się w Sarnach

ŚWIĘTO

**PRZYSPOSOBIENIA WOJSKOW.
i WYCHOWANIA FIZYCZNEGO**

PROGRAM UROCZYSTOŚCI:

Godz. 7.45 zbiórka Oddziałów P. W. i W. F. na placu garnizonowym

" 815 raport i przegląd Oddziałów przez Dowódcę Garnizonu
i Przedstawicieli Władz

" 820 ODMAŚNIE DO KOŚCIOŁA NA NARODZENSTWO

" 830 NARODZENSTWO

Po zakończeniu defile i przemówienia obywatelskiego na placu garnizonowym

g 1130 PRZEGŁĄD LEKARSKI ZAWODNIKÓW

Program zawodów:

1) MARZ 10-ty KILOMETRY (ZESPÓŁAMI)	5) BIEG RZYSTAWNY 4 X 100 m.
2) BIEG SZTUMOWY ZESPÓŁÓW	6) GRY SPORTOWE
3) PIĘCIBÓJ WOJSKOWO-SPORTOWY	a) Palani z małkami
4) ZAWODY LEWKO-ATLETYCZNE	b) Piła koszykowa (Basket Ball)
a) Bieg 100, 200, 400 i 800 mtr.	c) Piła siatkowa (Volley Ball)
b) Skoki w dal, wzwyż i o tydzie	d) Piła nożna
c) Przy kuli dyskiem, oszczepem granatem	7) ZAWODY STZELECKIE Z BRONI MAŁOKALIBR
- W ZAWODACH PRZYJMUJĄ UDZIAŁ: 1) HUCPEC SZKOLNY GIMN. PAŃSTW. im. H. SIENKIEWICZA,
2) "STRZELE" ODDZIAŁY SARNY i MANEWICZE, 3) "SOKÓŁ" GNIAZDO BARNY
i 4) OCHOTNICZA STRAZ OGNIOWA w SARNACH

**Ponadto odbęda się popisy „Sokoła”
i Straży Ogniowej**
Początek zawodów punkt. o g. 12 w poł.
na Boisku sportowem

W czasie zawodów przegranych 3 doby wstrzyż.
PO ZAWODACH ZWYCIĘZKIM ZAWODNIKOM UROCZYSCIE ZOSTANĄ WREZONE NAGRODY I DIPLOMY
AWIZOJ: ZŁ. WZUSKOWO TECHNICZNYCH MIEJZ PIŁKO NOŻNEJ ROKIOWANY ZOSTANIE.
w dniu 16 b. m. (sobota) w g. 14-tej

W ATE NIEPOGOODY UROCZYSCIE ŚWIĘTA w GŁOŻONA BĘDZIE DO ON. 24 b. m.

KOMITET

Афіша про проведення спортивного свята в
Сарнах. 1920-ті рр.

час світової економічної кризи 1929–1933 рр. Для підтримки безробітних та малозабезпечених створювались спеціальні їдальні.

28 жовтня 1934 р. в Сарнах відбувся з'їзд Союзу сільської молоді (ССМ), в якому взяло участь біля чотирьохсот осіб. Головував, повітовий голова Шишко-Богущ. Із звітом виступив Хенрик Якуб'як, а голова Волинського Союзу сільської молоді Антон Хермашевський виклав плани подальшого розвитку цієї організації. Відбулися вибори до повітової ради Союзу сільської молоді. Завершили з'їзд концертом, на якому виступив хор із Доротич.

Відомий той факт, що в польський період у місті відбувалися захоплюючі кінні змагання. Про це також пише часопис «Волинь», що 7–8 липня 1934 р. полк Корпусу Охорони Прикордоння «Сарни» організував проведення кінних змагань, які стали визначною подією в житті містян. Дякуючи великому напливу гостей головним чином військових, Сарни запульсували життям – ожили вулиці, магазини, готелі, перукарні. Демонструвалося наїзництво на конях, боротьба султанів, показ боротьби, кардриль, гонка за місце, і прекрасний тенде́м ескадрону «Рокитне». Увесь час, доки тривали змагання, грав духовий оркестр «Березне».

Для задоволення духовних потреб польського населення в 1934 р. стали будувати на «поліській» стороні костел на 1200 віруючих. Було затверджено склад комітету будівництва, до якого увійшли: повітовий староста Францішек Гжесік (голова), полковник Незабітовський, майор р. Кривко, інженер І. Маєвський (віце-голова), бургомістер Сарн Б. Кассель

(скарбник), та І. Верцінський (секретар), як заступники до складу ввійшли інженер В. Попович, В. Пухер, Е. Возницький. Проект на костел виготовив інженер-архітектор Владислав Стахонь. Ксьонз Савицький активно включився до роботи. Для цього завезли велику кількість гранітного каміння та інших будівельних матеріалів. Кошти на будівництво збирали всім миром: давали пожертви, ставили благодійні вистави, концерти. Задіяні на будівництві були жителі міста, а також гімназисти. Однак до 1939 р. будівництво повністю не було завершено.

Сарненці любили змістовно і культурно відпочивати. В кінотеатрі Вінзовського демонстрували кінофільми, які збирали велику кількість глядачів і приносили значні прибутки кінотеатру. Там проводились бали. Ось витримка із Рівненського архіву. «...Бал Союзу Громадської Роботи Жінок в Сарнах. Перший осінній бал СГРЖ в Сарнах організований під кінець вересня 1933 р. згромадив еліту сарненської громадськості. Приємну атмосферу балу надали надто вдалі світлові ілюмінації як завжди винахідливого І. Верцінського, гарні звуки залізничного духового оркестру і багатий буфет».

В Сарнах діяла громадська організація Союз громадської роботи жінок, які збиралися на традиційні вівторки. На засідання запрошували гостей, які в дружній невимуженій сімейній обстановці за чашкою чаю, з піснями, танцями проводили забори.

Весело проходило свято Івана Купала, на яке до річки сходилась молодь із Сарн і Доротич, і з обрядовими піснями, хороводами, приспівками, пускали на воду вінки. Забава тривала до самого ранку.

Як же жителі Сарн дізнавалися точний час, з чим вони зв'язались? Найточніший годинник був на пошті. За його роботою наглядав спеціальний чиновник.

DNIA 3 WRZEŚNIA 1922 r.
odbedzie się

WIELKA UROCZYSTOŚĆ SPORTOWA

PROGRAM UROCZYSTOŚCI:
1. O godz. 14³⁰ poświęcenie boiska K. S. Zagończyk
2. O godz. 15 zawody w piłce nożnej między klubami:
SOKÓŁ I. - ZAGONCZYK I.
(Równe) (Sarny)

3. Bieg na 100 mtr, dwieście m. i czterysta m.
rzut kulą dyskiem i oszczepem

4. **WIELKA ZABAWA TANECZNA**
W SALI OGNISKA KOLEJOWEGO.
Początek zabawy o godz. 20-tej
PRZYGRYWA ORKIESTRA KOLEJOWA
Ceny wstępu na match: Miejsca siedzące 300, stojące 200,
dla uczniów 100 mkp.
Wstęp na zabawę za okazaniem ZAPROSZENIA
DOCHODZĄ PRZEZNACZĄ SIĘ NA CELE SPORTOWE UCZNIÓW GIMNAZJUM SARNENSKIEGO
Organizator: Stowarzyszenie "Sokół" w Sarnach

Афіша про проведення спортивного свята й танців у Сарнах. 1922 р.

Teatr Br. WIĄZOWSKICH
Dnia 11 marca 1926 r.
amatorowie sceny ukraińskiej odegrają

„WAMPIR”

Dramat w 5 aktach T. Kościelniczenka

Po przedst. **tańce** do godz. 3 popoł.

BUFET OBFCIE ZAOPATRZONY

Przygrywa ORKIESTRA kolejowa

Ceny biletów od 75 gr. do 3 zł. 50 gr.

Początek o godz. 9 wiecz. punktualnie

Czysty zysk od zabawy przeznaczają się
na fundusz budowy gimnazjum w Sarnach

Gospodarz odpowiedzialny
Z. PIETRASIEWICZ

Reżyser
A. KOWTOK

Афіша про аматорську виставу та танці у Сарнах. 1926 р.

Сарненський духовий оркестр. Фото, 1930-ті рр.

Міщани ставили точний час на ручні та кишенькові годинники, а потім звіряли з годинниками в хаті.

У місті була велика команда візників. Під стінами польської гімназії (зараз Сарненський НВК «Школа-колегіум» ім. Т. Г. Шевченка) у 30-ті роки збиралась ціла низка візників, які після навчання розвозили гімназистів додому.

Великих національних конфліктів сарненці не знали. Чотири основні національності: українці, поляки, росіяни, євреї – жили мирно. Під час своїх релігійних свят євреї, наприклад, пригощали своїх сусідів мацою.

Тиск на єврейське населення в Сарнах був значно менший, ніж в інших містах. Тому вони завжди мирно вживалися з українцями, поляками, білорусами, впроваджуючи свою культуру. Так, у 1920-х рр. вони відкрили школи: Тарбут школа; ОРТ школа; Талмуд, Тора і Єшива

Тарбут школа була заснована в 1921–1922 рр., по Тарбут Гістрадут в Польщі за сприянням сіоністських організацій та активістів міста на чолі якого були Шмуль Зінгерман, Давід Брик, Яків Брик, та ін. «Тарбут» в перекладі з івриту означає культура. Ці школи виникли в Польщі під впливом сіоністів у 20-х роках ХХ ст. Навчання передбачено від дитячого садка до учительського інституту. За виключенням польської мови та історії, викладання велось на івриті. Вивчали також англійську і німецьку мови. Ця школа готувала молоде покоління для життя в Палестині. В школі було сім класів (за винятком декількох паралельних). За роки свого існування тисячі учнів(студентів) отримали гарну освіту і стали вірними синами єврейського народу, сіоністами й самі стали виховувати молоде покоління. Багато студентів, які закінчили

Тарбут школу, продовжували навчання в інших містах: в семінаріях, гімназіях, університетах. В результаті цього навіть в Ізраїлі є багато фахівців з атестатами Сарненської гімназії. Окрім курсу навчання, учні займалися мистецтвом, співами, спортом.

ОРТ школа (Общество ремесленного и земледельческого труда в России) – філантропічна просвітницька організація по розповсюдженню і заохочуванню (в тодішній царській Росії) кваліфікованої професійної сільськогосподарської праці, а з 1921 р. – Всесвітньо просвітительська благодійна організація.

Крім цих шкіл, в Сарнах була ремісничка школа, початкова польська школа, де більшість учнів були християнами, але серед них були і євреї. Закінчивши цю школу, учні продовжували навчання в польській гімназії.

В документах Рівненського архіву знаходимо також, що в Доротичах була також рільнича школа, яку до 1933 р. очолював Вацлав Гольський.

В місті було шість синагог, які знаходились в невеличких будиночках. Спеціально побудованої синагоги не було. Останню спалили в другій пол. XX ст. Зараз там побудовано двоповерховий будинок по вул. Просвіти.

Для просвітницької діяльності в Сарнах були бібліотеки. Польське Товариство, російське, українське, єврейське – мали свої бібліотеки. Бібліотека була й при залізниці.

Діти з єврейського сиротинця в м. Сарни. Фото, 1920-ті рр.

Абсолютенти (випускники) ремісничої школи в Сарнах. Фото, 1929 р.

У 20–30 роках ХХ ст. на Поліссі поширюються прорадянські погляди. Більшовицька пропаганда робить своє. На арену політичної боротьби знову виходять комуністи. В 1923 р. в Сарнах створюється підпільний осередок КПЗБ, організатором якого був Б. Перишко. Комуністи проводять мітинги, розповсюджують листівки. Активними членами сарненського осередку були Михайло Левін, Семен Тетеря, Сергій Рачик та ін.

У 1927 р. створено Сарненський підпільний райком КПЗБ, до якого входило кілька підрайкомів – Дубровицький, Клесівський, Володимирецький, Рокитнівський, Висоцький. У Сарнах діяв комсомольський осередок, активними членами якого були Лев та Йосип Цуприки, Яків Рейхман. Пізніше створили комсомольську організацію, якою керував Микола Балик.

У 1928 р. з Бреста до Сарн на допомогу повітовій поліції прибуває спеціаліст з викриття підпілля Якуб Кобусь. Розпочалися розправи над людьми, які були під підозрою. Їх катували. По них стріляли із засідок. Але це не вплинуло на діяльність підпільників. При допомозі Пінського окружного незабаром знову відновлює свою діяльність в Сарнах райком КПЗБ. Активно запрацював підрайком в Клесові під керівництвом Миколи Бабія.

У лютому–березні 1930 р. у нашому краї прокотилась хвиля масових арештів комуністів й комсомольців. Сотні арештованих пройшли через повітову дефензиву. Суд над ними відбувся в травні 1932 р. На лаву підсудних сіли 64 комуністи й комсомольці. Серед них – Йосип Цуприк. В польській поліції проти його прізвища стояла позначка «особливо небезпечний». Тому за кожним кроком шпигували, шукаючи причину, щоб ув'язнити.

У польських катівнях побували Микола Бабій, Михайло Тетеря, Іван Жученя та ін.

Отак оманливий шлях до волі ще більше, як покаже час, ту волю віддають. Але, щоб це зрозуміти, будуть потрібні десятиліття.

На Сході в єдинокровних братів лютував голодомор, який штучно був створений в Україні. З усіх сил роздмухували невіру в голод члени КПЗУ. Вони доводили, що ніякого голоду в УРСР немає, що це все вигадки панів, куркулів і попів, яким «немає місця в радянському суспільстві». З роз'ясненням «правди про СРСР» розліталися по всьому краю численні видання КПЗУ, передусім газети «Сельроб», «Сила». Проте, правда все одно просочувалась через всілякі перепони.

У Сарнах, як і в усіх містах Західної України, було створено комітет допомоги голодуючим, де збирали гроші, продукти, одяг. Але допомога зустрічала заслін на кордоні. Звідси завертали її, заявляючи, що в Радянській Україні колгоспники живуть заможнo. Керівники Центрального Комітету Допомоги звертаються до радянського консульства у Львові з проханням прийняти зібране продовольство й кошти. Але представники консульства категорично відмовляли і заперечували сам факт голоду. Усі українські політичні, культурні, громадські, господарчі організації Західної України (крім КПЗУ) надіслали протестаційні петиції до радянського уряду та в Лігу Націй. Однак їх голос почутий не був.

Діяльність «Просвіти». Низьким був освітній рівень поліщуків. Переважна більшість людей не вміла ні писати, ні читати. Польська влада здійснювала колонізаторську політику ополячення корінного населення. Не вистачало шкіл. В цей час у Сарнах були польська та єврейська школи. Української не було. Не заохочувались і спілкування українською мовою, виконання українських національних пісень, читання віршів. Проте національний дух у свідомості сарненської інтелігенції був високий.

У 1930-і роки в місті діяла «Просвіта». Її ініціатором був адвокат Іван Савчук. Навколо нього згуртувалось чимало прихильників української державності, шанувальників національної культури. В місті по вулиці Гендльовій (нині Просвіти) за невелику плату в мешканця Михайла Онищука «Просвіта» орендує приміщення, яке було обладнане під українську світлицю. На видному місці висів портрет Т. Шевченка з вишитим рушником. В «червоному кутку» – ікони. Одне з вікон було пофарбоване згори жовтою, знизу – блакитною фарбою. Саме в такій послідовності, щоб не дуже дратувати польську поліцію. Тут зібрали чималу бібліотеку з українських книг та журналів. Була й дитяча література, яка виписувалась зі Львова. При «Просвіті» створили хор, солістами якого були Любов Івановська та Микола Городнюк. В хорі співали Вакуленко, Ковальчук. На свята хор виступав з українськими піснями перед мешканцями міста, а драматичний гурток ставив українські п'єси.

Активними членами були інженери Михайло Бережнюк, Хижняк, працівник залізниці Прохор Шаламай, адвокат Борис Бабаєв. Активісткою «Просвіти» була дружина Івана Савчука – Варвара Олександрівна, вчителька за фахом.

Члени Сарненської «Просвіти» зі священником о. М. Волковим. Фото, 1938 р.

До просвітян приєднувалась в основному молодь, але й були люди старшого віку. За участь в «Просвіті» польська влада відправляла у тюрму в Березу Картузьку. А для того щоб поставити п'єсу рідною мовою, за дозволом треба було їхати до міністра внутрішніх справ Польщі Піратського. Одного разу на вечорі хлопчик читав вірш:

*Мово рідна, слово рідне,
Хто Вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.
Бо хто мову забуває,
Того Бог карає,
Чужі люди цураються,
В хату не пускають.*

А поляки стояли поза спинами і між собою говорили: «Дивись, що хлоп каже».

У 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. «Просвіта» мала великий вплив на українізацію релігійного життя. При «Просвіті» створювалися церковні комітети, які займалися впровадженням рідної мови в церковне життя.

На захист православ'я в Луцьку у 1931 р. було створено товариство ім. Петра Могили. Серед його членів були жителі Бережниць, яка тоді входила до Сарненського повіту, отець Мартин Волков, Іван Антончик, Юрій Васильчик, Пилип Дячок, Трифон Сікідін та інші. Один із осередків цього товариства був у Сарнах. Він займався українізацією православ'я.

Будинок «Просвіти» у Сарнах. Фото, 1920-ті рр.

Отець Мартин Волков був душею релігійного життя. За національністю білорус, але щирий українець душою. Він перший на Сарненщині проводив богослужіння українською мовою. Під час виборів його разом з іншими послами Волині обирають до польського сейму, щоб він боронив українське православ'я, рідну мову, культуру. В листах до свого колеги посла Сергія Тимошенка він просить боронити у Волинському воєводстві українських священиків Михайла Семенюка, Владія Пашкевича та його сина, виступає проти загарбання землі в селі Люхча Сарненського повіту.

В усіх листах він турбується про долю України, народу, церкви. Як щирий патріот України, від польської влади він мав лише наругу і ненависть.

З другої половини 1935 р. о. Мартин Волков був настоятелем Почаєво-Богородицького храму м. Сарни та благочинним округи, захисником українського православ'я. Отець Мартин Волков у листі до митрополита Діонісія, глави православної церкви в Польщі писав, що вороги українського православ'я, російські шовіністи в Сарнах вимагали усунути його від богослужінь, бо він впроваджував українізацію в релігійне життя церкви.

У Волинському державному архіві зберігається прохання вірних Різдово-Богородицького храму Бережниці до архієпископа Поліського і Пінського о. Олександра від 18.05.1937 р. «Забрати з храму отця Якова Іщука для добра, віри і церкви православної уклінно просимо Ваше високопреосвященство, призначення нам більш відповідного священика, котрий, стоячи на сторожі віри і церкви одночасно шануючи їх святощі релігійні й національні почуття і щоб «Пастор і стадо» були єдиною».

У відозві єпископа Кременецького о. Діонісія від 6 січня 1921 р. говориться: «Найбільше значення в житті народів має національна ідея в часи загальної розрухи, коли не можуть витримати від напору стихій навіть могутні народи і не мають на що спертися. Духовенству пропонується: «Кажіть народові промови на його рідній мові, пояснюйте йому на тій же мові богослужіння, св. Письмо, обряди церковні і оголошуйте його слух зрозумілою вимовою церковних пісень і молитов, а він – наш добрий народ – зрозуміє добре наше піклування до нього і в свій час щиро подякує Вам за Вашу пасторську любов і гордливність до свого народу».

З приходом до влади Ю. Пілсудського в країні почався наступ на українську культуру. В протиріччя йому зароджується революційний та національний рух. Для його придушення було кинуте військові сили. В цей час зароджуються різні громадські організації, які на думку керівників Волинського воєводства, вели негативний вплив на населення.

Варвара Савчук – активна учасниця «Просвіти». Фото, 1930-ті рр.

Хор «Просвіти» у Бережниці. Фото, 1920-ті рр.

В Сарнах було польське, білоруське, українське товариство, яке об'єднувало людей за уподобаннями. Так, візьмемо для прикладу сім'ю Александровичів, які з Білорусії переїхали в Сарни у 1910 р. Голова родини працював слюсарем на залізниці. Три сини Борис, Михайло і Сергій ходили в різні товариства: Борис – у російське, Сергій – у польське, Михайло – в українське. Сергій до 1939 р. служив у польській армії. Потім разом з поляками виїхав до Польщі. Михайла, за участь в «Просвіті», разом з матір'ю вже радянська влада вивезла до Алма-Ати.

У 1937 р. «Просвіта» припинила своє офіційне існування. Іван Савчук потрапив у застінки польської тюрми.

З приходом радянської влади, так зване «визволення західноукраїнських земель від панування буржуазно-поміщицької Польщі», активно впроваджувались реформи як в промисловості, сільському господарстві, так і в освіті, культурі. У жовтні 1939 р. відновили свою роботу школи. Навчання проводилось українською мовою за програмами радянських шкіл. Стали працювати бібліотеки, клуби. З приїздом медперсоналу поліпшилась робота медичних закладів. Лікування стало безкоштовним. Знову відновила свою роботу «Просвіта». Люди повірили в демократичність перетворень. Знову звучали українські пісні, рідна мова. Як згадує жителька міста Марія Горбачик, що тоді в «Просвіті» вони співали пісню:

*Я чомусь нині дуже сумую,
Про козацьку долю згадав.
І про неньку свою Україну,
Що колись я як сокіл літав.*

Просвітяни ставили українські п'єси, розповсюджували літературу. Були створені курси лікбезу, які відвідували люди різного віку, бо хотіли навчитись читати й писати. Але незабаром радянський уряд скинув маску демократичності. Навесні 1940 р. почались широкомасштабні репресії інтелігенції. Всіх «інакомислячих» та їх однодумців було віднесено в ранг «ворогів народу». Без попередження, суду і слідства вони були заслані в Сибір, Казахстан, Узбекистан. На збір давалось 24 години. При собі можна було мати вантаж не більше 100 кг. Якщо хоч один член родини був під підозрою, то вивозили всю сім'ю. Так, в заслання потрапили члени «Просвіти» Іван Савчук, Володимир Чередниченко, Микола Городнюк та інші жителі нашого міста. Разом з сім'ями їх посадили у товарні вагони (теплушки) й близько двох тижнів везли до місця призначення. Лише в 1945 р. вивезені родини повернулись до Сарн. Діяльність просвітян припинилась. Тавро «ворогів народу» висіло над кожним. Візьмемо для прикладу родину Миколи Городнюка, який після війни працював в МТС, школі механізації. За участь у «Просвіті» 30 грудня 1939 р. був заарештований і вивезений до Сибіру. За відсутністю складу злочину наприкінці 1941 р. звільнений. Роки, проведені в засланні, йому не зарахували в трудовий стаж. Тому до кінця свого життя не зміг добитись пенсії, бо не вистачало стажу. Свідками цього залишились в сім'ї дві папки звернень-листів, прохань до органів влади, і негативні відповіді на них.

Лише у 1989 р. Сарненська «Просвіта» відновила свою діяльність як Товариство шанувальників української мови ім. Тараса Шевченка. Районна організація мала 22 осередки. Її очолила Раїса Болкуневич – заслужений працівник освіти України, завідувачка відділом освіти Сарненської райдержадміністрації. У 2005 р. районну «Просвіту» очолила Раїса Тишкевич – заслужений працівник культури України, завідувачка Сарненським історико-етнографічним музеєм, а з 2009 р. – Людмила Лавор – працівник районної бібліотечної системи. На даний час головою Всеукраїнського товариства ім. Тараса Шевченка обрана Надія Свищевська, педагог, поетеса, член Національної спілки журналістів України.

За клопотанням Сарненського історико-етнографічного музею, районної організації, напередодні 125-ї річниці «Просвіти» в Україні, у Сарнах вулиця Кірова рішенням міської ради перейменована на вулицю Просвіти. Саме на цій вулиці у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. збирались сарненські просвітяни. Тут розташовані культосвітні заклади: музей, музична школа, які активно займаються просвітницькою роботою й пропагують національну культуру. У фондах музею зберігаються матеріали та спогади старожилів міста про діяльність «Просвіти». Окрасою експозиції музею є портрет Тараса Шевченка, намальований невідомим художником, що знаходився у просвітянській хаті у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.

РОКИ ЛИХОЛІТТЯ

1939 - 1945 рр.

Місто жило своїм життям: працювали, одружувались, народжували, займались домашнім господарством. Та неочікувано всі плани і сподівання перекреслила німецько-польська війна, яка розпочалась 1 вересня 1939 р. До міста почали прибувати нові хвилі втікачів з центральних воєводств, які розповідали про бомбардування, спалені міста і села, а також загиблих людей.

Уряд Польщі розумів, що його оточують два небезпечні сусіди: німці із Заходу, Радянський Союз із Сходу. Польський уряд споруджував оборонні споруди, які на Сході будувались швидше, ніж на Заході. Такі фортифікаційні будови були зведені на околицях м. Сарни. У 1938–1939 роках значно погіршуються відносини між Польщею та Німеччиною. Це так звана Данкціхська проблема. Незважаючи на те, що Польща мала нижчий військовий потенціал, ніж Німеччина, значно меншу армію, польське керівництво відмовлялось йти на поступки й компроміси. Війна, яка почалася 1 вересня 1939 р., пішла зовсім не за тим планом, який намітив польський генеральний штаб. Вже в перші дні деякі військові частини в Сарнах були атаковані німецькою авіацією. Тоді ж були розбиті дві водонапірні вежі на станції, на яких стояли зенітні кулемети. Типовою для першого місяця війни була така картина: оскільки основний удар німецьких військ було націлено на польську столицю Варшаву та її промислові райони, тисячі польських втікачів кинулись рятуватись у Західну Україну та Білорусь. Багато втікачів було й у Сарнах. Але 17 вересня 1939 р. польський кордон на Сході перейшла Червона армія, тоді польські втікачі, зробивши поворот на 180 градусів, почали переходити в німецьку зону. Дехто залишився в Західній Україні. Так трагічно для Польської держави закінчився вересень 1939 р. Під час цих подій в наше місто евакуювалось з Польщі велика кількість євреїв.

Через Сарни промарширували відступаючи на схід військові підрозділи. На залізничному вокзалі були вагони із позначкою Червоного Хреста. Молоденькі харцерки крутилися біля вагонів, подаючи пораненим бинти, їжу. Через декілька днів надійшли відомості про прорив фронту і захоплення німцями Варшави. Важкі спогади були в поляків, що жили в місті впродовж двох десятиліть, про більшовиків, які вступили сюди у вересні 1939 р. Ось

як про ці події згадувала пані Броніслава Хоронжичевська у кварталнику «Wołyn Blizej»: «...Сімнадцятого вересня 1939 р. прилетіла страшна звістка про те, що східний кордон перейшли совєти. Було це перед вечором: спалювано було папери, щось вивозилося, військо опустило місто. Останні кохані обличчя в польських мундирах мигали перед очима. Потім настала тиша як перед бурею – опущені голови, потемнілі лиця.

Ідуть більшовики! Усе страчено.

Ввечері було пограбовано магазини, казарми і залізничні вагони. Вночі чути постріли. В місті показалися підозрілі особи із червоними пов'язками.

Але вісімнадцятого вересня їх ще в певній кількості в Сарнах не було...

Більшовики вступили до міста двома днями пізніше, йшли з боку Рівного, адже через Страшів не могли пройти, бо «каналізаційники» залили перехід водою».

Пані Броніслава також згадує, що це були тяжкі часи. Всі магазини були зачинені, товари зникли. Почав докучати голод. З'явилися величезні черги за хлібом, якого продавали лише по півкілограма. Не вистачало цукру. Люди говорили, що нова влада вивозить все. Міщани змушені були міняти в селян одєжу, взуття на харчі.

Німецько-польська війна розбудила серед багатьох політичних діячів надію в умовах війни вибороти самостійність Україні. Та падіння Польщі на початку війни призвело до встановлення ще репресивнішого радянського режиму. Радянські власті для захоплення західноукраїнських земель восени 1939 р. послали армію, яка мала більше мільйона солдатів. Слідом за нею вирушили підрозділи НКВС. Було арештовано офіцерів Війська Польського, охорони прикордонної, посадових осіб поліції, політичних і громадських діячів, землевласників, промисловців, торговельників і всіх тих, кого підозрювали в антирадянських настроях.

У місто Червона Армія увійшла 20 вересня 1939 р. Три дні йшли кровопролитні бої з поляками, які осіли в укріпрайонах, дотах. Особливо великі бої були під селом Тинне. Для відбиття поляків між Рівним і Сарнами послали бронепοїзд. Врешті місто було взяте.

Великі майстри підступності, більшовики, як це робили неодноразово, відразу запустили до дії свою брехливу пропагандистську машину. Вони оголосили, що прийшли як «прапороносці високих гуманістичних принципів». Особлива ставка робилась на те, щоб справити на західних українців враження «українськості» нового режиму, демократичності. 22 жовтня 1939 р. було проведено вибори, на яких жителі західноукраїнських областей голосували за єдиний список кандидатів, котрі підтримували анексію Західної України Радянським Союзом. Депутатами Народних зборів, що проходили у Львові, були члени КПЗБ та КПЗУ Михайло Тетєря, Микола Бабій, Іван Жучєня, Леонід Максимов.

На першому етапі організаторські заходи радянської влади принесли нашому населенню конкретне поліпшення. Налагоджено було роботу підприємств, культурно-освітніх закладів, відремонтовано мости, колії, відновлено рух поїздів. Прибули молоді спеціалісти: інженери, вчителі, лікарі.

Місто стало районним центром Рівненської області. Було створено міську раду. Почалась так звана націоналізація підприємств, конфіскація земель осадників і поміщиків. У грудні 1940 р. відбулися вибори до рад народних депутатів. Налагоджується робота торговельних організацій, але ліквідується діяльність кооперативів. Знову відновлює свою роботу сарненська «Просвіта». Працювала вона недовго: органи влади припинили її діяльність, членів організації та їх родини було вивезено в Середню Азію, Казахстан. Знову почались масові репресії щодо інтелігенції. Багато українських активістів змушені були втікати до Польщі. Восени 1939 р. почалася перша хвиля депортації. Їй підлягали польські осадники разом із сім'ями, службовці польського державного апарату та чиновники місцевого управління. Накази, інструкції і положення про порядок примусового вивезення людей особисто підписував нарком НКВС СРСР Л. Берія. Велику кількість молоді, яка працювала на ст. Сарни, примусово вивезли на роботи в Карелію. Там їх розмістили в бараках, використовуючи на різних роботах. На місце забраних робітників на станцію Сарни привезли молодь з Росії, яку теж відірвали від рідних місць. Це була сталінська політика «змішування націй». Чимало молодих людей, одружившись, приживались на новому місці. Багатьох робітників було кинуто до в'язниць, засуджено як «політичних». Хвиля депортацій не оминула осадників. Їх вивезли до Сибіру. Деякі поляки зуміли втекти ще перед сталінськими репресіями за Буг.

Радянські чиновники, які керували містом, звикши до «пролетарських методів», шокували місцеве населення примітивністю й грубощами. В побут ввійшли російська мова і лайка. Це швидко розвіяло ілюзію про «українськість» влади.

На початку 1940 р. в місті було створено деревообробну артіль ім. Першого Травня, де працювало 106 робітників. Запустили до роботи меблевий цех. Розпочались радянські реформи в сільському господарстві. Наділивши селян конфіскованою землею, стали невдовзі її забирати, проводячи колективізацію. Це викликало невдоволення селян новим режимом.

Відбулися зміни в освіті. Спочатку відновили роботу школи. Навчання проводилось українською мовою за програмами радянських шкіл. Почали працювати бібліотека, клуб. З приїздом медперсоналу поліпшилась робота медичних закладів. Лікування стало безплатним. У місті відкрили дві аптеки, міжрайонну аптечну базу.

22 червня 1941 р. фашистська Німеччина напала на СРСР. Полум'я війни наближається до Сарн. Усе частіше проносились над містом літаки з чорними зловісними хрестами. Вони бомбили станцію, депо. Були й перші жертви. На засіданні райкому партії розробили план евакуації. Мураді Фідарова, який був начальником станції з 1940 р., зобов'язали забезпечити подачу вагонів і відправку поїздів. Невдовзі стали порожніми депо, станція, склади, залізничні колії. Під вечір 5 липня відійшов останній ешелон, з яким поїхали робітники й службовці міських, залізничних організацій і підприємств.

Перед самим приходом німців, енкаведисти в підвалах своїх службових приміщень, не маючи часу на евакуацію арештованих, їх закатували.

3 ARNER
STIMME
Organ
im Gebietskommissariat Sarny.

ГОЛОС

САРНЕНЩИНИ

ОРГАН
В САРНЕНСЬКОМУ
ОКРУЖНОМУ
КОМІСАРІАТІ

Редакція і Адміністрація: Сарни вул. Купецька 14.

Ціна 1 крб.

Ч. 18.

Неділя, 28 грудня 1941 року.

Рік I.

ДО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ!

Філер Адольф Гітлер призначив мене Райхскомісаром для України. З його доручення я управляю Вашою областю. Німецькі воєнки виборили Вам свободу і знищили більшовизм.

Совітська сила згинула і не може ніколи вернутися.

Тепер настає новий час для Вашого краю. За це тисячі німецьких воєнок oddali свою кров і життя. Протиник був сильний, але в завзятой боротьбі його знищено. Однак війна ще не скінчена: вона йде даліше проти Англії. Англія є також Вашим ворогом, як є вона ворогом усіх європейських народів.

Цю війну накинута Європі Англія!

більшовизму! Англія мусить бути побита, тому що мир і добробут можуть завітати лише після перемоги над Англією.

Винні й Ваші причини у боротьбі проти Англії складать своєю працею. Перш за все найбільш праця на землі.

Хто обробляє ріллю й працює, тим самим бореться за новий час добробуту й миру, який настане для Вас після перемоги.

Населення цього краю перетерпіло в минулому дуже багато горя. Я переконаний, що Ви вкриті іспит цього тяжкого часу.

Працею й чином Ви виявите свою подяку за звільнення німецькими воєнками.

Важливо працювати Ви допоможете зробити Європу сильною та причинитесь до Вашого власного добробуту.

Важко працювати, але тільки готовність кожного зокрема віддати до розпоряджистости для неробів і пльоткарів нема тепер місця. Всі сили краю належать боротьбі проти ворогів й щастя!

Важко лише по цьому, в якій мірі він діловито допомагає відбудові цього краю. Кожний з Вас повинен в своїй мірі й поглядах і бути щасливим.

лише пильністю й працею, найвищою продукцією й чином, найкращою управою ріллі, зразковою годівлею поголів'я вашої худоби докажете свою волю до будови нового щасливого часу.

Всіх підпорядкуватися в кожному випадку моїм розпорядженням, а також розпорядженням німецьких і Гебітскомісарів. Хто протиставитиметься волі німецького проводу, хто ставить опір відданню, того постигне неможлива суворість закону. Каратимемо кожного лідера й порушника спокою.

Хто ж виконує свій обов'язок, той буде причисником благодаті й добробуту нового правління.

Важко, кожний хай дасть все, що може зі своєї постійної готовності допомогти й своїми силами праці домогтися важкого часу.

ЕРІХ НОХ
Райхскомісар для України.

ОГОЛОШЕННЯ

Подаю до загального відома мешканців Сарненської округи що: 8 грудня 1941 року вироком Німецько-Української Комісії Польового Суду ім'ям Пана Райхскомісара для України та ім'ям Українського населення за безправне посядання зброї та зорганізований рабунковий напад—учасників грабіжної банди засуджено до **СМЕРТНОЇ КАРИ ЧЕРЕЗ РОЗСТРІЛ**

1. Радчука Андрія, 19 літ, з села Стрільськ
2. Булаву Марка, 25 літ, з села Стрільськ
3. Білотіла Івана, 18 літ, з села Стрільськ
4. Нікітчука Димитра, 22 літ, з села Тріскіні.

ВИРОК СУДУ ВИКОНАНО 9 ГРУДНЯ 1941 РОКУ.

Завдяки особливим заслугам Української Служби Безпеки (бувши Українська Міліція) вдалося виявити злочин і затримати винних.

Наказую в останнє в'язому населенню негайно здати всю зброю до німецької поліції або німецької жандармерії.

Сарни, 9 грудня 1941 р.

ГЕБІТСКОМІСАР.

ОГОЛОШЕННЯ

Згідно з розпорядженням пана Райхскомісара для зайнятих східних територій з дня 5 серпня 1941 р. про впровадження обов'язку праці на зайнятих східних територіях, підлягають всі здібні до праці від 18 до 45 років життя, за винятком жидівського населення, загальному обов'язку праці.

1. Всі особи, яких це розпорядження торкається, що тепер є безробітними, мають зголоситися в Уряд Праці міста Сарни вул. Широка в часі від 9—15 год.

Черга по роках:

від 1895 включно до 1900	в понеділок	15.XII
" 1901 " " 1905	" вівторок	16.XII
" 1906 " " 1910	" середа	17.XII
" 1911 " " 1915	" четвер	18.XII
" 1916 " " 1919	" п'ятницю	19.XII
" 1920 " " 1922	" суботу	20.XII

2) Всі підприємства, публічні уряди та військові установи мають дістати від Уряду Праці відповідні папери та виповнити їх для всіх тих, що в них працюють.

Ділянка проти цього розпорядження та військові установи переведення, буде згідно з вище згаданим розпорядженням покарання у приватних осіб арештон або в'язницею, у приватних підприємствах відібраним концесії на даліше провадження цього підприємства.

Особливу увагу буде звертатися на те, чи кожний працює.

Для судження в цих справах є призначений надзвичайний суд. Документи, свідчення науки та всієї посвідки брати зі собою.

Гебітскомісар.

Сарни, дня 11 грудня 1941.

МІСЦЕВЕ ЖИТТЯ

Німецька комендантура в м. Сарнах затвердила тимчасовий самоуряд в такому складі:

Голова району: п. П. Теодорович.
Заступник голови: п. О. К. Місечко.
Голова районної міліції: п. Глушко.
Заступник: п. В. І. Мелешук.
Голова міста: п. І. П. Маринюк.
Заступник: п. Б. С. Бабаєв.

Голови відділів:

- 1) Освіти: п. М. Х. Бережнюк.
- 2) Торгівлі: п. К. Л. Білявський.
- 3) Санітарного: п. М. Тошевіков.
- 4) Фінансового: п. Ю. А. Добровольський.
- 5) Шляхового: п. П. І. Броварець.

Голова міської міліції: п. О. В. Хатський.
Заступник: п. М. Г. Косолап.

Районна Управа Самостійного Українського Уряду в Сарнах, затверджена Німецькою Комендантурою, організовує такі відділи:

загальний,	шляховий,	лісний,	охорони
земельний,	судовий,	зв'язку,	здоров'я,
фінансовий,	кооперативний,	освіти і про-	паганди, залізничний.

Як інформує редакцію пан Балабушка-Малецький, який працює при управі телефонів Сарненського телекомунікаційного вузла, Сарни вже мають телефонічне сполучення у багатьох місцевостях як наприклад: Немовичі, Тинне, Домбровиця, Луїнець, Бережниця, Клець і інші. Незабаром буде цілком направлена міська телеграфічна сітка.

Сьогодні повідомлено Редакцію, що пан Вислужил місцевий механік, направляє позоставлений більшовиками мотор, з тим щоб змонтувати двигун осаджений на колесах, який міг би замінити варовоз.

Такий імпровізований паровоз, з силою потягу до 60 тонн, возив би робітників, працюючих при напів залізничної лінії та доставляв би будівельних матеріалів.

Залізничного сполучення Сарни з іншими містами не належить сподіватися в короткому часі. Найменш зруйнована колія Сарни—Рівне, але з огляду на пошкодження залізничного мосту на Горині коло Решуцька не можна налагодити рух потягів між Рівним і Сарнами.

Рух залізничний відбудеться на таких відтинках близьких до Сарн: Костополь—Волошки, Рівне—Ковель. Залізничне сполучення Рівне—Львів ще не налагоджено.

ОБОВ'ЯЗКОВЕ САНІТАРНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ДЛЯ М. САРНИ.

1) Всі домовласники, а також власники крамниць і їдальень, повинні щоденно до 8 год. ранку позамітати вулиці та двори.

2) Кожний домовласник повинен привести в належний стан колодязі, помийні ями, смітники та місця відходу. На випадок потреби дезинфекувати хлорованим вапном.

3) Про всі випадки епідемічного захворювання негайно повідомляти санітарний відділ.

4) В разі невиконання санітарних постанов, винні притягатимуться до суворої відповідальності.

Германська воєнна комендантура і представництво м. Сарни.

Сарни, 15.VII. 1941 р.

ОБ'ЯВА

ВІДДІЛ ОСВІТИ І ПРОПАГАНДИ САРНЕНСЬКОГО РАЙОНУ ПРОСИТЬ ВСІХ УЧИТЕЛІВ І КЕРІВНИКІВ ШКІЛ РАЙОНУ ЗГОЛОШУВАТИСЯ ДЛЯ РЕЄСТРАЦІЇ ДО ВІДДІЛУ.

(САРНИ, БУД. БУВШОГО СТАРОСТВА).

ВІПДАЄ: Відділ освіти і пропаганди Сарненського Районного Самоуряду

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

М. Х. Бережнюк.
В. А. Добровольський.
К. С. Квашенко.

Адреса редакції: Сарни, б. Кушечка 14.
Редакція застерігає право змін в рукописах.

Редактор в.р.

ОГОЛОШЕННЯ

Подається до відома батьків, що діти, народжені в 1935—1931 рр., підлягають шкільному обов'язкові, які треба негайно записати до школи.

Діти народжені в 1930—1928 рр., якщо ніде не працюють, також обов'язані записатися до школи.

Батьки, що не посилають дітей до школи, будуть покарані.

Сарни, 27. 8. 1942 р.

Голова м. Сарн

Склад тимчасового уряду в Сарнах.
Голос Сарненщини 1941 р., №2.

Оголошення про обов'язковий запис дітей до школи.

«Голос Сарненщини», вересень 1942 р.

Спаливши документи з компрометуючими матеріалами, енкаведисти швидко пішли на станцію, щоб від'їхати на схід. Відходили й підричники, знищуючи важливі залізничні об'єкти. А вже 6 липня німці ввійшли у місто.

Почали діяти закони воєнного часу. Людсьми розпоряджалася доля, і дуже часто випадковість. Одні потрапляли в партизанські загони, інші створювали підпільні організації для боротьби з фашистами, а треті очікували, чим усе закінчиться.

З проголошенням 30 червня у Львові Української самостійної держави в усіх регіонах було створено українські управи – окружні, районні, міські та сільські. Міська управа діяла і в Сарнах. Її очолив Добровольський. У компетенцію міської управи входило: облік усіх жителів, зобов'язання населення виконувати усі роботи, визначення контингенту осіб, придатних до відправлення до рейху, їхнє доправлення до визначеного пункту збору, надання допомоги німецьким військам у придбанні продуктів, очищення місцевості від

наслідків військових дій, ведення дошки для оголошень, дотримання порядку і виконання розпоряджень, надання соціальної підтримки населенню тощо.²⁴

Одним з елементів органів місцевого управління були комітети самодопомоги різних рівнів. У нашому місті функціонував «Комітет зимової помочі у Сарнах» (з 11 лютого 1942 р. – «Український окружний комітет помочі у Сарнах»). Під опікою Комітету були школи, дитсадки, дитячі будинки, будинки інвалідів тощо. Вони забезпечували продуктами харчування, одягом, коштами – бідних, хворих, сиріт, безпритульних, одиноких, військовополонених, а також сімей, членів яких вивезли на роботу до Німеччини.

У листопаді 1941 р. у Сарненській окрузі постала організація «Жіночої Служби України». Фінансування організації здійснювалося, в основному, за рахунок добровільних внесків, які збирали навіть під час весіль. «Жіноча служба» проводила навчання для жінок: курси крою та шиття, епідемічних сестер, акушентські, провідниць дитячих садків, адміністративно-бухгалтерські курси тощо²⁵.

Для розвитку торгівлі і місцевих промислів була відкрита українська контора «Закупу й збуту». Через управу й контору, за наказом гебітскомісаріату, збирались поставки та люди для відправлення на роботу в Німеччину. Німці щоразу збільшували ці поставки. Посилились репресії. В таких умовах навіть люди, прихильно настроєні щодо німецької політики, заперотестували.

Українські націоналісти у перші дні війни сподівались, що напад Німеччини на СРСР відкриє довгоочікувану можливість встановлення української державності. Проте політика винищення слов'янської раси, використання її як рабів, грабунок України дуже скоро перекреслили ці сподівання, викликали протести навіть у інтегрально настроєних націоналістів. У багатьох місцях вибухають стихійні протести проти загарбників.

Перші збройні формування виникають на Поліссі ще в 1941 році. Почала діяти проти радянських і польських партизанів створена Тарасом Боровцем (Бульбою) «Поліська Січ», а також «Поліське лозове козацтво». Коли наприкінці 1941 р. німці спробували розпустити «Поліську Січ», Тарас Боровець-Бульба повів своїх бійців у ліс, щоб воювати як з німцями, так і з більшовиками.

Єдиною військовою силою, що була створена для захисту національних інтересів українців, для відродження їх державної незалежності, стала Українська Повстанча армія. За словами Тараса Боровця, це була армія без держави, партизанська армія, що спиралась на широкі верстви власного народу, на його патріотично налаштовану частину.

Ось опис однієї з перших появ Т. Боровця у Сарнах, який вдалося виявити у свідченнях його знайомого М. Балабушки-Малецького: «У перших числах липня 1941 р. за день до окупації німецькими військами міста Сарни

²⁴ Данильчук В. Українські остарбайтери: 1914-1947 рр. (на прикладі Рівненської області). – Рівне: ПП ДМ, 2012. – С. 15

²⁵ Данильчук В. Українські остарбайтери: 1914-1947 рр. (на прикладі Рівненської області). – Рівне: ПП ДМ, 2012. – С. 18-19

Тарас Бульба-Боровець
з дружиною

Тарас Бульба-Боровець

я зустрівся у м. Сарни з Боровцем, який ніби-то приїхав з села Немовичі Сарненського району. Боровець упізнав мене першим. Він їхав на велосипеді і зустрів мене тоді, коли я йшов з аптеки додому. Після того як ми упізнали один одного, я запросив його у свій будинок, і під час дороги ми розмовляли на різного роду політичні теми. Він мене запитав: «Ти технік-електромонтер, напевно маєш радіо?» Я йому відповів, що так, у мене є радіоприймач. Він виявив бажання... послухати останні новини. У ході розмови Т. Боровець хвалився, що ознайомлений з німецькими планами війни проти СРСР. Послухавши радіоприймач, Т. Боровець поїхав у власних справах, повідомивши, що на ніч залишиться у свого приятеля. У подальшому М. Балабушка-Малецький кілька разів бачив Боровця у Сарнах озброєного і в однострої. Через кілька місяців зустрів його в Дубровиці, куди він приїжджав автомашиною за спиртом²⁶.

Одну з офіційних появ у Сарнах Т. Боровця у липні 1941 р. описує священник Артемій Селепина: «Я був священником в с. Томашгород Клесівського району в Сарненщині. До мене звернувся голова м. Сарн адвокат І. Маринюк (автор помилково у спогадах називає його А. Маринюк) з проханням прибути на зустріч громадянства з представниками штабу німецької армії, що проходив затрималися у місті... Зустріч відбулася в залі бывшего староства. Генерал сидів з своїм почотом і перекладачем за великим овальним столом, застеленим зеленим сукном. Гості в кількості 50 осіб розмістились групами за окремими столиками. За одним столиком сидів окремо Т. Боровець з двома своїми ад'ютантами. Одного з них я знав особисто, похвалив він з моєї парафії, з Томашгороду, прізвище його було Мандебура. Коли зайшов на залю нім.

генерал, то Т. Боровець скинув з плечей верхній одяг і на його військовому френчі ми побачили військове відзначення. Знайомі говорили, що це були генеральські відзнаки, хоч я не знаю якої армії. Це нас досить здивувало, що він не побоявся появитись перед німцями в повній військовій формі, коли німці до українських людей відносилися з виразною погордою і недовір'ям».

²⁶ Марчук І. «Поліська Січ» Тараса Боровця // Режим доступу: <http://bandera.lviv.ua/poliska-sich-tarasa-borovcja/>

Священик згадує, що тоді були присутні голова міста адвокат І. Маринюк, заступник голови Сарненського району О. Мисечко та інші.

Щойно 11 липня у Сарнах відбулося проголошення української державності і розпочався процес формування місцевих органів влади. Саме десь у той період Т. Боровець отримує офіційну посаду керівника окружної міліції. У наказі № 2 Т. Боровця як командира «Поліської Січі» міститься наступна інформація: «Згідно з наказом німецького військового командування в Сарнах від 17 липня 1941 р. я приймаю командування українськими повстанськими загонами (відділами) і організую самооборону від більшовицьких регулярних і партизанських частин». Отже, з 17 липня по 20 серпня 1941 р. Т. Боровець мав ще й офіційну посаду – керівник міліції на теренах Сарненської округи. Та цю посаду він більше використовував для роз'їздів та проведення роботи з подальшого розширення «Поліської Січі», чим для налагодження роботи міліції. Цією справою більше займався його офіційний заступник, колишній старшина армії УНР О. Диткевич²⁷.

Впродовж 1941–1943 рр. отаман «Поліської Січі», репрезентуючи інтереси екзильного уряду УНР, Т. Бульба-Боровець вів переговори то з німецькою, то з радянською воюючою сторонами.

Як згадує сам Тарас Боровець, «...у травні 1942 р. до штабу УПА почали напливати відомості про те, що совєцька агентура натякає на бажання нав'язати переговори з головною командою УПА. В усіх цих натяках-пропозиціях наче в один голос говориться про те, що тепер в СРСР ніхто не думає про помсту за наші минулі антибільшовицькі дії, а, навпаки, в обличчі спільної загрози для всіх націй від дикого фашизму ми повинні забути минуле й об'єднатися в один потужний союз...».

Однак переговори як з радянською, так і з німецькою стороною виявилися безуспішними, бо кожна сторона переслідувала свої інтереси. Тоді бульбівці кидають гасло: «Або здобудемо самостійну Україну, або загинемо за неї!». Розпочалась запекла боротьба з німецькими та радянськими окупантами. Про це свідчать чисельні архівні документи як німецького командування, так і матеріали НКВС.

На початку війни український націоналістичний рух був представлений трьома силами: ОУН-Б (бандерівці), ОУН-М (мельниківці) і націоналістичним підпіллям під керівництвом Тараса Бульби-Боровця. Їх чисельні групи дислокувалися і в Сарненському районі.

Перший загін, відділ УПА, сформувався в жовтні 1942 р. Його очолив Сергій Качинський (псевдо «Остап»), уродженець Полісся.

На першому етапі свого існування українські повстанські формування виконують функції оборони місцевого населення від сваволі німецьких окупаційних властей, а також від нападів польських і радянських партизанів. Головною метою УПА була боротьба проти гітлеризму й сталінізму, за утворення Української соборної самостійної держави. З іншого боку багато

²⁷ Марчук І. «Поліська Січ» Тараса Боровця // Режим доступу: <http://bandera.lviv.ua/poliska-sich-tarasa-borovcja/>

ANORDNUNG	РОЗПОРЯДЖЕННЯ
Betr. Grussverbot für Juden	
1. Mit sofortiger Wirkung verbiete ich der jüdischen Bevölkerung innerhalb des Kreisesgebietes Sarny den Gruss gegenüber allen deutschen reichs- und volksangehörigen Personen auf offener Strasse.	1. Від зараз забороняю жидівському населенню на терені Сарненської Округи вітати на вулицях Німців з Райху, а також і Німців з походження.
2. Dieses Grussverbot erstreckt sich nicht auf die geschlossenen Räume und Dienststellen.	2. Ця заборона не відноситься до закритих приміщень та урядів.
3. Juden die auf offener Strasse dieses Grussverbot überschreiten werden mit 100.— Rubel, im Wiederholungsfalle mit dem zehnfachen Betrag bestraft.	3. Жиди, які цю заборону порушати-муть, будуть укарані на 100 зрб., а в випадку повторення-десятикратною сумою.
4. Verantwortlich für die Durchführung dieser Anordnung ist der jeweilige Judenrat	4. Відповідальною за проведення в життя цього розпорядження є місцева жидівська гміна.
DER GEBIETSKOMMISSAR	ОКУРЖНИЙ КОМІСАР
Sarny, den 1. April 1942. IN SARNY.	Сарни, 1 квітня 1942. В САРНАХ.

Розпорядження про заборону євреям вітатися на вулиці з німцями.
«Голос Сарненщини» від 5 квітня 1942 р.

Меморіальний знак жертвам єврейських розстрілів

жителів міста й району для боротьби з німцями вступили в радянські партизанські загони. Чимало було прикладів, коли рідні брати воювали по різні сторони «барикад».

З перших днів окупації гітлерівці змусили місцеве населення здати вогнепальну зброю, мотоцикли, велосипеди, радіоприймачі.

За переховування комуністів та їх однодумців, військовополонених, жителів карали розстрілом. В особливу немилість потрапили євреї. Зі всього району їх зібрали в східну частину міста, утворивши гетто. Пізніше до них приєднали євреїв, зігнаних з усіх північних районів області та циганські родини. Для керівництва й зв'язку в місті була створена так звана гміна, яку гітлерівці наділили відносною самостійністю. А фактично вона підкорялась усім наказам гебітскомісаріату. Вихід з гетто здійснювався через єврейську гміну, за наказом гебітскомісара. Частину людей з гетто брали на

роботу в супроводі поліцаїв. На євреїв була накладена контрибуція, яка зобов'язувала їх здати золото. В серпні 1942 р. розпочалась розправа над ними. 25 серпня в гетто з'явилися озброєні гітлерівці та поліцаї. Зачитавши наказ гебітскомісара, євреїв вишикували у колону й погнали в супроводі охорони

Сарненські підпільники. У центрі сидить М. Фідаров. Фото, 1940-ві рр.

до «бурси» (місцева назва пустирища біля лікарні, загородженого колючим дротом). Маса людей покірно рухалася вперед, йдучи на вірну смерть. Протягом трьох днів йшла розправа. Групами до 5 тисяч чоловік у день німці знищували й закопували у раніше підготовлених ямах на узліссі за лікарнею. Там було вбито більше 13 тисяч чоловік. Серед них були діти, старики, жінки.

Розрізавши проволочку, група циган, яких захопили німці разом з євреями, зуміли втекти з гетто. Серед втікачів була і Ганна Кисіль. Лише ці люди врятувались від страшної розправи.

Полум'я антифашистської боротьби швидко розгорталось і поширювалось на більшу частину Рівненської області. На станції Сарни в тяжких умовах, що склались в результаті гітлерівської окупації, з 1942 р. почала активно діяти підпільна група, в яку входили Вацлав Лісаковський, Іван Наумець, Марія і Борис Морозовики, Іван Гуреєв, Олександра Новицька, Вацлав Зелінський, Євген, Борис, Іван Могилки, Максим Петровський та ін. Очолював цю організацію Мурад Фідаров. Підпільники через Олександрку Новицьку, яка працювала на станції оператором, збирали зведення про рух поїздів через станцію Сарни. Інші підпільники фіксували дані про дислокацію військових частин, патрульних пунктів. Через Олега Бабаєва діставали медикаменти, перев'язувальні матеріали. Користуючись добрим ставленням до сім'ї Бабаєвих лікаря Миколи Тощевікова, Олег Борисович часто просив його про виписку рецептів на потрібні медикаменти, які через зв'язкових переправлялись у партизанський загін. Завдяки М. Тощевікову багато юнаків та дівчат врятувались від насильницької відправи на роботу в Німеччину за

Олег Бабаєв

Мурад Фідаров

рахунок фіктивних довідок, підписаних ним. В музеї зберігаються записи Миколи Тощевікова про ці події.

Дуже важко партизанам було дістати сіль. Вона була на вагу золота і продавалась дуже дорого. Підпільники вирішили роздобути сіль. За справу взялись Дмитро Осел, що в кооперативі керував засольним пунктом; Олена Нагаєва працювала в міській управі, бухгалтер Іван Турець та патріотично налаштований поляк Вацлав Зелінський. Але всі їх зусилля завершувались лише декількома кілограмами солі. Одного разу Борис Морозовик дізнався від робітників станції, що від пекарні було викрадено машину із сіллю. Цю операцію провели Василь Кандуш, Ілля Наумець, Вацлав Зелінський. Вони зненацька напали на німецького водія і загнали машину із сіллю в ліс за селом Немовичі.

Зв'язок фідаровської підпільної групи з партизанським загonom «Переможці» здійснювали через Максима Петровського та Костянтина Довгера.

Одного разу підпільники дізнались, що після боїв під Сталінградом в Сарни направляються фашисти для лікування. Німці розпочали шукати й звільняти найкращі квартири, завозити килими, меблі, посуд. Через зв'язкових ці дані були передані в партизанський загін. Там сформували підривну групу, яку направили на залізничний перегін Рокитне–Томашгород. Унаслідок цієї бойової операції вбитих німецьких офіцерів у 32-х трунах, виготовлених у Сарненській меблевій майстерні, було відправлено поїздом у п'ятикласних вагонах через станцію Сарни, без зупинки в Німеччину.

Фашисти посилюють охорону залізничних колій та мостів. Тому підпільникам потрібна була сувора конспірація. В той час Мурад Фідаров перейшов працювати завідуючим млином на вул. Садовій (тепер Куликова). Це було зручніше, ніж працювати

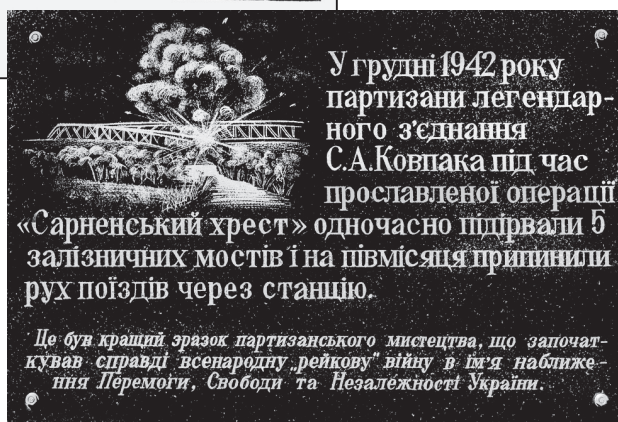
начальником станції під безпосереднім наглядом німців. По-друге, тут був безперервний потік населення. Добрим помічником Мурад Камбулатовичу був Ілля Наумець, який до війни працював кухарем у ресторані ст. Сарни. Це була сильна вольова людина, на яку й покладався Мурад Фідаров. Через своїх знайомих він влаштував Іллю Наумця мірошником в с. Тутовичі. Дуже часто Ілля Іванович привозив в Сарни в мішках міні, які підпільники прикріплювали до поїздів.

Будиночок по вул. Чапаєва 26 (тепер вул. Чорновола), де мешкала Олександра Новицька, став явочною квартирою підпільників. Часто вони

Карта операції
«Сарненський хрест»

Меморіальна дошка пам'яті
учасників операції «Сарненський
хрест». Відкрита 22 вересня 2011 р.

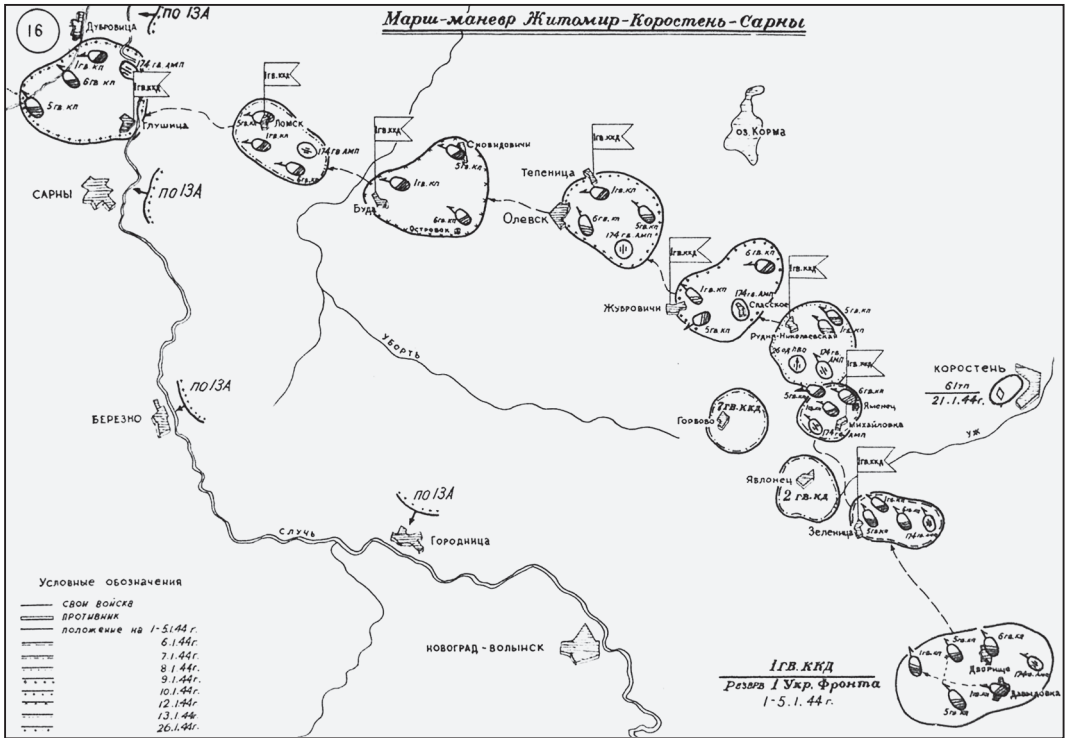

збирались на квартирі Анни та Івана Гурєєвих. Зв'язок тримали через ліс-
ника з Вирів свого родича Костянтина Довгера та Максима Петровського.
Валентина Довгер жила на квартирі в Гурєєвих, коли навчалась в школі № 1.

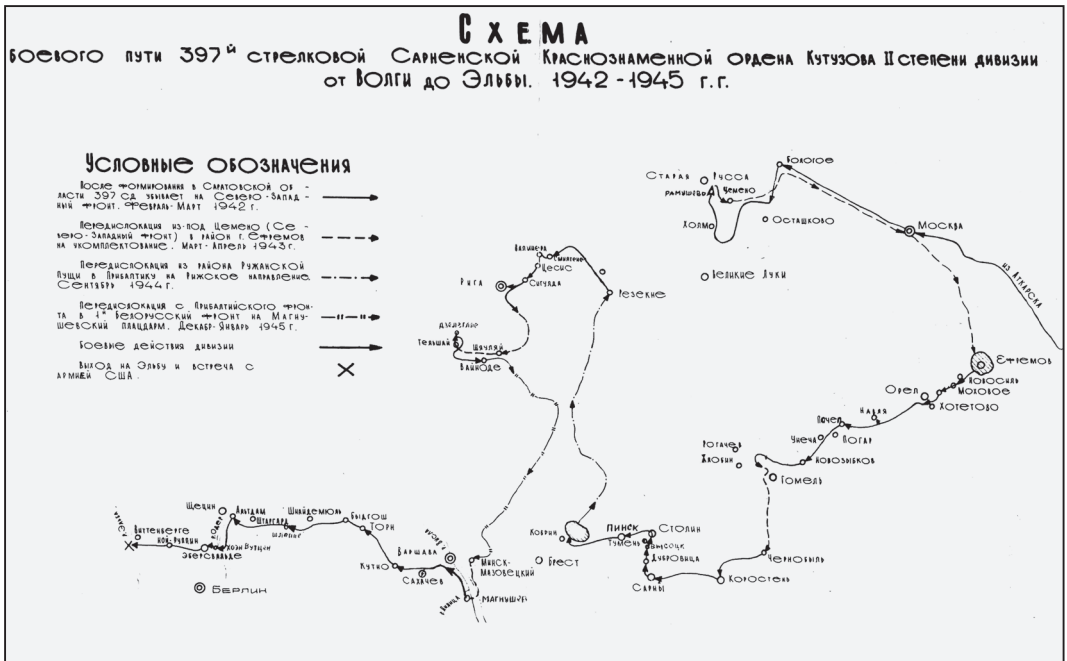
Ще один удар по ворогу нанесли фідаровці коли в грудні 1942 р. через
ст. Сарни німці переправляли велику кількість поїздів з живою силою і тех-
нікою, яка направлялась на Сталінградський фронт. Машиніст Сергієнко
заштопорив поворотний круг паровозом, утворивши затор. Майже добу
ремонтували німці поворотний круг, розбираючи завали. За весь цей час не
вийшов із станції ні один поїзд.

Озлоблені німці після підризу колій, поїздів, а особливо, після вбивств
німецьких командирів та нападу в Рівному на оберфюрера СА Альфреда
Функе, по всій Рівненщині провели акцію взяття заручників. Таку операцію
німці здійснили і в нашому місті. Взавши його в кільце, жандарми від будинку
до будинку перевіряли жителів, яких взяли в заручники. В їх числі виявились
люди, що займали різне політичне становище. Серед них були Мурад Фіда-
ров, Вацлав Зелінський та інші підпільники. Деякий час заручників тримали
в Сарнах. Потім переправили до Рівненської тюрми. В ніч на 19 листопада
1943 р. його разом з іншими 400-ма ув'язненими без суду розстріляли, тіло
кинули в рів і спалили.

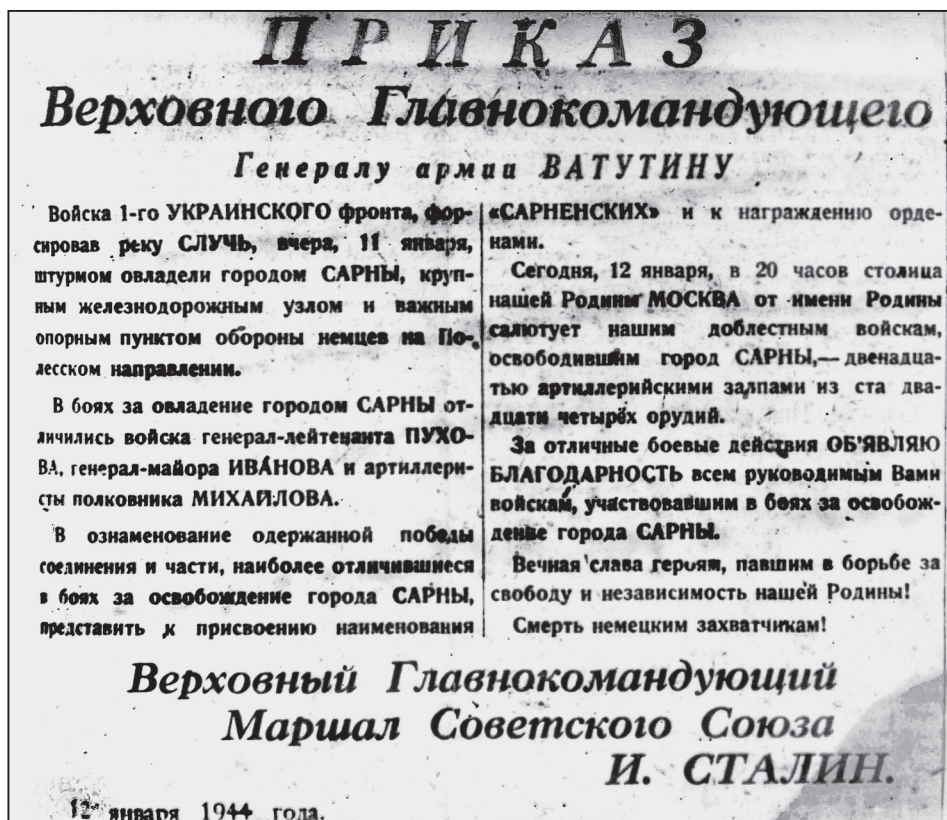
У грудні 1942 р., коли найбільше через Сарненську залізницю від-
правлялись вантажі на схід, з'єднання Сидора Ковпака отримало наказ про

Карта бойового шляху 143-ї стрілецької дивізії

Карта бойового шляху 397-ї стрілецької Сарненської дивізії

Наказ про присвоєння 397-й дивізії назви «Сарненської» та про салют на честь визволення міста Сарни

виведення із ладу залізничного вузла. Командуванням була розроблена операція під назвою «Сарненський хрест». П'ять диверсійних груп вивели з ладу одночасно п'ять мостів, що прилягають до ст. Сарни. У результаті цієї операції рух поїздів зупинився на 15 діб. Німцям довелося добре попрацювати, щоб його налагодити.

З літа 1942 р. в Сарненському районі почав діяти загін спецпризначення «Переможці» під командуванням Д. М. Медведєва, метою якого був збір розвідувальних даних. Окрім розвідки, з ростом чисельності загону, партизани стали займатися диверсіями на залізниці, знищенням гітлерівських керівників.

На жаль, організовуючи теракти, медведівці нехтували тим, що після їх проведення фашисти масово знищували мирне населення, заручників. Повторення таких випадків свідчить про те, що це робилось зумисне, для знищення українців.

До складу загону входило чимало сарненців із сіл Селище, Вири, Чабель, Ясногірка. Було багато молоді. Семен Єленець, секретар комсомольської організації с. Вири, який разом з Полікарпом Вознюком організували свій маленький партизанський загін, вели боротьбу з фашистами. Озброївшись саморобними автоматами, вони в бою здобували зброю. До загону входили

сім'ї з села Селище: Величка, Нікончука, Хрящевського, Кондратюка, Железняка, Вознюка.

15 січня 1945 р. війська НКВС провели широкомасштабну акцію проти УПА в межіріччі Случі та Горині. Подібні акції пізніше стали проводитись регулярно. Для цього було сформовано 292 винищувальних батальйони НКВС (24 тис. чол.), що діяли в Західних областях України.

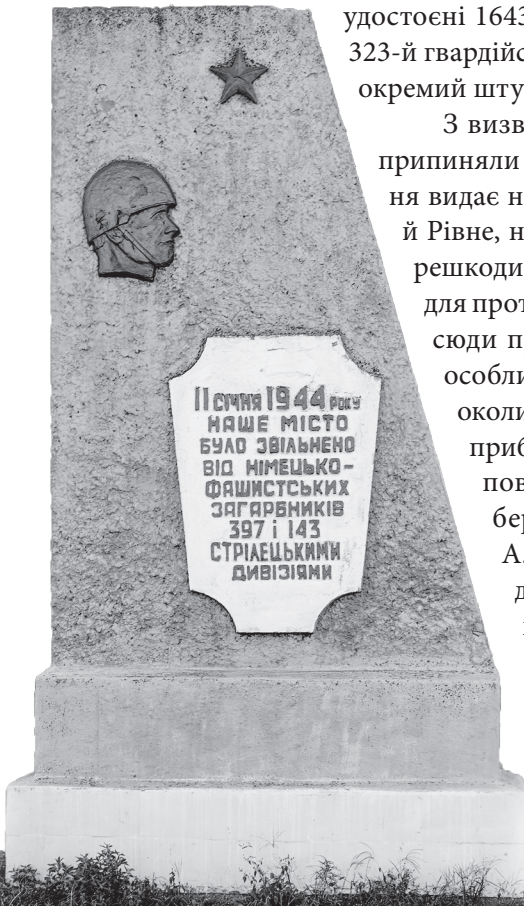
Отже, це була війна радянської військової машини не тільки проти німецько-фашистських загарбників, а й проти тих, хто відстоював незалежність, самостійність України. Гинули люди, проливалась кров. Хто правий, хто винний? Історикам слід ще добре попрацювати, щоб відкрити багато білих плям і з'ясувати істину.

Війна наближалась до кінця. Зі сходу наступала Червона Армія. 11 січня 1944 р. воїни 143-ї та 397-ї стрілецьких дивізій штурмом оволоділи містом Сарни. Бої йшли протягом трьох днів за кожен вулицю, за кожен будинок. Фашисти не хотіли здавати залізничний вузол, який мав важливе стратегічне значення для просування радянських військ.

За визволення м. Сарни 12 січня 1944 р. о 20 год. Москва салютувала 12-ма артилерійськими залпами із 124 гармат. 143-я стрілецька дивізія за визволення міста була удостоєна ордена Бойового Червоного Прапора.

397-а дивізія отримала назву «Сарненська». Такої ж назви були удостоєні 1643-й армійський винищувальний протитанковий, 323-й гвардійський мінометний, 447-й мінометний полки, 33-й окремий штурмовий інженерно-саперний батальйон.

З визволенням червоноармійцями міста гітлерівці не припиняли бомбардування залізниці. Німецьке командування видає наказ повітряній армії стерти з лиця землі Сарни й Рівне, не допустити концентрації радянських військ, перешкодити наступу Першого Українського фронту. Тому для протиповітряної оборони міста, для захисту залізниці сюди прибуває 148-й авіаційно-винищувальний полк особливого призначення. Аеродром було розміщено на околиці села Сарни. Для ведення розвідки одночасно прибуває 72-й окремий розвідувальний полк. Тяжкі повітряні бої відбулися над Сарнами наприкінці березня 1944 р. Якось пілоти полку ст. лейтенант А. Р. Білий та М. С. Крючков збили німецький розвідувальний літак «Хе-III». Німецького пілота взяли в полон. На допиті він дав свідчення про великі бої, що заплановані над Сарнами й Рівним. 22 березня о 10 год. ранку 120 німецьких літаків взяли курс на Сарни. В інтервалі 5–10 хв., через кожні 10 км, летіли по 9 німецьких літаків із смертоносним

Пам'ятник на честь дивізій, які визволяли Сарни

Командування 148-го гвардійського винищувального авіаційного полку

вантажем. Перевага німецьких літаків у чисельності була в три рази. Але винищувальний полк сміливо вступив у бій, відбиваючи численні атаки. 22 березня пілоти винищувального полку здійснили неймовірне: фашистські літаки не досягли мети. 29 літаків було збито, 6 – пошкоджено. Пілот Микола Часник здійснив у цьому бою повітряний таран, залишившись при цьому живим.

За виконання цих бойових завдань полк був відзначений орденом Бойового Червоного Прапора, чотири пілоти-винищувачі Віктор Іванов, Степан Іванов, Євген Трофімов, Микола Часник – удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Майже весь особовий склад був відзначений державними нагородами.

Захист залізничних мостів, важливих комунікацій, здійснює 1873-й зенітно-артилерійський полк, що був у складі 9-ої бригади ПВО, сформованої в Казані в 1943 році. Молоді дівчата з Татарії та Мордовії, яким тоді було по 16–17 років, почали вивчати російську мову та матеріальну частину зенітних установок, щоб опанувати страшну кухню війни. Хлопці в полку були такими ж молодими, мобілізованими в основному з Ростовської області.

Мужність, героїзм захисників міста не дали можливості гітлерівцям виконати свої задуми – знищити місто й залізничний вузол, стерти з лиця землі. Після цих бомбардувань залишились тільки значні пошкодження в місті й на станції.

Події серпневих днів 1972 р. спливають у спогадах сарненців ніби це було вчора. Тоді з річки Случ витягнули самохідну установку, яка затонула в лютому 1944 р., пролежавши під водою майже 28 років.

Цього літа рибалки ловили рибу і зачепились сітями за щось важке. Коли стали пірнати під воду, виявили там замулену бойову машину. Спершу прийшло на думку, що це затонулий трактор, а може танк? Про цей факт вони негайно повідомили у відповідні органи. Прибули на місце водолази, які підтвердили факт наявності там, у мулі, танка. Почались активні роботи

Пам'ятник радянським воїнам – визволителям. Фото В. Луца, 1916 р.

по підняттю його з дна річки. Це була самохідна установка (СУ-76 за № 3038), встановлена на шасі танка Т-3, якого називали «фердинандом». Там виявили останки чотирьох воїнів. Активно розпочали шукати історичні відомості про цю бойову машину і її екіпаж.

Після опублікованої статті в газеті «Красная Звезда» про знахідку в Случі, в Сарни прийшов лист від Кошелева Валентина Петровича, який повідомив, що саме в цій самохідці він був механіком-водієм. Тоді, взимку 1944 р., під час Луцько-Рівненської операції, здійснюючи марш за маршрутом Кретне-Слобода – Сарни, 58 окремих танковий полк переправлявся через річку Случ. Самохідка під № 3038 йшла одинадцятю. Валентин Петрович був не в середині самохідки, а зверху на машині. Дерев'яний міст був дуже хиткий, а машини йшли одна за одною і створювали великий тиск на нього. Раптом самохідка різко накренилась, перевернулась і пішла під воду. Валентин Петрович опинився в крижаній воді, з якої допомогли вийти воїни-танкісти, побіг за всіма виконувати наказ йти вперед. Відтоді самохідка 28 років пролежала під водою, а четверо воїнів-танкістів знайшли свій вічний спочинок в р. Случ.

Завдяки великій пошуковій роботі клубу «Пошук» з СШ № 5 м. Сарни, її директора Ю. О. Дишеля, громадського кореспондента підполковника у відставці з Рівного Т. М. Васіна вдалось встановити прізвища загиблих. Це: старшина Олександр Марченко 1908 р. народження з Архангельщини; сержант Микола Семенов 1925 р. народження з Курська; його ровесник червоноармієць Олександр Авдошин із Новосибірської області; боєць Олексій

Меморіал воїнської Слави. Фото, В. Луца, 1916 р.

Кобилін із Сталінградської області. Слідопити клубу «Пошук» зв'язались з рідними загиблих героїв.

5 вересня 1972 р. на центральній площі міста відремонтована самохідка, в урочистій обстановці встановлена на п'єдесталі як пам'ятник радянським воїнам-визволителям. Тепер ця площа має назву «Перемоги».

На святкування 35-річчя Перемоги до Сарн приїхали сестри бійців Авдошина і Семенова, які щиро дякували слідопитам, керівництву міста та всім жителям за проведену роботу. Вони побували на меморіалі військової слави, де покуються останки загиблих. Як німі свідки цієї трагедії, в музеї експонуються речі із самохідки: автомат ППШ, ракетниця, ріжки до автомата, рація, приціл, запчастини до бойової машини, алюмінієві ложки й казанок.

З архівних документів із повідомлення Радянського інформбюро дізнаємося про страшні звірства, які вчинили фашисти в місті. Жителі міста склали акт від 28 січня 1944 р., про звірства німецько-фашистських окупантів. В ньому сказано: «Німецькі бандити розстріляли та замучили тринадцять тисяч жителів міста і навколишніх сіл. Гітлерівські кати замордували в надто жорстокий спосіб у застінках гестапо 23 медичних працівників, зв'язавши розправу вчинили німці над священиками Петром Калиновичем і Олександром Кухарським. Фашистські нелюди облили їх смолою і спалили на вогнищі. Ксьондза Людвіга Владарчика гітлерівці розстріляли. Понад тисячу юнаків і дівчат окупанти вигнали на каторгу у Німеччину. Відступаючи з міста, фашистські варвари зруйнували та спалили майже чотириста будинків, розгромили туберкульозний диспансер, дитячий будинок, поліклініку та всі шкільні приміщення».

З розсекречених документів КДБ є відомості, що після визволення Сарн тут діяла польська підпільна організація, яку виявили органи НКДБ в Рівненській області в лютому 1944 р. Це була Польська Організація Військова (далі – ПОВ). Мета діяльності цієї організації – об'єднання польських земель в кордонах 1939 р. шляхом збройної боротьби з Червоною Армією в разі її вступу на територію колишньої Польщі. Є дані, що збройний загін ПОВ діяв у м. Сарни Рівненської області, нараховував 50 чол., керівник – капітан Війська Польського (далі – ВП) Ян Клембіцький, підтримував радіозв'язок з Варшавою. У м. Клесів Рівненської області діяв збройний загін ПОВ, керівник – колишній капітан ВП Булат, особовий склад налічував 650 чол., підтримував зв'язок з англійською та німецькою розвідкою. Зброя, спорядження і особовий склад в загін Булата були закинуті з Англії літаками. Також склад загону поповнювався шляхом «вербування» з місцевого польського населення. Загін був добре озброєний і чекав сигналу для виступу проти Червоної армії і радянської влади. Організація незабаром була виявлена і знищена органами НКДБ.

У боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах Другої світової війни брали участь 273 жителі Сарн. 115 чоловік удостоєні бойових нагород, серед них Георгій Доценко, Дмитро Єгоров, Григорій Баранов-Орел та ін.

Сарненці виявили героїзм і на трудовому фронті. Машиніста Віктора Соболева за відмінне водіння поїздів у прифронтових умовах нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Ця розповідь про мужнього, вольового чоловіка, що жив у нашому місті. У 1940 р. за путівкою комсомолу Федір Мінін і його молода дружина були направлені в Сарни на культурно-освітню роботу. Коли розпочалась війна, він 20-річним юнаком пішов на фронт. За станом здоров'я був звільнений від служби в армії, але не міг залишатись дома, коли Батьківщина в небезпеці. Всю війну пройшов з першого до останнього дня. За цей час був дев'ять разів поранений, три рази – важко. Після кожного поранення цей мужній воїн знову повертався на фронт.

Апогеєм мужності Федора Мініна був подвиг у ніч з 12 на 13 квітня 1945 р. в боях за визволення м. Відень. Чотирьом бійцям під командуванням ст. сержанта Івана Кульневича було поставлено завдання під покровом ночі пробратися до вибухових зарядів, що знаходилися під мостом через річку Дунай і знешкодити їх. Всі підступи до мосту ретельно охороняли німці.

Старшина Федір Мінін виконав це завдання, зумівши непоміченим проповзти до середини мосту, перерізати електродроти до вибухівки, вижити під кулеметним шквалом, і вибухівку скинути у воду. За цей подвиг Федір Мінін і був удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Дитинство в неволі. Найстрашнішою сторінкою в історії людства, що не підлягає ніякому виправданню, є звірства фашистів, які вони чинили проти дітей. Наперекір всім Женевським і Гаагським конвенціям про захист малолітніх громадян, понад 2 мільйони дітей утримували в концентраційних таборах. Загальна ж кількість дітей, які загинули під час другої світової війни, становить 13 мільйонів! Через 1100 концтаборів пройшло 20 мільйонів в'язнів, більшу частину яких знищено.

До числа малолітніх в'язнів належить жителька нашого міста Віра Олександрівна Царук (дівоче прізвище Лобан), голова Рівненського обласного відділення Української спілки в'язнів – жертв нацизму.

Віра Олександрівна народилася 10 серпня 1941 р. в селі Сенчиці Зарічненського (колишнього Морочненського) району Рівненської області. У березні 1942 р., разом з мамою Лобан Варварою Іванівною була вивезена до Німеччини у концтабори Майданик, Швібус, Лісцерверг. За три роки й два місяці пройшла пекельні вищеназвані табори та стала інвалідом на все життя. Наглядачка Барбара Кругер перебила їй хребет, скалічила тіло й душу. Вивезли в Німеччину всю родину Лобачів. По дорозі двох братів Петра та Івана від мами забрали, залишили лише маленьку Віру. Хлопців перевили в інший товарний вагон. Більше трьох років мати Варвара Іванівна не знала про долю своїх синів та чоловіка. Перебуваючи в неволі, малий п'ятирічний Іванко тримався за полу старшенького, дев'ятирічного Петра, боячись щоб їх не розлучили.

Батько Олександр Гнатович в той час був на фронті. На території Польщі він отримав тяжке поранення. Від розриву бомби осколком йому вибило ліве око. Він залишився з одним оком на все життя. Перебуваючи в госпіталі, почув звернення перекладача до радянських полонених солдатів: «Якщо є тут хтось із земляків, то може попроситися, бо він не виживе». Але Олександр Гнатович наперекір долі вижив. Його також відправили в концтабір до Німеччини в Швібус. Тільки після війни стало відомо, що вся родина останній рік перебувала в різних концтаборах в радіусі 30–35 км від Берліна. Це був трикутник: Віра з мамою, брати окремо, а батько в іншому кутку цього проклятого трикутника, який забрав здоров'я всієї родини.

Після звільнення Варвару Іванівну з малою Вірою відправили на Батьківщину. Їй пропонували їхати в Америку, щоб там вилікували дівчинку і вона стала повноцінною людиною. Але мама відмовилась від цієї пропозиції, бо вболівала за долю своїх двох синів і чоловіка. В дитячі та юнацькі роки Віра навіть ображалась

Віра Царук – голова Рівненського обласного відділення Спілки малолітніх в'язнів

на маму, не розуміючи її, чому вона не захотіла її вилікувати в Америці. Але вже коли вийшла заміж і народила своїх двоє дітей, зрозуміла, що вона просто не змогла поїхати за океан, покинувши напризволяще своїх синів та чоловіка. У травні 1945 р. Варвара Іванівна з Вірою в колясці повернулася в рідні краї. Дитина могла бути тільки в лежачому положенні. Зразу ж після травми там, в Німеччині, вона ще могла трохи ходити, а вже потім паралізувало ноги. Повернувшись додому, вони не знайшли ні хати, ні надвірних будівель, німці все спалили. Звернулись до дядька Василя, меншого батькового брата. В нього самого було четверо дітей, які тулились в маленькій хатинці, що мала лише одну кімнату. На землі розстелили солому, бо підлоги не було, і так всі спали.

Пізніше союзні війська звільнили батька Олександра Гнатовича. За звичай, звільнених не везли додому, а потрібно було добиратися самостійно: то пішки, то в товарних вагонах. Люди були голодні й холодні. По дорозі самостійно добували їжу. Перебуваючи в одному містечку, Олександр Гнатович побачив біля смітника купу дітей, що шукали собі їсти. Він подумав: «Може й мої діти десь голодні?» Серце наче щось відчувало. Коли він добре придивився, то впізнав старшенького Петра, за полу якого тримався меншенький Іванко. Батько покликав синів, а вони подивились поспіхом, і знову взялися за свою роботу, бо ж дуже хотілося їсти. Коли вдруге батько гукнув їх, то меншенький Іванко подивився на нього і сказав: «Не кажи, дядьку, що ти наш батько, бо наш батько був з двома очима, а ти з одним». Тоді Петро, піднявши голову, крикнув: «Іванку, це ж наш батько, він поранений!»

Забравши синів, Олександр Гнатович вже з ними повертався додому. Це було наприкінці червня 1945 р. В рідному селі він знайшов дружину з покаліченою дочкою, які знайшли прихисток в братовій хаті. Там стало зовсім тісно, бо тільки дітей було семеро, а ще четверо дорослих. Так в голоді й холоді виживала родина, бо сіяти зернові та картоплю після повернення батька було вже пізно, та й не було чим. Варили борщ з молодої лободи, добавляючи трохи щавлю. А хліб пекли з просяного лущпиння, який називали перепічками. По селі ходили люди, які також просили хліба. На них казали «восточні». Багатші родини завжди направляли до Лобачів тих «прохачів», хоч ті самі голодували, але ділилися крайчиком перепічки. Віра Олександрівна згадує, як насипала чоловікові борщу з лободи і дала шматочок перепічки з просяного лущпиння. Попоївши, він щиро подякував і запитав: «Женщина, а скільки вам заплатить?». Варвара Іванівна відповіла, що нічого не треба платити за таку їжу, то він заплакав і сказав, що в багатьох хатах був і там було мало дітей, але вони направили до вас. Разом з ним плакала й мама Віри.

Так поволі почали виживати: хто дасть кошик картоплі, хто трішки зерна, яке мололи в ручних жорнах на борошно, хто жменю проса, яке товкли в ступі. Це вже було таке свято, коли мама могла зварити куліш із пшона, а з лущпиння спекти перепічки!

Восени 1946 р. в родині народилася ще одна дитина – Софійка. Цей рік був дуже голодним. Вже тоді всі пізнали, що таке голод. Із-за поганого харчування в матері не було молока годувати дитину, а в полі треба було

тяжко працювати. Мама в олов'яній кружечці варила куліш для малої, але Віра разом з братами по ложці з'їдали його, залишивши лише кілька ложечок.

А тут нове лихо. Софійці не було ще й року, як заарештували батька за те, що він був у полоні. Засудили його на 15 років суворого режиму й відправили в тюрму до Новосибірська. Залишилась недобудованою хата на одну кімнату, яку батько почав зводити для родини. Склав лише піч, на якій можна було вже погрітися взимку, а зробити грубку мама наймала якогось пічника. В хаті завжди було холодно, не вистачало дров. Тому хлопці разом з мамою йшли над річкою рубати верболіз і тим сирим гілляччям палили грубку. Старші брати ходили пасти корови в череду, заробляючи тим самим зерно, яке їм платили (за одну корову, за весь період пасовиська давали пуд жита – 16 кг). Мама сама з допомогою старших братів добудовувала хатину. Батько отримав амністію в березні 1953 р., як помер Сталін, а додому повернувся лише восени. Був дуже виснажений, здається, навіть менший ростом. На ньому була порвана куфайчина, з якої з усіх дірок виглядала вата. В кол-госпі йому давали роботу таку, яку ніхто не хотів: пасти та доглядати 500 овець. Віра з сестричкою Софійкою завжди йому допомагали. Ось в таких тяжких умовах пройшло дитинство Віри Олександрівни.

У зв'язку з паралічем ніг, Віра пішла в перший клас лише в 9 років, коли вже змогла пересуватися. Вона мужньо переборювала всі труднощі свого каліцтва, тягнулась до науки, бо великою була тяга до знань. Закінчивши 7 класів місцевої школи, у 1960 р. вступила в Рівненське медичне училище, яке закінчила в 1964 р. за спеціальністю фельдшер. Працювала за направленням в Тинненській дільничній лікарні, а потім помічником санітарного лікаря Сарненської районної СЕС, маючи вищу кваліфікаційну категорію.

Біль після травми, отриманої в Німеччині, не залишає Віру по цей день. Але, незважаючи на інвалідність, вона активно займається громадською роботою, опікується колишніми малолітніми в'язнями в області та Сарнах.

ВІДБУДОВА САРН

Сарни в післявоєнний період²⁸. За роки війни фашисти завдали місту значних збитків. Відступаючи, вони майже повністю вивели з ладу залізничний вузол і ряд промислових підприємств, пограбували і зруйнували всі культурно-освітні заклади, житлові будинки. Пограбована була і науково-дослідна станція по осушенню та освоєнню боліт. Всюди віяло запустінням, руїни та попіл вкривали чарівний куточок поліської землі. Від нальотів ворожої авіації повністю зруйновано було 340 будівель, з них 207 – державних, залізничний вузол і господарське майно на суму до 3 млн. крб. Загинули 154 військовослужбовці, 57 цивільних громадян, 44 військових та 69 мирних жителів, було багато поранених.

З перших днів мирного життя трудящі міста стали на його відбудову. Насамперед приступили до ремонту депо, вокзалу, міської електростанції потужністю 190 кВт., яку обслуговувало 28 працівників. Відновив роботу райпромкомбінат, де працювали цехи: миловарний, виготовлення колісної мазі, перемолу зерна, ремонту машин, виготовлення щіток, взуття, одягу, а також до послуг була кузня. Тут трудилися 72 працівники. Відновила роботу Сарненська машинно-тракторна станція, заснована ще до війни. В 1945 р. тут організували 3-х місячні курси для навчання 35-ти трактористів, та 6-ти місячні – для шоферів і бригадирів тракторних бригад. При МТС відкрили комісійний магазин, де продавали меблі, різні товари та речі. Через залізницю спорудили перехідний міст, що з'єднав обидві частини міста. Стали до ладу підприємства харчової промисловості, лісгоспзг, м'ясокомбінат. Запрацювали лазні, пекарні, 8 магазинів, їдальня та поштове відділення. В 1944 р. в місті відкрили базар, де за ринковими цінами продавали сільськогосподарські продукти та промислові товари. Через станцію Сарни пішли вантажі з живою силою, технікою на Захід. Це допомагало виганяти фашистів і визволяти Україну. Назріла потреба вжити найшвидших заходів, щоб привести місто і його околиці в належний санітарно-гігієнічний стан. Для попередження масового поширення інфекцій створили санітарну комісію, яка стежила за чистотою.

²⁸ Цей матеріал записано автором від місцевого краєзнавця Олега Панька.

Колектив співробітників та учнів залізничного училища. Фото, 1949 р.

Необхідно було очистити від бруду вулиці, відремонтувати й дезінфікувати криниці, привести до ладу ґрунтові та шосейні дороги, зробити капітальний і поточний ремонт мостів. Все це виконувалась в досить важких умовах, коли не вистачало коштів, продуктів, які тоді видавались по карточках.

У відремонтованому приміщенні колишньої гімназії відкрили українську школу та розпочалось навчання в ремісничому училищі. До послуг містян були два кінотеатри, аптека, лікарня на 50 ліжок. У 1945 р. відкрили дитячу бібліотеку й клуб залізничників. Радянсько-партійний актив швидко приступив до реалізації планів по збору поставок хліба, м'яса. У селах створювали колективні господарства, але на цей раз дещо обережніше. Пропагувались так звані «громадські господарства», які об'єднували кількох одноосібників. По суті, було введено справжню панщину. Кинувши гасло «Від зорі до зорі на колгоспному полі», більшовики змушували селян працювати за мізерну плату по 17–18 годин на добу.

Незважаючи на важкі умови, в яких довелось жити мешканцям міста, частину своїх запасів вони віддавали на фонд Червоній армії. Радянсько-партійні активісти їздили по селах району й заготовляли продукти, які відправляли на фронт.

У місті почалась відверта русифікація. З Росії були прислані молоді комуністи й комсомольці, яких призначали керівниками промислових підприємств та організацій. Розпочалось масове «розкуркулення» й вивезення до Сибіру. Під цю статтю потрапили учасники УПА та їх родини. МДБ та

Працівники Сарненського райкому партії.
Фото, 9 травня 1945 р.

МВС продовжували використовувати свої старі випробувані методи терору: постійні обшуки, грабунки, вбивства.

У відповідь на терор упівці відповідали тим же: знищували радянсько-партійних активістів, депутатів, голів сільських рад, уповноважених райкому партії. Так, при виконанні завдань райкому партії були вбиті директор лісгоспзагу Володимир Коршуков, редактор районної газети Григорій Залога, коректор Григорій Данько, директор МТС Федір Геращенко.

Однак були непоодинокі випадки, коли з метою очорнити українських патріотів, чекісти, видаючи себе за націоналістів, перевдягнувшись в упівську форму, знищували людей, влаштовували погроми в селах, списуючи це на роботу УПА. Це робилось з однією метою: викликати ненависть місцевого населення до українських партизан.

Рабське становище трудівників, а також всевладдя бюрократії породили в Україні страхітливую безгосподарність.

В управлінні існував ретельно розроблений діючий механізм знекровлення, винищення селян. Найбільш працьовиті, культурні, багаті були вивезені до Сибіру як куркулі. В селян насильно забирали худобу, реманент, записували сім'ями до колгоспу, застосовуючи залякування й жорстокий терор. За тяжку виснажливу працю на трудовень в кращому разі платили по 20–30 копійок або 200–400 грам жита чи сочевиці. За день, працюючи від зорі до зорі, селянин виробляв 0,75 або 0,5 трудовня.

Колгоспи були обкладені непомірними хлібозаготівлями. За невиконання директив на «саботажників» чекав суд. Усе забране до зернини відвозили на заготівельні пункти. Самі хлібороби приречені були на голодну смерть. Терпіли від цього й міщани. Адже селянин не мав змоги продати вирощену сільськогосподарську продукцію, бо й свій сім'ї її не вистачало. Міщани нишпорили по селах у пошуках продуктів, міняючи їх на одяг та інші промислові товари.

23 грудня 1949 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про організацію політвідділів при МТС західних областей УРСР». Для роботи в них направляли 17 тисяч партійних активістів. Ці політвідділи певний час повністю підміняли будь-які органи влади на селі і стали осередками масового наступу комуністів на західноукраїнське село.

Відчувалось тяжке становище післявоєнного періоду. Люди, які пережили війну, виглядали на 10–15 років старші свого віку. Нестача харчів, нестабільність економіки, зубожіння, привело до того, що дуже поширювались інфекційні хвороби. По вулиці Широкий знаходився туберкульозний диспансер. Велика кількість людей стояли в черзі на піддування легенів, адже багато було хворих на туберкульоз. Розповсюдження набули педікульоз та короста. В санепідемістанції працювала група людей, які варили мазь Вінкельсона для лікування корости. Її потім роздавали населенню.

Перші післявоєнні вибори в Сарнах.
Фото, 1940-ві рр.

Відновили роботу партійні, комсомольські й радянські органи. Першим секретарем райкому партії призначили Хоменчука А. С., головою райвиконкому – Радченка А. Я. Все керівництво в місті здійснювали партійні функціонери. Вони займалися економічними, політичними й побутовими справами. Місцеве самоврядування не відігравало великої ролі, тому що всі рішення приймав райком партії, спираючись на директиви, які надходили згори. З 1944 р. до середини 50-х років першим секретарем райкому КП(б) У був Стабровський. Це був типовий партійний керівник того часу. У 50-і роки цю посаду займав Василь Миколайович Холявчук. Він мав вищу освіту, за фахом – історик, був досить інтелігентною й толерантною людиною. Його замінив Каторжук, якого обрали з числа робітників. До партійної роботи він працював машиністом на залізниці. Внаслідок аграрної специфіки нашого району у нього часто виникали конфлікти з головами колгоспів та радгоспу. На протязі 60-х років райком КПУ очолював Кравчук Тихін Никанорович – людина неоднозначна, колишній партизан, носій партійного стилю керівництва. Але в нього була позитивна риса, притаманна лише йому: він не користувався автомобілем, а ходив пішки по місту. Це йому давало можливість самому бачити всі недоліки. Якщо давав зауваження відповідальним керівникам, то вказував лише на те, що бачив особисто. На цій посаді Кравчука замінив Єршов Аркадій Віталійович, уродженець Миколаївської області, згодом – міністр соціального забезпечення України. Після нього райкомом довгий час керував Ковальчук Євген Степанович, пізніше – Терехов Іван Іванович.

Своєрідним був базар у місті. Торгували продуктами та вживаними речами. Через відсутність грошей сільське населення часто вимінювало харчі на речі. Поруч грали в азартні ігри. Інвалід Толік, постійний відвідувач базару, закликав взяти участь у грі «Три листки». Вгадав – гроші твої, не вгадав – він забирав гроші.

У вихідні дні над містом стояв свинячий виск. На вулиці, яка вела до побуткомбінату, був тваринний ринок, який можна було впізнати за специфічним запахом. Сюди селяни привозили на підводах, запряжених кіньми, або волами на продаж худобу і свиней. Це дуже забруднювало місто, робило його непривабливим.

Автомобілів по місту їздило мало. Вони були рідкістю, їх можна порахувати на пальцях однієї руки. Серед власників автомобілів виділявся начальник автошколи Денисов, у якого була машина марки «ЗІМ».

Надзвичайно важливе місце у житті міщан відігравала залізнична станція. Але навколо неї завжди було багато диму, який виділяли паровози, що тягли вантажні й пасажирські потяги. Перехожі, що йшли через міст з однієї частини міста на іншу в білих сукнях та сорочках, поверталися в забруднених від диму. В залізничному ресторані міщани збиралися на сімейні свята та відзначали різні події. На станції була перукарня, а також багато буфетів, в яких торгували горілкою, вином, пивом. Починали працювати торговельні та обслуговуючі заклади о 6 годині ранку, а зачинались опівночі. Залізнична станція була місцем зустрічей та прогулянок.

Було обмаль продуктів та промислових товарів. В магазинах стояли великі черги. Часто пересічний сарненчанин запитував у іншого:

- Що дають?
- Не дають, а продають, – відповідали з черги.
- Цукор, олію, хліб, – доповнював інший.

Величезні черги стояли за хлібом. Траплялись випадки, що люди в тисняві падали, але ніхто не звертав уваги, це було звичайним явищем. Одного разу в невеличку хлібну крамницю завітав молодий офіцер з урядовими нагородами, бажаючи взяти без черги хлібину. Молода симпатична брюнетка стала йому докоряти:

– Як вам не соромно? На грудях урядові нагороди, а хочете взяти хліба без черги. Офіцер, знітившись, відійшов вбік. Цей випадок став початком знайомства батьків Олега Панька.

Народ гостро реагував на всі економічні й політичні події. Це з гумором відтворювалось в народному фольклорі. Чоловік говорить жінці: «Все для тебе, мила, окрім хлібної картки!» Серед дітей поширена була приказка: «Алло, алло, дайте хліба кіло!». Дівчина співала хлопцеві таку частівку: «Если хочешь меня видеть, приходи на бугорок. Приноси буханку хлеба и баланды котелок», а ще пародія на відомий твір Пушкіна: «Тридцать витязей прекрасных уже стоят за постным маслом».

Важко в післявоєнні роки було дістати паливо. Для опалення використовували старі плоти, дерева, меблі. Одним словом все, що могло горіти, а зими були дуже суворі. Часто бабуся брала залізне відро і йшла на станцію туди, де чистили паровозні печі. Залізничники дозволяли вибирати недорого вугілля. Власниця такого відра приходила додому надзвичайно щаслива, тому що мала чим обігріти хату й зварити їсти.

Не кращим було становище з одягом. В країні не вистачало промислових товарів. Чоловіки доношували військову форму, але без відзнак. Жінки

виявляли надзвичайну винахідливість. Вони носили так званий «перелицьований» одяг. Спочатку його одягали з лицьового боку, а потім перешивали навиворіт і продовжували носити.

Молодий чоловік кінця 40-х років виглядав так: піджак, штани-галіфе, хромові чоботи, на голові – шапка. Особливо виділявся парубок, на якому був одяг, пошитий з однакової тканини. Капелюхи з'явилися в середині 50-х років. Їх носили переважно інтелігенти. Неоднозначне було ставлення пересічного громадянина до чоловіка в капелюсі. Один сарненський керівник, побачивши свого колегу в капелюсі, вигукнув:

– Звідки до нас приліз цей американець?

Після війни чоловіків було значно менше, ніж жінок. Військовий, що повернувся з війни живим і здоровим, одружувався 2–3 рази. Якщо в черговій родині були неполадки, то він переходив у наступну. Після таких відвідин татуся в родині з'являлися діти, а згідно діючого законодавства, аліментів із зарплати не можна відраховувати більше 50 відсотків. Тому покинуті родини залишались без матеріальної підтримки.

Помітними були обличчя людей, які перехворіли віспою. Вони були поцятковані маленькими дірочками. Про таких чоловіків говорили: «шилом бритий». Нерідко можна було зустріти людей на милицях, або без рук і ніг, що пересувались на саморобних візках, на роликах, чи велоколясках. Це все нагадувало про війну.

Місцем спілкування чоловіків була лазня. В Сарнах їх було дві: залізнична й міська. Залізничники і ті, кому щастило, відвідували лазню залізничного депо. Там мились також бригади працівників, які закінчували роботу. Як реліквія, тут зберігалась «прожарка». Це спеціальна скриня, де за допомогою високої температури вбивали паразитів в одязі. Лазня була своєрідним клубом, адже там збирались чоловіки, незалежно від займаної посади. Після цього традиційно заходили в буфет і пригощалися.

У 1955 р. в Сарнах почали ходити перші міські автобуси. Ціна кожного квитка залежала від кількості зупинок, які проїжджав пасажир. В автобус не пускали людей, в яких були пляшки з гасом: дотримувалися пожежної безпеки. Часто автобуси, які їздили через залізничні переїзди, вибивалися з графіка через маневрування потягів, тому десятихвилинну відстань змушені були їхати півгодини.

Надто проблемним було забезпечення міста електроенергією, яка постачалась від двох електростанцій. Якщо будинок було приєднано до залізничної електростанції, то це була гарантія стабільності освітлення, а якщо – до міської, то кожної осені на місяць вона зачинялась на ремонт. Тоді частина міста залишалась без освітлення. В сільській місцевості електрики не було.

Якщо говорити про житло сарненчан, то воно досить просте: коридор, кухня й кімната. В інтер'єр кухні входила шафа для посуду, стіл та кілька стільців; у кімнаті стояв стіл із стільцями, одержна шафа й залізні ліжка, етажерка для книг. У кінці 50-х років з'явилися кухонні буфети та валикові дивани, які виготовляв місцевий промкомбінат (пізніше – меблева фабрика). На стіні біля ліжка вішали дешевий килимок з вибитим орнаментом, вище,

в рамках – сімейні фотокартки, обрамлені вишитими рушниками. Мистецтво вишивки було досить розповсюдженим серед жінок. Вишивали доріжки, серветки, рушники. Якщо були дуже суворі зими, господар змушений брати в кухню молодняк свійської птиці та худоби.

У місті було мало новобудов. В основному будувались приватні будівлі. Перший висотний будинок із зручностями було введено в експлуатацію в 1960 р. по вул. 17 Вересня. Тепер цей трьохповерховий будинок виглядає досить примітивно, але в той час це була вершина розкоші – отримати квартиру в такому будинку. Кожна квартира була обладнана ванною з титаном та внутрішнім туалетом. Наприкінці 50-х років розпочалось масове будівництво трьох та п'ятиповерхових будинків.

Кожного року в центрі міста проходили сільськогосподарські виставки. Це невеличке містечко складалось з павільйонів, в яких колгоспи виставляли свою продукцію. До них приєднувались і промислові підприємства. В день відкриття, на цій невеликій площі, було тисячі людей, працювала ціла низка буфетів. Перед присутніми виступали представники влади, аматори художньої самодіяльності, проводилось відзначення переможців виробництва. Зараз на цьому місці стоїть велика будівля.

В місті було дві елітних групи населення. Першими були машиністи залізниці. Їх заробіток становив понад дві тисячі карбованців, тоді коли пересічний працівник отримував 500–600 крб. (ціни до реформи 1961 року). Другою привілейованою групою були офіцери військової частини, які мали високі ставки й користувались великою популярністю. В Сарнах було дві військові частини: артилерійська та зв'язку.

Надзвичайно важливе місце в культурному житті відігравали кінотеатри: кінотеатр ім. Кірова в парку залізничників, літній кінотеатр ім. Галана та кінозал клубу «Жовтень». Кінотеатр ім. Кірова мав велику та малу залу. Бажаючих подивитись новий фільм було дуже багато. Якщо за тиждень попередньо не взяти квиток, то на вечірній сеанс не потрапиш.

У залізничному парку було завжди людно. Особливо у вихідні дні біля клубу стояли столи, лави і в теплий період року сюди приходила велика кількість людей пограти в шахи, шашки та доміно. Грали з великим ентузіазмом та азартом. Але, на жаль, ця традиція з роками зникла. Також у вихідні дні та свята проводились різні атракціони. Вони супроводжувались грою духового оркестру.

Активно розвивалось спортивне життя. Великий внесок у цю справу зробив Віктор Степанович Котов. Він гуртував навколо себе місцевих спортсменів, був гарним футболістом та організатором. З теплотою згадують спортсмени начальника станції Сарни – Григорія Пороха, який пізніше став очільником Львівської залізниці. Він організував команду важкоатлетів, які на протязі багатьох років займали призові місця на великих змаганнях та чемпіонатах Львівської залізниці. До числа важкоатлетів відносились Іван Буровий, Едуард Кардаш, Володимир Максименко, Валерій Чемурако, Ігор Сулима, Олександр та Іван Чоботарьови. Пізніше їх ряди поповнило молоде покоління: Валерій Левицький, Олександр Масалов, Микола Мойсюк, а також

команда «Локомотив», ядром якої були важкоатлети Георгій Цупріян, Едуард Кардаш, Борис Шелігеда, Віктор Левін, Іван Болкуневич та ряд інших. Борис Шелігеда став призером чемпіонату Радянського Союзу по ДСО «Локомотив» серед юніорів. Слід відмітити, що з 1962 по 1965 рік у військовій частині зв'язку (була розташована біля річки Случ) служив майстер спорту з боксу, латиш старший сержант Леон Садовскіс. Незважаючи на те, що в такому юному віці він вже мав цей високий титул, був досить

Важкоатлет Едуард Кардаш

скромним, ніколи не зазнавався, з солдатами спілкувався на рівних. За запрошенням Віктора Котова його відпускали з частини на різного роду змагання.

Серед громадських організацій міста великою популярністю користувалось ДТСААФ, яке очолював офіцер – фронтовик Микола Васильович Панько, батько краєзнавця, що зібрав численні краєзнавчі матеріали, які тепер є у фондах музею та увійшли до цієї книги. Організація займалась підготовкою спеціалістів для служби в армії. Сюди входили військовоприкладні види спорту, навчання водіїв, мотоциклістів. Сотні людей збирались на стрілецькі змагання, які проводив ДТСААФ. Тир знаходився в районі гірки «Бурса». У дворі ДТСААФ стояли танки, артилерійські гармати. Тут також проходили навчання допризовників.

Молодь захоплювалась татуюванням. На різних частинах тіла виколували свої імена та імена коханих. Деякі навіть робили татуїровки Сталіна. По такому малюнку було видно, що людина побувала на зоні.

Всі чоловіки, як правило, були поголені й підстрижені, якщо цього не було, то це було ознакою неохайності. Бороди носили старі люди, які народилися ще в дореволюційні роки.

Одночасно розпочалась так звана компанія проти «стиляг». Молоді люди, одягнені в одяг західного типу, називалися «стилягами». Класичний стильяга виглядав так: волосся змащене бріоліном, на обличчі невеличка борода, одягнений в строкату сорочку під кодовою назвою «пожежа в джунглях», на якій були яскраво розмальовані папуги й мавпи. Вузькі штани були такі, що про них говорили: «Ти що, їх одягаєш з милом, чи як?»

Туфлі – на мікропорі. «Стиляги» танцювали танці – «бугі-вугі», «рок-н-рол». Причому, слова «бугі-вугі» та «рок-н-рол» були ідентичні з нецензурним словом. А ще казали:

– А їх що, танцюють в штанах, чи без?

Можна було побачити розвішені плакати, на яких зображено п'яного стильягу, якого виводять два міліціонери. Знизу підпис: «Не за узкие брюки, а за хулиганские трюки». До нецензурних належали слова «джаз» та «саксофон».

Духовий оркестр сарненського паровозного депо. Фото, 1951 р.

Заборонялись західні танці, музика, тобто іноземна західна культура. Не дозволялось танцювати «твіст», виконання якого прирівнювалось до дрібного хуліганства. За це накладали штраф, або карали арештом на 15 діб. Молодь захоплювалась ансамблем «Бітлз», але на нього теж була заборона. В пресі постійно були критичні статті про шкідливість впливу зарубіжної культури.

З'явились перші товариські суди. Їх метою було розвантажити дрібні справи, що були в народних судах. Вони були показовими. Перші суди організували на залізниці й проходили в клубі «Жовтень». Залізничники судили своїх колег, які зловживали алкоголем, прогулювали або запізнювались на роботу.

Поширеним було гасло «Доженемо Америку по виробництву молока на душу населення». У 1959 р. відбувся XXI з'їзд КПРС, який затвердив семирічний план. Тепер, з плином часу, ми бачимо, що основою цього плану було збільшення машинобудування та нарощування військово-промислового комплексу. Міщани бачили в цих цифрах зростання свого матеріального добробуту, тому приступали до виконання його з великим ентузіазмом. Створювались навіть піонерські загони, які носили назву «Супутники семирічки», проводились соціалістичні змагання. З'явився масовий рух за звання бригад «комуністичної праці». Кожен член такої бригади повинен не тільки добре працювати, а й вчитись. Хто не мав середньої освіти, навчався у вечірній або заочній школі.

Наприкінці 50-х років на залізниці з'явились перші тепловози, які замінили паровози, що забруднювали димом навколишнє середовище.

Для відпочинку місцеві жителі використовували всі доступні засоби: збирались на квартирах і відзначали видатні та знаменні події, ходили на концерти, в кіно. Для розваг у домашніх умовах використовували патефон

і баян. Співали пісні відомих радянських композиторів, а також пісні з улюблених кінофільмів.

Як відпочивали сарненчани у відпустці? Поїздки за межі міста були дуже нечастими. Літній відпочинок у вихідні дні проходив так: на подвір'ї власного будинку простеляли рядно, чи ковдру, лягали, читали й обговорювали книги чи кінофільми. У вікні виставляли радіоприймач, слухали музику. Родинами ходили на міський пляж. Відпустки були недовготривалі. Слід враховувати також досить низький матеріальний рівень населення. На море їздили відпочивати заможні сім'ї. Але все місто знало гінеколога Маляр та її чоловіка рентгенолога Васильєва, тому що вони, незважаючи ні на які обставини, кожен рік їздили відпочивати в Сочі. В ті роки туристичні поїздки та круїзи не були поширеними.

Серед дітей на вулиці досить популярна гра «в ціку». Треба було гравцям зібрати банк монет, які потім розбивались спеціальною битою. Ця гра була заборонена в школах, громадських місцях тому, що була пов'язана з грошима. По вищербленому краю монетки можна було судити, що вона побувала в цій грі. Грали також «в гудзики». Вона теж заборонялась, бо діти для гри зрізали гудзики з верхньої одежі своїх товаришів. Популярна була гра «в скоблики». З резинки робилась невеличка рогатка, в яку заправлявся металевий скоблик. Це була досить небезпечна гра, тому що могла привести до травматизму. Небезпечним було використання «самопалів» і «дробишів». Бралась трубка, один кінець якої заклепувався, а в другу частину перегнутої під прямим кутом трубки вставлявся перегнутий під прямим кутом цвях. Заклепаний кінець трубки та перегнутий цвях з'єднувались між собою тугою резинкою. Після цього в трубку насипалась сірка, взята із сірників. Із спусканням резинки, цвях вдаряв по сірці. Роздавався вибух, що прирівнювався до звуку бойового пістолета. Дуже небезпечними були «дробиші», які мали принцип дії перших рушниць часів середньовіччя. Типовою масовою грою було «гоніння колеса на дроті» (старе колесо брали від велосипеда), яке під час руху дуже торохтіло. Якщо це було у вечірній час, жителі міста сварились. Також поширено було кидання куска сталі об бруківку. При цьому з'являлись іскри, які викликали особливе захоплення в молоді у вечірні та нічні години. Мешканці міста виявляли негативну реакцію на цю забаву. Хлопчаки робили також луки й стріли.

У кінотеатрі ім. Кірова демонстрували два дитячих сеанси: о 14-й та 15-й годині. Іноді підлітки групувались і відбирали гроші в дітей, які не могли вже потрапити на сеанс. Сумне видовище було, коли на ці сеанси йшли учні школи глухонімих. Деякі місцеві хулігани хотіли пройти разом з ними на кінофільм. Але сувора жінка-касир повертала їх, брала за комір і випроводжала з кінотеатру.

Улюбленим заняттям підлітків взимку було катання на ковзанах. Від початку вул. Бегми (тоді вул. Лісова), заливався великий каток. Це було дуже красиве видовище, коли зимовими вечорами він освітлювався прожекторами і там каталося десятки пар молоді, в основному учні старших класів. Найкращими ковзанами були так звані «дудиші», які продавались разом

з черевиками. Вони були тільки в дітей із заможних родин. Інші діти мали «снігурі» та «ласточки». Їздили також на лижах, а влітку грали у футбол.

З настанням осінніх сутінок улюбленим заняттям дітей була гра «у фонарики». Але це не подобалося дорослим, ними освітлювали вікна у нічний час і заважали відпочивати.

Молодь все більше захоплювалась зарубіжною естрадою. Звучали пісні Клавдія Вілла «Марина», а також пісня Домініко Мадуні «Витівниця». Популярністю користувалися народні та фронтові пісні.

Слід відмітити, що мешканці міста тягнулися до знань, до книги. Щоб прочитати гарну книгу, треба ставати на чергу в бібліотеці. Найбільш популярними книгами були: Дмитра Дімова «Тютюн», Марич «Північне сяйво», Федорова «Кам'яний пояс». Величезною популярністю користувалась пригодницька література: Павла Загребельного «Марево», «Дума про невмирущого», фантастичні твори Олександра Беляєва, Авдієнка «Над Тисою», Юрія Дольд-Михайлика «І один в полі воїн», Миколи Далекого «Не відкриваючи обличчя», «Ромашка». Це далеко не повний перелік літератури, яку читали тоді майже всі поціновувачі книги. Сарненці любили дивитись фільми «Застава у горах», «Операція Б», «Весілля з приданим», «Максим Перепелиця», «Два капітани», «Тихий Дон», «Ходіння по муках», «Ідіот». Найулюбленішими українськими акторами в той час були Тимошенко і Березін. Коли по радіо транслювалася передача з їх участю, господині залишали роботу й слухали улюблених акторів.

Дуже цікаво проходило головне свято міста – День залізничника. Воно відзначалось у першу неділю серпня. На святкування в парку збиралось багато людей, грали декілька духових оркестрів, виступали учасники художньої самодіяльності, організовували ігри, атракціони. Десятки ветеранів – залізничників, ветеранів війни у ретельно випрасуваних кітелях, виблискуючи орденами й медалями, прогулювались парком. Різноманітними наїдками й напінками були виставлені торгові ряди. Батьки купували дітям солодощі, ситро, морозиво. Народне гуляння закінчувалось пізно ввечері.

1 січня 1961 р. розпочалась грошова реформа. Старі банкноти міняли у співвідношенні 1:10 (10 старих міняли на 1 крб. нових). Обмін проводився протягом трьох місяців. Цікава була справа з монетами. Монети в 1, 2, 3 коп. залишилися в обігу. Тому їх вартість автоматично зросла в 10 разів.

На початку 60-х років званою на весь світ завдяки революції стала Республіка Куба. Всюди лунали кубинські національні мелодії та національний гімн «26 Липня». Так керівництво намагалось втілити в життя радянського суспільства кубинську революційну романтику. Весною 1961 р. у Сарнах відбувся мітинг солідарності з Республікою Куба, яка в цей час зазнала нападу контрреволюціонерів.

На життя пересічного громадянина вплинуло прийняття програми побудови комунізму. За 20 років інтенсивної праці у 1980 р. вже мали побудувати комуністичне суспільство. Потрібно було збільшити виробництво сільськогосподарської продукції в три рази, а промисловості – в п'ять. Скрізь висіли плакати, де зображено тодішнього лідера КПРС М. С. Хрущова з на-

писом: «Сучасне покоління радянських людей буде жити при комунізмі!». Тепер це виглядало б так: «Яка красива казка!» Але більшість людей широко вірила, частина – мовчала, адже будь-який сумнів у побудові комунізму міг привести до великих неприємностей.

Перший рік побудови комунізму розпочався з підвищення ціни на м'ясомолочні продукти. Багато людей говорили: «Ми не знаємо, як розуміти це явище. З одного боку ми успішно будуємо комунізм, нарощуємо виробництво, а з другого – таке підвищення цін!». Для переконання віри в комуністичне майбутнє посилювалась пропагандистська робота. Не тільки по радіо ми чули про величезні успіхи в економіці, а й в організаціях і на підприємствах проводились лекції політінформації, де розповідалось про плани партії, виконання й перевиконання планів семирічки. З ініціативи влади в усіх кінотеатрах демонструвався фільм «Російське чудо». Його авторами були кінорежисери Східної Німеччини подружжя Трондайк. Цей фільм так сподобався головному керманичу партії, що режисерів нагородили орденом Леніна. Його демонстрували у всіх кінотеатрах. На підприємствах й організаціях всі працівники в обов'язковому порядку повинні були придбати квитки й подивитись цей двохсерійний фільм. Надворі стояла спека, а в кінотеатрах – задуха. Частина глядачів витримували лише одну серію. До кінця другої серії залишались одиниці.

Впроваджувалась реалізація програми з вирощування кукурудзи. Цією ідеєю Хрущов пройнявся під час свого візиту до США. Кукурудза повинна була вирішити багато проблем з виробництва сільськогосподарських продуктів. Її садили навіть там, де вона не росла, в тому числі на піщаному поліському ґрунті.

На часі було виконання хрущовської антирелігійної кампанії. Закривались церкви, костели, духовні семінарії. Антирелігійна пропаганда набула масового характеру. На екранах демонстрували фільми про злочини релігійних фанатиків. Всіх учнів міських шкіл примусово водили дивитися фільм «Тучи над Борськом», де в кінці фільму бузувіри-сектанти розпинали на стіні молоду симпатичну дівчину. Антирелігійний зміст мали фільми «Я люблю тебе життя», «Грішний ангел», «Чудотворна». Але, як показало життя, моральний клімат суспільства від цього не змінився.

У жовтні 1962 р. відбулась так звана «Карибська криза», в результаті якої мало не розпочалась атомна війна між Радянським Союзом і США. Внаслідок кризи в Сарнах населення масово скуповувало сірники, сіль, цукор. Деякі люди сушили сухарі. Доповнював страх перед війною конфлікт на китайському кордоні. Матері дуже хвилювались за долю дітей, які йшли на військову службу.

У 1963 р. в місті запрацювали ряд приватних радіостанцій, які без дозволу влади виходили в ефір. Для виявлення їх та протидії розповсюдження вільного слова та правди про життя за кордоном, були задіяні сили КДБ. Радіотехніку конфіскували, а батькам давали штрафи на великі суми. Учні СШ № 4 Медведєв та Ігнатов написали лист в музичну редакцію ВВС.

Зрозуміло, що цей лист до адресата не потрапив. Його перевірили в КДБ. Довго допитували хлопців та їх батьків.

Велику роботу серед молоді проводив комсомол, але вона бажала чогось особистого. Хотілось самовизначення. На екранах з'явився фільм «Шайка бритоголових», який мав велику популярність серед молоді. Герої цього фільму – юнаки, мали червоні мотоцикли «Ява», їздили на пляжі, танцювали, розважались в ресторанах та барах. В Сарнах також з'явилась група молодиків, які придбали червоні мотоцикли «Ява» і намагались вести життя, подібне до героїв фільму. Вони піддавались критиці збоку влади та батьків, але запит на червоні «Яви» не проходив.

Якою ж була мода у цей час? Вузькі брюки відійшли в минуле. Їм на зміну прийшли розширені донизу штани. Деякі модники вставляли навіть клинці з кольорового матеріалу. А особливі модники робили наступне: внизу кожної штанини вшивали електричні лампочки. В кишені тримали батарейку. В певний момент, при з'єднанні контактів, лампочка засвічувалась. Особливо ефектно це було в темряві.

Найбільше молоді збиралось на танцювальному майданчику залізничного парку, а взимку – в приміщенні Будинку культури, або клубі, де грав естрадний оркестр. Особливо популярною на танцях була мелодія Дюка Еллінгтона «Караван» та математичний твіст «Піфагорас». Була популярна мелодія Пола Анка «Ти моє розчарування». Часто на танцмайданчику або біля нього виникали бійки. Молоді таким чином з'ясовували стосунки. Були тут так звані «королі міста», яким підкорялась решта хлопців. Це – Віктор Сокіл, Микола Халтурін. Авторитетом користувались хлопці, які вже повернулись з армії: Ігор Сулима, Іван Чоботарьов, Ігор Веремський – спортсмени-важкоатлети. Більш інтенсивного розмаху набирало життя влітку, коли до міста приїздили студенти вузів, адже багато хлопців навчались в Ленінграді, Москві, Києві, Львові. Це була авторитетна молодь. До них всі відносились з повагою.

У 1965 р. в зв'язку з підключенням електромереж до Добротворської ГЕС в Сарнах стало постійне електропостачання. Але ще не було стабільного телевізійного прийому. Тому деякі мешканці міста робили складну систему телевізійних антен, завдяки чому їм вдавалось приймати передачі. Одним із таких ентузіастів був Микола Гілюта, який жив по вул. 1 Травня. Його захопленням було радіо та телебачення. В молоді роки він навчався в технічній школі польського міста Радум. Незважаючи на технічну освіту, все життя працював бухгалтером.

Стабільний прийом телевізійних передач у місті розпочався 7 листопада 1967 р., коли в Рівному встановили потужну телевізійну вежу, яка дозволила вести постійний зв'язок. Не всі мешканці міста мали телевізори. Звісно, хто його не мав, ходили дивитись телепередачі до тих, у кого він був. У 1969 р. було введено у експлуатацію кінотеатр «Комсомолець», який став головним кінотеатром міста.

На початку 60-х років у місті пролягли перші смуги асфальту. Вулиця Леніна (тепер Широка) була повністю заасфальтована. Їздити на автомобілях у центрі міста стало приємно і комфортно.

У 1966 р. на місці колишнього міського ринку було зведено дві новобудови: готель і ресторан «Сарни». Це були передові сучасні будови, а через два роки базар забрали з центра міста й перенесли на вул. Пушкіна. Від цього місто стало більш цивілізованим, ошатним.

Наприкінці 60-х років почали будувати нове приміщення ДТСААФ. Його очолив Микола Васильович Панько. На початку 70-х років було збудовано цілий комплекс. До нього входили: двоповерхове приміщення організації, гаражі та стрілецький тир. Заслугою тодішнього голови райкому ДТСААФ Миколи Панька було те, що він довів місцевому керівництву, що стрілецький тир можна будувати у межах густонаселеного міста. Якщо добре відпрацьована техніка безпеки, то турніри під час змагань із стрільби, ніколи не дадуть негативних наслідків.

Міщани любили відзначати різні свята. Особливо весело проходило свято Дня молоді, яке проводили на околиці міста на Розвилці в «Дубках». Тут відбувалися спортивні змагання, концерти, конкурси та інші масові заходи. Працювали виїзні буфети.

Наприкінці 60-х років почали інтенсивно будувати автовокзал. До цього часу він знаходився у невеличкому будиночку в центрі міста (центральна площа міста), не мав естетичного вигляду. Тут було велике скупчення людей і транспорту, постійний шум, гам, бруд посеред міста. Це викликало справедливе нарікання жителів прилеглих будинків. Нове приміщення автовокзалу збудували при в'їзді в місто поруч з автопарком. Розширилась мережа автобусного сполучення з населеними пунктами не тільки нашої області, а й поза її межами. На залізниці розпочали ходити дизель-поїзди, що значно покращило сполучення з обласним центром, Ковелем та сусідньою Білорусією.

У 60-ті роки було побудовано Сарненський ремонтно-механічний завод «Мостобуду», який виготовляв конструкції для залізничних мостів для всього СРСР. Його продукція використовувалась при побудові Байкало-Амурської магістралі. На заводі готували цілу низку висококваліфікованих спеціалістів: електро і газозварювальників, слюсарів, токарів та інших спеціалістів.

У 1973 р. через залізницю, яка розділяла місто на дві частини, побудували шляхопровід. Це дало можливість безпечно рухатись міським автобусам. На переїздах не затримувався автотранспорт. На трасі Рівне – Сарни стали прокладати асфальт. До цього тут була бруківка. На першому етапі її було реконструйовано від Рівного до Костополя, згодом – дільницю Костопіль – Сарни. Вже на початку 70-тих років це питання було повністю вирішене й асфальтована дорога була побудована. Всі зразу відчували переваги над шосейною дорогою.

Значно змінилась Сарненська залізниця. Депо ст. Сарни, внаслідок переходу від паровозів на тепловози, дещо втратило свої позиції лідера, згодом його зовсім розформували. Але загальний вигляд і екологія міста значно покращилася, тому що не стало паровозного диму, набули естетичного вигляду залізничники, які повертались з роботи. Значно змінився вигляд центральних вулиць міста, його архітектура.

Довгий час було проблемою сполучення через річку Случ в бік Клесова. Цю функцію виконував дерев'яний міст, який під час льодоходу часто руйнувався. Настала потреба будувати стабільний, що відповідає всім технічним нормам. Із завершенням його будівництва проблема сполучення через річку Случ була знята.

У 60-ті роки провели спробу встановити автомати для продажу дрібних товарів. Їх розташували на залізничному вокзалі. Одні продавали томатний сік і сірники, інші – зволожували голову одеколоном. Але ця інновація себе не виправдала.

На околиці міста неподалік села Люхча побудували міжрайонну базу і в кінці 60-х років здали в експлуатацію. Було вигідно перевозити товари залізницею. На міжрайбазі вони сортувались і зберігались на спеціальних складах, з яких машини розвозили в торгівельні заклади.

Поступово поліпшувався добробут наших земляків, адже значно зросла кількість мешканців міста, які стали власниками легкових автомобілів «Москвич», «Запорожець», у заможніших – «Победа» і «Волга». Підсилювся контроль органів МВС за автотранспортом. Пішов у відставку єдиний легендарний автоінспектор капітан Мелехов. На його місце призначили Герасимчука та Кривошеєва, які здійснювали контроль за рухом транспорту на автодорогах.

Країна йшла вперед, незважаючи на економічні й політичні труднощі. У 1962 р., бажаючи інтенсифікувати життя країни, Хрущов провів реформу партійних, радянських та комсомольських органів по територіально-виробничому принципу. У Сарнах було створено два райкоми партії: сільський, який очолював Кравчук Т. Н. та промисловий – під керівництвом Т. Кайгородова. Це відбувалось і у комсомольських органах. Незважаючи на те, що в реформу було вкладено багато коштів, вона не дала очікуваних результатів. Тому незабаром знову повернулися до попередньої системи управління. Було проведено ущільнення районів. Рокитнівщина увійшла до Сарненського району, але, як показало життя, таке об'єднання теж не дало позитивних результатів. Керувати величезним районом було складно. Незабаром і від цієї реформи відмовились, а повернулись до старого територіального поділу і до Сарненського увійшли Клесівський і Степанський райони.

Певний вплив на міжнародну політику влади мав 1968 р., коли чотири країни Варшавського договору окупували Чехословаччину. Жорстокішим став політичний порядок в країні й конкретно в нашому місті. Люди почали контролювати свої слова, зауваження, коментарі, адже розуміли, що за всім сліdkували спеціальні служби. Змінилось керівництво у вищих партійних органах влади, настали брежнєвські часи. Дещо поліпшилось забезпечення населення продовольчими та промисловими товарами. Збільшився асортимент товарів у магазинах.

Розпочалась масова радіофікація району: від примітивного «Москвича» до середнього «Рекорда» та дорогих приймачів «Балтика», «ВФР-Рекорд», «Мінськ». Над багатьма будинками ставили радіоантени. Все місто знало радіоспеціалістів Малярчука М. Є. та Філіпчука, які проводили ремонт та

Сарненське РМЗ Укрводтресту. Фото, 1960-ті рр.

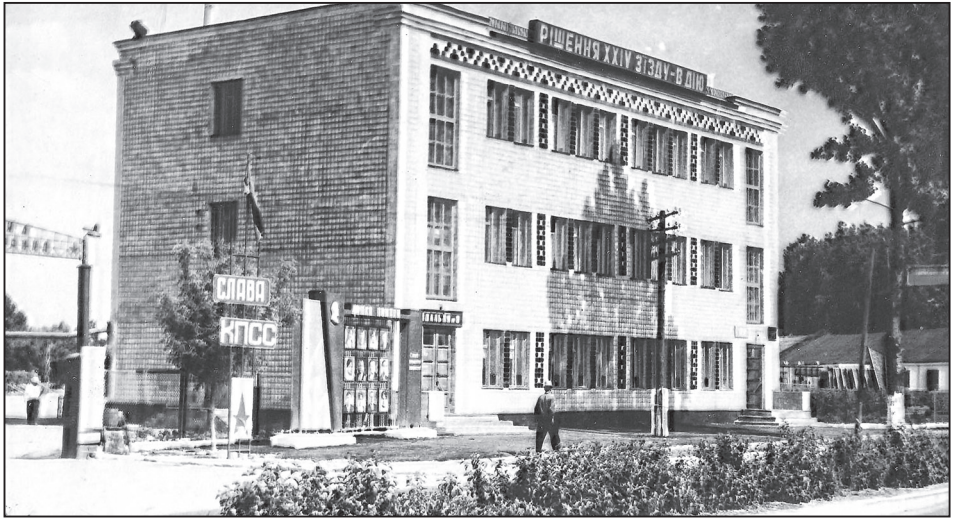
профілактику радіоапаратури. Молодь захоплювалась портативними радіоприймачами: «Ластівка», «Київ», «Селга», які стали супутниками в їхніх мандрівках. Великою популярністю користувались переносні радіоприймачі – «Спідола», «Веф», власники яких користувались популярністю у компанії. Радіоли були також не у всіх. Багато жителів ще користувались патефонами.

Великою проблемою міста в літній період була річка Случ. Кожного року підступні води забирали життя декількох людей, особливо молодих. З цієї метою на пляжі було створено пункт матроса-рятувника. До числа ветеранів, які проводили рятувальні роботи, належав матрос Іван Мелешук із села Доротичі.

Для людей, а особливо молоді, притаманним був романтизм, цілеспрямованість. Вони хотіли жити краще, мріяли про щасливе майбутнє, усвідомлюючи те, що основою кращого життя є їх наполеглива й ініціативна праця. Вони не тільки мріяли, а й вірили, що так буде.

У середині минулого століття міщани стали більше купувати велосипеди та мотоцикли. Найпопулярнішими були К-125, Іж-49, Іж-56. При райкомі ДОСААФ відкрили курси водіїв та мотоциклістів: збільшилась кількість бажаючих мати права на водіння транспортними засобами. Велосипеди були популярними більше в підлітків, молоді та сільського населення, яким було зручно доїжджати до райцентру. Автобуси ходили рідко, не з усіма селами було автобусне сполучення. Цю проблему вирішували вантажні таксі. Це звичайна вантажна машин, переважно ГАЗ-51, кузов якого був обтягнутий тентом. Водій одночасно був кондуктором.

Незважаючи на те, що побут, життя наших людей було досить важким, достатки мізерні, але вони з оптимізмом дивилися в майбутнє. Шанували освіту, культуру, хотіли, щоб освіченими були їхні діти. Добрими були міжнаціональні відносини.

Адміністративне приміщення меблевої фабрики. Фото, 1960-ті рр.

На початку 50-х років у місті швидкими темпами почала розвиватись промисловість. Його економіка перестала базуватись лише на залізничних перевезеннях.

На базі Рівненської машинно-екскаваторної станції, заснованої в 1957 р., в місті було створено ПМК-66 тресту «Поліссяводбуд». Колона здійснює будівництво гідромеліоративних споруд у північних районах нашої області. В 1945 р. став до ладу автопарк. По місту було пущено дві лінії автобусних маршрутів.

У 1960 р. було відкрито ремонтно-механічний завод «Укрводремтреду», який ремонтує техніку для меліорації, виготовляє вагончики для роботи й відпочинку в польових умовах.

З переведенням депо в м. Здолбунів на базі ремонтних майстерень в 1963 р. було відкрито ремонтно-механічний завод «Мостобуд-1», потім завод мостових технологічних конструкцій. Підприємство виготовляє мостові конструкції, деталі для залізничних мостів. Особливим попитом продукція користувалась при будівництві БАМу.

У 1964 р. на базі промкомбінату відкрито меблеву фабрику. Продукція фабрики користувалась тоді особливим попитом. З освоєнням випуску м'якої частини кімнати для гостинної сарненські меблі не залежувались у магазинах. Далеко за межі області розходилися набори меблів «Верес», «Синевір», диван-ліжка, крісла-ліжка.

Сарненський харчокомбінат засновано в 1945 р. на базі діючого млина. Тут створили пекарню потужністю 300 тисяч тонн хліба в рік. У 1946 р. відкрили ковбасний цех. В 1948 р. завдяки проведеній реконструкції потужність хлібопекарні значно зросла і становила до 700 тисяч тонн хліба в рік. З пуском у місті в 1951 р. ще одної хлібопекарні виробництво хлібобулочної продукції зросло до 1600 тисяч тонн на рік.

Завод будіндустрії. Фото, 1960-ті рр.

Згідно з рішенням Рівненського облвиконкому в 1951 р. харчокомбінату передано цех безалкогольних напоїв, який раніше належав райспоживспілки. В цьому ж році приступили до будівництва овочесушильного заводу, який вступив у дію в 1960 році. Комбінат став випускати консервовані соки, виробляти крохмаль з картоплі. В 1966 р. приступили до будівництва ще одного хлібозаводу, який випустив свою першу продукцію в січні 1970 р. Так розділились два заводи: хлібозавод та завод продовольчих товарів, який випускав безалкогольні напої, консервовані вироби – всього 60 видів продукції.

На базі лісгоспромгоспу було створено комплексне господарство – лісгоспзг з державним лісовим фондом 83080 га. З них на Сарненський лісгоспзг припадало 52514 га лісових насаджень. Сарненські лісівники тоді, як і нині, займалися доглядом, посадкою, заготівлею лісу, переробкою деревини, заготівлею грибів, ягід, соків, сіна, риби, меду, лікарської сировини та охороною рослинного й тваринного світу. В 1969 р. при лісгоспзасі було відкрито цех хвойно-вітамінного борошна. В лісовому господарстві працювало тоді більш як 800 чоловік. Тут створили приватне підприємство «Райдуга» з виготовлення меблів, кухонних наборів, спальних ліжок.

Набирало потужності ремонтно-транспортне підприємство, створене на базі МТС, з ливарним, електромеханічним, ремонтним цехами по випуску товарів народного споживання. Транспортний парк нараховував 136 автомобілів і два трактори, надавав послуги колгоспам і радгоспам, підприємствам і організаціям району. При РТП діяла лінійно-монтажна ремонтна дільниця, яка займалася механізацією тваринницьких ферм. У підсобному господарстві підприємства вирощували овочеву й тваринницьку продукцію, яка продавалася працівникам за цінами значно нижчими, ніж на ринку.

Орендне підприємство «Будіндустрія» випускало щороку 35 тис. куб. метрів конструкцій і збірних залізобетонних виробів.

Будівництвом житла в місті займалися ПМК-6, ПМК-81, ПМК-20.

У 1980 р. випустив свою першу продукцію Сарненський льонозавод. Там працювали цехи з переробки льону-трести, сортування волокна. За одну зміну завод переробляв 5–6 тонн сировини, яка надходила з північних районів Рівненщини та за домовленістю з Волинської, Львівської областей. Готова продукція направлялася на Рівненський та Житомирський льонокомбінати.

Однак орієнтація виробництва, як і в усьому СРСР, на вал, гальмувала розвиток. Застарілі технології, негнучкість організації призводили до застою. Особливо не вистачало товарів широкого вжитку. А ті, що залежувалися на прилавках, були далекі до світових зразків. Країна проголошувала лозунг «Все краще дітям», але в Сарнах, як і всюди, діти не бачили ні гарного одягу, ні шоколадки, ні апельсина.

Все – з-під прилавка, все – «по блату» – то була ознака життя 1970–80-х років. А паралельно в засобах масової інформації, з партійних трибун різних рівнів звучало славослов'я «вождям» і «вожчикам» за великі досягнення в країні, за розвиток демократії, якою навіть і не пахло.

Наприкінці 70-х років у Сарнах побували київські поети Микола Вінграновський, Віктор Женченко, Станіслав Зінчук та Юрій Сердюк. Вони виступили зі своїми творами в школах райцентру та району, вразивши і вчителів, і учнів сміливістю думок, позиції. Особливо Микола Вінграновський, гострий поет, відмінний читець, як і належить авторові.

Віктор Женченко, заслужений артист України, на ту пору соліст Київської філармонії, ще й порадував сарненчан піснею. Особливо надовго запам'яталася «Стежина» на слова Андрія Малишка, яка тоді тільки-но народилася.

Місцеві партфункціонери тільки знизували плечима, слухаючи викри-вальні виступи письменників, але навіть не могли підозрювати, що зі столиці завітала перша ластівка важливих перемін у житті українського народу.

І невдовзі об'єктивний «процес пішов», як висловився новий генсек КПРС Михайло Горбачов.

Не будемо розповідати, як розвивалися події, що нагадували броунівські переміни. І ось, і в Сарнах замайорів жовто-блакитний прапор, якому ще належало через складну політичну боротьбу виборювати право стати державним.

І сарненчани в цьому процесі, як і увесь український народ, брали активну участь, утверджуючи незалежність України.

СЬОГОДЕННЯ МІСТА

Проголошення незалежності України започаткувало нову епоху у розвитку держави. Нові перетворення, ініційовані Народним рухом України, створеним у Сарнах його осередком, розпочалися і в нашому райцентрі. Політичні події відбувалися як у калейдоскопі: передача партійного майна у власність міськради, підняття синьо-жовтого прапора над її будинком, активна участь сарненчан у Всеукраїнському референдумі на підтвердження «Акту проголошення незалежності». Це все – події 1991 р.

В період демократизації, гласності на зміну одній комуністичній партії на арену з'являються політичні сили, які розпочинають новий етап національно-визвольної боротьби. Сарненці активно втягуються в цей вир перетворень. Одним з його найактивніших організаторів осередку НРУ був Степан Сорока, який мав певний досвід політичної боротьби, як дисидент. Відсидівши 25 років від дзвінка до дзвінка в сибірських таборах суворого режиму, він був знайомий з багатьма політичними діячами: Михайлом Горинем, В'ячеславом Чорноволом, Левком Лук'яненком та іншими політичними в'язнями. Навчаючись у Києві в меліоративному технікумі, починає цікавитись політичною літературою. Але під час обшуку цю літературу в нього не знайшли. Зате тавро «політичного» до нього було прикріплено назавжди. Потрібен був привід, щоб його заарештувати. Таким приводом стала участь у зустрічі з Микитою Хрущовим в Києві. На Хрещатику зібралась велика кількість людей. Серед них був Степан Сорока разом з іншими студентами. До нього підійшли працівники відповідної служби і забрали його. Йому інкримінували замах на Хрущова.

Молодого хлопця із Кричильська, який прагнув до знань, мав хорошу пам'ять і наполегливість, було кинуте до в'язниці. Так він став «політичним». Вийшовши із тюрми в період «брежнєвської відлиги», він не замкнувся в собі, активно долучився до політичного життя. Був людиною освіченою, не маючи вищої освіти. З ним було цікаво спілкуватись на різні теми: в галузі астрономії, літератури, мовознавства, релігії, геології, математики та інших наук. Перебуваючи в тюрмі, писав наукові праці, листувався з багатьма

академіками. Ось таким був Степан Сорока – столяр за спеціальністю і вчений за інтелектом.

Приїхавши в Сарни, згуртував біля себе молодих хлопців, які пізніше створили Народний рух України, а потім УРП, ХДП.

Так починалось, а сьогодні в районі безліч політичних партій. Серед них Аграрна партія України, Партія Демократичний союз, Соціал-демократична партія, Українська народна партія, Народний рух України, Партія зелених України., ВО «Батьківщина» та ін. Особливо багато партій з'являються під вибори, які згодом зникають з політичної арени.

Важливу роль в гуманізації та демократизації суспільства відіграють громадські організації. Найбільшою такою організацією є районна рада профспілок агропромислового комплексу, районна рада профспілок України працівників держустанов, районна рада працівників освіти, районна рада медичних працівників, об'єднаний комітет профспілки працівників торгівлі і громадського харчування, рада голів профкомів працівників культури, тощо.

Крім профспілкових об'єднань у районі активно працює Товариство Червоного Хреста, яке надає допомогу постраждалим, малозабезпеченим, підтримує нужденних. Районна рада ветеранів Великої Вітчизняної війни турбується про побут цієї верстви населення. Це проблеми забезпечення паливом на зиму та ін.

Активно працює спілка ветеранів Афганістану, районне товариство політв'язнів та репресованих, об'єднання ветеранів УПА. Останнім часом популярністю користується «Комітет виборців України». Все більше і більше до них в громадську приймальню звертається людей за допомогою. І саме за їх допомогою вирішується багато справ.

Плідно діє спортивне товариство «Колос» та фізкультурно-спортивний клуб «Повір у себе», який працює із особливим контингентом населення – інвалідами. Цей клуб очолює Олександр Цицюра, який робить чудову справу в тому, щоб ці люди, і особливо діти, відчували себе повноцінними, щоб вони мали чим займатись і завжди були при ділі. За підсумками 2003 р. Цицюра Олександр визнаний в Україні кращим головою громадського об'єднання, яке працює з дітьми-інвалідами. З часу заснування клубу (1996 р.) сарненцями було виграно чемпіонати інваспорту по пауерліфтингу, сім членів клубу є членами збірної Рівненщини – Наталія Джеджера стала майстром спорту з пауерліфтингу, Панчук Володимир – кандидатом у майстри спорту з цього ж виду. Більш як 150 разів члени клубу були чемпіонами та призерами області. У 2000 р. Наталія Джеджера визнана найкращою жінкою-спортсменкою з інваспорту.

Місцеве самоврядування. Відбувається формування та удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування як у районі так і в Сарнах.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місто Сарни є самостійною адміністративно-територіальною одиницею. Місцеве самоврядування в місті здійснюється територіальною громадою через міську раду та її виконавчий орган. Сарненська міська рада складається з 36

Сучасний вигляд м. Сарни

депутатів, обраних населенням. Головною державною посадовою особою територіальної громади міста є міський голова, який очолює міську раду та виконавчий комітет міської ради, головує на їх засіданнях.

Виконавчий комітет налічує 15 чоловік. Для закріплення територіальної, організаційної, матеріальної, фінансової основ міського самоврядування, статусу міської громади, системи міського самоврядування та різних форм здійснення міською громадою місцевого самоврядування, участі громадян у вирішенні питань міського значення робочою групою розроблено статут територіальної громади міста Сарни. Статут сприяє впровадженню нових форм участі населення у вирішенні проблем міста, створенню та вдосконаленню механізмів місцевої демократії, розвитку соціальної активності, впорядкуванню міського нормотворчого процесу.

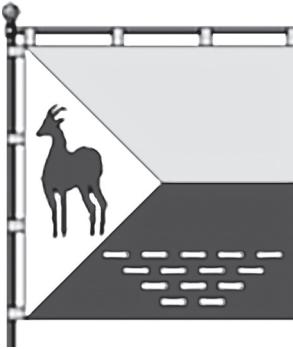
Соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міста, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь є основним завданням міського голови та апарату міської ради. Міськвиконком забезпечує інформаційну, нормативно-правову підтримку підприємництва, допомагає підприємцям у вирішенні конкретних проблем, що сприяє збільшенню кількості суб'єктів підприємницької діяльності.

Сьогодні міська влада не може не враховувати думку громадськості, тому вже ввійшло в практику роботи міської ради обговорення програм соціально-економічного розвитку міста, міських програм благоустрою, звітів міського голови.

Міськвиконком працює над заохоченням своїх мешканців у різних напрямках діяльності. Міська рада сприяє розвитку мережі закладів освіти, а також культурно-мистецьких закладів, заснованих як на державній формі

Герб м. Сарни

Прапор м. Сарни

власності, так і на приватній. З ініціативи екологічних організацій щороку проводяться акції щодо благоустрою міста. Постійними є програми з соціальної підтримки незахищених верств населення. Міська влада сприяє залученню населення до фізкультури та спорту. Пріоритетною ланкою в її діяльності є молодіжна політика.

Міська влада співпрацює з осередками політичних партій, підтримує добрі стосунки з релігійними громадами в місті. Міськвиконком активно налагоджує зв'язки в усіх сферах суспільного життя з іншими містами як в Україні, так і поза її межами, надаючи великого значення можливості співпрацювати з Асоціацією міст України, Інститутом Трансформації Суспільства.

З 1997 р. Сарненська міська рада стала членом недержавного добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України». Це організація, яка поставила собі за мету згуртувати навколо себе міста з усієї України. Цілі та завдання Асоціації зосереджуються на основній ідеї: спільному відстоюванні і захисті законних прав та інтересів міст-членів АМУ в органах державної влади. Основні складові діяльності організації – підтримка та розвиток місцевого самоврядування.

Місто Сарни має свій герб і прапор. Рішенням виконавчого комітету Сарненської міської ради за № 420 від 11.10.1995 р. на честь 110 річниці затвердили символіку Сарн: герб і прапор. Автор проекту Олександр Жилка.

На зеленому тлі герба – срібна сарна, на синій основі 14 срібних брусків у 4 ряди (4:5:3:2). Щит герба має форму із заокругленими кутами і загострений внизу.

Прапор: квадратне полотнище, яке складається з двох рівновеликих горизонтальних смуг – зеленої та синьої. На синьому тлі у 5 рядів розташовані білі бруски. Від древка відходить білий клин, на якому синя сарна, яка є представником місцевої фауни і розкриває назву міста. Зелений колір уособлює молодість, багатство місцевих лісів. Бруски на синьому фоні символізують щедрі водянні ресурси, річки, болота, а також поклади торфу.

У 1987–1994 роках міськраду очолює Валерій Левитський. Далі в результаті демократичних виборів йому на зміну приходить Володимир Федорович. Народ шукає, аналізує. У 1998 р. Валерій Левитський вдруге став мером міста на чотири роки.

У 2002 р. сарненчани обирають міським головою Леонтія Ніколайчука, який був на цій посаді два терміни.

На чергових виборах в жовтні 2010 р. жителі міста Сарни виявили довіру Євтушку Сергію Миколайовичу, доручивши перспективу розбудови міста молодому господарнику й політику, який по-новому підходив до проблем управління.

Сарненська міська рада. Фото В. Луца, 2016 р.

Народився Сергій Миколайович Євтушок 13 листопада 1973 р. в м. Сарни в сім'ї робітників. З раннього дитинства прикладом для наслідування були батько – Микола Максимович, який все життя присвятив професії будівельника, та мати – Тетяна Никодимівна, які виховали двох синів, Сергія і Вадима. Дитинство Сергія проходило у товаристві однолітків, головним захопленням яких були спортивні та національні дитячі ігри.

Із семирічного віку розпочалось шкільне життя у загальноосвітній школі № 4 м. Сарни. Серед однокласників Сергій відрізнявся цілеспрямованістю, наполегливістю у досягненні поставленої мети, загостреним почуттям справедливості, працелюбністю. Після успішного закінчення навчання у школі, вирішив здобути робітничу професію, вступивши до міського ПТУ-22. Після завершення навчання в училищі юнацький максималізм не дозволив Сергієві зупинитись на досягнутому. Він поставив нові завдання, які поїхав реалізовувати у далекий від рідної домівки Томськ, у вище військове училище зв'язку. Три роки навчання в особливих військових умовах загартували характер юнака.

Особливості того часу і розпад Радянського Союзу, здобуття Україною Незалежності, поставили Сергія перед вибором – залишатись кадровим військовим і прийняти російське громадянство, або повертатись в Україну і розбудовувати рідну державу.

Патріотизм, любов до рідного краю, українського народу взяли гору. У 1994 р., отримавши академічну відпустку у військовому училищі, продовжив здобувати вищу освіту в Україні, в Рівненському інституті слов'янознавства, який успішно закінчив у 2009 р. і здобув кваліфікацію спеціаліста з маркетингу.

Трудову діяльність Сергій Миколайович розпочав у 2007 р. на посаді начальника відділу економіки МСП «Надія» ЛТД.

Але крім професійної діяльності, творча натура майбутнього міського голови спонукала до громадської й політичної діяльності. У 2006 р. Сергій Миколайович обирається депутатом Сарненської міської ради п'ятого скликання за списком політичної партії ВО «Батьківщина», членом якої він був з 2005 р. У міській раді очолював постійну комісію, а також керував депутатською фракцією.

Одночасно з депутатською діяльністю Сергій Миколайович навчався у Львівському регіональному інституті державного управління Національної Академії, державного управління при Президентові України та працював в апараті Верховної Ради України на посаді помічника-консультанта Народного депутата України Сергія Мефодійовича Кошина.

Здобувши повну вищу освіту та кваліфікацію магістра державного управління, Сергій Миколайович продовжує удосконалювати свій освітній рівень, здобуваючи науковий ступінь кандидата наук з державного управління.

На чергових виборах 31 жовтня 2010 р. жителі міста Сарни обрали Сергія Миколайовича міським головою, надавши переконливу перевагу у голосах порівняно з іншими кандидатами.

Проблеми і звернення людей завжди знаходили відображення у діях голови міської ради. Набагато більше їх з'явилося на новій, відповідальній посаді, але двері службового кабінету очільника громади завжди відчинені для відвідувачів.

Крім офіційно затверджених двох днів на місяць для особистого прийому громадян, Сергій Миколайович постійно у діалозі з мешканцями міста, представниками громадських, політичних організацій, релігійних громад, промисловцями і бізнесменами. Щопонеділка у прямому ефірі районного радіо, в передачі «Місто. Реалії і перспективи» веде діалог з найбільш хвилюючих сарненців питань. Більшість із звернень оперативно вирішуються, інші беруться до виконання на найближчу перспективу.

Не залишаються поза увагою одного із наймолодших міських голів України й питання молоді міста. За пропозицією Сергія Миколайовича утворена молодіжна рада, обраний її голова. Пропозиції від молодих людей втілюються у життя. Одними із таких проєктів є реконструкція міського парку й скверу, облаштування ігрових майданчиків та дворових територій. У перспективі відкриття Будинку дитячої творчості для реалізації здібностей молоді районного центру.

Благородність, готовність прийти на допомогу завжди відрізняли Сергія Миколайовича від інших однолітків. Не задумуючись про можливу небезпеку, працюючи міським головою, особисто проник у палаюче помешкання, щоб врятувати життя людині. Цей вчинок міського голови набув широкого розголосу на рівні держави та був достойно оцінений Міністерством із надзвичайних ситуацій, яке нагородило С. М. Євтушка орденом «За відвагу у надзвичайній ситуації» І ступеня.

Як один із перспективних молодих політиків, Сергій Миколайович є слухачем Української школи політичних студій, яка входить до Європейської асоціації.

У липні 2011 р. С. М. Євтушок брав участь у пленарних засіданнях Літнього Університету Демократії, який традиційно проходить у парламентській Асамблеї Ради Європи (м. Страсбург, Франція). У жовтні 2011 р. за вагомий внесок у розбудову громадянського суспільства був нагороджений орденом Рівноапостольного князя Володимира та грамотою Священного Синоду УПЦ.

З квітня 2014 р. Сергія Миколайовича призначають головою Сарненської районної державної адміністрації, а в жовтні цього ж року його обирають депутатом до Верховної ради України.

Тепер головою міської громади обрали Світлану Усик – досвідченого керівника, яка має хороші організаторські здібності, відмінну виконавську дисципліну. Тому вона користується заслуженим авторитетом серед людей.

Керована головою міська рада, велику увагу приділяє вихованню підростаючого покоління. На міському бюджеті знаходиться 8 дошкільних навчальних закладів, в яких утримується 933 дитини; 3 заклади культури, функціонує підлітковий клуб «Юність», згадуваний уже фізкультурно-спортивний клуб «Повір у себе». Кожен дитсадок розміщено в типовому приміщенні, всі мають добру матеріально-технічну базу. Приміщення відремонтовані, світлі й охайні. В садочках діти вивчають англійську мову, відвідують художні й спортивні гуртки, отримують консультації логопеда, психолога. На базі дошкільних закладів працюють школи передового досвіду «Формування валеологічного світогляду у дітей дошкільного віку» – дитсадок «Веселка». Дитячий заклад № 7 «Казка» працює над проблемою «Формування уявлень про історію й культуру України у дітей дошкільного віку». До дошкільного навчального закладу № 5, № 8 було підведено природний газ та зведено автономну котельню. Вона забезпечує садок безперебійним теплом.

Розвиток науки та освіти. У 1914 р. в місті відкрито Сарненську науково-дослідну станцію по освоєнню боліт (болотна станція). Це – найстаріша наукова установа в Україні. Засновником станції був Юхим Сербін – вчений, організатор освоєння культури боліт Волинського Полісся, а першим директором станції був Леонід Кузнецький.

Болотну станцію, а саме так її тоді називали, тісно пов'язують з Чермерним. І там, і тут простягалися торф'яники, точніше болота, під якими були запаси не тільки поверхневого, а й глибинного торфу. Частина цього величезного болота належала князеві Голіцину, інша – казенному відомству. Для облаштування дослідно-болотного господарства було вирішено з казни взяти 70 десятин землі, крім тих, що погодився відпустити князь Голіцин безоплатно в тимчасове користування Волинського губернського земства.

Упродовж 25 років, з 1873 по 1898, у північних районах сучасної Рівненської області працювала західна експедиція з осушування боліт під керівництвом генерал-лейтенанта Й. Жилінського. Це була не тільки дослідницька, а й практична експедиція. Загони, оснащені доброю на той час технікою, за цих 25 років побудували магістральні канали та розгалужені дрібні меліоративні мережі на площі 500 тисяч гектарів. В ці ж роки був побудований

Хвощеванський магістральний осушуваний канал, який проходив поблизу Чемерного та села Яринівки по руслу колишньої притоки Случа Михайлівки.

Пожовклі сторінки журналу «Болотоведение» сповіщають, що в липні 1913 р. в Сарнах відбулася велика подія: після конкурсного випробування болотних плугів, демонстрував перед численною публікою свою роботу гусеничний трактор «Галст Катерпіллер» – перший на західному Поліссі. Експерти зробили висновки: «Не має сумніву, що для осіб, які володіють великими болотними масивами, цей трактор може мати незаперечний інтерес». А для селян-злидарів він був просто дивом. Є відомості, що експедиція Й. Жилінського працювала на карасинських болотах. У результаті роботи цієї експедиції поміщики мали значний зиск: на осушених землях будували цегельні, просторі лісові дачі, закладали сіножаті, копали кар'єри, в яких вирощували рибу.

У міжвоєнний період, коли наша територія належала Польщі, нові господарі велике значення приділяли розвитку сільськогосподарського використання торфовищ, площею більше як 4 млн. га. Це було пов'язано з перенаселенням сільських теренів, і мало на меті збагатити продуктивний потенціал місцевості.

В 1923 р. організатор Сарненського Окружного Аграрного Товариства Щенсний – Понятовський, селянин за походженням, юрист за освітою, політичний і громадський діяч, використовуючи будівлі та землі Болотної станції, відновив підприємство, яке продовжило дослідницьку роботу. На посаду директора обрали інженера Броніслава Хамця. Метою діяльності установи було: меліорація та використання непридатних для сільськогосподарських робіт торфовищ. Це підприємство належало до Аграрного Товариства, яке спочатку підпорядковувалось відділу освіти, до складу якого входили представники Аграрного Міністерства, воєводських відділів, наукових інститутів і товариств. Фінансування відбувалось за рахунок дотації Аграрного Міністерства, пізніше – дотації Волинської Аграрної Палати; бюджет наповнювали також Сарненський Сеймик, доброчинці, невеликий дохід приносив продаж урожаю.

Землі Дослідної установи освоєння торфовищ були розташовані в басейні р. Случ, на краю торф'яного багна «Чемерне». Завданням станції було впровадження директив меліораторам і рільникам щодо способу меліорації та використання торфовищ, усвідомлення користі від меліорації земель і освоєння показових полів. На практиці це означало ведення науково-дослідних робіт у період меліорації, освоєння сільськогосподарських і лучних земель, а також зоотехніки. Дослідні роботи проводились в таких відділах: гідротехнічному, сільськогосподарському з хімічно-фізіологічною лабораторією з підрозділом городництва, лучному з розділом охорони рослин, зоотехнічним. Установа мала також метеорологічну станцію та господарсько-адміністративний відділ.

У 1929–1934 роках гідротехнічним відділом керував доктор Станіслав Баца, який згодом став професором Вищої сільськогосподарської школи у Вроцлаві і засновником Відділу водних меліорацій.

Торфова станція під Сарнами. Фото, 1929 р.

Керівником хімічно-фізіологічної лабораторії від 1930 р. був доцент доктор Болеслав Свентоховський, який займався дослідженням хімічних і біохімічних властивостей ґрунтів. Завданням лабораторії було з'ясувати деякі аспекти характеристики торфу і його сільськогосподарської придатності. Під його керівництвом велися польові дослідження пов'язані з механічним обробітком ґрунту, дослідженням, освоєнням, вмістом добрив.

У сільськогосподарському відділі працював доктор Володимир Темракевич, ботанік і торфознавець, професор Вроцлавської Вищої сільськогосподарської школи.

Війна 1939 р. перервала в установі науково-дослідну роботу. Багато наукових праць та документів було знищено. Однак, німці теж зацікавилися розробками дослідної станції, про що свідчать численні публікації у тогочасній періодиці. За роки війни відбулась значна руйнація всього маєтку.

Традиції Болотної станції і Дослідної установи по освоєнню торфовищ продовжує Науково-дослідна станція по освоєнню боліт у Сарнах у післявоєнний період.

Науковці станції плідно працювали впродовж десятиліть над виведенням нових сортів трав, що вирощуються на осушених землях. Так, ними було виведено сорти трави тимофіївки лучної Сарненська-35 – районованої в Рівненській, Волинській, Чернігівській, Черкаській областях, костриці лучної Сарненська-134, районованої в Рівненській та Волинській областях. Також виведено сорт грястиці збірної «Сарненська місцева», районований в Рівненській, Волинській, Львівській областях та ін.

Плідній праці станції сприяла добра укомплектованість науковими кадрами та вмiла організація науково-дослідної роботи. Більше десятка науковців станції захистили дисертації і стали кандидатами, докторами сільськогосподарських та технічних наук. Серед них Григорій Кияк, який здобув звання доктора. Він основоположник українського насінництва. Микола Бувальцев, Євген Гнида, Анатолій Загорулько, Василь Проневич, Ніна Панюк,

Григорій Парфенюк, Юрій Коробченко, Павло Гаць, Андрій Гордійчук, Борис Дем'янчук, Михайло Долід, Наталія Цуман, Андрій Черенков – кандидати наук, чия праця отримала велике визнання в науковому світі.

Забігаючи наперед, слід зауважити, що, на превеликий жаль, за роки незалежності знизився науковий потенціал станції. В зв'язку з недофінансуванням галузі, багато наукових працівників залишили роботу.

Тепер там працює 24 наукові працівники, які займаються селекцією насінництва лучних трав, технологією лукопасовищного господарства, радіологією, системою землеробства на осушених землях, еволюцією осушених ґрунтів, системою регулювання осушених ґрунтів. Є вже певні напрацювання. Готові роботи до захисту. І є надія, що держава змінить на краще своє ставлення до науки, і станція не тільки відродиться, а й зробить нові кроки до наукових звершень.

У 1991 р. засновано педагогічне училище, що розмістилось в частині корпусів СПТУ-21. Училище готує спеціалістів дошкільного виховання та вчителів початкових класів для північних районів нашої області. В училищі працює 40 викладачів. На двох курсах навчається 453 студенти.

З 1999 р. педучилище набуває статусу педагогічного коледжу – державного вищого навчального закладу I рівня акредитації. Коледж є структурним підрозділом Рівненського державного гуманітарного університету і здійснює підготовку фахівців з неповною вищою освітою та освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста за спеціальностями: дошкільне виховання, початкове навчання та методика середньої освіти, фізична культура.

Успішне здійснення навчально-виховного процесу в коледжі залежить насамперед від керівництва. Від першого дня заклад очолює відповідальний досвідчений високопрофесійний педагог, депутат чотирьох скликань міської та районної рад Петро Петрович Горкуненко. Його особиста позиція та авторитет мають визначальне значення у формуванні іміджу педагогічного коледжу.

Навчання в педколеджі здійснюється на денній та заочній формах навчання за держзамовленням, а також за кошти фізичних та юридичних осіб.

З урахуванням потреб регіону та підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці здійснюється підготовка фахівців за додатковими кваліфікаціями: вчитель іноземної мови (англійська), вчитель інформатики початкової школи, керівник дитячого хореографічного колективу, вихователь з правом викладання іноземної мови.

У 2010 р. за результатами третьої Загальнонаціональної громадської акції «Флагмани освіти і науки України» навчальний заклад назвали одним із провідних педагогічних колективів України, у 2011 р. – дипломант Всеукраїнського видавничого проекту «Науково-освітній потенціал України». У 2013 р. став двічі дипломантом проекту «Літопис освіти і науки України» та п'ятої Національної виставки «Інноватика в сучасній освіті». У 2014 р. здобув звання лауреата другого ступеня в номінації «Інновації в освітній діяльності вищого навчального закладу з забезпечення якості освіти» на шостому Міжнародному форумі «Інноватика в сучасній освіті». У 2015 р. за підсумками

шостої Міжнародної виставки – презентації «Сучасні заклади освіти-2015» отримав срібну медаль у номінації «Навчальний заклад як соціальний осередок громадсько-патріотичного виховання дітей і студентської молоді», а також диплом за творчу працю з підвищення якості національної освіти.

Випускники коледжу мають змогу продовжити навчання за спорідненими спеціальностями в Рівненському державному гуманітарному університеті з терміном навчання 2,5 роки.

Коледж має чудову матеріально-технічну базу та високий кадровий потенціал. Тут створено всі умови для розвитку творчих сил, здібностей та обдарувань молоді. До послуг молоді у коледжі працює 40 гуртків, самодіяльних колективів, клубів та спортивних секцій.

За ініціативи Петра Горкуненка налагодили міжнародну співпрацю викладачів і студентів двох педколеджів Сарненського та закладу освіти «Брестський державний університет ім. О. С. Пушкіна» (м. Пінськ, Біларусь), гімназії № 13 імені Європейського Союзу міста Вроцлава (Польща). Така співпраця дає можливість запровадити нові методи викладання та оцінювання, що підвищує якість освіти й дозволяє закладу вийти на новий рівень розвитку.

З 2008 р. педколедж працює за програмою корпусу Миру США. Молодіжний проект «Молоді лідери – за здоровий образ життя» виборів американський гранд і отримав фінансову підтримку.

Педагогічний колектив, керований кандидатом педагогічних наук, Відмінником освіти України Петром Горкуненком, весь час у творчому пошуку у викладанні навчальних дисциплін, вихованні майбутніх педагогів. За досягнуті успіхи колектив був нагороджений численними Грамотами, Подяками Міністерства освіти, Рівненської ОДА, Центрального комітету профспілок працівників освіти й науки України. Петро Петрович – член вченої ради та ректорату РДГУ, редколегії видання «Вища педагогічна освіта і наука України», експертної ради з педагогічної освіти, Акредитаційної комісії України. Він неодноразово виступав офіційним опонентом під час захисту дисертацій спеціалізованої вченої ради Інституту педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук України.

У 1902 р. в Сарнах було відкрито двокласне залізничне училище (чотири роки навчання), а в 1903 році – двокласне сільське училище. Тому після закінчення церковно-приходської школи в с. Доротичі діти мали змогу навчатись у залізничному та сільському училищах, де здобували спеціальності слюсаря, токаря, кондуктора, телеграфіста, складача вагонів та інші професії. У сільському училищі в той час працювало 7 вчителів, навчалось 353 учні – 210 хлопчиків і 143 дівчинки. Це були перші паростки зародження професійно-технічної освіти. Ці дані зафіксовано в «Пам'ятній книжці дирекції народних училищ Волинської губернії».

Крім того працювала єврейська школа, в якій навчання проводилось за власні кошти. Вона була розміщена по вул. Залізничній в ошатному дерев'яному будиночку.

У 1905–1906 рр. відкрили в місті школу, першим директором якої був Іван Прокопович Залізний, математик за фахом. Великим ентузіастом та

Гімназія ім. Г. Сенкевича. Фото, 1930-ті рр.

Сарненський навчально-виховний комплекс
«Школа-колегіум» ім. Т. Шевченка. Фото, 2016 р.

організатором усіх шкільних вечорів для учнів та їх батьків був інженер станції Кузнецов. Діти міста вже мали змогу отримати початкову освіту. Першим загальноосвітнім закладом в місті була відкрита гімназія по вул. Костельній у 1930 р. Навчання в ній велося польською мовою, з оплатою в 120 злотих на рік. Крім гімназії тут працювала ще й школа.

У 1939 р., після встановлення радянської влади, в Сарнах була відкрита середня школа з українською та російською мовами навчання. Під час окупації фашистами міста школа не працювала, а в її приміщенні німці розмістили жандармерію. Відступаючи, підірвали приміщення школи і діти змушені були навчатись у пристосованому приміщенні (тепер вул. 1 Травня).

Перший випуск Сарненської середньої школи №1. Фото, 1948 р.

У 1948 р. середня школа № 1 випустила перших десятикласників. У листопаді 1949 р. навчання розпочалось у триповерховому приміщенні. Старшокласниками були учні з навколишніх сіл Люхча, Доротичі, Немовичі, Любиковичі, Стрільськ, Білятичі, Яринівка, Ремчиці, Гута-Перейма, Тутовичі, Малі Цепцевичі, Зносичі, Тинне. Через 50 років перші випускники організували зустріч у стінах рідної школи. Зібралися на неї Ольга Овсіївна Чмерук, Валентина Андріївна Євтушок, Віра Іванівна Лук'янова, Валентина Корніївна Шатова, Євгеній Михайлович Семенович, Теодозія Бриж.

З вересня 1954 р. при школі стала працювати вечірня семирічна школа робітничої молоді, а з 1963 р. тут діяла і заочна школа.

Важливою подією в житті школи стало присвоєння Катерина Авраменко їй звання ім. Т. Г. Шевченка на честь 150-ї річниці з дня народження поета.

За самовіддану працю ряд вчителів школи отримали державні нагороди: Куколович Софія Григорівна – орден Леніна, Авраменко Катерина Петрівна – звання «Заслужений вчитель УРСР» і медаль А. Макаренка. Шатова Валентина Корніївна – теж звання «Заслужений вчитель України», шестеро вчителів – відмінники освіти. Школу очолювали Горбик Лідія Федорівна, Музика Василь Дмитрович, Радчук Омелян Петрович, Ульянич Григорій Павлович, Демченко Василь Єлісейович, Довгань Володимир Олександрович, Войтюк Петро Миколайович, Ковальов Микола Миколайович, Івчук Сергій

Урок літератури проводить Валентина Шатова. Фото, 1980-ті рр.

Іларіонович. У 1999 р. школу реорганізовано у заклад нового типу – НВК «Школа – колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Тут працює Мала Академія Наук (МАН). Протягом багатьох останніх років колегіум визнано кращим навчальним закладом у районі. Тепер цей заклад очолює Тіткова Ніна Аркадіївна.

У 1967 р. в місті відкрили СШ № 5 в новозбудованому триповерховому приміщенні. Її першим директором був Юхим Олександрович Дишель. До 1994 р. школа здійснила 26 випусків, добре обладнано предметні кабінети, сформовано сильний педагогічний колектив. 6 червня 1994 р. на базі середньої школи № 5 було відкрито навчальний заклад нового типу – гімназію.

Духовними оберегами навчального закладу є Кодекс честі гімназиста, гімн гімназії. Заклад має свій герб.

У навчально-виховному процесі закріплено найкращі традиції освітньої думки, використано передові педагогічні технології. Заняття проходять у 26 навчальних кабінетах. До їх послуг кабінет соціально-психологічної служби, комп'ютерний клас, створено локальну мережу, яка підключена до Інтернету, два навчальні кабінети та конференц-зал, обладнані мультимедійними системами, бібліотека, спортзал, столярна й слюсарна майстерні, кабінет обслуговуючої праці, їдальня. В гімназії навчається близько 500 учнів. Вони поповнюють знання, відвідуючи факультативні курси з математики та іноземної мови (англійської, німецької, французької, російської), займаються науково-дослідницькою роботою. У гімназії працює Мала академія наук (МАН), учні постійно посідають призові місця в конкурсах. Тісно співпрацює гімназія з Національним університетом «КПІ», Київським Національним університетом ім. Т. Г. Шевченка, Рівненським технічним університетом, Рівненським інститутом слов'янознавства, Рівненським економіко-гуманітарним інститутом (РЕГУ) ім. С. Дем'янчука, Національним університетом «Острозька академія», Харківським Національним аерокосмічним університетом.

У закладі створені всі умови для навчання й виховання всебічно розвинутої особистості; викладаються курси «Економіка», «Людина і суспільство», працюють: ДГО «Паросток», гуртки «Медіа культура», «Оберіг», «Пошук». Учні відвідують гуртки естетичного спрямування: «Творці дивосвіту», «Сучасний танець», «Бальний танець», «Народний танець», вокально-хоровий гурток. Є широка мережа спортивних гуртків: волейбол, баскетбол, теніс, спортивного туризму.

Гімназія – член Асоціації «Відродження України». Вона має свої традиції. Тут щорічно проводять Малі Олімпійські ігри, посвяту в старшокласники, акцію «Дзвони милосердя», новорічний бал, благодійний концерт «Хай добро усіх єднає», свято талантів, свято «Віддаймо шану Кобзареві».

Зі стін гімназії вийшло багато випускників, як закінчили її із золотою і срібними медалями й успішно продовжили навчання у вищих навчальних закладах, а нині успішно працюють у усіх сферах.

Тільки за останні два роки на олімпіадах з базових дисциплін 8 учнів стали призерами, із захисту науково-дослідницьких робіт – 4, «Юний дослідник» – 2. 10 учнів стали переможцями Міжнародного та Всеукраїнського кон-

курсів. Заклад здобував перемогу у грантах Глобального економічного фонду. У 2013 р. випускник гімназії Денис Бутило в Італії на Міжнародній олімпіаді з географії зайняв 3-тє місце. Його наставнику, вчителю географії Світлані Євстафіївні Тітетчко присвоєно звання «Заслужений вчитель України». Гімназія є членом Асоціації «Відроджені гімназії України», працює за підтримки районної та міської виконавчої влади.

У навчальному закладі на честь 40-річчя школи обладнано музей історії. Учні ведуть велику пошукову роботу, збираються нові матеріали для поповнення експозицій.

Директор гімназії Тамара Степанівна Шепель – відмінник освіти України, заслужений вчитель України.

Коли школа № 5 набула статусу гімназії, поруч у 1994 р. в приміщенні дитячого садочка для молодших школярів відкрито спеціалізовану школу № 5, в якій навчається біля чотирьох сотень дітей. Першокласники розпочинають навчання у віці шести років, швидко втомлюються і мають можливість після обіду відпочити та виконувати домашні завдання. На перервах проводяться ігри та розваги, отже діти під наглядом майже весь день.

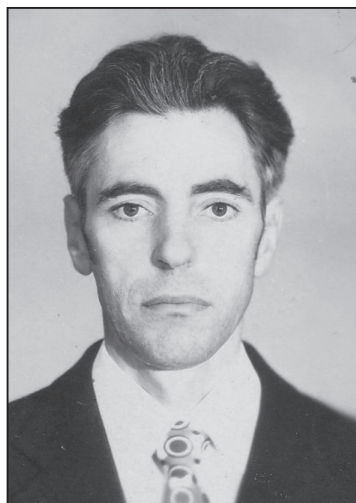
У перші повоєнні роки на базі допоміжної школи № 1 (вул. Артема-Березова) була відкрита школа № 6 Львівської залізничної станції Сарни. Умови для праці були складні. Не вистачало дидактичного матеріалу, вчителів. З вищою освітою працювало лише 5 педагогів, 5 – з неповною вищою, 9 – з середньою освітою. Пізніше це була школа № 43 Львівської залізничної станції Сарни. В цьому приміщенні школа працювала до 1951 р.

У 1953 р. побудовано нове приміщення школи на вулиці Чапаєва, тепер В'ячеслава Чорновола. Контингент учнів збільшився до 800 чоловік, поповнився педагогічний колектив. У 1960 р. школа перейменована в СШ № 4. Директорами працювали в різні періоди: Захарченко Іван Карпович, Ларін Сергій Юхимович, Радіонов Микола Максимович. У 1958 р. директором школи призначили Вороного Миколу Андрійовича. На цій посаді він працював 22 роки. У 1970 р. заклад очолив Дишель Юхим Олександрович. З 1991 року – директором став Козярчук Євгеній Савович, згодом його замінила Василенко Тетяна Марківна. До 1991 р. школа була російською, на даний час – українська.

У свій час вчителями в школі працювали випускник Варшавського університету Гліксон Сергій Абрамович, заслужені вчителі України – Бакшаєв Володимир Андрійович, Прокопенко Андрій Тихонович, Дишель

Андрій Прокопенко

Володимир Бакшаєв

Юхим Олександрович, Мельник-Кузовлева Світлана Федорівна; відмінники народної освіти – Бакшаєва Лідія Кузьмівна, Мятович Віра Григорівна та ін.

Особливо теплі слова хочеться сказати про ветерана війни, педагогічної праці Андрія Тихоновича Прокопенка. В Сарненській середній школі № 4 він викладав українську мову й літературу з 1946 р. Закінчивши педагогічне училище, перші кроки своєї діяльності розпочав з молодших класів, де показав себе здібним організатором, вихователем. Потім продовжив навчання у вузі й почав викладати українську мову та літературу, використовуючи нові методики та удосконалюючи свою педагогічну діяльність різноманітністю в проведенні уроків та виховних годин. Крім педагогічної діяльності Андрій Тихонович активно працював як лектор Товариства «Знання». Цей скромний працьовитий чоловік користувався заслуженою любов'ю й пошаною широкої громадськості.

За сумлінну педагогічну працю нагороджений значком «Відмінник народної освіти» та орденом Трудового Червоного Прапора. Напередодні республіканського учительського з'їзду був удостоєний високої нагороди – йому присвоєно звання заслуженого вчителя Української РСР.

Випускники школи – Тушаковська Валентина Володимирівна – колишній голова райради, Левитський Валерій Михайлович – колишній голова міської ради, Стоноженко Злата Петрівна – колишній методист райвно, Александрович Георгій Борисович – колишній редактор районної газети «Сарненські новини».

Прославили школу випускники, які працювали в різних галузях народного господарства колишнього Радянського Союзу. Серед них: вчителі, медики, генерали, вчені. Наприклад, Веніамін Барташевич – колишній зам. міністра внутрішніх справ УРСР, Георгій Барташевич – полковник міліції, Михайло Коноваленко – працював у генштабі м. Москви, Юрій Бонч-Бруєвич – у військовій академії м. Києва, Ігор Артьомов закінчив Ленінградську медичну академію, працював начальником санчастини на кораблях далекого плавання, Євгеній Баранов – кандидат медичних наук – викладач медінституту м. Горького, Олександр Баранов – м. Тирасполь – замполіт, Дмитро Дишель – кандидат хімічних наук та ін.

До навчальних закладів нового типу міста Сарни відноситься й економіко-правовий ліцей «Лідер». Навіть у назву організатори вклали відповідний зміст – той, хто йде попереду. Заснований 1 вересня 2001 р. У ньому працює творчий колектив педагогів. Серед них вчителі-методисти та вчителі вищої категорії. Учнівський колектив ліцеїстів з 8-го до 11 класу. Частина їх – із сільських шкіл північних районів нашої області. Сама назва ліцею свідчить про обраний напрям профільного, економічного, правового, природничого навчання. До навчального плану введено додаткові предмети: хореографія, іміджкурс, комп'ютерне діловодство, історія держави й права, Конституція України. В ліцеї є також спецкурси: «Бізнескурс англійської мови», «Практикум з граматики англійської мови», «Ділова англійська мова», «Основи генетики і цитології», «Основи християнської етики». Ліцей співпрацює з Київським національним торгово-економічним університетом, Київським

національним авіаційним університетом, Національним університетом України «КПІ», Рівненським технічним університетом, Міжнародним університетом розвитку людини «Україна». Ліцеїсти вивчають дві іноземні мови: англійську й німецьку. Вони активно займаються науково-дослідницькою роботою в науковому товаристві «Ерудит».

Тут розгорнула свою діяльність Мала Академія Мистецтв. До неї входить хореографічна студія «Фієста», художня – «Чарівний пензлик», ліцейський театр «Мельпомена», вокальний ансамбль «Імпульс», літературно-мистецька студія «Пегас», студія технічної творчості «Віночок творчості». В ліцеї працюють 15 предметних гуртків і клубів, спортивні секції з волейболу, футболу, баскетболу. При ліцеї відкрито музей «Вишита ікона», де представлено роботи учнів, виконані за ескізами доктора теології Дмитра Блажейовського.

У місті працюють два навчальні заклади I–II ступеня № 3 та № 6 та школа № 2 I–III ступеня.

За матеріалами, зібраними краєзнавцем Володимиром Леснічуком, відомо, що у Сарнах за часів Польщі була відкрита рільнича школа (рольнича), яка готувала агрономів для роботи в поміщицьких садибах, маєтках та фільварках. Функціонувала вона з 1936 по 1939 рік. Як згадував колишній випускник цієї школи Іван Кузьминський, навчання в ній було платне і досить дороге. Тому тут навчались лише діти заможних людей, причому приймали до неї лише поляків. Навчання проводилося з 6-ї до 18-ї години. Одночасно учні працювали в господарстві школи, а ввечері при гасових лампах вивчали рільництво, рослинництво, тваринництво, технології переробки м'ясних та молочних продуктів, олійних культур.

Для учнів звичними були різні роботи: заготівля й вивезення органічних добрив, дров, сівба зернових, садіння овочів і ягідників, збирання врожаю, скиртування соломи та сіна, обмолот зернових та олійних культур, збирання льону, догляд за садом та ягідниками, пасічницьким господарством. Варто сказати, що школа мала підсобне господарство: 176 вуликів на 145 бджолиних сімей, 20 пар коней, 186 голів ВРХ, 376 овець, 59 голів свиней.

Крім того, учні засолювали й квасили овочі, сушили ягоди й фрукти, солили сало і м'ясо, гриби, масло, сир. Все це тримали в холодильниках, для якого заготовляли й завозили лід. З молока виготовляли сметану, сир, масло. Самі пекли хліб і готували по черзі страви в їдальні. Це була дійсно трудова школа.

Навчально-виробнича база школи складалась з двоповерхового навчально-побутового корпусу, складських приміщень, холодильного господарства, тваринницької ферми, молокопереробного пункту, набору сільсько-господарських машин, силосних колодязів. Школа мала 350 гектарів орної землі (з розрахунку по 10 гектарів на кожного учня), 375 гектарів пасовища та сінокосів (11 гектарів на кожного учня). У 1939 р. школа здійснила лише один випуск – 35 агрономів, а вже 17 вересня 1939 р. більшовики ввійшли в місто. Школа припинила свою діяльність.

На базі рольничої школи в 1944 р. була заснована Сарненська професійна школа механізації сільського господарства з підготовки кадрів для села. Її очолював Д. Н. Шестопапов (він же організував Сарненську школу

механізаторів); з 1947 по 1952 рр. – директор Г. А. Єфремов; з 1953 по 1956 рр. – директор П. Н. Гонтар; з 1956 по 1961 рр. – директор В. І. Ятель; з 1962 по 1966 рр. – директор М. М. Сімейко; з 1966 по 1981 рр. – директор П. Т. Ратич; з 1981 по 2006 рр. – директор О. С. Захожий; з 1 листопада 2006 р. – директор М. П. Морозюк.

Наприкінці 1947 р. школа механізації сільського господарства мала лише два трактори (ХТЗ – НАТ і У-2), один трактор для практичних занять, одну автомашину ГАЗ-АА і один неходовий автомобіль «Додж». А вже в 1956 р. в училищі було 10 тракторів різних марок, 5 самохідних комбайнів, 2 причіпних комбайни. Значно збільшилася кількість різноманітного сільгоспремнаненту (плуги, сівалки, борони і тп.). У 1985 р. в училищі нараховувалось 31 трактор різних марок, 9 зернових комбайнів, 19 автомобілів, 10 машин для збирання технічних культур та інша техніка.

Особливий період розвитку профтехосвіти припав на стрибок науково-технічного прогресу: оснащення технікою не тільки промислових, а й сільськогосподарських процесів виробництва, що вимагало величезної кількості людей, які вмiли б використовувати техніку. Таким чином, механізатор не тільки посів чільне місце, а став провідною фігурою виробництва.

Історія назв сучасного ДПТНЗ «Сарненський професійний аграрний ліцей» довготривала і різноманітна:

1903 р. – двокласне сільськогосподарське училище;

1936 р. – польська трирічна школа рольнича (рільнича), яка готувала агрономів;

1944 р. – школа механізації сільського господарства;

1955 р. – РУМ с/г (ремісничче училище механізації сільського господарства);

1961 р. – сільське професійно-технічне училище № 1;

1969–1998 рр. – середнє професійно-технічне училище № 21;

1998 р. – професійно-технічне училище № 21;

2002 р. – сільськогосподарський професійний ліцей;

2006 р. – ДПТНЗ «Сарненський професійний аграрний ліцей».

Цей навчальний заклад на протязі всього часу відігравав головну роль у підготовці кадрів для сільського господарства і є найстарішим на Рівненщині і другим «по стажу і віку» – в Україні. Училище першим в Рівненській області у 1969 р. перейшло в категорію середніх профтехучилищ. З його стін вийшло вісім Героїв Соціалістичної Праці: Кондратюк Олександра Пилипівна – доярка колгоспу «Україна» Млинівського (нині Демидівського) району – закінчила училище в 1951 р. Звання Героя присвоєно в 1973 р.

Занозовський Олександр Давидович – комбайнер колгоспу «50-річчя Жовтня» Сарненського району – закінчив училище в 1956 році. Звання Героя присвоєно в 1966 р.

Аврамишин Корній Семенович – механізатор колгоспу «Ленінський шлях» Дубровицького району – закінчив училище в 1951 році. Звання Героя присвоєно в 1958 р.

Гребень Володимир Григорович – механізатор колгоспу ім. Шевченка Володимирецького району – закінчив училище в 1954 р. Звання Героя присвоєно в 1966 р.

Солтис Микола Федорович – механізатор колгоспу «Україна» Здолбунівського району – закінчив училище в 1951 р. Звання Героя присвоєно в 1966 р.

Новак Іван Платонович – механізатор колгоспу ім. Кірова Острозького району – закінчив училище в 1952 р. Звання Героя присвоєно в 1971 р.

Олієвський Андрій Сергійович – бригадир тракторної бригади колгоспу «Маяк» Радивилівського району – закінчив училище в 1950 р. Звання Героя присвоєно в 1971 р.

Данилюк Олексій Мусійович – бригадир тракторної бригади колгоспу ім. Жданова Гощанського району – закінчив училище в 1956 р. Звання Героя присвоєно в 1973 р.

За весь період ліцей підготував близько 45 тисяч кваліфікованих робітників для народного господарства. З 1959 р. і по даний час заклад готує водіїв для Збройних Сил України, здобули професію більше семи тисяч чоловік. Майже 300 випускників ліцею нагороджені урядовими нагородами. Серед них: Іллюк Володимир Петрович, Васильчик Іван Кіндратович, Кобринчук Григорій Федорович, Кичан Іван Трохимович, Мельник Кіндрат Олександрович, Дуць Петро Григорович, Ярута Микола Володимирович, Боярчук Михайло Григорович та багато інших.

У 90-х рр. контингент учнів становив 800 чоловік. Ліцей продовжує підготовку фахівців для сільського господарства, а також водіїв для Збройних Сил України. Сьогодні до послуг учнів 16 навчальних кабінетів для теоретичного навчання, 4 лабораторії, 6 майстерень, навчальний полігон, на якому є 15 тракторів різних марок, 3 зернові комбайни та інша с/г техніка, 12 автомобілів, автодром, трактордром та інші.

Свою історію має вище професійно-технічне училище № 22, яке пройшло своєрідний шлях розвитку і становлення. У 1961 р. відкрито училище, його першопочатковий статус як технічного училища № 15, належало до Держкомітету водного господарства Ради Міністрів УРСР і готувало кадри робітників з меліоративних робіт. У березні цього ж року до виконання обов'язків директора училища приступив Микола Мусієнко зі своєю командою, до якої входили заступники Петро Бартак, Сергій Полютін та старшого майстер Олександр Музичук.

Документи училища свідчать, що створення матеріально-технічної бази починали, як кажуть, з миру по нитці. Отримали автомобіль ГАЗ, в іншому місці – ЗІЛ-50, потім – екскаватор ТЕ-2 та ін.

Від часу створення училища відбулося багато змін, багато ступенів зростання: ТУ-9 Львівського міжобласного управління профтехосвіти, ТУ-15, ТУ-40, СПТУ –2, СПТУ-22, а з 1992 року – ВПТУ-22. Сам факт набуття училища статусу «вищого» став можливим при високій досконалості матеріально-технічної бази, високого професійного рівня викладацького колективу

училища. За період роботи із стін училища вийшло більше 14,5 тисяч спеціалістів народного господарства, які працюють у всіх куточках України.

Директорами училища були Мусієнко М. А., Назарець М. І., Цицюра П. Т., які внесли вагомий вклад в розвиток і становлення училища. Зараз його очолює Володимир Павлович Городнюк – досить перспективний, гнучкий, оперативний, далекоглядний керівник. Він, у досить складних нинішніх умовах ринкових відносин, шукає можливості для впровадження нових форм роботи, інновацій. Підтвердженням цього є постійний і успішний пошук на хаотичному ринку попиту на ті чи інші професії, введення в початковий процес все нових і нових спеціальностей, що базується на досконалому знанні сучасної техніки, на вмінні випускників користуватися у своїй праці комп'ютером. Тому-то училище зуміло не тільки вистояти в кризовий період, а й успішно йде вперед, цілком виправдовуючи наданий йому статус «вищого».

Училище готує: техніків-механіків, майстрів-будівельників, бухгалтерів, майстрів з меліорації, операторів ЕВМ, перукарів, секретарів керівника підприємства чи організації. Тут учні навчаються різьби по дереву, плетінню з лози. При училищі функціонують навчально-виробничі центри. Один з них здійснює підготовку кухарів-кондитерів, навчальною базою служить бар «Нептун». Інший, будівельний, створений за участю німецько-української фірми «Хенкель-Баутехнік», де готують фахівців за новітніми технологіями і використанням найсучасніших матеріалів країн Європи. Підготовка таких професій робить можливим влаштуватись випускникам на роботу.

До послуг учнів 36 кабінетів, 9 майстерень, 15 лабораторій, 100 сучасних комп'ютерів, два спортзали тощо. Свої знання і вміння молоді передають 17 відмінників освіти України, 23 викладачі вищої категорії, 16 майстрів.

До послуг вихованців: гуртожиток, бібліотека, стадіон, актова зала, диско-клуб, відеокафе, кабінети для занять гуртків з художньої самодіяльності й технічної творчості, спортивних секцій. При училищі створено чудовий музей, експозиції якого розповідають про його історію, ветеранів праці училища, долі його випускників. В окремій залі експонуються вироби з лози, різьби по дереву, виготовлені учнями під керівництвом досвідчених майстрів виробничого навчання.

Для залучення дітей до позакласної та позашкільної роботи в місті 2 травня 1948 р. на зльоті піонерів було засновано Будинок піонерів (тепер Будинок дітей та молоді). Його першим директором стала Марія Ісаківна Гільтман. Головним завданням цього закладу було налагодити роботу районних Будинків піонерів з організації змістовного дозвілля дітей та підлітків, розширити мережу гуртків різних профілів, створити нові цікаві методики, залучити дітей до піонерської та комсомольської діяльності. У 1952 р. на посаду керівника Будинку піонерів була призначена Валентина Опанасівна Рогозіна. Розширюється кількість технічних і натуралістичних гуртків, а саме: судномодельного, авіамоделного, автомоделного, пізніше моделювання сільськогосподарських машин, радіоконструювання, юних натуралістів. Створюється база для розвитку художньої самодіяльності. Для

цього створюються гуртки художнього читання, танцювальний, хорового співу, інструментальний, народних промислів та ремесел, вишивання, в'язання, крою та шиття.

Стіни Будинку піонерів вже не можуть вмістити всіх дітей, які бажають займатися в гуртках. У 1976 р. на вул. Ковельській побудовано триповерхове приміщення загальною площею 2149 кв. метрів. На посаду директора було призначено В'ячеслава Михайловича Миронова, згодом – Злату Петрівну Стоноженко, пізніше – Галину Антонівну Бікус, які дбали про виховання дітей та молоді в дусі патріотизму й героїзму, залучали в гуртки в позаурочний час.

З проголошенням незалежності України, впровадженням демократизації, багатопартійності, перед закладом ставляться нові умови. Тому у вересні 1991 р. Будинок піонерів було перейменовано на Будинок дітей та молоді. Проводиться велика робота з покращення матеріальної бази закладу. Тут обладнано 17 творчих лабораторій і кабінетів, актову, спортивну залу, комп'ютерний, танцювальний класи, музейну кімнату, працює 14 творчих об'єднань: етнографічний центр «Любисток», науково-технічної творчості, екологічно-натуралістичний прес-центр, хореографічна, театральна, вокально-інструментальна студії, клуби за інтересами, школи раннього естетичного виховання «Інтелектуал», об'єднання художніх промислів та розвитку творчих уявлень.

Весь навчально-виховний процес в дошкільних закладах ведеться на засадах гуманізації, демократизації, педагогіки співробітництва та тісної співпраці з батьками.

Сьогодні молодий енергійний колектив Будинку дітей та молоді, який постійно у пошуку нових технологій, шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, очолює випускник Рівненського інституту культури Віталій Степанович Круглик.

З метою всебічного розвитку дітей, взаємодії школи, сім'ї, громадськості у місті створено клуб «Юність». Опікується ним міськрада. Цей позашкільний заклад працює за напрямками: фізкультурно-спортивний та художньо-естетичний. У позаурочний час тут діти реалізують свої творчі здібності, розвивають талант, організовують дозвілля. Тут діє 6 гуртків, до яких залучено 320 дітей. Гуртківці – активні учасники загальноміських свят, конкурсів та фестивалів. На базі клубу проводяться семінари, диспути, вечори-вшанування. Вони тісно співпрацюють і з фізкультурним клубом інвалідів «Повір у себе».

Розвиток культури міста. Ще в далекому 1905 р. в Сарнах було відкрито клуб «Залізничник», з якого і розпочався розвиток культури міста. Уже в 20–30 -і роки ХХ ст. активно при клубі діяв драматичний гурток, який ставив п'єси українських драматургів, а також працював хор. Особливо активізувалась робота в післявоєнні роки. Жив у нашому мусті Михайло Дзюрко, який брав активну участь у художній самодіяльності залізничного клубу «Жовтень» (тепер «Залізничник»). Директором був Михайло Фельдман, який, незважаючи на хворобу, всю силу й енергію віддавав клубній справі. Тут зібрався потужний творчий колектив, який славився далеко за межами району. Справжньою душею колективу був художній керівник Ігор Іванович Равлушко, людина цікавої й важкої долі. Провівши 10 років у таборах, не втратив людяності, любові й оптимізму, прагнення творити. Він грав на різних музичних інструментах, брав участь у всіх театральних виставах. В цей час розпочалась сценічна кар'єра Едуарда Кардаша, Володимира Печинського. Сарненці вул. Залізничної дотепер пам'ятають натхненний спів Едуарда, який лунав на всю вулицю, коли він повертався додому з клубу. З особливою шаною ставилися до Івана Петровича Ковальчука, керівника хору клубу «Жовтень». Активну участь в театральних виставах брала дружина Ігоря Івановича Равлушка – Тамара. Яскравою зіркою на сцені клубу був Іван Огородніков, професійний режисер, актор, який вдало створив образ Івана Караса в опері Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Своїм неповторним голосом він чарував публіку. З цією постановкою гуртківці об'їздили майже всю Рівненську область. Наприкінці 50-х років у клубі грав самодіяльний актор Микола Іуткін, який виконав роль Миколи Кузнецова в п'єсі «Сильні духом». Всі музичні супроводи проводив оркестр клубу, в якому провідною скрипкою був Михайло Дзюрко. Досить професійно грав на балалайці Володимир Онуфрієнко, на баяні – Григорій Дударик, на гітарі – Ігор Равлушко. Склад оркестру був сильний, тому й користувався великою популярністю. Характерною рисою того часу був великий творчий ентузіазм Сарненських самодіяльних акторів, яким був притаманним потяг до вдосконалення творчості, досягнення вищої професійності. Багатьох з них вже немає серед нас, але в пам'яті старожилів міста вони залишили найкращі спогади.

У 1939 р. було відкрито клуб та хата-читальня. У 1958 р. розпочав свою діяльність районний Будинок культури і першим директором його був Євстахій Павлович Ковальчук, а у 1960 р. на цю посаду був призначений Василь Зіновійович Захарчук, а пізніше у 1962 році – В. А. Благодир, в 1964 році – Іщенко Василь Костянтинович. З 1966 р. очільником – Олександр Іванович Подобайло, а з 1970 – А. Вислянський. Значні зміни в культурноосвітній роботі в будинку культури відбулися під керівництвом Петра Петровича Давидюка, який тут працював з 1971 по 1978 рік. Значно зріс рівень художньої самодіяльності. Агітбригада «Маяк» стала відомою далеко за межами міста. У 1979 р. колективу присвоєно звання «народний самодіяльний». Згодом ним керувала Надія Бурдакова. На вимогу часу агітбригада була перейменована на театр мініатюр, яким з 2000 р. керувала Наталія Чорна.

Культурно-освітню роботу серед населення міста проводить районний будинок культури, два міські клуби «Колос» та «Ритм», міський клуб «Залізничник».

У районному будинку культури працюють аматорські колективи зі званням «народний аматорський»: театр мініатюр (керівник Наталія Антоніч), хоровий колектив міського будинку культури (керівник Віктор Торчик), вокальний ансамбль «Намисто» (керівник Микола Угрин), ансамбль танцю «Пролісок» (керівник Тетяна Янощук), зразковий аматорський хореографічний колектив «Струмочок» (керівник Лідія Ніколайчук). Вони незмінно підтверджують звання «народний аматорський», колективи добре знані не тільки в районі, а й в області та в Україні.

Ніжна пісня задаровує і тішить. Вона легкокрилим птахом звивається в нескінченну блакить неба, або стелиться над притишеним зеленим лугом. Це співає самодіяльний народний хор Сарненського будинку культури, який було засновано у 1949 р. в колишньому селі Доротичі, що нині входить до міста Сарни. Спочатку це був хоровий гурток, яким керував самодіяльний аматор Степан Дударик. Поступово цей гурток розширився і став сільським хором колгоспу ім. Ватутіна.

Слід добре слово сказати й про славу цього хорового колективу, який продовжив свою діяльність при міському будинку культури. Учасники хору – переможці у конкурсах та фестивалях, неодноразово нагороджені багатьма призами, були учасниками другого Всесоюзного фестивалю народної творчості в Москві. За час існування народний самодіяльний хор зробив великий внесок у розвиток художньої самодіяльності міста та району. З 1963 по 1978 рік колективом керував заслужений працівник культури УРСР Микола Павлович Фенглер. У 1967 р. під його керівництвом колектив першим на Сарненщині здобув звання «народний самодіяльний». Талант і старання співаків увінчали численні відзнаки та нагороди. Серед них грамоти Міністерства культури УРСР, Президії Верховної Ради УРСР, ВДНГ СРСР, Державного комітету Ради Міністрів УРСР по телебаченню і радіомовленню, ВДНГ України та багато інших нагород. За участь у республіканському фестивалі народної творчості у 1967 р. колектив був нагороджений першою золотою медаллю та грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Наступні два республіканські фестивалі приносять колективу ще дві золоті медалі та диплом I-го ступеня. У 1970 р. колектив став лауреатом першого Всесоюзного фестивалю самодіяльної творчості й нагороджений золотою медаллю, а через рік – отримав диплом I-го ступеня від Державного комітету Ради Міністрів УРСР по телебаченню і радіомовленню. З 1978 по 1986 рік колектив очолює досвідчений керівник хорового співу Поліщук Богдан Васильович. Чудовий спів Доротицького хору (так тоді його називали) полонив глядачів Києва,

Учасники художньої самодіяльності клубу «Жовтень». Фото, 1930-ті рр.

Доротицький хор під керівництвом Б. Поліщука. Фото, 1980-ті рр.

Москви, Белгорода, міст Білорусії. Третю золоту медаль та диплом лауреата І-го ступеня колектив отримав на республіканському фестивалі, присвяченому 50-річчю СРСР, а невдовзі і четверту золоту медаль.

З 1986 р. хоровим колективом керує начальник відділу Сарненської районної державної адміністрації, заслужений працівник культури, член Національної Всеукраїнської музичної спілки Віктор Григорович Торчик.

Після аварії на Чорнобильській АЕС хоровий колектив неодноразово виступав перед ліквідаторами катастрофи, дарував свої пісні глядачам міст нашої області, брав участь у Всеукраїнських конкурсах народної творчості, постійно виступав на обласних районних масових заходах. Репертуар хорового колективу багатий і різноманітний. Це пісні українських композиторів, народні пісні, духовні піснеспіви. В хорі 45 учасників. Це люди різних професій і уподобань. Об'єднує їх спільне захоплення – любов до пісні й бажання дарувати людям естетичну насолоду.

При районному будинку культури з 1980 р. працює аматорський вокальний ансамбль «Намисто», який очолювала Любов Царук. Колектив брав участь в міських святах і концертах, супроводжував урочисті події реєстрації шлюбів та новонароджених. З часом зросла виконавська майстерність та сценічна культура колективу. Репертуар збагачувався новими творами. І в кожную пісню, веселу чи сумну, дівчата віддавали частинку своєї душі.

У 1992 р. за розвиток у галузі мистецтва, популяризацію пісні, вокальному ансамблю присвоєно звання «народний аматорський». Це стало стимулом у роботі колективу, але разом з тим звання і зобов'язує, спонукає співаків до нових пошуків. Жодне свято в місті не проходить без участі колективу. А це більше п'ятдесяти виступів на рік – такий результат багаторічної роботи самодіяльних митців. Їм аплодували ліквідатори наслідків аварії

на Чорнобильській АЕС, жниварі, медики, освітяни, працівники лісового господарства, державної служби, приватних підприємств.

У 2002 р. на запрошення державного секретаря Кабінету Міністрів України В.Г. Яцуби аматорський колектив «Намисто» брав участь у святковому новорічному концерті для працівників Секретаріату. У складі української делегації м. Сарни з дружнім візитом колектив тричі побував у гміні Длуголенка Вроцлавського воєводства Польської республіки, де виступав з концертними програмами. У 2006 р. вокальний гурт став переможцем огляду-конкурсу колективів художньої самодіяльності Львівської залізниці (м. Львів) та Всеукраїнського фестивалю народної творчості Укрзалізниці (м. Харків, III-є місце).

У колективі виросли солісти, дуети, тріо. Жіноче вокальне тріо стало дипломантом регіонального фестивалю-конкурсу козацької пісні «Встань, козацька славо! Засвіти знамена!», що проводився з нагоди 350-ї річниці Берестецької битви (с. Пляшева Радивилівського району, 2001 р.). Близько двох десятків років колективом керує Микола Угрин, акомпанують Леонід Деменко та Іван Симончук.

Великою популярністю користується вокальний дует у складі Миколи Угрини та Леоніда Давидюка, вокального ансамблю «Намисто», які стали учасниками новорічного концерту-вітання 2002 р. в Кабінеті Міністрів у Києві.

У репертуарі вокального ансамблю солісти використовують пісні місцевих авторів Валентини Петренко та Тетяни Корнійчук, а музику до них пише член Спілки композиторів України, заслужений працівник культури України, колишній начальник відділу культури райдержадміністрації Віктор Торчик.

У 1964 р. при РБК створено хореографічний колектив «Пролісок», який нараховував всього 8 учасників. Засновником цього колективу був заслужений працівник культури УРСР Ігор Смирнов. Пізніше керівниками ансамблю були С. Жученя, М. Дановська, Ф. Гуменюк, В. Горюшев, М. Марков. У танці досить широко й самобутньо розкривається душа народу, його побут, звичаї.

У 1970 р. колектив отримав звання «народний аматорський» та нагороджений першою срібною медаллю на республіканському фестивалі, присвяченому 100-річчю з дня народження В.І. Леніна, а в 1972 році – другою срібною медаллю та дипломом II-го ступеня на республіканському фестивалі, присвяченому 50-річчю утворення СРСР. З 1974 по 2002 рік керівником хореографічного колективу була Уляна Чепелюк – високопрофесійний працівник, здібний організатор, великий ентузіаст своєї справи. Під її керівництвом народний аматорський ансамбль «Пролісок» став відомим далеко за межами області та України колективом, зросли його творчі здобутки. Майстри іскрометного танцю вписали чимало сторінок у розвиток хореографічного мистецтва Рівненщини. Вони активні учасники багатьох обласних і всеукраїнських фестивалів, конкурсів, свят, оглядів, телевізійних програм. Найбільшою нагородою колективу є срібна медаль та диплом II-го ступеня на республіканському фестивалі в м. Києві, і диплом Всесоюзного огляду художньої самодіяльності з нагоди 40-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. У 1987 р. колектив став дипломантом II-го Всесоюзного фестивалю і нагороджений золотою медаллю.

Нині в аматорському колективі «Пролісок» виховується 25 танцюристів. В основному це – учні шкіл та училищ міста. Свою роботу організатори будують за трьома напрямками: організаційний, навчально-виховний та концертний. Колектив – учасник районних та міських масових заходів. Репертуар колективу багатий і різноманітний. Це поліський, російський, болгарський, молдавський, польські танці: «Дев'ятка», «Поліські гуляння», «Поліські вихилися», «Російський ліричний», «Козачок», «Полька», «Краков'як», «Чардаш», «Лявоніха», «Сирба», «Оберек», «Поліська кадрили» та інші. Зараз колективом керує Яна Власюк, яка вміло організовує заняття й домагається того, щоб кожен з учасників збагачував майстерність виконання.

У 1978 р. на базі народного самодіяльного ансамблю «Пролісок» було створено дитячий танцювальний колектив «Струмочок». Його керівником стала Уляна Чепелюк. У 1995 р. колективу було присвоєно високе звання «зразковий аматорський». Він учасник та лауреат багатьох районних, обласних конкурсів і фестивалів. Керує колективом Михайло Володько.

У колективі виховувалися сарненці цілими поколіннями, створювались пари, народжувались сім'ї. Тут виріс один з керівників хореографічного колективу Сергій Галушко, який створив і вивів на високий рівень мистецтва хореографії аматорський ансамбль танцю «Журавка» міського будинку культури, призер Міжнародних та Всеукраїнських фестивалів.

Сергій Галушко почав свою трудову діяльність баяністом-акомпаніатором Сарненського районного будинку культури після закінчення Дубенського культосвітнього училища. До танцю завжди був не байдужий, ще навчаючись у школі, Сергій відвідував заняття дитячого танцювального колективу районного будинку культури. Почав танцювати у народному аматорському хореографічному колективі «Пролісок» під керівництвом Уляни Чепелюк. Крім цього, Сергій керував хореографічним колективом школи, яку закінчив у свій час.

Згодом Сергій Григорович працює викладачем у Сарненському педагогічному училищі, викладаючи хореографію і баян та одночасно навчається заочно у Рівненському державному гуманітарному університеті.

У 1999 р. Галушко С. Г. створив хореографічний гурт «Журавка» при Сарненському міському Будинку культури «Залізничник», яким керує і нині. Після наполегливої праці, результативних репетицій, у 2004 р. гурт «Журавка» отримав почесне звання «зразковий аматорський».

За весь період своєї творчості, колектив досяг високого творчого рівня, і успішно працює далі. Його добре знають у нашому місті, районі, області, Україні і, навіть, за кордоном. Активний учасник свят та концертів, оглядів, конкурсів, фестивалів. Колектив п'ять разів побував у Польщі, Республіці Сербія, двічі у Болгарії, Греції, Румунії. Численні дипломи, грамоти, свідоцтва, пам'ятні відзнаки й подарунки свідчать про високу професійну майстерність колективу. «Журавка» є одинадцятиразовим володарем Гран-Прі Міжнародних конкурсів та фестивалів в Україні та за кордоном.

Сергій Григорович вмілий керівник, відмінно володіє педагогічно-психологічними навиками, хороший організатор, прекрасна людина, великий працелюб, адже успіху досягають не лише працею колективу, а в першу чергу,

наполегливістю та умінням керівника. За багаторічну працю в галузі культури 10 квітня 2014 р. Сергію Галушку присвоєно почесне звання «Заслужений діяч естрадного мистецтва України».

Постановою бюро Рівненського обкому КП(б) «Про організацію бібліотек області» від 3 лютого 1940 р. в Сарнах було відкрито міську та районну бібліотеки, які були розміщені в непристосованому приміщенні і могли працювати лише в літній період. Пізніше їх перемістили в приміщення по вул. Пісковій, згодом – на перехрестя вулиць 17 Вересня та Широкої у звичайний одноповерховий житловий будинок. Було лише декілька шаф з книгами. Бібліотеку відвідували робітники залізниці та молодь.

Було відкрито клуб. Ці заклади належали до відділу освіти. Культпрацівники одночасно займалися ліквідацією неписьменності. Райвиконкоми, районні відділи народної освіти, зобов'язували їх провести детальний облік неписьменних і малописьменних віком від 18 до 50 років до 15 березня 1940 р. Під час війни ці заклади не працювали, а відновили свою роботу лише після визволення Сарн від німецько-фашистських загарбників. Поступово збільшувався книжковий фонд. Тут можна було прочитати центральні газети та журнали, в тому числі районну газету «Радянський шлях», яка тоді почала виходити. Сюди поступали листівки з повідомленнями інформбюро та відомостями про події на фронті.

У 1948 р. в бібліотеці працювали два працівники: Марія Миколаївна Петрова та Алла Петрівна Іволга.

У 1951–1953 рр. районну бібліотеку очолювала Любов Іванівна Беляєва, яку направили у Сарни після закінчення бібліотечного відділу Теребовлянського культосвітнього технікуму. Вона була єдиним спеціалістом бібліотечної справи у районі.

У 1954 р. районну бібліотеку очолила Лідія Романівна Шкодич, випускниця Харківського інституту культури, Крім неї, в бібліотеці працювали ще три спеціалісти: бібліотекар абонементу Віра Павлівна Дехтяренко, читального залу – Ліна Євгенівна Клепікова та пересувного фонду, методист – Микола Павлович Городнюк. У 1954 р. районну бібліотеку перемістили в приміщення з чотирьох кімнат на вулицю Кірова (нині вул. Просвіти). 1956–1957 рр. завідуючою районною бібліотекою працювала Ліна Євгенівна Клепікова.

У 1957 р. в Сарнах збудували районний будинок культури. На другому поверсі розмістили районну бібліотеку. Її очолила Лідія Петрівна Блаута, випускниця Харківського інституту культури. На цій посаді Лідія Петрівна працювала 12 років, а згодом очолила відділ комплектування і обробки літератури. Тут був читальний зал та абонемент, а з 1959 р. – методичний відділ. Центральна районна бібліотека стає методичним центром для всіх бібліотек району. Її працівники регулярно виїжджали в сільські бібліотеки для надання допомоги у плануванні роботи, веденні обліку бібліотечного фонду, роботи з читачами, проведення масових заходів, здійснення перевірок, надання консультацій.

У 1969 р. районну бібліотеку очолила Олександра Григорівна Гаврилова, яка працювала на цій посаді 24 роки.

Сарненський районний будинок культури. Фото В. Луца, 2016 р.

У 1978 р. в Сарненському районі створено централізовану бібліотечну систему, в яку увійшли центральна районна бібліотека, районна бібліотека для дітей, міські для дорослих і дітей, а також всі сільські бібліотеки.

У 1984 р. в двоповерховому, спеціально збудованому приміщенні по вулиці Демократичній, 34 (тоді – вул. Радянська) відчинила двері сучасна бібліотека. Наприкінці 80-х – початку 90-х років кількість надходжень до бібліотеки значно зросла. Урізноманітнилися форми і методи організаційно-методичного впливу на стан і розвиток книжкового фонду. ЦРБ стала лабораторією прогресивних методів роботи з питань формування, використання й збереження книжкового фонду, створення довідкового матеріалу. В цей період бібліотеку очолює Ніна Олександрівна Гончарова.

У 2001 р. директором Сарненської книгозбірні почала працювати Марія Іванівна Біжнюк, яка до цього довгий час очолювала організаційно-методичний відділ Сарненської ЦРБ. У 2002 р. розпорядженням голови обласної державної адміністрації на Сарненщині був запроваджений експеримент, який полягав у створенні публічно-шкільних бібліотек з підпорядкуванням їх відділу культури. Саме Марія Іванівна була ініціатором та організатором цього експерименту в нашому районі, мета якого полягала в тому, щоб об'єднати публічні й шкільні бібліотеки в єдину централізовану систему. При сучасному фінансуванні бібліотечної галузі цей експеримент є виправданим. В даний час бібліотеки Сарненщини продовжують працювати в умовах об'єднання. Школа отримала бібліотекаря-фахівця.

У 2001 р. завдяки отриманому Гранду, який здобула Рівненська обласна наукова бібліотека, в районній бібліотеці було відкрито Інтернет-центр, де встановлено комп'ютери і підключено Інтернет. До роботи залучено понад 700 читачів. Тут постійно оновлюється й вдосконалюється WEB-сторінка, яка

Сарненська центральна бібліотека. Фото, 1981 р.

є візитною карткою бібліотекарів району у світовому просторі. Вже створено рубрики: «Цікаві ресурси», «Пошукові системи України», «Маестро Сарненщини» (до 55-річчя самодіяльного композитора Віктора Торчика), «Влада інформує», «Новини культури», «Довідка», «Структура ЦРБ», «Митці Сарненщини», сторінка клубу «Повір у себе». Це допомагає мешканцям міста підвищувати фаховий рівень, займатися самоосвітою, урізноманітнювати дозвілля.

Пріоритетним напрямком роботи Інтернет-центру стало обслуговування соціально незахищених верств населення, дітей-сиріт, людей з особливими потребами.

На сучасному етапі Сарненська центральна районна бібліотека є методичним центром для сорока трьох бібліотек-філіалів. На її базі неодноразово проводилися Всеукраїнські та обласні семінари, районні навчання-практикуми бібліотечних працівників. До послуг користувачів при книгозбірні працюють відділи обслуговування з читальним залом на 50 місць, автоматизації бібліотечних процесів, який має п'ять обладнаних робочих місць з безкоштовним доступом до Інтернету, організаційно-методичний відділ, комплектування й обробки документів, сектор інформаційно-бібліографічної роботи та електронних каталогів.

При міському клубі «Залізничник» більше десяти років в Сарнах працює приватний дитячий хореографічний гурток «Журавка», яким керує Сергій Галушко. В школі займається більше двохсот дітей. Досягти високого мистецького рівня допомагають дітям п'ять викладачів-хореографів. У їх доробку біля ста постановок. Це – «Журавлі», «Перетворення», «Повільний вальс», «Поліські гуляночки», «Поліські вихиляси» і багато інших танців, які можуть показати вихованці школи, і чим можуть порадувати себе і глядача, на звітних концертах приватної школи, який проводиться щорічно, завжди

Аматорський ансамбль танцю «Журавка».
Фото, 2000-ні рр.

аншлаги. Цей колектив відомий не тільки за межами району, області, України, а й закордоном. Перші нагороди, які вони отримали, це диплом Всеукраїнського конкурсу-фестивалю сучасної хореографії, що проходив у м. Миколаєві (1999 р.), диплом п'ятого Міжнародного фестивалю «Золотий лелека» у м. Коблево (2000 р.). У 2009 р. учасники приватної школи привезли із фестивалю, що проходив у м. Хмельницькому, два перші місця і чотири кубки, а з м. Києва – одне перше місце і два кубки. У 2010 р. колектив брав участь у фестивалі хореографічного мистецтва у м. Севастополі й отримав два

перші місця, постійно бере участь в концертах, масових заходах, на святах, що проводяться в місті, районі. Куди б не поїхав цей колектив на фестиваль, завжди привозять нагороди, тому що володіє високим мистецтвом хореографії, сценічною культурою й несе глядачеві естетичну насолоду.

У 1957 р. в Сарнах відкрилася перша на Поліссі й четверта в області музична школа, яка дає дітям навички естетичних знань. Директором був призначений Макеев Леонід Максимович. Першими вчителями були Москалець В. О., Москалець Є. М., Дем'янчук З. І., Мерцалов В. А. Через рік почав працювати Михайло Дзюрко. Зі Львова отримав документи про навчання в інституті й незакінчену вищу освіту, що дало йому можливість працювати вчителем музичної школи. Проживши досить нелегке життя, Михайло Михайлович проніс в своїй душі велику любов до мистецтва, до музики. Все життя його вірною подругою його була скрипка.

В школі навчалось шістдесят хлопчиків і дівчаток. Юні музиканти мали в користуванні лише кілька баянів, скрипок і два фортепіано. В місті було багато любителів музики серед дорослих, тому на базі музичної школи відкрили вечірнє відділення, де могли навчатись старшокласники та старші люди, які в майбутньому стали професійними музикантами й учасниками художньої самодіяльності. У 1959 р. Рівненське музичне училище благословило перших випускників, і до Сарн направили викладачів музики. Колектив музичної школи поповнили викладачі Булонський А. С., Майданович М. І., Пасікова С. І., Ступінь В. П., Корольчук Д. С. Учні школи створювали неповторну ауру на усіх святах району. Їх музичні інструменти звучали на демонстраціях трудящих, які проходили в той час. Музичні знання здобули сотні юнаків і дівчат з району і міста. Деякі з них обрали музику своєю основною спеціальністю у житті, ставши працівниками культурних закладів та педагогами.

З кожним роком зростала кількість випускників, поліпшувалась матеріально-технічна база школи. Добудували концертний зал на двісті місць та шість класних кімнат. Стали функціонувати відділи духових інструментів, бандури, домри, гітари, балалайки та ударних інструментів. У школі створили фольклорно-етнографічний, хоровий, вокальний ансамблі, народний

Вокально-інструментальний ансамбль музичної школи. Фото, 1980-ті рр.

аматорський оркестр народних інструментів. Педагогічний колектив не обмежується лише викладацькою роботою, а вміло поєднує проведення громадських заходів і музично-концертної діяльності, відкрили народний університет культури, дитячу філармонію. Викладачі та учні школи – постійні учасники міських і районних свят, концертів, фестивалів. За кількістю учнів школа – одна з найбільших в області. З 1963 р. її очолював випускник Рівненського музичного училища Фенглер М. П. За визначні досягнення в розвитку хорового мистецтва йому, як керівникові Доротицького самодіяльного хору, присвоєно звання «Заслужений працівник культури УРСР». Після того як Микола Фенглер переходить працювати до Рівненського державного інституту культури, директором був призначений Назарець Є. М. У 1984–1994 рр. школу очолював Онопрієнко А. О., а пізніше – Августовський Д. В. Тут працювали і працюють досвідчені викладачі, які стали ветеранами: Степчук Л. І., Гоголюк Л. М. Легкий М. О., Шевченко Т. І., Куруленко Т. М., Потапович І. М., Катеринюк Р. М., Лобунець С. О., Богут М. П., Пшенична І. І., Новацький М. М. Усі вони в свій час закінчили Сарненську музичну школу. Її вихованцями укомплектована музична кафедра викладачів Сарненського педколеджу. Випускники школи Людмила Протасевич закінчила Донецьку школу мистецтв, Олена Соколовська – Київську консерваторію, Максим Богут та Наталка Ковальова – Львівську консерваторію. Наталка – провідне сопрано Дюссельдорфської опери.

Аматорський оркестр народних інструментів створено в 1965 р. на базі Сарненської музичної школи. У 1997 р. колектив отримав звання «народний аматорський» і незмінно займає призові місця в оглядах-конкурсах музичних шкіл області, веде активну концертну діяльність. Очолює колектив директор Сарненської дитячої музичної школи Дмитро Вікентійович Августовський.

Клас скрипалів Сарненської музичної школи.
Клас М. Дзюрка (сидить шостий справа). Фото 1970-ті рр.

Окрема розповідь про відому творчу людину не тільки в місті, а й далеко за межами області музиканта, композитора Віктора Григоровича Торчика, який народився 27 квітня 1948 р. в древньому Степані. Закінчивши середню школу, з 1970–1973 рр. навчався в Житомирському музичному училищі (клас баяна). Пізніше закінчив Рівненський культурно-освітній факультет Київського інституту культури (клас вик. Турчина Г.П.), був направлений працювати директором Степанської дитячої музичної школи, а за сумісництвом керував народним аматорським хором міського будинку культури.

З 1986 по 2009 рр. – він начальник відділу культури й туризму Сарненської райдержадміністрації, а за сумісництвом – керівник народного аматорського хору районного будинку культури. У 1998 р. Віктору Григоровичу було присвоєно звання «Заслужений працівник культури України», а в 2000 р. за композиторську діяльність та особистий вклад у розвиток українського музичного мистецтва став лауреатом обласної мистецької премії ім. Германа Жуковського. В цьому ж році дві пісні про курортне місто Трускавець на слова місцевих авторів Валентини Петренко та Тетяни Корнійчук стали переможцями Всеукраїнського конкурсу. Важливою подією в житті нашого міста стало створення Гімну Сарненського району, слова до якого написала Валентина Петренко. Згодом випущена аудіокасети авторських творів у виконанні Заслуженої артистки України Наталії-Марії Фарини, а також нотована авторська збірка «Краса і мудрість, і любов» з творами для оркестру народних інструментів, народних хорів, окремих виконавців, вокальних ансамблів.

У 2007 р. його нагороджено нагрудним знаком в номінації «Гордість м.Сарни», а вже через два роки випущено студійний авторський професійний CD альбом «Сніг останньої любові».

Віктор Григорович брав активну участь в громадському житті району, був депутатом п'яток сликань Сарненської районної ради. Як творча особистість займається науково-пошуковою роботою та відродженням місцевих звичаїв та обрядів. Митець зафіксував 36 місцевих обрядів, випустив збірку «Коровайні мотиви Сарненщини» зі вступним словом академіка Анатолія Авдієвського та фольклориста Національного Державного хору ім. Г. Верьовки Марії Пилипчак. У співпраці з викладачем РДГУ Пестонюком І. П. випущена збірка «З поліської криниці», а також підготовлено до друку збірки «Народини», «Посад молодой», «Розплітання коси». Завдяки творчій діяльності Торчика В. Г. створено понад п'ятсот творів для оркестру народних інструментів, народних хорів, вокальних ансамблів, окремих виконавців.

В даний час Торчик В. Г. знаходиться на заслуженому відпочинку, але продовжує керувати народним аматорським хором Сарненського районного будинку культури. Колектив – постійний учасник районних, обласних, всеукраїнських фестивалів народної творчості.

Сарненський історико-етнографічний музей. У листопаді 1974 р. в місті було відкрито краєзнавчий музей, відділ Рівненського обласного музею. Загальна площа, відведена під експозицію, становила двісті двадцять квадратних метрів. Працювало три відділи: природи, радянський і дорадянський. З 1978 р. почалась забудова архітектурного майданчика біля музею. Сюди перевезено й реставровано дві садиби селян бідного й середнього статку, каплицю XVIII ст., вітряний млин, кузню.

У зв'язку з реконструкцією, добудовою музею у 1989 р. його було перепрофільовано на історико-етнографічний. На даний час працюють відділи історії, етнографії, народної архітектури.

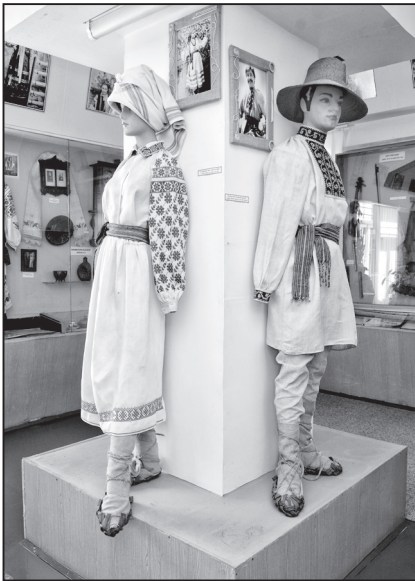
Слід відмітити, що для експозиції з історії Сарненської залізниці надала допомогу Олена Колишева, уродженка нашого міста. На початку XX ст. її сім'я до 1920 р. жила в Сарнах. Батько працював фельдшером на залізниці. Старший брат (1902 р.н.) навчався в Сарненському залізничному училищі. Після приходу радянської влади його обирають завідувачем відділом соціального забезпечення Сарненського ревкому. Другий брат (1908 р.н.) після закінчення ФЗУ працював кочегаром, слюсарем, помічником машиніста депо Казятин.

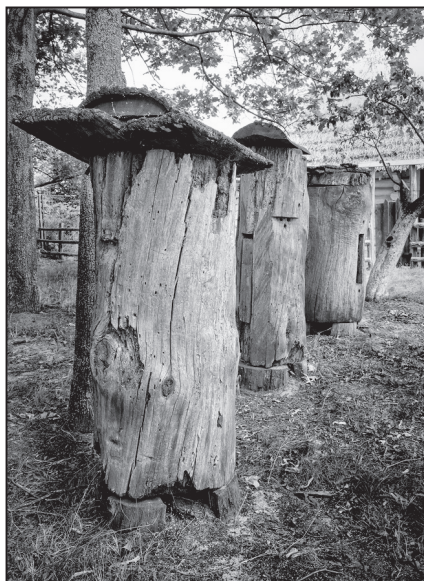
Віктор Торчик

Будинок Сарненського історико-етнографічного музею. Фото В. Луца, 2016 р.

Експозиція Сарненського історико-етнографічного музею. Фото В. Луца, 2016 р.

Архітектурно-етнографічний майданчик
Сарненського історико-етнографічного музею. Фото В. Луца, 2016 р.

Під час експедиції до Дубровицького та Сарненського районів Рівненської області. Зліва направо: Віктор Луц – працівник Рівненського краєзнавчого музею, Раїса Тишкевич – директор Сарненського історико-етнографічного музею, доктор мистецтвознавства Павло Жолтовський – Львівський музей етнографії та художнього промислу, Володимир Кузьменко – працівник Сарненського ІЕМ, Павло Сиротюк – працівник Сарненського ІЕМ. Фото В. Луца, 1985 р.

Ще навчаючись у Київському політехнічному інституті, з третього курсу був направлений у військово-морський флот і зарахований слухачем Військово-морської академії. У 1939 р. захистив дисертацію кандидата технічних наук. У 1959 р. йому присвоєно звання інженера-контрадмірала. Найменша сестра Олена жила в Мінську, збрала в архівах Москви, Ленінграда, Мінська чимало матеріалів, які лягли в основу експозиції. Сюди ввійшли і відомості про членів родини, які були ініціаторами створення музею в Сарнах.

Після відкриття музею з числа старшокласників СШ № 4, СШ № 5 було створено гурток екскурсів, в основному дівчатка, які швидко опановували краєзнавчий матеріал, вчилися методики ведення екскурсії. Але не всі гуртківці до кінця залишились відданими краєзнавчій справі. Найбільшу активність виявила Надія Швед, учениця СШ № 4. Після закінчення уроків сідала на «велік» (велосипед) і їхала до музею, щоб отримати чергове доручення. Вона не тільки проводила екскурсії, а й збирала матеріали для музею. Якось у розмові з нею ми довідались, що рідні брати її бабусі Тетяни Василівни, Пилип та Олександр Конончуки були учасниками революційних подій на Сарненщині, учасниками Дубровицького збройного повстання. У бабусиній оселі, де мешкала сім'я Шведів, збирались повстанці. Їх будинок був місцем для таких зустрічей. На горищі Надія знаходить грамофон, інші родинні антикварні речі, які передає до музею. Від неї ми дізнались про письменника Бориса Шведа, її дядька. Сестра письменника Марія подарувала музею книжку «Поліщуки» та меморіальні речі, книги, які належали родині.

Пізніше було записано спогади про письменника від сестри Марії, дружини Станіслави, доньки Галини. Так зібрали комплекс матеріалів про письменника Бориса Григоровича Шведа, який згодом ліг в експозицію музею. На жаль, Надія прожила надто коротке життя, загинувши у автодорожній катастрофі у віці сімнадцяти років. Талановита дівчина була активним громадським кореспондентом, екскурсоводом, дослідником і краєзнавцем, залишила після себе світлу пам'ять.

В цей час до музею приїздить працювати за призначенням старший науковий працівник Володимир Кузьменко. Закінчивши історичний факультет, він мав спеціальність археолога та музеєзнавця, був гарним знавцем своєї справи. Завирувала дослідницька й збиральницька робота в музеї. Володя поглиблено вивчав історію нашого краю. Він часто мандрував по селах у пошуках етнографічних матеріалів. Його всіляко підтримував директор Рівненського обласного краєзнавчого музею Василь Якович Сидоренко, виділяв кошти на закупку експонатів. Це дало змогу придбати велику кількість експонатів з етнографії, побуту поліщуків. Було обстежено багато сіл нашого та сусідніх районів Рівненщини. Ми вийшли за межі району і задумувались над тим, щоб у музею було своє обличчя. Вже маючи добру базу і непогану територію біля музею, було вирішено створити невеликий музей просто неба. Запланували перевезти пам'ятки народної архітектури: хлів, клуню, хати, каплицю, кузню. Наш край ще досить багатий на матеріальні й духовні пам'ятки культури, які добре збереглися. Так розширили експозицію під відкритим небом. З 1978 р. перевезли та реставрували на території музею будови народної архітектури. За короткий час відреставрували дві садиби, каплицю XVIII ст. Реставраторами були бригади тих колгоспів, на території яких знаходились споруди. Будівельники були одночасно й консультантами. Хто краще за них знався на народному будівництві? Для покриття дахів хат в колгоспах жали соломі серпами. Під час відкриття музейної експозиції було організоване народне свято, де виступали фольклорні колективи, а мистецтво демонстрували майстри народної творчості. Поступово територія архітектурно-етнографічного майданчика поповнилась кузнею, вітряним млином, перевезеними із Гощанського району. Біля каплиці розмістили символічний цвинтар з пам'ятками каменетесного виробництва XVII ст.

На той час в експозиції музею був відділ природи, музейні працівники часто їздили в експедиції з природи та етнографії. У 1980 р. проведена реекспозиція відділу природи. Діорами виконував художник із Києва Михайло Машкевич, який, до речі, був ветераном 143-ї дивізії, яка визволяла м. Сарни від німецько-фашистських загарбників.

Володимир Кузьменко був надзвичайно ерудованим працівником. Напевно йому передались гени його родича Костя Гуслистога, який працював в інституті історії міста Києва і був співавтором видання «Українці». У музеї Володя організував краєзнавчий гурток, до якого входили учні старших класів СШ№ 4, СШ№ 5. Вони вирушали в походи по місцях бойової слави, партизанськими стежками, досліджували узбережжя Случа та Горині. З величезним задоволенням діти відвідували заняття гуртка. Крім того, Володимир,

як історик та археолог, був чудовим оповідачем. Він знав безліч історій, які розповідав дітям зацікавлюючи їх. На жаль, доля не відмірила йому довгого віку. Попрацювавши 10 років в музеї, не дочекавшись належної плати, пішов працювати в редакцію районної газети, райком партії. Незабаром із сім'єю переїздить в рідний Ніжин. Там і помер, проживши 43 роки.

Після Володимира Кузьменка на посаді старшого наукового працівника були випадкові люди, які не вболівали особливо за музейну справу, тому і не затримувались довго. Свою роль відіграла й низька заробітна плата. Понад двадцять років в музеї науковим працівником працювала Хіона Андріївна Кравчук, яка досконало вивчила фондову роботу, добре знала експозицію, проводила масові заходи, займалась пошуковою та збиральницькою роботою.

Музей відігравав важливу роль у військово-патріотичному вихованні підростаючого покоління. Тут організовувались масові заходи, зустрічі з ветеранами війни, партизанами, цікавими людьми краю.

Із перепрофілювання музею в історико-етнографічний стало можливим розширити дослідження поліських районів Рівненщини, де чудово збереглися прадавні звичаї, обряди, давні архітектурні споруди, речі побуту. Маючи у фондах музею добрі етнографічні колекції, а також поповнюючи експозицію на архітектурно-етнографічному майданчику, було створено єдиний в області музей такого профілю. Його експозиція відрізняється від всіх інших музеїв області.

Започаткувавши проведення фольклорних свят на території музею, працівниками було відроджено традицію «Водити Куста». Цей обряд зберігся ще в деяких селах Дубровицького, Зарічненського районів Рівненської та поліських районах Волинської області, у Білорусі на Пінщині та Столінщині. На свято приїзять фольклорні колективи сіл Сварицевичі Дубровицького, Старі Коні Зарічненського районів, гурт з міста Києва «Володар» та інші автентичні гурти, які мають кустові пісні. Відродили й в своєму репертуарі ці пісні методист РБК Тетяна Рацкевич, старший викладач кафедри фольклору РДГУ Раїса Цапун, фольклорний гурт «Оберіг» із села Люхча Сарненського району.

Музей експонує, як постійні так і пересувні виставки. Тут є добра боністична та нумізматична колекції, представлено виставку традиційних промыслів та ремесел Рівненського Полісся, виробів майстрів народної творчості. Музей приймав на експонування виставки, організовані Київським виставочним центром, культурно-просвітницьким центром «Світанкова зоря» із м. Сміла. Сарненці знайомились із творчістю Марії Примаченко, Миколи Глуценка, Емілії Бережницької, а через комп'ютерні копії – з картинами Ермітажу та Третьяковської галереї, завдяки цим експозиціям відвідувачі долучались до високого мистецтва Росії, Голландії, Італії, Франції, Німеччини.

Через відсутності коштів змушені були закрити відділ природи, а в залі, що звільнився, відкрили картинну галерею. З ініціативи художника із Рівного Миколи Годуна, який запропонував митцям Рівненщини організувати акцію «Подаруй музею картину», галерея збагатилась на сорок чотири картини членів Співки художників України. Тепер в цій залі змінні художні виставки.

Музейні працівники організовують виставки майстрів народного мистецтва, художників Сарненщини, вишивальниць, різьбярів. Це персональні

Фольклорно-етнографічне свято на території музею. Фото, 2005 р.

виставки різьбяр Василя Мисанця, вишивальниць Анастасії Карпишиної, Надії Ліневич, Тетяни Пантус, Євгенії Петришиної, Надії Потапович, художників Сергія Захарчука. До 60-річчя з дня народження художника-різьбяр Василя Позніка у 2003 р. була організована його персональна виставка, де було представлено сімдесят дві роботи. Це декоративні тарелі, скульптури, скульптурні композиції, речі декоративно-вжиткового мистецтва.

Великою популярністю користувалась виставка робіт Миколи Козачевського із Білої Церкви «Соборна Україна», де було представлено п'ятдесят два макети храмів України.

У фондах музею понад сім тисяч експонатів. Тут прекрасні колекції сорочок, рушників, наміток, поліського бурштину, різьби по дереву, виробів із соломи, берести, гончарних виробів, ткацтва та інших видів народних промислів, традиційних для Полісся. Працівники музею ведуть науково-дослідницьку, пошукову, збиральницьку роботу, поповнюючи фонди цінними матеріалами для створення нових експозицій.

Великим другом музею був колекціонер Федір Федорович Бонч-Бруєвич, який надавав консультації з історії рідного краю, знайомив із цікавими людьми. Свою колекцію бон він продав для музею за досить символічну ціну, лише б вона знаходилась у музеї. Крім того, він до музею передав безкоштовно інші експонати, які мають історичне значення. В свій час нумізматичну колекцію музей закупив у Івана Ярижка, уродженця с. Корост. Збирач хотів, щоб ця колекція не розпорошувалась, а залишилась в Сарненському музеї.

Досить вагому колекцію археологічних знахідок зібрав на Поліссі і передав до музею археолог із Києва Савчук А. П. У фондах музею є чудова колекція Клесівського бурштину, зібрана Аркадієм Ємцевим. Деякі екземпляри містять включення комах.

Сарненський історико-етнографічний музей знають за межами нашої області. Музейні працівники беруть участь в наукових конференціях, публікуються в журналах та виданнях «Народна творчість та етнографія», «Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся». На базі зібраних матеріалів було написано і видано краєзнавчий нарис «Сарни» (2004 р.). На основі матеріалів, зібраних під час експедицій, індивідуальних поїздок по селах поліських районів області, написано чимало статей, рефератів, які використовувались для виступів на Всеукраїнських, регіональних, обласних науково-практичних конференціях.

На даний час Сарненський історико-етнографічний музей – скарбниця пам'яток матеріальної і духовної культури поліського краю. Сюди звертаються студенти вузів, педколеджу, учні ліцею, гімназії, школи-колегіуму, вчителі навчальних закладів для збирання матеріалів і написання наукових, курсових, дипломних робіт. Щорічно музей відвідують тисячі екскурсантів, туристів з Польщі, Франції, Англії, Америки, Ізраїлю. Вони приїждять до своїх родин, вклонитись могилам своїх рідних, але не забувають відвідати музей, щоб познайомитись з історією поліського краю, його побутом, звичаями та обрядами. Вони зачаровуються рукомесництвом наших майстринь, виробами із соломи, лози, дерева, лляними виробами.

Незмінною завідувачкою Сарненським історико-етнографічним музеєм є заслужений працівник культури, лауреат літературно-мистецької премії ім. Бориса Тена, лауреат регіональної премії «Відроджена Волинь», член Спілки журналістів України, член Всеукраїнської Спілки краєзнавців України, автор багатьох статей з історії, етнографії поліського краю, двох книг – Тишкевич Раїса Костянтинівна.

Архітектурно-етнографічний майданчик Сарненського історико-етнографічного музею. Фото В. Луца, 2014 р.

Медичне обслуговування. З будівництвом залізниці в Сарнах починає розвиватись промисловість, торгівля. Збільшується кількість населення. Краєм хвороб і злиднів називали колись Полісся. Для медичного забезпечення у 1909 р. тут було відкрито залізничну лікарню на два ліжка та амбулаторію. В місті діяла єдина приватна аптека Барзама, де провізором працював Полянський Аркадій Львович. При радянській владі його обрали членом комісії по націоналізації аптек, а також делегатом першої Рівненської конференції працівників медико-санітарної праці (1941 р.)

В 1938–39 роках збудовано нову будівлю лікарні, де було відкрите дитяче й онкологічне відділення. В післявоєнні роки кваліфікована медична допомога надається Сарненською міською лікарнею, до складу якої входила поліклініка, терапевтичне, хірургічне, дитяче та онкологічне відділення. У 1946 р. відкрито пологовий будинок на 20 ліжок.

Поряд з ветеранами медицини Тощевіковим Миколою Петровичем, Малиновським тут працювали досвідчені лікарі Підгорний, Підгорна, Маляр, Богуславський Ростислав.

Першим головним лікарем Сарненського району була Маляр (Васильєва) Тамара Іванівна. З 1953 до 1963 р. лікарня отримала статус районної. Головними лікарями працюють Муратов І. І., Віктора К. В., Рудкін А. Ю., Царлов В. А. З 1963 р., після приєднання Клесівського і Степанського районів до Сарненського, лікарня отримала статус центральної районної лікарні.

Значний внесок у розвиток охорони здоров'я населення району зробили Богуславський Р. Є., Грищук Є. М., Ворона Р. Д., Скрипниченко Н. М., Василенко Н. В., Кондакова Є. М., Возняк І. М. Значний внесок у розвиток медичної галузі зробив головний лікар Микола Олександрович Панасюк, лікарський стаж якого понад 23 роки. Він мав вищу кваліфікаційну категорію. Його заступниками були кваліфіковані лікарі Добринський Анатолій Денисович, Мартинович Степан Павлович, Садовнік Людмила Сергіївна, Литвинчук Галина Михайлівна. Після трагічної загибелі Панасюка М. О. головним лікарем призначили Нагорну Ольгу Василівну, згодом Мартиновича Степана Павловича, Романюка Ярослава Романовича – лікаря вищої категорії. Тепер районну лікарню очолює Василь Іванюк.

На базі Сарненської ЦРЛ розгорнуто 16 спеціалізованих відділень. Медична допомога населенню надається за тридцятьма спеціальностями.

Засновником хірургічної служби Сарненського району був Гендельман Б. І., який завідував хірургічним відділенням лікарні до 1956 р. Після нього до 1967 р. відділенням керував Шеймбаум М. П. який згодом очолив дитячу хірургічну службу області. З 1967 по 1973 рік хірургічним відділенням завідував Денисюк Олексій Кирилович, який організував травматологічну службу району. З 1973 по 1991 рік відділенням хірургії опікувався Красько Тихон Семенович. Його замінив лікар вищої категорії Романюк Ярослав Романович. У відділенні виконуються складні хірургічні операції, ефективно лікуються пацієнти із тяжкими захворюваннями. Щорічно виконується 3–4 тисячі операцій.

Будівництво нового пологового будинку. Фото, 1981 р.

У хірургічному відділенні відкрили палату інтенсивної терапії на 4 ліжка, а також заснували перше в області відділення анестезіологічне відділення, яким завідував Чугай Олексій Іванович. З 1995 р. його очолює лікар-анестезіолог вищої категорії Жученко Олександр Євгенович.

Терапевтичним відділення лікарні з 1987 р. очолює лікар вищої категорії Соколовський В'ячеслав Михайлович. Кардіологічним відділенням завідував довгий час лікар вищої категорії Кіранчук Віктор Феофанович, а після його смерті у 2007 року – Гомонець Алла Борисівна.

З 1979 по 1996 рік педіатричне відділенням опікувалась Заслужений лікар України Євдокименко Тамара Антонівна, потім – педіатр вищої категорії Олександр Петрович Садовник, а після його смерті – Пацьола Олена Ярославівна. З 1991 р. неврологічне відділення очолює Дубенчук Інна Ростиславівна, інфекційне – Петруняк Михайло Петрович, а офтальмологічне – Прокопчук Ганна Василівна.

Чимало зусиль для встановлення ЛОР – відділення доклала Заслужений лікар України Василенко Олександра Володимирівна, яка працювала в цьому закладі з 1968 р., зараз на заслуженому відпочинку. На даний час відділення очолює Іванюк Руслана Іванівна.

Гінекологічним відділенням завідує Кохтюк Олена Миколаївна, відділенням № 1 – Маковецький Петро Павлович, № 2 – Вишневська Тетяна Петрівна, жіночою консультацією – Дубенчук Микола Ростиславович.

Клініко-діагностичною лабораторією завідує Машковська Лілія Миколаївна, відділенням швидкої невідкладної допомоги – Тарасова Лариса Василівна, а рентгенологічним відділенням – Ковальчук Світлана Михайлівна.

Боротьбу за чистоту і гігієну побуту веда Сарненська санепідемстанція. Її очолювали такі досвідчені лікарі, як Шуляренко, Кубатін, Печенік, Саворський, Межанов Борис Михайлович. Тепер керівником є Войнолович Олександр Іванович. В санепідемстанції працювали досвідчені медики Демченко, Цвайман, Подзолков, Марченко, Могилко та ряд інших.

В Сарнах медичну допомогу надає районна стоматологічна поліклініка на 260 відвідувань за зміну. Старожили міста ще досі пам'ятають стару дерев'яну двоповерхову поліклініку, де в 1960 р. відкрито стоматологічне відділення з трьома кабінетами терапевтичним, хірургічним, та зубопротезним. З перших днів відкриття відділення працювали стоматологи подружжя Черняніних та Пахоренко Гліб Дмитрович; зубні лікарі – Острополець Л. Г. (Тишкевич Л. Г.), Кондакова Т. І. та медсестра Бойко П. Т., зубні техніки – Кошмак Б. К., Бонч-Бруєвич С. Ф. Очолював колектив Чернянін Д. П. Через рік ряди стоматологів поповнили молоді спеціалісти Пахоренко Леопольд Дмитрович, якого призначили завідувачем відділення та Тишкевич Олесь Пилипович.

З листопада 1966 р. стоматполіклініку перевели в окреме приміщення на вулицю 17 Вересня. Колектив поповнили нові зубні лікарі Сусід В. М., Юрчук В. І., медсестри – Токарчук Т. Й., Сапожко К. В., Якимчук О. С., Косткіна Л. Ф.

З 1977 по 1986 рік головним лікарем поліклініки був лікар-стоматолог Задніпрський Іван Васильович. Наприкінці грудня 1980 р. колектив переселився в нове приміщення, розміщене в п'ятиповерховому житловому будинку. Поліклініка зайняла весь перший поверх. Завезли нове обладнання, створили всі умови для роботи медичного персоналу.

У 1986 р. головним лікарем був призначений стоматолог Грицкевич Петро Олексійович. На цій посаді він працював до 2002 р., до дня смерті. Виконувачем обов'язків головного лікаря призначили завідувачку терапевтичного відділення Валентину Василівну Задніпряну, а з жовтня 2004 по травень 2005 р. обов'язки головного лікаря було покладено на Прищепюка В. М., а з 2005 р. ним стала Проскуріна Лариса Олександрівна. Деякі ветерани праці стоматполіклініки трудяться й по цей день: Редька Д. А., Набухотний П. К., Юрчук В. І., Сусід В. М., Задніпряна В. В., Якимчук О. С., Мінчук С. В., Грицкевич Г. В., Балабушка Л. Г., Кухочька Г. В. Інші перебувають на заслуженому відпочинку Лугачова М. Ф., Бойко П. Т., Сапожко К. В., Токарчук Т. Й. З жалем

Працівники стоматологічної поліклініки.
Фото, 1970-ті рр.

Працівники стоматологічної поліклініки
на «суботнику» поблизу старої поліклініки.
Фото, 1970-ті рр.

можна констатувати, що відійшли з життя досвідчені спеціалісти, наставники, які залишили добру й світлу пам'ять про себе: Тишкевич Л. Г., Пахоренко Л. Д., Грицкевич П. О., Тишкевич О. П., Кошмак Б. К., Бонч-Бруєвич С. Ф.

До послуг жителів міста 25 аптек та аптечних кіосків.

Пам'ять з болем повінчана. Свято бережуть сарненяці пам'ять про воїнів-визволителів, а також про тих, котрі були послані тоталітарним режимом у Афганістан, яких поглинув спопеляючий бій на чужині. Не загоюється біль рідних і близьких хлопців, які пішли живими, писали додому листи, а повернулись назад в «чорних тюльпанах». Вони не дожили, недолюбили, недомріяли, бо їх молоде життя забрав Афган. Скроні матерів рано вкрила сивина, а їх одвічний біль і печаль передається нам, живим. У свої вісімнадцять-двадцять років їм довелося воювати справжньою зброєю, дивитись смерті у вічі. Тепер ми знаємо, що ця війна була безглуздом для нашого народу. За що проливали кров наші воїни, за що віддали своє життя? Тоді це називали виконанням інтернаціонального обов'язку. Але перед ким? Вони чесно і добросовісно виконували цей обов'язок, покладений на них тодішніми керівниками Радянського Союзу.

Майже 2500 чоловік із Рівненщини проходили службу в чужій країні, 102 загинули в ході бойових дій, 64 залишилися інвалідами.

Сарненським військоматом було призвано на службу в армію і направлено в Афганістан 245 чоловік. Вони з гордістю витримали тягар військової служби, пройшли через горнило війни, повернувшись зі зраненою душею і ті-

Біля пам'ятника воїнам-афганцям. Фото, 2009 р.

лом. Тринадцять ветеранів-афганців нагороджено Орденом Червоної Зірки (десять чоловік посмертно). Серед нагороджених: Юрій Фурсович, Юрій Леснік, Іван Вальков. Медаллю «За відвагу» нагороджено 19 чоловік, «За бойові заслуги» – 27 чоловік.

На Меморіалі військової слави 4 грудня 1997 р. було відкрито пам'ятник воїнам-афганцям. Біля підніжжя – плита, на якій викарбувано імена одинадцяти воїнів-афганців, які не повернулися з війни:

Пілат Григорій Сергійович із с. Корост
Євгійчук Віктор Мусійович із с. Вири
Пітель Петро Харитонович із с. Кричильськ
Губеня Ярослав Петрович із м. Сарни
Музичук Олександр Петрович із м. Сарни
Гомонець Петро Петрович із м. Сарни
Велинець Микола Адамович з м. Сарни
Гречан Юрій Петрович із с. Тинне
Кичан Олександр Володимирович із с. Зносичі
Мінчук Сергій Миколайович із с. Тріскіні
Бережний Сергій Мефодійович із с. Велике
Вербче
Міланець Степан Степанович із с. Люхча.

Пам'ятник воїнам-афганцям

Як найдорожчі реліквії зберігаються в домашніх архівах та фондах музею листи до рідних, фотокартки, спогади воїнів-афганців. Їм не довелося зустрічати світанок нового дня, покохати, посадити дерево, збудувати дім, народити й виростити дітей. Вічна їм слава!

Про тих, хто повернулися з війни інвалідами, намагається дбати місцева влада. Законом передбачені право на пільги: отримання квартири, безкоштовних путівок на оздоровлення, а ось коштів на виконання цих програм у держави не вистачає.

Чорнобильським попелом покрита поліська земля. Минають роки, десятиліття з дня страшної трагедії, яка радіоактивним попелом вкрила поліські райони Рівненської області. Мальовничі ліси опинилися в зоні найстрашнішої техногенної катастрофи ХХ століття – Чорнобильської. В перші дні після аварії більш як 300 сарненців взяли участь у ліквідації її наслідків – це медики, водії, пожежники, працівники міліції, громадського харчування, будівельники. Серед них були такі, що отримали максимальну дозу опромінення, від якої померли одразу ж в перші роки після аварії. Їм не призначили ні груп, ні пенсій, ні пільг. За кожною смертю стоять згорьовані сім'ї з дітьми-сиротами. Тепер їм надають досить скромні пільги. Та повернути батьківську чи материнську любов, мудре наставництво, пораду і підтримку не може ніхто.

Микола Валько на ліквідації був тричі: в грудні 1986 р. та двічі в 1987 р. Їх бригада прокладала водогони, будувала водонапірні вежі в Поліському та Овруцькому районах. Після останнього відрядження стало нестерпно боліти серце. Потім серцевий напад, інфаркт і раптова смерть. Ніяких пілг ні він, ні члени сім'ї не мали, бо тоді ця тема була засекречена й потерпілим не ставили діагноз, пов'язаний із наслідками Чорнобильської трагедії.

Разом з ним майже місяць працював Василь Рудь. Після цього відрядження став дуже хворіти. Переніс інфаркт. Невдовзі пішов з життя.

Юрій Шапірко помер у 38. Він теж пройшов через горнило Чорнобиля. Працював старшим дозиметристом бригади, яка вручну заливала свинець у перестінок, де були тріщини від вибуху між третім і четвертим енергоблоками. Вони проводили очисні роботи в підвальному приміщенні енергоблоку. Потім трудився в селах тридцяти кілометрової зони. Отримав величезну дозу опромінення (7312 рентген/год.). Після смерті дружина сама виховувала двох донечок.

У постійній скорботі перебувають дружина і троє синів Володимира Жука, колишнього водія ПМК-177. Водіями автобусів, що перевозили людей на роботи, працювали Дмитро Ходоровський та Володимир Маклаков. У 1988 та 1989 рр. їх не стало. Вони отримали надмірну дозу опромінення. Прагнув жити і колишній слюсар-сантехнік Іван Абрамчук. У Чорнобилі він пробув 12 днів. Потім захворів. За клопотанням сім'ї райдержадміністрація виділила ліквідатору кошти на складну операцію в Київському інституті серцево-судинної хірургії. Але серце не витримало. Зупинилось в грудні 2000 р.

Сергій Усачик мріяв швидше потрапити додому, перебуваючи у відрядженні в Чорнобилі. Тому пішов працювати безпосередньо на реактор, де пробув три дні й отримав дозу опромінення 8271 бер. Одрразу ж захворів. Боліло серце, повипадали зуби, волосся. Помер у березні 1994 р.

Юрій Салін працював газоелектрозварювальником у ШБУ-55. У Чорнобилі на самому реакторі різав кутники та інший метал. Там і отримав велику дозу радіації.

І таких десятки, які вже пішли з життя. За кожним іменем біль і трагедія сім'ї, яка втратила годувальника, люблячого чоловіка, батька. Чорнобильське лихо ще довго буде забирати життя тих, хто живе на забрудненій території.

Героїчно працювали всі, кого посилали на ліквідацію аварії. Медики допомагали хворим, проводили профілактичні роботи, огляди, міліціонери боролись з мародерами, супроводжували вантажі, слідкували за порядком. Кухарі готували їжу ліквідаторам.

Культпрацівники теж внесли свій вклад в підняття духу ліквідаторів. В Сарнах була сформована художня бригада, яка давала концерти у вихідні дні тим ліквідаторам, хто жив і працював у тридцятикілометровій зоні. Хор міського Будинку культури, танцювальний ансамбль «Пролісок», фольклорно-етнографічний гурт «Троян» та солісти районного Будинку культури виступали на імprovізованих сценах, підтримуючи дух ліквідаторів.

Мітинг-реквієм присвячений Чорнобильській трагедії

Ліна Костенко, побувавши в Чорнобилі, писала:

*Загидили ліси і землю занедбали.
Поставили АЕС у верхів'ї трьох річок.
То хто ж ви є, злочинці, канібали?!
Ударив чорний дзвін
І досить балачок.
В яких лісах іще ви забарложені?
Що яничари ище занастятъ?
І мертві, і живі, і не народжені,
Нікого з вас довіку не простятъ!*

До 1989 р. не могло і бути мови про те, що уражені земля, ліси, поля і люди, культура прадавніх слов'ян. Адже кілька тисяч літ тому наші пращури саме тут сформувалися, створивши своєрідний традиційний пласт праслов'янської культури. Поряд із стародавньою матеріальною культурою наші земляки зберегли багаті традиції духовної спадщини. Чорнобильська трагедія завдала непоправного лиха.

На честь п'ятнадцятої річниці Чорнобильської трагедії в центральному парку Сарн було відкрито пам'ятник, біля підніжжя якого на плиті викарбовано слова Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим».

База «Лісна» в Сарнах. У кінці 80-х років ХХ ст. в поліському місті Сарни згідно меморандуму про знищення ракет середньої дальності між США та колишнім Радянським Союзом у військовій частині проводили ліквідацію пускових установок та допоміжного обладнання.

Тоді у 1988 р. розпочалось знищення грізної зброї. У присутності інспекторів із США сарненські воїни знімали із транспортного засобу блоки приладів, які з'єднували систему управління гідравлікою. За допомогою плазмотрона, розробленого в інституті електрозварювання ім. Патона, відсікали рами шасі, а потім вирівнювали опори, які виводили ракету в стартове положення. Після того пусковий агрегат ставав звичайнісіньким тягачем, якого вже ніхто ніколи не зможе використати за колишнім призначенням.

За всім цим ретельно спостерігали американські експерти. Правильність демонтажу, технологій, термін виконання робіт чітко регламентувалась відповідними документами. Після виконання цих робіт підписували обидві сторони узгоджений протокол. Чотири роки підряд приїжджали конгресмени США подивитись на перебіг операцій. Їх розміщали у так званому американському містечку, що складалось з двох котеджів, обладнаних за європейськими стандартами. Звідси за лічені секунди можна було зв'язатись з Пентагоном і Москвою. Під час відвідин були засоби масової інформації зарубіжних країн (вітчизняних журналістів сюди спочатку не пускали). В Союзі знищували ракети середньої дальності більше, ніж у США. Річ у тому, що американці ліквідовували ракети середньої дальності, розміщені в Європі, які стосовно території СРСР були стратегічною зброєю і становили особливу небезпеку, адже вже після їх пуску із західно-німецької бази через декілька хвилин вони могли бути над Києвом.

Ракета СС-20, яка підлягала роззброєнню в м. Сарни.

У травні 1991 р. демонтували останню пускову ракету із 509 установок, що надходили з українських та білоруських військових округів.

Впродовж тринадцяти років на базу ліквідації ракет в Сарни ще приїздили делегації країн Європи, які за Віденською конвенцією про ліквідацію озброєнь в Європі, мали оглянути ці об'єкти. Йдеться про всю техніку п'ятої категорії, яка здатна стріляти і рухатися. Коли її на базу надходить більше ста одиниць, починається їх знищення за певною програмою.

Перед входом на сарненську базу стоїть знешкоджена ракета, така ж, як у вашингтонському музеї. А на території військового підрозділу – транспортна пускова установка. Такі ж експонати є ще в Москві та Києві. У фондах Сарненського музею є фрагмент балістичної ракети, остатки пускової установки РСД-10, фотокартки учасників ліквідації, інспекції, та ракети СС-20, які збережені для історії і будуть нагадувати про програмне абсурдне бажання стати переможцем в ядерній війні.

Засоби масової інформації. Важливу роль в суспільно-політичному та громадському житті відіграє газета. З приходом радянської влади в 1939 р. була заснована газета і в нас. З січня 1940 р. вона мала назву «Червоний шлях». До війни її очолював Лаврентій Кравцов, який пізніше став відомим письменником. З приходом і окупацією німцями нашої території, газета не змогла лишатись на легальному становищі. Але серед населення треба було поширювати інформацію про положення на фронті, підтримувати дух і віру у визволення.

21 липня 1941 р. було створено Сарненський підпільний райком Компартії більшовиків України. Його секретарем обрали Юркова. Тоді ж продовжили друкувати газету «Червоний шлях» як орган підпільного райкому партії та партизанського загону ім. Котовського. Друком газети не обмежувались. Налагоджено було випуск листівок, які потім розповсюджувались серед населення.

Після визволення міста від німецько-фашистських загарбників газета знову переходить на легальне становище. Її редактором продовжує бути Лаврентій Кравцов. Незабаром його перевели в Рівне заступником редактора обласної газети «Червоний прапор». Після нього газету очолює Георгій Залога, який незабаром загинув при виконанні службового завдання.

У п'ятдесятих роках газета мала назву «Радянський шлях». Вона виходила на двох шпальтах. Її редакторами були Антоніна Нікончук, Олексій Рева, Сергій Подоляка. З 1 червня 1968 р. газета стала міжрайонною як орган Рівненського обкому компартії та обласної ради. Вона видавалась для п'яти районів області. Головним редактором був Борис Бобер і вона мала назву «Будівник комунізму». У свій час у редакції цієї газети працювали такі відомі журналісти Рівненщини: Сергій Мельничук, Іван Дубенко, Євген Шепітько, Петро Радчук, Володимир Кобись, Георгій Ваганов, Марія Войтович та ін. Тут розпочинав свою творчу діяльність нині заслужений журналіст України, письменник – Петро Велесик. Довгий час редактором часопису був Іван Кузьменко, а з 1984 по 1989 рік її очолював Микола Степанчук. Після нього

головним редактором був Георгій Александрович, а з 2002 року – Микола Драганчук. У перебудовчий період газету перейменували на «Сарненські новини». Із обранням Миколи Драганчука головою районної ради колектив очолює Світлана Ляшко.

Завдяки сформованому високопрофесійному колективу сарненські газетярі, єдині в області у 2001 р. нагороджені Почесною Грамотою Держкомінформу. За підсумками Всеукраїнського творчого конкурсу у 2002 р. секретаріатом Спілки журналістів України «Сарненські новини» були визнані кращою міськрайонною газетою в Україні. При редакції створена одна з найбільших організацій Національної Спілки журналістів України. Серед них Катерина Гомонець, Георгій Александрович, Раїса Бричкова, Микола Драганчук, Василь Сосюк, Іван Кузьменко.

З редакцією співпрацює чисельна група громадських кореспондентів. Окрім газетної справи редакція займається видавничою, рекламно-інформаційною та комерційною діяльністю. Тут працює комп'ютерно-видавничий центр, журналістська крамничка.

У шістдесятих роках поряд з випуском газети місцева влада створила умови для інформування населення про проблеми територіальних громад через районне радіомовлення по п'ятнадцять хвилин три рази на тиждень. Кореспондентами-організаторами його в свій час були Олена Наконечна, Тетяна Ваганова, Марія Мичка, Світлана Ляшко, Марія Кузьмич, Зоя Тимцюнік.

З 1 жовтня 1997 р. районне радіомовлення стало самостійним, співзасновниками якого стали: райдержадміністрація, районна та міська рада, трудовий колектив редакції «Сарненські новини». Спочатку редакцію районного радіо представляла одна особа – головний редактор, яким стала Віра Шашук. З весни 1999 р. редакція поповнилася ще одним працівником Наталією Ткачук, згодом – Юрієм Прозапасом. Тоді в редакції радіомовлення, крім інформаційних програм, долучилися вітальні випуски, передачі для дітей і молоді. Пізніше значну роль відіграла діяльність дитячої молодіжної творчості «Слово і час». Зазвучали десятки юних голосів вихованців дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, а також педагогічного коледжу.

Численні грамоти та подяки від представництва влади області району, й міста свідчать про позитивну, злагоджену роботу колективу, на якій покладено відповідальність за оперативне, різнобічне та правдиве висвітлення життєдіяльності краю.

Радіожурналісти в тривалому пошуку новітньої форми поширення радіопродукту добиваються успіху, і на частоті 106,6 Fm зазвучало радіо рідного краю – «Полісся». Вже в березні 2006 р. КП ТРК «Полісся» отримало перемогу в конкурсі ефірного мовлення на вказаній частоті. Сигнал поширюється на північні райони Рівненської області. Перший ефір відбувся 1 липня 2006 р. Програмним директором нового електронного ЗМІ став досвідчений фахівець у галузі музичних технологій Едуард Раковець. Вихід в ефір передач з радіорелейної вежі, що в Дубровиці, на засадах ентузіазму забезпечив спеціаліст радіотелевізійного передавального центру Олександр Пачков. Активно працюють журналісти Юрій Прозапас та Вадим Брик.

Впродовж останніх років колектор місцевого радіомовлення визнають кращим серед районних радіо області.

Розвиток спорту. Спорт для Сарн – це ще одна сторінка, без якої уява про місто була б неповною. Щорічно організовувались районні спартакіади, змагання з різних видів спорту, щоб відібрати кращих із кращих для участі в обласних змаганнях.

В 1985 році на честь 100-річчя заснування міста було відкрито спортивний комплекс «Мрія», де тепер проводяться спортивні змагання з футболу, волейболу, баскетболу та інших видів спорту. По суботах тут працює базар.

У кожній школі, училищах є спортивні зали та майданчики, де діти мають можливість тренуватись та проводити змагання. При будинку дітей та молоді працює дитяча спортивна школа (ДЮСШ). У фізкультурно-спортивному товаристві «Колос» працюють 16 груп з греко-римської боротьби, 6 – з дзю-до, 11 – з волейболу, 6 – з легкої атлетики, 8 – з футболу, в тому числі 2 групи дівчат, 3 – з гирьового спорту та 8 груп з баскетболу. Спортивну майстерність в цих групах підвищують біля тисячі дітей району, з яких кращі направляються в навчальні заклади області спортивного спрямування. Кращі спортсмени навчаються в педагогічному коледжі РДГУ м.Сарни за спеціальністю вчителів фізкультури.

Щорічно в місті проводяться спартакіади для керівників установ, підприємств та організацій району. Вже традиційно до дня міста організовуються «Козацькі ігри», в яких беруть участь команди всіх територіальних громад району.

Команда ветеранів району з футболу і баскетболу багато разів виборювала в області чемпіонське звання. Вони брали участь у третьому чемпіонаті України в м.Феодосії.

Успішно представляє місто і район, у другій лізі чемпіонату України баскетбольний клуб «Сарни», який очолює Олег Красько. Команда району ФСК «Колос» виборола четверте місце в підготовчих змаганнях «Урожай – 2003» в Млинові. Всього в клубі такими видами спорту як настільний теніс, більярд, шахи, шашки, легка атлетика займається понад сотню дітей міста.

Майстрами спортивної справи стали: легкоатлети – Сергій Опально, Петро Бортнік, Анатолій Волощак, Іван Тиховський; важкоатлети – брати Євген та Борис Шелегеди, Ігор Суліма, Едуард Кардаш, Володимир Максименко, Георгій Цупріян; футболісти – брати Дмитро та Валерій Шаламай; баскетболіст – Володимир Письменний, Борис Кушнарєнко, Володимир Стекольщиків. Слід відмітити вдалі виступи на змаганнях різних рангів наших борців класичного стилю – Петра Котка, Івана Жучені, Володимира Царкова, Петра Горчанюка, шахіста – Павла Тотовицького та Віктора Шафранського, боксера – Миколи Рудичика, шашкиста – Володимира Оксенюка. Вагомий здобуток в спортивне життя інвалідів з ураженням опорно-рухового апарату вносять вихованці тренера Олександра Фесовця, серед яких є чемпіони України з пауерліфтингу. Це Наталя Джеджеря, Володимир Панчук.

Збірні команди міста неодноразово брали участь в обласних та всеукраїнських змаганнях і виходили переможцями з важкої та легкої атлетики, з класичної боротьби. Петро Коток був неодноразовим призером першості Європи та світу, а Іван Жученя кандидатом в олімпійську збірну. Чемпіоном України з пауерліфтингу серед інвалідів по зору є Роман Набухотний, із дзюдо – Павло Міщур. Успішно виступав в чемпіонаті України Роман Набухотний, який на Міжнародному чемпіонаті з пауерліфтингу в Пекіні завоював дві срібні медалі. На чемпіонаті України серед спортсменів з вадами зору Петро Шепель здобув дві бронзові медалі, а Роман Набухотний отримав дві золотих та одну срібну медалі.

Сьогодні в Сарнах успішно діють шаховий клуб «Дебют», баскетбольний клуб «Сарни», футбольний клуб «Маяк», спортивні клуби «Гладіатор» та «Олімп», ФСК інвалідів «Повір у себе». Працюють секції з волейболу, футболу, настільного тенісу, баскетболу, греко-римської боротьби, дзю-до, боксу, шахів та шашок. В місті налічується шість футбольних полів, десятки баскетбольних та волейбольних площадок, десять спортивних залів, тренажерний зал.

Систематично проводяться міські спортивні змагання серед молоді. Тон у розвитку фізичної культури в місті задають багато колективів підприємств та організацій, зокрема, колектив ВАТ «Сарненський комбінат хлібопродуктів» проводить свої спартакіади та систематично бере участь у спортивних змаганнях. Команда з волейболу колективу «Сарни-млин» є чемпіоном району.

Духовне життя. Для задоволення духовних потреб жителів у місті діють церкви: Покровський собор (УПЦ МП), Покровський храм (УПЦ КП), Покровський храм (УПЦ МП), храм Почаївської Божої Матері (УАПЦ), Святого Рівноапостольного князя Володимира (УГКЦ), римо-католицький костел Преображення Господнього (РКЦ), церква Святих мучениць Віри, Надії, Софії (УПЦ МП), будується церква в районі Дослідної станції, чотири молитовні будинки.

З 1999 р. в місті розміщено Сарненсько-Поліську єпархію.

Отже, безсумнівними є здобутки сарненчан у розвитку соціальної сфери, медицини, культури, спорту, духовного відродження. Та, зрозуміло, що цих здобутків не могло б бути, якби не набувало поступу виробництво. Адже без цього не може бути й мови про розв'язання соціальних проблем.

Крізь сумніви і невдачі, серйозні помилки пробивалися паростки нового, відбувалося реформування в промисловості, будівництві, аграрному секторі.

Так, залишилося ще чимало проблем. Однак і позитивного не бачить лише той, хто не хоче нічого бачити.

Розвиток промисловості. Промисловий комплекс Сарненщини охоплює провідні галузі: харчову, добувну і деревообробну. Провідні галузі промисловості: торгова та переробна, деревообробна, машинобудівна та металообробна, будівельних матеріалів. Основна продукція промисловості: продовольчі товари від переробки м'ясоомолочної та плодоовочевої сільськогосподарської сировини, хлібобулочні та кондитерські вироби,

Покровська церква УПЦ КП

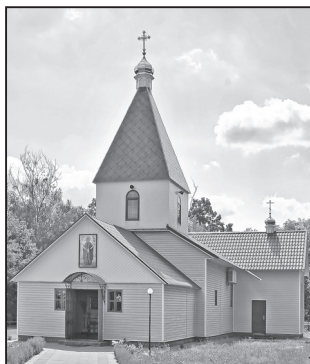
Покровський собор УПЦ МП

Троїцька церква
в Доротичах

Церква Почаївської
Божої матері

Покровська церква
на кладовищі

Володимиська церква

борошно, пиломатеріали, столярні вироби, меблевi щити, м'які меблі, меблева фурнітура, бетонні та залізобетонні будівельні конструкції і вироби, мостові металоконструкції, обладнання для щебзаводів, сільськогосподарське обладнання, блочні установи очистки води та стічних вод, ливарні вироби з чавуну та алюмінію. І це не повний перелік того, що виробляється в Сарнах.

Поступово розвивається малий бізнес. В місті діють близько 60 малих підприємств, які охоплюють всі сфери регіонального виробництва, торгівлі, побуту.

Ефективно працює ВАТ «Сарненський комбінат хлібопродуктів». Виробляє комбікорми звичайні та гранульовані, високоякісне борошно та крупу.

ЗВП «Таврида» встановив нове обладнання з виробництва ковбасних виробів, лінію з виготовлення соняшникового насіння та паштетів. Сьогодні підприємство пропонує споживанню широкий асортимент ковбасних виробів, консервної, рибної та м'ясопродукції. «Таврида» неодноразово брала участь у Всеукраїнському конкурсі якості продукції (товарів, робіт, послуг) «100 кращих товарів України», нагороджена дипломом фіналіста. За випуск конкурентоспроможної продукції та нарощування обсягів виробництва підприємство нагороджено почесним дипломом Торгово-промислової палати України.

ВАТ «Сарненський м'ясокомбінат» виробляє м'ясо і субпродукти першої категорії, м'ясо жиловане в блоках, кормові добавки.

На ВАТ «Сарненський хлібозавод» модернізували обладнання із заміною чотирьох хлібопекарських печей на імпорتنі (німецького виробництва). Ввели в дію лінію з виробництва заквасок для випікання сортів житнього хліба, склад безтарного зберігання борошна, що автоматизує процес його приймання, зберігання та переробки за польською технологією. Неодноразово вироби підприємства займали призові місця в конкурсах і виставках. На міжнародній виставці «Хліб тостовий запашний» одержав гран-прі, а калач «Хлібодарський», хліб «Гречаний», вітаут та рогаики зі згущеним молоком і фруктовою начинкою – золоті медалі. Три золоті медалі отримали хліб «Гомельський», булка «Дніпропетровська» та булочка «Ласуня». Нині виробнича потужність хлібозаводу сягає понад 19 тонн продукції на добу, 60 її видів пропонують споживачам.

Найбільших приростів досягнули в галузі машинобудування та обробки металу. ТОВ «Завод металевих виробів» збільшив обсяг виробництва. Відповідно зросла середньомісячна заробітна плата. На підприємстві працює понад 3 тис. чоловік.

Використовуючи сировинно-мінеральні ресурси району, приватне підприємство «Платон» запровадило випуск будівельних блоків, тротуарної плитки, европарканів. Приватний підприємець М. Канський виготовляє ковані вироби різних конфігурацій (решітки, огорожі, ворота, дверні навіси, торгові павільйони, лавки для відпочинку тощо). Налагодив складне виробництво з виготовлення металопластикових вікон, жалюзі, роletів за європейськими стандартами приватний підприємець – Руслан Цуман. Ця продукція якісна й користується широким попитом серед замовників не тільки району, а й поза його межами. ТОВ «ПДМ» виробляє різноманітні

конструкції дерев'яних будиночків, що відправляє на експорт у Норвегію, Латвію, Нідерланди.

Серед приватизованих підприємств малого і середнього бізнесу успішно працюють ВАТ «Райдуга», ВАТ «Україна», ВКФ «Олар», ТАП «Укрполь». Добрих результатів домоглися НПВ «Фантомаш», яке займається науково-технічними переробками та впровадженням сучасних технологій у галузях виробництва будівельних матеріалів, щебеню, добування та переробки торфу, енергозберігаючих та інших нетрадиційних технологій.

ДП «Бурштинові копальні» пропонують сировину з бурштину родовищ Рівненщини.

За останні роки поліпшився стан справ у житлово-комунальному господарстві. За кошти природоохоронного фонду проведено капітальний ремонт очисних споруд. Будинкоуправлінням займається КП «Житлосервіс», яке має на балансі 323 будинки. Утримує в належному стані житловий фонд та прилеглі території.

КП «Екосервіс» створено в 2003 р. на базі виробничого управління комунального господарства. Воно перебуває у комунальній власності міської ради. Це підприємство здійснює контроль за дотриманням природоохоронного законодавства. Тут працює два підрозділи: очисні споруди та цех санітарної очистки. КП «Трудівник» засноване в 1992 р., а перепрофільоване в 2002 р. Основними напрямками діяльності підприємства є: благоустрій міста, утримання його в належному санітарному стані, вивезення сміття та ліквідація стихійних сміттєзвалищ, утримання шляхової мережі. Тут працює столярний цех. Підприємство надає ритуальні послуги, а також забезпечує охорону пам'яток історії та культури, стежить за збереженням культурного надбання.

Мережа торгівлі представлена торгово-комерційними структурами та підприємствами, які мають власні магазини. Вони постійно удосконалюють якість обслуговування, дбають про матеріально-технічний стан об'єктів торгівлі, впроваджують сучасні передові технології. Характерним є збільшення частки приватного капіталу у сфері обслуговування, створення мережі закладів окремих приватників і фірм. Нові торгові заклади, чотири підприємства громадського харчування, які відповідають сучасним вимогам щодо благоустрою, інтер'єрів торгових залів, технічного обслуговування.

Колективне підприємство громадського харчування «Школяр», засноване в 1992 р., спеціалізується на громадському харчуванні в шкільних їдальнях, забезпечує продуктами харчування дошкільні заклади. На підприємстві працює 35 чоловік.

КПГХ «Зоря», засноване в 1992 р., спеціалізується на громадському харчуванні в їдальнях міста. Працює 19 чоловік.

Рівненський природний заповідник. Багата й і щедра природа нашого поліського краю. Для кожного регіону характерні свої неповторні ландшафти, унікальні природні комплекси, своєрідний рослинний і тваринний світ. Все це наше спільне багатство, яке потрібно не тільки зберегти, а й примножити красу рідної землі, передати його наступним поколінням.

Теплохід «Сарни»

Такі чудові куточки природи з їх рослинним і тваринним світом входять до Рівненського природного заповідника – одного з найбільших за площею в Україні. Загальна площа заповідника – 42289 га. Він об'єднав чотири колишніх заказники загальнодержавного значення з неповторними природними умовами, рослинним і тваринним світом, ландшафтами і лісовими масивами, прекрасними озерами й річками.

За дослідженнями тут виявлено 700 видів судинних рослин, 320 наземних хребетних тварин. З них 21 вид рослин і 25 видів тварин занесені до Червоної книги України. Два види рослин (козельці українські і смілка литовська) охороняються Європейським Червоним списком.

Територія заповідника об'єднує значні болотні масиви, які збережені в природному стані. Значні площі займають заболочені соснові ліси – сфагнові, довгомохові з покривом багна болотяного та лохини.

Теплохід «Сарни». Судно водомісткістю 18 тис. тонн побудовано в 1967 р. на Херсонському кораблебудівному заводі. Екіпаж судна становив 42 чоловіки. Вони виконували державне замовлення по перевозці вантажів у різні країни світу. Побували більш як в 129 країнах, відвідали до півтисячі портів, доставляли вантажі, коли йшла війна у В'єтнамі, перевозили мирні вантажі на Кубу та ін. країни. Судно було приписано до Одеського Чорноморського флоту.

Невпізнанно змінився центр міста. Після реконструкції колишнього проспекту Леніна, вулиця дістала стару назву Широка, яка завершується двома площами. Змінюється місто, назви вулиць, змінюються люди, їх світогляд, йде переоцінка подій, історії. Але сарненчани, як і весь народ України, вірить, що Україна є і буде самостійною незалежною державою, і її діти будуть жити щасливо і заможнo.

ВІДОМІ ЛЮДИ В САРНАХ

Сарненчани пишаються людьми, які примножують славу міста, дбають про його розвиток. З цією метою запроваджене присвоєння таким особистостям звання Почесного громадянина м. Сарни, яким удостоєні вже шість громадян. Це – командири 143-ї стрілецької дивізії Митрофан Мойсеевич Заїкін, 635-го полку цієї ж дивізії Григорій Сергійович Сінченко, начальник оперативного штабу 397-ї стрілецької дивізії Георгій Михайлович Єрьомін, що визволяли місто від німецько-фашистських загарбників та народний артист України Павло Михайлович Зібров, міністр транспорту України Георгій Миколайович Кірпа. На честь 70-річчя визволення міста присвоєно звання Почесного громадянина Івану Івановичу Малишеву – ветерану-визволителю нашого міста.

У Сарнах народилося і мешкало чимало людей, імена яких стали відомі по всій Україні. Місто пишається ними. Так, Сарненську СШ № 1 закінчувала скульптор зі Львова, автор багатьох пам'ятників Тарасу Шевченку, численних композицій та скульптур, що прикрашають Львів та інші міста України – Теодозія Бриж. Вона народилась в с. Бережниця Дубровицького району (тоді Сарненського повіту) 18 лютого 1929 р. Тут пройшло її босоноге дитинство, формування світогляду, становлення її як особистості. Величезний вплив на виховання зробила Бережницька «Просвіта», членом якої був її батько, а також навчання в приватній Бережницькій гімназії, яку організувала сестра письменника Авеніра Коломійця, Ніна Калениківна Охтирська. До «Просвіти» входило багато патріотів. Саме в такому оточенні формувався український патріотичний дух майбутнього скульптора.

Після навчання в Бережниці Теодозія продовжила здобувати освіту в Сарненській середній школі № 1, а в 1954 р. закінчила Львівський інститут декоративно-прикладного мистецтва. Її дипломна робота – пам'ятник Данилу Галицькому у Львові. Ще не раз Теодозія у своїй творчості поверталася до княжих часів. З любов'ю ліпила двох маленьких княжичів Данила і Василька, створила скульптурний образ Юрія Дрогобича. Нею будуть висвітлені образи в скульптурах Юрія Великановича, Григорія та Пилипа Орликів,

князів Святослава та Ярослава Мудрого, княгині Анни Ярославівни, Соломії Крушельницької, Тараса Шевченка та ін.

Окремо проходить її праця над образами феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Це три серії моделей по 12 образів драми.

Про неї казали – скульптор від Бога. Вона справді була наділена величезним мистецьким талантом, помноженим на надзвичайну працьовитість. Такий талант народжується раз в століття. Проте лише на схилі літ їй присвоїли звання «Заслуженого художника України». Нарешті прийшло визнання, бо в мистецькому світі і серед громадськості вона здобула широку популярність і шану давно. Померла Теодозія Бриж у 1999 році.

Народилися в нашому місті дійсний член ВАСГНІЛ, колишній міністр сільського господарства, лауреат Державних премій (1941–1951 рр.), кавалер ордена Леніна Ольшанський Л. О. та кандидат технічних наук Огородніков П. О., який викладав у Львівському політехнічному інституті.

Сарни пишаться тим, що саме тут в різних галузях вирости справжні професіонали, яких відзначено званням заслужених. Це вчителі – Дишель Ю. О., Шатова В. К., Бакшаєв В. А., Прокопенко А. Т., Мельник-Козовлева С. Ф., Болкуневич Р. М., Авраменко К. П., Кокулович С. Г.; лікарі – Гришук Є. М., Бурхович М. Г., Скрипніченко Н. М., Василенко О. В., Євдокименко Т. А.; культпрацівники – Шевчук І. В., Тишкевич Р. К., Торчик В. Г.; лісівники – Юркевич О. Р., Шкудор В. Д., Доценко С. Г.; побутовик – Колядко П. П.; будівельники – Галевський П. С., лауреат Державної премії Зіглевський А. П., лауреат премії комсомолу Плотницький І. І. та ін.

Родина Бабаєвих – Богуславських. В Сарнах проживала відома родина адвоката Бабаєва. Борис Степанович, голова сімейства, народився в 1885 р. в дворянській родині села Фронтівка Липовецького району Київської області. Після закінчення інституту він був призначений на роботу адвокатом у Степань. Одружився з Христиною Василівною, чешкою за національністю із роду Василя Йосиповича та Юлії Івонівни Гусаків. Борис Степанович на п'ятнадцять років був старший за свою дружину.

У 1920 р. народилася донька Марія і згодом родина переїздить у Сарни. Тут придбали гарний будинок, познайомились і подружились з інтелігенцією міста. Борис Степанович працював приватним адвокатом. У 1922 р. народився син Олег. Господарі завжди радо приймали гостей у своєму домі. В родині було фортепіано, велика бібліотека. У вихідні та святкові дні тут збиралась міська інтелігенція, щоб за чашкою чаю послухати музику, поспілкуватись, обговорити прочитану літературу. Музичні альбоми родини Бабаєвих, світлини, патефон та інші побутові речі тепер експонуються в музеї.

Коли 6 липня 1944 р. в місто ввійшли німці, то без попереднього погодження й дозволу господарів розквартирувались в будинку Бабаєвих, який на той час був досить великим. Борис Степанович працював суддею. Після звільнення Сарн від німецько-фашистських загарбників у січні 1944 р., вже 5 березня до хати прийшли працівники НКВС й заарештували голову сімейства Бориса Степановича, звинувативши у співпраці з німцями, хоч вина

Василь та Юлія Гусаки та їх донька Христина. Фото, 1915 р.

Марія Богуславська-Бабаєва. Фото, 1930-ті рр.

його була лише в тому, що німці жили в їхньому будинку. Його кинули до в'язниці, засудивши за ст. 54. п. 3. На той час в'язниця знаходилась у костелі. Була рання весна, а приміщення, куди його кинули – вогким і холодним. Борис Степанович хворів на цукровий діабет, довго не витримав тяжких тюремних умов і там помер.

Донька Марія народилась в Степані, але все життя прожила в Сарнах. З 1928 по 1930 рік навчалась у міському училищі, а з 1930 по 1938 рік – у Сарненській гімназії, отримала документ про середню освіту. Через хворобу рік не змогла ніде працювати, а пізніше влаштувалась касиром, завідувачкою оперативною частиною ощадкаси. З осені 1941 по червень 1942 р. відбувала практику в міській аптеці, працювала лаборантом на аптечній базі. Після звільнення міста від німців перейшла працювати медсестрою в поліклініку. У серпні 1945 р. вступила до Львівського медичного інституту на фармацевтичний факультет, який закінчила в 1949 році. Там познайомилась із майбутнім чоловіком Ростиславом Богуславським.

Богуславський Ростислав Євгенійович народився в 1922 р. в с. Підліски на Рівненщині у родині священика. Мама була домогосподаркою. В родині росли два сини – Ростислав і Вадим. Навчався Ростислав Євгенійович у Львівському медичному інституті. За фахом лікар-хірург, онколог.

За направленням Марія з Ростиславом приїхали на роботу в Сарни. Марія працювала в аптеці провізором, Ростислав – у центральній районній лікарні онкологом. Сарненчани донині згадують це інтелігентне подружжя, яке виховало трое дітей: Людмилу, Ірину та Олега. Ірина стала лікарем-педіатром. Людмила все життя працювала в бібліотеці.

Олег Бабаєв

Олег Борисович Бабаєв, брат Марії Борисівни, народився в Сарнах у 1922 році. У 1939 р. навчався в польській гімназії, в російській залізничній школі № 43. Коли німці ввійшли в місто, виникла загроза разом з іншою молоддю бути вивезеним до Німеччини. Тоді він влаштувався працювати на ст. Сарни підсобним працівником, а згодом за рекомендацією товариша батька – лікаря Миколи Тоцевікова, влаштувався лаборантом на аптечній базі. Познайомившись з Мурадів Фідаровим, Олег передає підпільникам медикаменти та перев'язочні матеріали. Здійснювати зв'язок було досить легко, оскільки аптечна база знаходилась поряд з млином, де завідувачим працював Мурадів Фідаров. Ховати медикаменти було зручно в мішках з борошном або висівками. Медикаменти від Фідарова потрапляли в загін «Переможці». Це був кристалічний йод, бинти, гігроскопічна вата, протиправцева сиворотка, стрептоцид, новокаїн. Олег прагнув боротись з ворогом у партизанському загоні, тому часто просив про це Мурадів. Але той наполягав, щоб Олег працював на аптечній базі, адже його робота була не менш важлива.

Після звільнення міста від німецько-фашистських загарбників пішов служити рядовим у 123-й артилерійський полк, потім працював перекладачем німецької мови 148-ї артилерійської бригади. Нагороджений орденом «Червона зірка» та медаллю «За відвагу». Після демобілізації навчався у військово-морському інженерному училищі, пізніше закінчив Ленінградський політехнічний інститут, захистився, отримав звання кандидата технічних наук, працював доцентом Ленінградського сільськогосподарського інституту.

Родина Бонч-Бруєвичів. Жила в нашому місті поважна дворянська родина Бонч-Бруєвичів, яка походила з давнього білоруського шляхетного роду із Мстиславського воєводства Великого Князівства Литовського. Вони користувались гербом Сас, який закріпився за цим родом, а потім герб Bонсца (Бонча) був підтверджений декретом Верховного земського суду Могильовського намісництва від 4. 10. 1784 р. одночасно з визнанням давнього шляхетського походження²⁹. Герб у вигляді щита, на якому зображений білий единоріг (подібний до коня) з піднятою ногою, наче зупинений на бігу. Над щитом є шолом та корона – знак шляхетності роду.

Перші представники цього роду отримали землі в с. Самотневичі (потім Самотеєвичі) Мстиславського воєводства (після 1772 року – Білоруської губернії Російської імперії).

Представники цього роду більш як 150 років були греко-католицькими священиками місцевої церкви Іллі Пророка.

У нашому краї потомки Бонч-Бруєвичів з'явилися в XI поколінні від Федора Івановича, родом з Житомира, 1866 р. народження. Пізніше він

²⁹ Российский государственный исторический архив, ф. 1343., оп 17, д. 5120, л. 8–18.

переїздить у с. Немовичі, де на хуторі Неклюквин володів 44 десятинами землі. У 1885 р. Федір Іванович закінчив Острозьку учительську семінарію, а в 1886 р. пройшов тестування в педагогічній раді Ровенського реального училища на звання вчителя математики у повітових училищах. З 1885 р. працював учителем Домбровицького (тепер Дубровицького) народного училища, а вже через два роки відкрив недільні курси для дорослих. З 1888 р. переведений до Кременецького міського училища Волинської губернії. Там одружився з дочкою відставного штабс-капітана, титульного радника Олександра Карловича та Ольги Миколаївни Жрецьких, Марії. Ольга Миколаївна була директоркою жіночого духовного училища. Це ж училище закінчила дружина Федора Івановича – Марія.

В родині Федора та Марії Бонч-Бруєвичів було восьмеро дітей: Євгенія 1895 р.н., Віра 1896 р.н., Марія 1898 р.н., Федір 1899 р.н., Ольга 1902 р.н., Олександр 1903 р.н., Наталія 1905 р.н., Сергій 1907 р.н. Його послужний список такий: учитель (1885–1893 рр.), чиновник – до 1900 р., чиновник з особливих доручень Управління землеробства і державної власності Волинської губернії (1900–1914 рр.), колезький радник (1908 р.), кавалер ордена Олександра Невського (1896 р.) та ордена св. Станіслава (1906 р.) і темно-бронзовою для носіння на грудях медалей стрічці. З 1914 р. в чині полковника працював у матеріально-технічному постачанні армії. Це було XII покоління Бонч-Бруєвичів. Всі вони народилися в Житомирі, але доля розвіяла їх по всьому світу. Євгенія працювала викладачем Житомирського комерційного училища, Віра Федорівна закінчила Житомирське музичне училище ім. Костенка і працювала викладачем музики, Марія Федорівна працювала фінансистом-бухгалтером в рідному місті. Похований Федір Іванович в 1935 р. в Немовичах.

Федір Федорович, син Федора Івановича, народився у 1899 р. у Житомирі, але більшу частину життя прожив у Сарнах. У Житомирі він закінчив Першу чоловічу гімназію. В країні йшла громадянська війна. Місто по декілька раз на день переходило з рук в руки то до «білих», то до «червоних». Чекісти шаленіли. Всі льохи забиті в'язнями. Юнака Федора теж ув'язнили. У країні поширювалась епідемія тифу, яка не обминула молодого хлопця. Він перехворів трьома видами тифу. Щовечора фурами вивозили померлих, але доля змилосердилась над вже непритомним юнаком. Федора впізнав тюремний лікар, він раніше був сімейним лікарем великої родини Бонч-Бруєвичів. Рятуючи його, віддає сестрам, як померлого. Після одужання Федір пішки добирається до батьків

Федір Іванович Бонч-Бруєвич

Герб родини Бонч-Бруєвичів

у Немовичі. Рівненщина знаходилась під пануванням Польщі. Поліція знову заарештувала його як більшовицького шпигуна і доправила до Рівненської в'язниці. Визволив юнака волосний писар Кухарський Михайло Олександрович, взявши на поруки. Польська влада й надалі не довіряла йому. Через півроку викликала Федора до управи на допити. Тільки після служби в польській армії з 1927 р., коли отримав польське громадянство, влада перестала турбувати.

У 1931 р. Федір одружився з Вірою Павлівною Міщук, працював на різних роботах. Щоб отримати високооплачувану роботу, потрібно було прийняти католицьку віру. Федір Федорович не хотів змінювати своєї віри. На хуторі Неклюквин Костопільського повіту Волинської губернії він купив 5,1 десятин землі і збудував будинок. В родині народилося двоє дітей: Галина 1932 р.н. та Георгій 1936 р.н. З приходом радянської влади всі землі Бонч-Бруєвичів були відібрані. Родина переїхала в Сарни. Федір Федорович працював у лісовому господарстві лісничим, начальником, майстром, бухгалтером лісодільниці Сарненського ліспромгоспу. Це був освічений, ерудований чоловік, цікавився історією, займався колекціонуванням монет і бон. Колекція бон, яку він зібрав і передав до Сарненського музею, займає чільне місце в експозиції. Донька Федора Федоровича Галина, отримавши фінансово-економічну освіту, працювала за фахом. Син Георгій – полковник ВПС, кандидат технічних наук, викладач Київського вищого військово-інженерного училища, викладач Київського інституту цивільної авіації, викладач Київського міського педагогічного університету ім. Грінченка.

Ольга Федорівна, сестра Федора Федоровича, емігрувала в США (штат Мічиган) і працювала в Детройті на заводі «Дженерал Моторс».

Брат Олександр Федорович, 1903 р. народження, теж мав 6,9 десятин землі на хуторі Неклюквин, поруч із землями Федора Федоровича. Потім переїхав у Сарни і працював майстром Немовицької лісодільниці Сарненського лісгоспу.

Ще одна сестра Федора Федоровича, Наталія Федорівна у 1935 р. від батька отримала наділ землі – 4,5 десятин на хуторі Неклюквин Костопільського повіту Волинської губернії. Після приходу радянської влади у 1939 р. і націоналізації приватних земель вона переїхала на проживання в м. Сарни.

Брат Сергій Федорович, 1907 р. народження, володів землею в с. Немовичі Костопільського повіту Волинської губернії. Пізніше проживав в Сарнах, працював протезистом Сарненської стоматполіклініки.

Від родини Бонч-Бруєвичів уже з п'ятнадцятого покоління внуки й правнуки й до сьогодні проживають в нашому місті.

Григорій Шарпак – лауреат Нобелівської премії. Люди – це гордість кожної держави. Вони будівничі, творці всіх земних благ. Самовідданою працею, розумом вони створюють машини, будують фабрики й заводи, вирощують хліб, а інтелектом вносять певний вклад в розвиток науки, освіти, культури.

Так сталося, що Україна не має своїх нобелівських лауреатів. Але є вихідці з України. Це – вчені, письменники, які народились і виховались

в Україні, але отримали нобелівські премії як громадяни інших держав. Україна народжувала геніїв, але не давала їм можливості розвиватись. Вони змушені були їхати в чужі краї шукати кращої долі. В умовах бездержавності не можна було чогось добитись в Україні. Тиск чинила система російської імперії, окупаційної Польщі. Перебуваючи в складі Радянського Союзу, де було задекларовано рівний розвиток всіх націй, щоб досягти певних вершин, потрібно було їхати до Москви. Через це кращі уми покидали Україну, тому що не мали перспективи розвитку. Кращі з кращих знаходили притулок в США, Франції, Росії, Ізраїлі та інших країнах. Своїм інтелектуальним трудом вони примножували багатства чужих країн.

Україна – батьківщина шести нобелівських лауреатів. За високі досягнення в різних галузях науки, освіти, культури вони отримали найвищу нагороду в різних країнах світу.

Міжнародна Нобелівська премія присуджується щорічно з 1901 р. за рахунок процентів на капітал, який для цієї мети заповів Альфред Нобель. Нею нагороджують за відкриття в галузі хімії, фізики, математики, медицини тощо. Одним із шести лауреатів нобелівської премії, вихідців з України, є Григорій Шарпак (по деяких даних Георгій Харпак), який народився 1 серпня 1924 р. в древньому княжому місті Дубровиця, хоча вся родина жила в м. Сарни по вул. Веселій. До 1939 р. Дубровиця входила до Сарненського повіту.

Це була єврейська родина і вони розмовляли на ідіш. Три четверті населення становили євреї, яким було важко виживати серед місцевого населення, хоч тут жили поляки, українці, білоруси. Особливим статусом користувались поляки, в місті дислокувався восьмитисячний польський гарнізон.

Сім'я жила в Сарнах, але народжувати свого первістка мама поїхала в Дубровицю до родини, де як сподівались батьки Шарпака, клеймо єврея буде менше помітним.

Мама Григорія, Хане Шапіро, жила і навчалась в Олевську. Висока і струнка юнка з гострим розумом і рішучим характером привернула увагу Мотеле Шарпака. Коли вони одружились, їй виповнилось вісімнадцять. В родині Хане дуже любили читати російських класиків Толстого, Пушкіна, а також слухати музику. Мабуть, любов до книги та гостроту розуму мама передала своєму сину Григорію.

Батько Григорія мав більш спокійний характер, був сіоністом на противагу своїй дружині.

Родина батька жила в Сарнах з часів заснування міста. Вони тримали мануфактурну лавку на одній з головних вулиць Сарн – Веселій (тепер вул. Зої Космодем'янської). Як згадує сам Григорій, цю вулицю назвали Веселою, тому що там його дядько розвеселяв жителів безкінечними цікавими історіями. Напевно від нього успадкував Григорій рису весельчака, бо, як пише

Григорій Шарпак

в передмові до біографічної книги про Г. Шарпака Домінік Содинос, що це була людина досить скромна, сором'язлива, скрита до крайності, бо не любив про себе нічого розповідати. Він завжди жартував, або розповідав одну із своїх нескінченних історій, які виходили з його уст одна за одною.

В Сарнах батько працював бухгалтером в лісовому господарстві. Це був досить красивий, середнього зросту чоловік з великими блакитними очима, які успадкували його сини Григорій та Андре.

З дитинства дітей вчили грамоти і релігії. І це було головним в сім'ї, бо читання Тори на івриті для чоловіків, і на ідіш для жінок було обов'язковим для єврейської сім'ї, якого б статку вона не була. Так виховували і малого Григорія, тим більше, що мама прищеплювала йому любов до книги, музики і він мав до цього величезне бажання.

Тяжке становище, в якому жили мешканці міста, терплячи національний та соціальний гніт, часті погроми єврейських сімей викликали страх за виживання, за майбутнє своїх дітей. Тому сім'я Шарпаків з 1926 по 1928 рік виїздить до Палестини, шукаючи кращої долі. Малому Гриші було два роки.

Саме на нього мама покладала велику надію, бо щиро любила свого первістка. Приїхавши на нове місце, в нове оточення, в зовсім відмінний клімат від попереднього, сім'я опинилась в надзвичайно тяжких умовах. Батько влаштувався на будівництві дороги подрібнювати каміння. Згодом захворів малий Гриша. Очевидно клімат був несприятливий для нього: почалось запалення очей, яке в нестерпній спеці та відсутності гігієни, не можна було вилікувати. Нависла загроза сліпоти. Бігаючи з арабськими дітьми по вулиці, малий Гриша з двох до чотирьох років швидко вивчив арабську мову. Сім'я змушена повернутися до Сарн. Вже до п'яти років, крім ідіш, івриту, російської, арабської мови, Григорій змушений був вивчати ще й польську, бо батько віддав його в Сарнах до польської гімназії, де виховали в дусі католицизму. Потрібно було вивчити Закон Божий, та й звичаї значно відрізнялись від тих, в які сповідувала родина. Він добре запам'ятав, що кожен учень гімназії, прийшовши до школи, повинен перехреститись. Григорій назавжди зберіг в душі глибоку відразу до всіх крайностей релігії.

З радістю і теплотою Шарпак згадує свою першу вчительку Сарненської гімназії, яка з особливою любов'ю відносилась до нього. Вона зразу виявила здібності свого учня, тому рекомендувала батькам звернути на нього увагу і віддати на навчання в «справжніх» школах.

Родина батька Шарпака-старшого була досить велика. Невелика кількість мешкала в Дубровиці, тому малий Григорій часто там бував. Як згадує місцевий підприємець Федір Мосейчук, що разом з Гешкою та іншими єврейськими дітьми, часто бігали на річку Горинь. Там вони купались, бавились. Одного разу, бігаючи по воді, малий Гриша наступив на зрізане стебло очерету і поранив ногу. В рану попала земля, мул, почалось запалення. Батько зразу ж повіз його до єдиного в цій окрузі лікаря. Але той сам не зміг справитись з хворобою і порекомендував везти хлопчика до Варшави. Більше його Федір не бачив.

Мрія батьків виїхати в інші краї, шукаючи кращого життя, не залишала їх. З метою відвідати Колоніальну виставку, сім'я у 1932 р. переїжджає до Франції. Їхали в невідомість, назустріч долі, в пошуках нового життя і майбутнього для своїх синів Григорія і Андре. У Парижі їх чекав брат батька з родиною, який спочатку їм багато допоміг. Двоюрідна сестричка Жаніна швидко навчила Григорія французької. Це була вже п'ята мова, якою він оволодів.

З дев'ятирічного віку Григорій просиджував довгі часи в муніципальній бібліотеці, перечитуючи багато літератури. Дуже захоплювався творами Жюль Верна, Олександра Дюма, Фенімора Купера.

У Франції батько Григорія продовжив свою підприємницьку діяльність і став комерсантом середньої руки. Хоч родина була заможною, за французькими мірками це були досить бідні люди. Мабуть саме тут Григорій став Георгієм Харпаком. Для французів слово «харпак» означало «обідранець», «голодранець», «халамидник».

Тут, у Парижі, Жорж (так стали називати Григорія) продовжив навчання у школі. У 1938 р. він вступає до лицю Святої Луїзи. Але незабаром розпочалась друга світова війна. Йому все ж таки поталанило вчитись в лицях Святої Луїзи та Монпансьє. У 1943 р. дев'ятнадцятирічний юнак вступає до Руху Опору, а через рік його заарештували і ув'язнили до фашистського табору Дахау. Життя висіло на волосинці. Адже до євреїв у німців було особливе відношення. Але доля була до нього милостива і він вижив.

Після війни Георгій продовжує навчання і вступає до гірничої школи, яку закінчує у 1945 році. Потім – навчання в коледжі Де Франс. Юнак багато читає, захоплюється працями видатних фізиків, відвідує лекції всесвітньо відомого фізика Ф. Жоліо-Кюрі й починає працювати в його лабораторії. Експериментальна фізика дуже захоплює молодого вченого. З 1959 р. він працює в Європейському центрі ядерних досліджень.

За своє довге життя Георгій Шарпак зробив чималий внесок у розвиток світової фізики. За розробку детектора елементарних часток у 1992 р. йому було присуджено Нобелівську премію. Ідею свого відкриття він висловлював ще в 1968, а пізніше – в 1975 роках. Шарпак запропонував новий тип детекторів – дрейфові камери.

Досить високо було оцінено наукову роботу з теорії фізики колишнього нашого земляка, винахідника багатожильних, іскрових, пропорційних та інших камер, які в науковому світі стали називати «камерами Харпака».

Актуальність робіт Шарпака визначається тим, що традиційними стали Віденські міжнародні конференції по дротинкових камерах. Григорій Шарпак – член Французької Академії наук з 1985 р., професор кафедри Жоліо-Кюрі у Вищій школі фізики і хімії в Парижі, почесний доктор Женевського університету. У 1989 р. відзначений премією Європейського фізичного товариства. У Франції його називають Жорж Харпак, в Англії – Джорж Чарпак. Нещодавно вчений помер.

Клим Ткач

Клим Ткач народився 1882 р. в Уманському повіті на Черкащині в родині селянина-бідняка. Незабаром сім'я переїжджає під Сарни в с. Катеринівку. Тут пройшло все дитинство і юність селянського поета. В тяжкій праці, відвойовуючи кожен клаптик землі у лісів, чагарників, боліт, жила сім'я Ткачів. Освіту Клим здобуває самотужки. В роки I-ї світової війни служив у царській армії, був нагороджений Георгіївськими хрестами II та III ступенів.

У творах, що публікувались в журналі «Вікна», К. Ткач викриває колонізаторську політику польських осадників, орієнтується на радянську Україну. За ним встановлюється поліцейський нагляд. Клим Ткач постійно підтримує зв'язок з редакціями газет у Львові, Холмі. У 1930 р. під час виборів агітує за «Сельроб». Тоді ж його арештовують і кидають до в'язниці.

З приходом більшовиків у 1939 р. К. Ткача обирають головою Немовицької волосної ради, депутатом так званих Народних зборів трудящих Західної України. З початком війни К. Ткач проводив антифашистську діяльність. Та політика, пропаганда розділила українців. Такий прийом, як і завжди, успішно використовували вороги України і у війну, нацьковуючи одне на одного навіть братів. І 13 вересня 1943 р. в горнилі братовбивчої боротьби загинув поет Клим Ткач. Односельці поховали його на сільському кладовищі. В 1963 р. останки було перепоховано на міському кладовищі у Сарнах.

Борис Швед народився в місті Сарнах 10 липня 1906 р. в родині залізничного слюсаря Сарненського депо. Крім Бориса в родині було четверо дітей. Родовід Шведів походить з Дубровиці. На початку XX ст. родина в пошуках роботи переїздить в Сарни і батько, Григорій Семенович, влаштувався на залізниці слюсарем. Мама, Тетяна Василівна, з родини Конончуків, також із Дубровиці. Книга в родині була у пошануванні. Старші брати, Пилип та Олександр Конончуки, були освіченими, рано включились в боротьбу за краще життя знедоленого населення Полісся – активно брали участь в Дубровицькому збройному повстанні 1918 р. У складі I-го Дубровицького повстанського полку встановлювали радянську владу на Поліссі та Волині.

Тетяна Василівна з раннього віку тягнулася до знань, але бідність сім'ї не дозволила отримати велику освіту. Вона любила малювати, гаптувати. Мабуть, цю любов передала своїм дітям. Ще, будучи маленьким хлопчиком, Борис малював селянські хати, вирізав з дерева всілякі фігурки, писав, захоплювався стародавніми речами. З дитинства став писати вірші, тягнувся до науки. Борис серед дітей був найстарший, а за ним йшли Аня, Саша, Марія, Микола. В Сарнах сім'я жила по вул. Польовій (тепер вул. I-е Травня).

Родина купувала продукти в селян, які приїздили з навколишніх сіл: Тутович, Люхчі, Ремчиць, Яринівки на ярмарок, який влаштовувався в четвер

Борис Швед з батьками і сестрами. Фото, поч. XX ст.

по вул, Широкий. Селяни зупинялися на перепочинок у Шведів. Борис любив детально розпитувати про життя, традиції, звичаї селян. Це були своєрідні народознавчі студії. Тетяна Василівна завжди частувала селян. Слухаючи їхні розповіді, Борис все чітко фіксував у пам'яті, використавши згодом у своїх творах. Крім селян у Шведів часто збиралися революціонери. За склянкою чаю вони обговорювали події в світі, будували плани на майбутнє. Борис із захопленням, затамувавши подих, вслухався в кожне слово ватажків підпілля, свого дядька Пилипа Васильовича Конончука. Звичайно, це глибоко запало в душу юнака.

З часом Рівненське Полісся увійшло до складу Польщі, а дядьки Пилип та Олександр мешкали в Олевську на Коростенщині, на території Радянської України. Тому сімнадцятирічному юнаку дуже хотілося до дядьків, щоб вивратись із злиднів і нужденного життя, бо, за словами революціонерів, вірив у щасливе і багате майбутнє, яке мали принести більшовики. Тому при світлі каганця Борис написав незвичайний лист дядькові Пилипові в Олевськ. Коли прочитати зверху вниз по початкових літерах отримаємо: «Першого буду в Олевську». Склавши лист в конверт, написав адресу: «СРСР. М. Коростень. П. В. Конончуку». За цей лист юнак потрапив до поліції. За ним встановили нагляд, а згодом арештували за спробу перейти радянсько-польський кордон. Через свою наївність він не сподівався, що поліція розшифрує цей вірш. Довго Бориса в поліції не тримали і після певного «обробітку» відпустили додому.

Борис став навчатися на перукаря і, отримавши спеціальність, став працювати спочатку помічником, а потім перукарем в містечковій перукарні.

Не здійснилась мрія здобути освіти. Закінчив лише чотири класи Сарненської гімназії (це прирівнювалось до семирічної освіти). З дитинства він

Борис Швед з сестрою Марією. Фото, поч. XX ст.

Борис Швед

Обкладинка книги Бориса Шведа «Поліщуки»

був допитливим хлопцем. І, так як в родині була велика бібліотека, багато читав. За спогадами його сестри Марії і дочки Галини, він був дуже добрий, міг останню сорочку віддати бідній людині.

У 1927 р. його мобілізують до польської армії, а після демобілізації у 1932 р. одружується і переїздить з дружиною у містечко Рожище на Волині. Там він працює помічником перукаря, перукарем, а потім винаймають будинок, де відкривають приватну перукарню. Дружина Бориса, Станіслава, полька, уродженка Любліна. Разом з батьками в 1928 р. вона приїхала в м. Сарни, де батько влаштувався працювати на станції старшим кондуктором. Мама її – чешка. У родині теж було п'ятеро дітей, і Станіслава була старшою дочкою. У 1933 р. у них народився первісток Богдан, а в 1935 р. – донька Галина. Тут Борис Григорович працює над повістю «Поліщуки», яка вийшла в найстрашніші дні реакції, коли були розгромлені прогресивні українські газети та журнали, а катівня Береза Каргузька заповнена українською інтелігенцією. Повість зазнала деяких правок, але зерна правди залишились. Це – правдива оповідь про тяжке життя поліського села в 20–30 рр. В повісті багато описів звичаїв і обрядів поліщуків. У 2002 р. книга «Поліщуки» вдруге перевидана Рівненською «Просвітою». Пізніше Борис Григорович пише твори «Помста дочки» та «До ідеалів». На жаль, останні два твори не збереглися, бо згоріли під час війни. У повісті «Помста дочки» автор розкриває тему боротьби за встановлення радянської влади. Білогвардійцями було вбито батька головної героїні. Вона розшукує вбивцю з метою помститись за його смерть. Повість «До ідеалів», як і «Поліщуки» – це розповідь про життя бідних і багатих, про тих, хто менше працює, а більше має, про причини цих несправедливостей. Завдяки дружбі з місцевим адвокатом Володимиром Щебаруком у 1938 р. у видавництві «Дзвони» повість «Поліщуки» вийшла п'ятитисячним тиражем. У 1965 р. у Львівському видавництві «Каменярь» вона була перевидана. Третє перевидання її було здійснено в 2002 році. Художник Рівненського

драматичного театру Сергій Верославов ілюстрував це видання.

10 жовтня 1944 р. Борис Швед добровольцем пішов на фронт боротися з фашистами. У своїх спогадах дочка Галина згадує, що дуже плакала, коли батько йшов на війну. Дружина в дорогу дала йому хліба й сала і більше його не бачила, бо на початку 1945 р. у с. Чорна Струга, неподалік Варшави, він загинув.

У 1945 р. за майновими картками дружина Бориса Шведа, пані Станіслава, здала своє майно. На Волині вона отримала ділянку землі з будинком, влаштувалась працювати в сільраді, а потім завідувачкою в їдальні, шеф-кухарем. Син Богдан добре навчався, отримав вищу освіту, фах інженера. Донька Галина отримала спеціальність медсестри. Одружившись із військовослужбовцем, вона народила і виховала трьох доньок. Старша Беата, мабуть отримала у спадок від діда Бориса мистецький дар, бо, закінчивши ліцей, займалася різьбою по дереву й металу.

Такий само мистецький та літературний дар у спадок отримала й племінниця Бориса Григоровича, донька найменшого брата Миколи – Надія. Вони мешкали в Сарнах в тому ж будинку, що й Борис Швед. Тут же жила сестра Марія.

Ще будучи в сьомому класі Сарненської СШ № 4 Надія була активним громадським екскурсоводом і великою помічницею наукових працівників Сарненського музею. Вона захоплювалась малюванням, скульптурою, писала дописи в районну газету про ветеранів Великої Вітчизняної війни, сама збирала й передавала матеріали до музею. Саме через неї дізналися про письменника Бориса Шведа. Тепер в музеї експонуються його меморіальні речі, світлини. На жаль, життя цієї чудової, енергійної, допитливої дівчини обірвалось в 17 літ. Вона трагічно загинула в автокатастрофі. В музеї зберігаються її малюнки, які вона виконала в 7–8 класі, природні скульптури та добра пам'ять про неї.

В місті одна з вулиць названа іменем Бориса Шведа, а в 2008 р. на день міста відкрито меморіальну дошку, присвячену 100-річчю з дня народження письменника, одна зала музею розповідає про життя і творчість нашого земляка.

Меморіальна дошка Борису Шведу

Микола Паднюк.
Фото, 1938 р.

Родина Паднюків. Досить відома в Сарнах родина залізничників Паднюків, які жили в Бресті. В 1903 р. переїхали до Ковеля, а потім до Сарн. Мабуть все нове завжди манило, так і новостворена залізниця в Сарнах покликала в пошуках роботи цю багатодітну родину, де в сім'ї було три хлопці й шестеро дівчат. Ця розповідь буде про Миколу і Петра Паднюків, які після приїзду в Сарни працювали на залізній дорозі.

Петро Дмитрович народився в 1895 р. в Бресті. Коли родина переїхала в Ковель, він вступає до залізничного училища, яке закінчив у 1909 році. Довгий час працював конторщиком Привіслинської залізної дороги, потім конторщиком Південно-Західної, а також Поліської залізниці. З 1921 по 1939 рік – він помічник паспортиста Сарненського магістрату. До війни працював начальником контори служби руху Ковельської залізниці. Під час війни Петро Дмитрович – паспортист міської управи, а згодом став працювати в Сарненському ліспромгоспі статистом. На пенсію вийшов у 1957 році.

Микола Дмитрович також закінчив Ковельське залізничне училище, де отримав спеціальність телеграфіста. Працював на ст. Сарни за спеціальністю. У 1917 р. приймав повідомлення про повалення царського режиму. Телеграми вони відправляли й приймали азбукою «Морзе».

Важко було знайти роботу за часів Польщі у 1920–39 рр. Адже на роботу брали переважно поляків, а українці змушені були перебиватись будь-якими заробітками. У 1939 р. влаштувався працювати старшим телеграфістом в шляхову частину (ШЧ) на залізницю. Під час окупації ШЧ була евакуйована, але Микола Дмитрович залишився в Сарнах і став працювати в пожежній частині. У січні 1944 р., після визволення Сарн, знову став працювати в ШЧ зв'язківцем. Він забезпечував зв'язок начальнику залізної дороги Пономаренку. Як хорошого працівника, його перевели до Рівного у відділок залізниці. Родина залишилась в Сарнах. І хоч Миколу Дмитровича забезпечили в Рівному квартирою, сім'я не погодилась переїжджати. Він повертається до Сарн, де й дожив до смерті.

Родина Кашубських. Жила в нашому місті родина **Кашубського Олександра Омеляновича** та Єлизавети Теофілівни. Голова сімейства працював токарем в паровозному депо на ст. Сарни до 1919 р., дружина була швачкою і обслуговувала більшу частину заможних міщан. Діти – Аполлінарій та Ніна навчались в чотирикласному залізничному училищі. До 1921 р. Аполлінарій працював конторщиком 34-ї дільниці служби шляхів. Коли прийшла польська влада, всіх українців звільнили з роботи: вони не мали права працювати в державних установах. Довелось шукати роботу в різних містах Волині. У 1926 р. Аполлінарій одружився на Олімпіаді Максимівні Базилік.

Родина Базиликів теж корінні жителі міста. Вони жили в Сарнах по вул. Лісній 23. Максим Трохимович Базилик, як і його діти Леонід і Аркадій, працювали в паровозному депо. Незабаром Леоніда призвали до польської армії, де він залишився служити в м. Пулава в Польщі. У 1939 р. загинув на фронті під час німецько-польської війни.

Аркадій в Сарнах одружився з Марією Мойсеївною. В родині росло двоє синів Олександр та Леонід. Аркадія Максимовича після визволення Сарн забрали на фронт і в 1945 р. він загинув. Марії Мойсеївні самій прийшлося виховувати дітей. Леонід у семирічному віці помер, а Олександр, закінчивши школу, вступив у Здолбунівське ПТУ № 2, де отримав спеціальність помічника машиніста тепловоза. Довгий час працював у локомотивному депо ст. Сарни, а згодом перейшов у військову частину. Одружившись в 1966 р. з Ніною Іванівною Костюк, вони виховували сина Ігоря та доньку Ірину. У 1987 р. Олександр раптово помер. Тепер в Сарнах по вул. Невського проживає Ніна Іванівна Базилик з донькою Іриною і внучкою Анною. Ігор спочатку працював в Сарнах на таможні, а потім переїхав у м. Кузнецовськ.

З родини Кошубських залишився син Аполлінарія та Олімпіади В'ячеслав, який мешкає в Здолбунові. Закінчивши Львівський державний університет ім. Івана Франка, працював на освітянській ниві в Здолбунові. Спогади своїх рідних про наше місто він прислав у музей.

Тут знаходимо опис залізничного парку. Біля прокладених алей стояли лавочки, а в центрі розташована бесідка, де в святкові й недільні дні грав духовий оркестр залізничників. В цьому оркестрі грав батько В'ячеслава – Аполлінарій Олександрович. Парк був улюбленим місцем відпочинку сарненців, місцем знайомств і зустрічей. Неподалік – залізнична дерев'яна церква, де службу проводив священник о. Дружиловський.

Вулиця Лісна, де жила родина Базиликів, вважалась окраїною міста. За будинками – ліс та болото. Тому Максиму Трохимовичу, який любив займатися полюванням, недалеко було йти. Тут були дикі кізочки, глухарі, а особливо багато ягід та грибів.

Більшість вулиць міста не мали твердого покриття. Всюди був пісок, в якому застрягали колеса підвод, якими селяни приїжджали на базар.

Родина Лентовських. Ця розповідь про родину Леоніда і Марії Лентовських, які заможно жили в Києві по вул. Миколаївській. Голова сімейства працював контролером на залізниці, а один з родичів був професором медицини. Вони виховували двох синів Рафаїла й Бориса. Рафаїл закінчив Київський політехнічний інститут і отримав спеціальність землевпорядника. Його брат Борис, навчаючись в Київському університеті Святого Володимира, здобув професію юриста. Одружившись з Олександрою, Рафаїл жив у батьківській хаті. Олександра Георгіївна (дівоче прізвище Ніщенко) народилася в Лубнах на Полтавщині. Її батько був командиром царської армії. Вона мала музичну консерваторську освіту.

Коли в країні розпочався більшовицький переворот, до заможних людей в Києві ставилися із зневагою. В них стали забирати майно, цінності.

Марія Лентовська з сином Борисом.
Фото, поч XX ст.

Олександра Лентовська з доньками.
Фото, 1938 р.

Родина Лентовських змушена була втікати з Києва. Стало питання, куди? Виручив родич, професор медицини, що був знайомий із лікарем Миколою Петровичем Тощевіковим, який мешкав в Сарнах, (на той час місто було під Польщею). Мама з двома синами й невісткою їдуть в Сарни, прихопивши заховані збереження й цінності. Так у 20-і роки минулого століття родина Лентовських потрапила в поліське містечко. Де перебував голова сімейства, невідомо. Тут вони купили будинок по вул. Рицарській (тепер вул. Миру) на 12 кімнат. У двох кімнатах жила прислуга, дві займав Борис, решту – Рафаїл з дружиною і їх мати. Одна велика кімната була переобладнана під музичний клас, де Олександра навчала дітей місцевої інтелігенції музичної грамоти. Там стояв рояль німецької фірми, на стінах висіли портрети відомих композиторів: Чайковського, Бетховена, Мусоргського, Глінки та ін. На центральній стіні висіла ліра, а нижче стояв бюст Бетховена. Тут же було зроблено підвищення, обладнане під сцену, на якій виступали з концертами та п'єсами аматори.

Борис, який працював помічником відомого в Сарнах юриста Бориса Бабаєва, познайомився з католичкою Іолантою Квітківською із с. Немовичі, згодом одружився, отримавши в придане дві тисячі десятин землі. Перед одруженням Іоланта Борису поставила вимогу, щоб він прийняв католицизм. Він погодився. Повінчалися в костелі. Незабаром Борис став працювати нотаріусом в місті. З часом вони переїзять в Дрогобич, а в 1936 р. – до Варшави. Там він працює адвокатом. Так на релігійному ґрунті розійшлися дороги Рафаїла і Бориса. Більше вони не бачились. Відомо тільки, що в родині Бо-

Приватна музична школа Лентовських. Фото, 1930-ті рр.

риса не було дітей. Іоланта декілька разів приїжджала з Варшави лікуватись в Сарни до доктора Миколи Тощевікова від безпліддя.

Рафаїл до війни працював землевпорядником. Часто до нього приїздили замовники проектів із Польщі, які він виконував приватно. Тому вдома завжди стояв планшет з кресленнями. Згодом він був позбавлений роботи землевпорядника, тому що при Польщі мали державну роботу тільки католики. Рафаїл переходить працювати в Немовицьке лісництво. У 1942 р. його німці розстріляли за зв'язок з партизанами. У 1944 р. Олександра продає будинок в Сарнах і переїздить до Рівного. Там вона влаштувалась музикантом в театрі. В родині було три доньки: Інна (1922 р.н.), Зоя (1924 р.н.), Калерія (1926 р.н.), яка була одружена з Василем Коташевським. Вони мали сина Олександра, який довгий час працював у Рівному в прокуратурі. Його захопленням було краєзнавство. Він зібрав чимало матеріалів, які передав до музею Рівного. Багато світлин подарував нашому музею. Завдяки його старанням у Рівному був створений музей прокуратури на громадських засадах, який є одним із кращих громадських музеїв.

Олександра Лентовська з доньками Калерією та Зоєю й онуками. Фото, 1950-ті рр.

Про старожила нашого міста **Георгія Володимировича Борковського** оповів краєзнавець-історик Олег Панько.

Ця людина була особливо цікавої долі. Народився у 1912 р. в родині священика. Мама також була із священицької родини. В майбутньому батьки хотіли бачити Георгія духовною особою, тому в десятирічному віці віддали навчатися на священика. Але викладачі училища помітили, що в хлопчика немає відповідного музичного слуху. Це стало на заваді навчання в духовному училищі. За рекомендацією педагогів його відправили до Брестської російської гімназії. Там йому сподобалось, пізніше ці роки завжди згадував з любов'ю. Це не була звичайна гімназія. Вчителі – втікачі з Радянського Союзу, раніше працювали у вищих навчальних закладах царської Росії: високоосвічені, ерудовані й інтелігентні педагоги давали ґрунтовні знання гімназістам.

Георгій Володимирович згадує про саму систему польської середньої освіти. Коли учні гімназії закінчували навчання, то потрібно було складати іспити. Але це було тільки половина справи. Через деякий час приїздила польська державна комісія і, незалежно від вчителів гімназії, приймала іспити. Це означало здати матуру. Як правило, здати її першого разу не всім щастило. Були випадки, коли гімназисти здавали матуру з другого, а то й третього разу. Але коли вже отримували державний атестат зрілості, тоді був відкритий шлях в будь-який вищий навчальний заклад Польщі. У деяких країнах Європи приймали випускників гімназії і без матури. Наприклад, це робила Франція. Там випускники підписували угоду, за якої певну кількість

Дід Г. Борковського по матері.
Фото, кін. XIX ст.

Дід Г. Борковського (справа) з доньками.
Фото, кін. XIX ст.

років змушені були відпрацьовувати у французьких колоніях. Випускники польських гімназій навчались в Празі, Софії, Белграді. Для навчання Борковський обрав теологічний факультет Варшавського університету. Він говорив, що один курс навчання закінчив за два роки: один рік збирав гроші для оплати, а наступного року – навчався. Паралельно Георгій Володимирович оволодів спеціальністю пасічника. Продаючи мед, мав кошти для оплати навчання в університеті.

Багато цікавих подій згадував Георгій Борковський про юні студентські роки. Він розповідав, як у 1938 р. у Варшаву на гастролі приїхав відомий російський співак Федір Іванович Шаляпін. Студенти, які мали російські корені, зустрілися зі співаком і просили посприяти відвіданню його концерту, адже квитки надто дорого коштували. Шаляпін дуже розчарував їх, бо не допоміг потрапити на концерт, мотивуючи тим, що за контрактом

з Варшавською оперою він не мав права втручатись у фінансові справи. Мобілізувавши усі свої ресурси, Борковський все-таки придбав дешевий квиток і послухав Шаляпіна в опері М. Мусоргського «Борис Годунов».

Літо Георгій Володимирович проводив у Сарнах: займався рибальством, полюванням, бджільництвом. За успіхи в навчанні батьки подарували йому велосипед, і він дуже любив на ньому кататися. Для молодого юнака це була велика радість! Георгій дуже пишався ним. Але коли велосипед зламався, то простояв цілий місяць, тому що у місті не було фахівців та запасних частин, щоб його відремонтували. Сарни, за словами Георгія Володимировича, було не дуже великим, але досить комфортним містом. На головних вулицях було шосейне покриття та кам'яні тротуари. Там, де не було тротуарів, майже під кожним будинком лежали дерев'яні настили. Людина, яка виходила з свого будинку в начищеному взутті, поверталась додому не забруднивши його. А вже на суміжних вулицях була велика кількість піску.

В центрі міста розташовані ресторани, кав'ярні, їдальні, але мешканці ходили туди не часто, бо харчування було дорогим. Можливо, вони відвідували б частіше, якби знали, що у вересні 39-го року Польща зазнає поразку у війні з Німеччиною, і їх гроші перетворяться в ніщо. Свої заощадження місцеве населення тримало в ПКО (польська каса ощадності) й раділи, що їх рахунок збільшувався. У вересні 1939 р., коли Польщу окупували німці, ПКО була розформована, а ощадкнижки стали своєрідним сувеніром, на які місцеві жителі дивилися з болем.

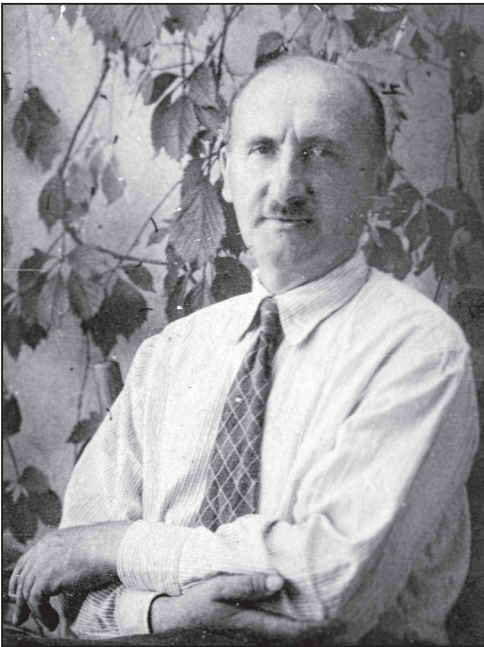
В Сарнах було декілька кінотеатрів. Один з них знаходився у міському парку. Пізніше у цьому будинку був дитячий садок. Кінообслуговування

Георгій Борковський

населення було поставлено на високий рівень. Демонструвались польські та іноземні фільми. Мешканцям міста перед сеансом дарували або продавали за невеличку плату програмки для кінофільмів, в якій були відомості про фільм та акторів.

На місцевому іподромі влаштовувались кінні змагання, в яких брали участь солдати й офіцери польської кавалерійської частини, що демонстрували своє вміння їзди на конях. На околиці міста знаходився невеличкий польський військовий аеродром. Ним командував офіцер невисокого чину, а льотчиками були сержанти. Вони демонстрували цілий набір фігур вищого пілотажу. Це свідчило про їхню майстерність.

Микола Немоловський

Ще одна оповідь, записана краєзнавцем-істориком Олегом Паньком про інтелігентну людину, жителя нашого міста **Немолівського Миколу Сергійовича** (1903–1991). Значну частину свого довгого життя він прожив в Сарнах, хоча й народився в Житомирі. Там закінчив російську гімназію. Дитинство й початок підліткового віку пройшло в царській Росії, де популяризувався культ царя, а юність і зрілість – в Польській державі, де не дуже поважали росіян та українців, а визнавали лише тих, хто ополячився та прийняв католицизм. Але Микола не відмовився від своєї культури та православної віри, тому й мав проблеми з польською владою.

Після закінчення гімназії, отримавши спеціальність землеміра, в середині 20-х років став мешкати в нашому місті. Всі зразу оцінили його професіоналізм. Але не однією роботою була наповнена широка натура Ми-

коли Сергійовича. Це був великий любитель літератури, чудовий цінитель живопису, але головним його захопленням була музика. Він добре знав світову й вітчизняну музичну культуру. Одночасно Микола Сергійович чудово грав на струнних інструментах, майстерно володів гітарою, балалайкою, мандоліною, бандурою. Він не тільки грав, а за час свого проживання в Сарнах підготував декілька десятків чудових музикантів. Микола Сергійович був хорошим співбесідником, любив поділитись інформацією і тому завжди був бажаним гостем в сім'ях сарненської інтелігенції – Григоровичів, Дружеловських та ін. Аура культури – ось що нестримно тягнуло до цього чоловіка. Він не тільки користувався нею, а ніби промінчиками сонця зігрівав людей, що його оточували. Микола Сергійович незмінно керував оркестром Сарненського російського театру. Тут же він знайшов своє кохання – Ніну Олександрівну Гашицьку. Коли вони надумали побратися, виникла проблема – у

Миколи Сергійовича був паспорт громадянина Польщі, а в його майбутньої дружини – паспорт біженки, то місцевий священик Григорій Палій відмовився їх вінчати. Обряд вінчання провів священик із села Велике Вербче. У шлюбі, зареєстрованому у 1937 р., прожили 54 роки.

Настав 1939 рік, так званих «перших советів». Бувши інтелігентною людиною, Микола Сергійович бачив, як зуби цієї тоталітарної машини перемелюють сотні тисяч людей, причому потрапити можна було чисто механічно, будучи родичем чи знайомим з репресованими. І це його дуже хвилювало. З початком війни в 1941 р. й відступом органів радянської влади Миколі Сергійовичу пощастило уникнути репресій. У місто ввійшли фашисти. Ніколи людське життя так не висіло на волосинці, як у той час. Можна було потрапити в число заручників і бути розстріляним, адже німці по-звірячому розправлялись з місцевим населенням за військові операції, проведені партизанами.

Через тиждень після визволення Сарн Микола Сергійович отримав повістку з військкомату йти в армію, адже війна продовжувалась. З боєм в серці рідні провели його з дому. Шансів повернутися живим і здоровим з фронту майже не було. Вже через дві години Микола Сергійович повернувся з призовного пункту. Як землемір, він був залишений в районі для відбудови знищеного війною народного господарства.

Микола Немоловський (в центрі) – учасник струнного оркестру Російського товариства. Фото, 1937 р.

Микола Немоловський – головний інженер землеустрою з колективом. Фото, 1953 р.

Микола Немоловський у своєму кабінеті з колегами. Фото, 1952 р.

Микола Немоловський (у другому ряду в центрі) зі струнним оркестром Будинку піонерів. Фото, 1955 р.

Настали тяжкі післявоєнні роки. Видавались продовольчі картки, за які можна було придбати продукти. Згодом картки відмінили. В родині було шестеро людей: Микола Сергійович, Ніна Олександрівна (з хворими ногами), троє дочок – Наталія, Тетяна, Валентина та Олег – син репресованої подруги Ніни Олександрівни, Тетяни Орловської. Працював лише голова сім'ї. Тому утримувати велику родину було важко. Мізерною була заробітна плата. Не дивлячись на тяжкі умо-

ви, Микола Сергійович завжди був бадьорий, енергійний, цілеспрямований: вдень – робота, ввечері – заняття музикою з учнями в себе вдома та в Будинку піонерів. Досить цікаво висловився про Миколу Сергійовича тепер покійний полковник у відставці Андреев: «Немолдовський був один з небагатьох людей в нашому місті, котрий насолоджувався читанням Горация й Вергілія в оригіналі та ще й від цього отримував задоволення». Його морально підтримували друзі: Щедрін, Борковський, старший інженер Ковальов. Поспілкувавшись з Миколою Сергійовичем, завжди виходили від нього духовно збагачені, одухотворені. Він одним з перших в місті придбав радіоприймач, його поважали на роботі, бо, незважаючи на свій поважний вік, трудився самовіддано, за що був нагороджений численними похвальними грамотами й медалями. Вийшовши на пенсію, багато часу проводив на природі з сім'єю, друзями. Що ж давало сили Миколі Сергійовичу достойно пройти через життєві випробування й лихоліття? Відповідь однозначна: віра в Бога. Він часто бачив на собі незадоволені погляди начальства, бо був віруючим, завжди ходив до церкви, і Бог допомагав йому пройти через всі випробування, які посилювала доля. Він прожив довге і красиве життя. Серед людей культури нашого міста займав достойне місце.

В родині були в пошані книги Мельникова-Печерського, Драйзера, Фейхтвангера, Голсуорсі. Не було ніякої белетристики, якою тоді захоплювались. Його донька Валентина Миколаївна згадує: «Батько не був аскетом, але жив дуже скромно, а свою службову діяльність проводив у межах закону».

– Я хочу спокійно спати вночі, – говорив він.

Валентина Миколаївна згадує, що в родині Немоловських часто збирались на преферанс доктор Тощевіков, доктор Малиновський, інженер Ковальов. Доктор Тощевіков читав свої вірші. У холостяцькій квартирі інженера Ковальова, де вони також проводили вільний час, підлога була застелена свинячими шкурами. На ній Ковальов розкладав пасьянс.

– Заберіть ці шкури, вони розводять міль, – говорили йому.

– Вони вносять гармонію в мою душу, – відповідав Ковальов

А ось і ще одна розповідь про дружину Миколи Сергійовича, записана автором книги від Наталії Миколаївни Немоловської, яка все життя працювала на освітянській ниві, навчаючи дітей математики.

Немолівська Ніна Олександрівна (дівоче прізвище Гашицька) народилась в 1912 р. в м. Новограді-Волинському Житомирської області в родині військових. У 1920 р. родина переїздить до Рівного. Ніна стала навчатись в російській гімназії, яку закінчила наприкінці 30-х років. Під час навчання в гімназії захопилась танцями й балетом. Любов до мистецтва прищепила вчителька гімназії Краллі Вітте, яка викладала фізкультуру. Вона організувала художній гурток, де навчала дівчаток танців, балету. Гуртківці ставили різні вистави, організовували концерти. Ніна разом із своєю подругою Танею Орловською були активними гуртківцями.

Ніна Гашицька (Немолівська)

Незабаром в родину Гішицьких приходить горе, вмирають батьки. Ніна із сестричкою Олею, на три роки молодшою, залишилися сиротами. Разом з Танею – донькою поміщика Орловського, вони переїздить до маєтку Орловських, що був неподалік Сарн (с. Орлівка, тепер входить в межу міста). Тут, в маєтку, Ніна працювала обліковцем. Оля разом з родиною подруги незабаром переїздить до Америки. Відтоді сестри більше не зустрічались.

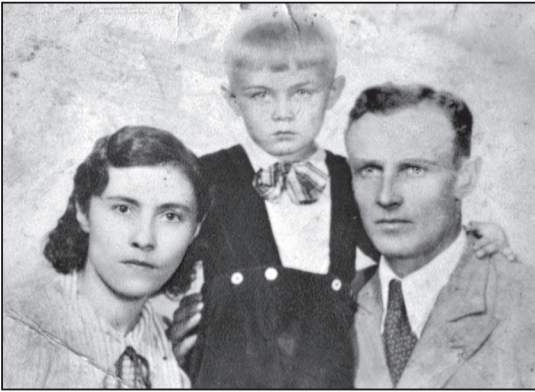
У Сарнах Ніна Гашицька із Танею Орловською продовжують займатись танцями. Вони відвідують російське Товариство, яке організовувало вистави, концерти. Саме тут Ніна знайомиться з Миколою Немолівським, згодом одружуються. В дружній сім'ї виховали трьох дочок: Наталію, Тетяну та Валентину, а потім забрали в родину репресованого сина Тетяни Орловської – Олега.

Родина Орловських. Про долю родини Орловських розповіла Ніна Немолівська, яка вже була в досить поважному віці. Поміщик **Аркадій Орловський** побудував в Орлівці склозавод. Але це було економічно не вигідно, бо з'ясувалось, що піску, який підходить для виробництва скла, тут немає. Його потрібно було гужовим транспортом доставляти здалеку. Орловський мав великі збитки, тому змушений продавати свою землю невеличкими ділянками під забудову мешканцям Сарн.

Сам Орловський був статним приємним чоловіком. Подружжя з радістю приймали в своєму маєтку кращу подругу своєї доньки Тетяни – Ніну Гашицьку.

Тетяна Орловська з чоловіком Петром Піхном.
Фото, 1920-х рр.

Тетяна і Петро Піхно з сином Олегом.
Фото, 1920-х рр.

Таня Орловська вийшла заміж за журналіста, у минулому білого офіцера Петра Піхно, який працював у антирадянській газеті у м. Вільно. У вересні 1939 р., перед приходом радянської влади, сім'я Орловських поспішно переїздить до Польщі. Тетяна теж їде разом з чоловіком і батьками. У подружжя народився син Олег. У Польщі сім'я Орловських, яка не звикла жити бідно, опинилася у досить тяжкому матеріальному становищі. Петро Піхно захворів на туберкульоз. Необхідні були гроші на лікування, але дістати їх було неможливо, йшла війна. Родина Орловських змушена була повернутись до Сарн. Все господарство вже було знищене та розкрадене: радянська влада націоналізувала всі його землі. Тікаючи від злиднів, знову потрапили в злидні. Друзі, як могли, підтримували їх. На початку 1944 р. старий Орловський помер. Його зять Петро Піхно, в якого загострилась хвороба туберкульозу, доживав останні місяці. Таня дуже любила свого чоловіка, хотіла піти з життя разом з ним; вона теж захворіла на цю хворобу.

Коли в січні 1944 р. у Сарни повернулися радянські війська, співробітники

НКВС прийшли за Петром. Смерть вже чатувала біля нього, але, незважаючи на це, його заарештували й забрали. Після арешту більше Таня його не бачила. Стару пані Орловську, Таню разом з сином Олегом, вивезли до Сибіру. Там мати померла. Невдовзі померла і Тетяна.

Друзі Орловських, які залишилися в Сарнах, піклувалися про цю сім'ю, відправляли у заслання посилки з їжею, одягом та гроші. Після того, як померли мати й дочка Орловські, з'ясувалось, що Олег Піхно потрапив у дитячий будинок. Друзі Орловських найняли чоловіка, який поїхав у Сибір, знайшов Олега й привіз до Сарн. Його виховували в родині Немоловських. Після закінчення середньої школи, лісового технікуму, він став спеціалістом лісового господарства. Разом з дружиною та трьома синами проживав на Дослідній станції.

Павло Єпіфанович Воронов. Старожили міста пам'ятають цього худорлявого стрункого чоловіка, який завжди був одягнений у військову форму. На гімнастерці висіло два ордени: Бойового Червоного Прапора та Червоної Зірки. Мова його була багата, наповнена літературними виразами. При розмові із знайомими він напам'ять цитував твір В.Г. Короленка «Без

язика». Це був кадровий військовий, майор у відставці Павло Єпіфанович Воронов, який з перших днів війни знаходився на передовій. Одна з командних посад, яку він займав під час війни, була посада командира бронепоезда «Смерть фашизму» в Одеському воєнному окрузі. Пізніше став командиром полку, учасником оборони Севастополя.

З великою цікавістю можна було слухати його розповіді про війну, особливо про бронепоезд, яким він командував, адже треба було бути знавцем залізниці, добрим артилеристом, кулеметником, добре розумітись в авіації, бо найбільше бронепоезд страждає від авіаційних нальотів. У цей момент вирішує долю бронепоезда командир та професійність машиніста. В німців був спеціальний наказ у першу чергу знищувати паровоз, а потім добивати решту вагонів. Бронепоезд відіграв важливу роль в оборонних та наступальних діях на тих ділянках боїв, де була слабка ланка наступу. Часто бронепоезд мав вирішальне значення при захопленні залізничних станцій. Його вогонь знекровлював противника і заставляла залишати територію.

До нашого міста Павло Єпіфанович потрапив відразу ж після визволення. Він займав посаду першого військового коменданта міста, а незабаром командування І-го Українського фронту направляє його комендантом у м. Луцьк. Після звільнення в запас у вересні 1944 р., П.Є. Воронов знову приїздить до Сарн.

Не завжди добре складались відносини у Павла Єпіфановича з першим секретарем райкому партії. Адже він був кадровим офіцером, а підпорядковувався людині, яка ніколи не була на фронті і не завжди розуміла проблеми фронтовика, було важко. Тому між ними часто-густо виникали конфлікти. Павло Єпіфанович був комунікабельним, приємним співрозмовником, активним учасником громадських організацій, а також аматором-агрономом та садівником. У спілкуванні з ним відчувалась його ерудиція та природний розум.

Після зняття військового стану в місті, П.Є. Воронов був головою міської ради, потім працював у торгівлі. Весь свій життєвий досвід Павло Єпіфанович хотів передати своїм підлеглим. Він заохочував їх навчатись далі.

Дружина загинула під час війни, залишився син, який згодом також став офіцером і в радянські часи служив у Німеччині. Згодом Павло Єпіфанович одружився з місцевою жінкою, з якою прожив до кінця життя. Помер Павло Єпіфанович наприкінці 70-х років минулого століття.

Павло Воронов

Петро Якович Зіноватний. Сарненці пам'ятають вчителя нашого міста Петра Яковича Зіноватного як інтелігентну, освічену людину. До нього щиро віталися люди, коли йшов по вулиці. Педагогічний стаж його був на рівні півстоліття. Майже в кожному помешканні була людина, яку Петро Якович вчив, або слухала його лекції, які він читав у товаристві «Знання».

Народився Петро Якович у Кіровоградській області в селянській родині в 1914 році. З дитинства тягнувся до знань, професію вчителя обрав не випадково, хоч були спроби піти іншим шляхом.

На початку 30-х років Петро Якович майже рік навчався у Харківському залізничному інституті. «Хлопці, які починали зі мною навчатися, стали пізніше великими начальниками на залізниці», – згадував він. Але через рік навчання у вузі зрозумів, що це не його покликання, тому залишив навчання і пішов працювати в школу. Спочатку – піонервожатим, потім, закінчивши учительський інститут, став викладати українську мову та літературу, одночасно навчаючись у педагогічному інституті, який закінчив після війни.

Юнацькі роки були пов'язані з Харковом, який певний час був столицею України. Там на всіх святкових заходах він бачив радянських і партійних керівників та відомих військових. Більшість з них не пережили 1937 рік. З теплою згадував творчі зустрічі з видатними українськими письменниками та поетами, які часто виступали перед молоддю. Перебуваючи в Сарнах, часто згадував ці зустрічі. Про Остапа Вишню говорив, що багато його творів залишилися невідомими для сучасного читача. В свій час вони були зразком гумору і соціальної сатири, але недоступні тодішньому читачу.

З особливою теплою згадував українського письменника Івана Микитенка, в якому поєднувалась чоловіча краса й талант митця, а також внутрішня інтелігентність. На творчих зустрічах з Іваном Микитенком Петро Якович знайомився з багатьма новими творами, які читав автор, зокрема твір «Дівчата нашої країни».

Наприкінці 30-х років молодий перспективний педагог змушений був залишити школу, навчання, був призваний до лав Червоної Армії. Служив у артилерії, де оволодівав військовою спеціальністю. Воював на радянсько-фінському фронті у складі військової частини, яку тимчасово переправили із Східного Сибіру під Ленінград. Брав участь у бойових діях. Пізніше їхню частину знову відправили в Східний Сибір, а вже на початку 1941 р. її відправляють у Західну Білорусію. Відчувалось наближення війни. Проте, що Гітлер нападе на Радянський Союз, місцеві жителі вже говорили вголос. Але командування Червоної Армії до оборони не готувалось. Розпочалась війна і частину Петра Яковича відправили на фронт. Кілька днів війни героїчно вели інтенсивний артилерійський вогонь по ворогу. Досить велику небезпеку становили німецькі диверсанти. Перевдягнуті в радянську військову форму, вони ставали на місце регулювальників і направляли радянські військові частини прямо під колеса німецьких танків. В одному із міст Білорусії, де служив Петро Якович, солдатів попросили допомогти перенести речі сімей військовослужбовців, яких мали евакуювати. У вантажівці набилося багато дітей та жінок з речами. Не встигла ця машина від'їхати 200 метрів, як

Петро Зіноватний з учителями школи №4

з'явився німецький літак, який бомбою вщент розтрощив машину з людьми. Без жаху не можна було дивитись на те, що залишилось від них. І це на очах військових командирів, сім'ї яких були в тій машині. Вони стояли і, не соромлячись, плакали.

Петро Якович згадував останній день на фронті. Командир артилерійської дивізії, досвідчений капітан, який пройшов фінську війну і мав на грудях два ордени Червоної зірки, наказав розташувати гармати на кінці болота. Зібравши бійці, з хвилюванням сказав: «Товариші червоноармійці! Товариші командири! Я отримав повідомлення, що сьогодні німці захопили Мінськ. Ми в глибокому оточенні. Мій наказ: розбирайте гармати по частинах і кидайте їх у болото, а також снаряди, які залишались. Беріть стрілецьку зброю, розбивайтесь на дрібні групи і старайтесь пробитись через оточення». Між бійцями розподілили рештки запасів їжі. Петро Якович взяв із собою повний протигаз цукру, який потім врятував йому життя. На фронті в цей час був хаос. Німецькі частини, що наступали, змішались з радянськими. Одні тікали від інших. Ввечері Петро Якович з невеликою кількістю військових дістались до одного хутора, де вирішили заночувати, а вранці повинні йти далі. Десь о п'ятій годині ранку вони прокинулись від гудіння моторів. Німці оточували хутір. Військовослужбовці опинились в «мишоловці». По мегафону їм було запропоновано здатись, інакше отримають смерть. Так воїни потрапили в полон, і для них це був останній день на фронті. Їх доправили в табір для військовополонених. Там їх морили голодом. Кожен день від хвороб та голоду вмирали тисячі людей. Вижити допоміг протигаз, наповнений цукром. В таборі на допиті Петро Якович назвався селянином-колгоспником, і його відправили працювати в Німеччину до бауера, де він тяжко працював. Молодий чоловік переніс всі труднощі.

У 1945 р. Зіноватний П. Я. був визволений з полону радянськими військами. Повернувшись на Батьківщину, пройшов низку допитів та принижень, необґрунтованих звинувачень з боку органів НКВС. Не знайшовши нічого протизаконного в його діях, вони дозволили працювати вчителем, так як тоді не вистачало педагогів. Петро Якович Зіноватний в другій половині 50-х років опинився в нашому місті і став працювати директором вечірньої школи, викладаючи українську мову і літературу.

Часто Петро Якович згадував досить прикрий випадок, який стався з ним у перші повоєнні роки. У нього був двоюрідний брат, який жив у Москві, і ще з дитинства їх поєднувала дружба. Проїжджаючи столицю, вирішив його провідати. Брат служив в органах НКВС, а потім в МДБ. Натиснувши кнопку дзвінка, перед ним постав військовий. На грудях блищали ордени. Ледей-ледей Петро Якович впізнав у цьому чоловікові свого брата, адже пройшли роки з часу їх останньої зустрічі. Той також його впізнав і запросив у квартиру. Вони сіли вечеряти за святково накритим столом, де Петро Якович, як близькій людині, розповів про ті поневірвання та приниження, які зазнав при поверненні з полону. Очі брата блиснули холодом і він сказав:

– Ти сам, Петре, винен в цьому. Чому здався в полон? В тебе ж в руках була зброя! Потрібно було битись до останнього!

Брат нахилився до Петра Яковича і продовжив:

– Ти знаєш, Петре, в яких органах я працюю, а ти побував в полоні. Не приходь більше до мене, бо ти кидаєш на мене тінь!

Петрові кров вдарила в голову. Він піднявся і відповів:

– Я клянусь, брате, що відвідав тебе перший і останній раз. Дякую за вечерю. Встав і пішов на залізничний вокзал.

Цей випадок він часто згадував до кінця свого життя, а коли пригадував, розповідав його тремтячим голосом від великого хвилювання.

Петро Якович весь віддавав себе праці в школі. Серед учнів вечірньої школи тоді було багато колишніх фронтовиків, діючих офіцерів, посадовців, які здобували загальну середню освіту. Коли вчитель заходив у клас, можна було бачити людей в пагонах з великою кількістю орденів. Одного разу в клас зайшла молодий педагог, вчителька хімії, Циля Ісаківна Фішман. Весь клас встав, вітаючись, лише один офіцер залишився сидіти. Вчителька зробила вигляд, що не помітила, проявивши максимум тактовності. Після уроку до офіцера підійшли товариші, які зробили зауваження. У відповідь той пояснив:

– Я офіцер, фронтовик, нагороджений орденами й медалями і ще буду вставати перед якимось дівчиськом!

На цю репліку товариші йому зауважили:

– По-перше, вона не дівчисько, а вчителька. По-друге, фронтових заслуг в нас не менше, ніж у тебе, а по-третє, якщо ти в наступний раз не підведешся, то ми тебе піднімемо!»

Після цього офіцер вставав разом з усім, вітав учителя. Це було йому доброю наукою.

Петро Якович не любив учнів, які безвідповідально ставились до занять. З ними він поводився вимогливо. Незабаром вчитель одружився, а зго-

дом народилась донька. У 50- роки він почав працювати у 43-ій залізничній школі, яку пізніше перейменували на школу № 4. Тут найбільше розкрився талант педагога, бо роботі він віддавався з повною силою. Багато колишніх учнів з теплом і ніжністю згадують його як цікавого, ерудованого, висококваліфікованого педагога. Свій трудовий шлях Петро Зіноватний закінчив вчителем української мови та літератури Білятицької восьмирічної школи. Все трудове життя він був педагогом-новатором, чудово знав свій предмет, вмів зацікавити учнів. Образи в творах українських класиків Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка сяяли з його подачі новим яскравим світлом.

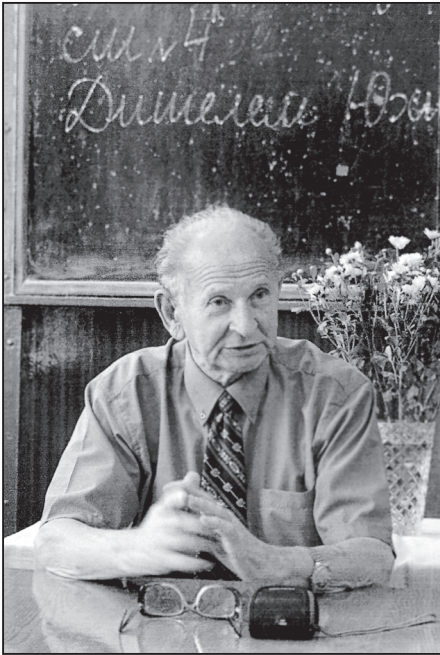
Петро Якович любив поділитись спогадами за чашкою чаю в своїй старій, але досить затишній квартирі, де стояв радіоприймач «Урал», на якому можна було крутити платівки, або послухати новини. Вже відійшов з життя Петро Якович, проживши довге важке життя, але пам'ять про нього назавжди лишилась у сарненців.

Педагог, мистецтвознавець, інтелектуал. Цю людину добре знали не тільки в нашому місті, а також в районі та області. Про нього писала й республіканська преса. Це – директор Сарненських шкіл Юхим Олександрович Дишель. Сам він з гумором говорив: «Я був директором всіх міських шкіл, окрім першої та нової другої».

Юхим Олександрович народився й жив у Києві в робітничій родині в 1930 р. Він згадував, що довоєнний Київ був надзвичайно красивим містом, з цікавими архітектурними спорудами, парками, скверами і насиченим культурним життям. Разом із старшою сестрою часто відвідував оперний театр, куди ходили справжні поціновувачі мистецтва, які сиділи з партитурою в руках, звіряючи музику. Разом з сестрою відвідували музеї, виставки, вивчали історію стародавнього Києва, долучалися до мистецтва живопису, скульптури, що в подальшому стало не тільки захопленням, а й професією педагога, історика, мистецтвознавця.

Юхим Олександрович добре запам'ятав перші дні війни, коли німці нещадно бомбили це чудове місто. Найбільше бомбардувань припало на околиці, де були розміщені оборонні споруди та підприємства. Їхню сім'ю, як і сотні інших, евакуювали в Казань, але бабуся, яка мала хворі ноги, навідріз відмовилась їхати зі столиці. Вона залишилась у квартирі одна. Згодом поліцейські прийшли, взяли її під руки й вивезли до Бабиного Яру, де розстріляли разом з іншими єврейськими сім'ями.

Про перші години початку війни згадувала також дружина Юхима Олександровича – Неля Петрівна. На той час вона з батьками жила в Ковелі. Батько працював в адміністрації на станції. Неля саме закінчила школу й отримала атестат зрілості та грамоту за відмінне навчання. Їй дуже хотілось похвалитись батькові, тому швиденько побігла до нього на роботу. Батько, довго не думаючи, схопив її, й посадив у перший поїзд, що відходив до Києва, дав їй в руку записку з адресою друзів, суворо наказавши йти до них. На світанку стали падати перші бомби на столицю. Розпочалась війна. Стало небезпечно. Всі люди були налякані кудись бігли, шукаючи захисту.

Юхим Дишель

Незабаром підїхала Нелина родина, і вони також евакуювались в Казань. Але там молодим людям не судилося зустрітись.

Після визволення Києва родина Дишелів повернулась до міста, а родина Нелі приїхала в Рівне, де батько працював у адміністрації на залізниці. Згодом Юхим і Неля вступають до Київського державного педагогічного інституту ім. Горького (тепер ім. Драгоманова). Тут і познайомились, адже навчались в одній групі на історичному факультеті. Після закінчення їх обох направили працювати на Рівненщину.

Юхим Олександрович приїхав у Сарни в 1952 р. разом з нареченою Нелею Петрівною. Його родина не схвалювала майбутній шлюб, але кохання перемогло, і подружжя щасливо прожило майже 50 років. Вони мали спільні інтереси захоплювались музикою, мистецтвом. Завжди в усьому були однодумцями.

У Сарнах Юхим Олександрович став директором школи № 3, але працював недовго, згодом його призвали в армію. Перед відправленням вони зареєстрували шлюб.

Під час служби в Ленінграді, маючи якусь вільну хвилину, він з величезним задоволення відвідував історичні місця, пізнавав всю культурну спадщину цього славного історичного міста. Відділення сержанта Дишеля було одним із кращих у військовому з'єднанні. Всі завдання, які на нього покладалися, виконував сумлінно й добросовісно. Це було еталоном його життя.

З армії Юхим Олександрович повернувся у званні молодшого офіцера і зразу ж приступив до педагогічної роботи. Спочатку займав посаду інспектора районного відділу освіти, виконуючи на громадських засадах обов'язки голови райкому профспілки працівників освіти. Але його цікавила жива педагогічна робота з учнями, педагогами. Тому в 1958 р. його призначили директором колишньої школи № 2 (по вул. Миру, тепер там учбовий комбінат) і викладав історію. Учні любили його предмет, уроки були завжди цікаві, насичені багатьма історичними фактами, яких діти не могли знайти в книжках. Юхим Олександрович часто розповідав їм цікаві історії, іноді гумористичні, з життя відомих особистостей. До нього завжди тягнулись учні. Всі конфлікти між ними він вирішував справедливо, не вживаючи радикальних заходів, користуючись лише педагогічними настановами та бесідами.

Вперше в цій школі було організовано шкільний музей, де учні самі проводили екскурсії, плідно працював створений ним історичний гурток. Педагоги були його однодумцями й помічниками, тому про них він згадував з великою теплотою. Це – Є. Н. Гайдук, В. Г. Мятович, М. К. Коржов, Н. М. Немоловська, Ю. Ф. Грищенко та ін.

У школі було двозмінне навчання, тому на роботу Юхим Олександрович приходив дуже рано, а додому йшов пізно. Він – чудовий організатор навчально-виховного процесу, що завжди проходив у школі змістовно й цікаво.

Його учні до цього часу пам'ятають, як він тоді одягався: добре начищені хромові чоботи, штани галіфе та синій кітель, на якому блищав значок «Відмінник народної освіти». У холодну пору року одягав демісезонне пальто та кроликову шапку.

Коли в 1967 р. відкривалась нова школа № 5, очолити її довірили Ю. О. Дишелю. Тринадцять років він гуртував колектив, виробляв певні традиції, запроваджував педагогічні інновації. Згодом школа стала передовою в районі, з високим професійним і дружним педагогічним колективом. Тут Юхим Олександрович створив один із кращих шкільних музеїв бойової слави, де організовано, на досить високому рівні велась пошукова робота. Особливо багато зусиль було покладено для пошуку родин загиблих воїнів із самохідки, що затонула в Случі у 1944 р., а в 1972 р. встановлена на площі Перемоги як пам'ятник радянським воїнам-визволителям. Велика пошукова робота учнів була організована серед ветеранів партизанського загону «Переможці». З ними проводились листування, зустрічі. В школі діяв Клуб інтернаціональної дружби (КІД), члени якого листувались з багатьма учнями шкіл Радянського Союзу. Велась жива військово-патріотична робота, яка цілком захоплювала учнів.

На базі школи № 5 проводились не тільки районні, обласні, а навіть республіканські заходи, що говорить про високий рівень організації навчально-виховної роботи педагогічного колективу та його директора. У 1976 р. за педагогічні заслуги Дишелю Ю. О. було присвоєно високе звання «Заслуженого вчителя України».

У 1980 р. його чекало нове призначення. Він став директором Сарненської школи № 4. Це було не просте завдання: йти з уже сформованого навчального закладу, фундатором якого був сам, у колектив, який очолював довгий час відомий педагог Микола Андрійович Вороний. Таке переміщення було рішенням Сарненського райкому партії й воно не підлягало перегляду і, навіть, обговоренню. «Партія наказала – потрібно виконувати!» Першочерговим завданням Ю. О. Дишеля було знайти порозуміння з Миколою Андрійовичем, а також налагодити взаємовідносини з колективом. З цим завданням він успішно впорався, хоч і не завжди це було просто.

Життя педагога не назвеш спокійним. Юхим Олександрович віддавав роботі весь свій час, працюючи зранку до вечора, навіть у неділю проводив заняття гуртка, брав участь у різноманітних шкільних заходах. До нього тягнулись учні, бо вбачали в ньому старшого друга й радника. Всі сили, знання й енергію він віддавав дітям, намагаючись виховати їх в найкращих традиціях. Це вимагало надзвичайно великих душевних сил і нервів. Але він завжди був врівноваженим, поміркованим, впевненим у собі. Будучи людиною високоосвіченою, інтелігентною, інтелектуальною, завжди знаходив співрозмовників, з якими можна було спілкуватись на будь-які теми. З величезним терпінням він пояснював учням матеріал, який в міру їх знань не

завжди був зрозумілим. Коли Юхим Олександрович пояснював учням зміст картини Малевича «Чорний квадрат», йому колеги говорили:

Для чого ви їм стараєтесь це пояснити? В чорному квадраті не розібрались ще спеціалісти.

На це він відповідав: «Мені дуже хочеться, щоб учні мали уявлення про цей твір. Слабші – запам'ятають лише назву і це для них буде певний прогрес, а більш сильніші зрозуміють зміст».

Юхим Олександрович ніколи не відмовляв учням, коли вони задавали питання, а завжди давав повну й кваліфіковану відповідь.

Директором цієї школи Юхим Олександрович працював до 1991 р., де виявив свої кращі педагогічні здібності, велику ерудицію в галузі музики, живопису, скульптури, театру. Від нього учні дізнавалися про шедеври «Ермітажу», «Третьяковки», знайомилися із сучасними творами мистецтва. З радістю ділився знаннями про видатних композиторів, використовуючи для цього власну фонотеку. В родині Дишелів була найбільша в районі власна бібліотека класичної, сучасної та зарубіжної літератури, а також численні репродукції картин відомих художників, які використовувались подружжям на уроках й заняттях гуртка. Цей величезний наочний матеріал завжди був доступний педагогам району.

На пенсії Юхим Олександрович продовжив працювати вчителем історії цієї ж школи, паралельно викладаючи культурологічні дисципліни для студентів Сарненського педагогічного коледжу. Незважаючи на поважний вік, його любили студенти, бо бачили в ньому високоосвічену, інтелектуальну людину, з якою завжди цікаво розмовляти та дискутувати на будь-які теми.

Але час бере своє. Після тяжкої хвороби відійшла з життя дружина Неля Михайлівна. Син, кандидат хімічних наук, з родиною виїжджає в Ізраїль, а за ним їде донька Ніна та внук Олексій. Щоб не залишатись на самоті в похилому віці, Юхим Олександрович їде за ними. Сарненці, які його знали, особливо колеги, учні, студенти, з теплотою згадують цю високоосвічену, інтелігентну, талановиту людину. Та й сам Юхим Олександрович не забуває наше місто, де пройшла вся свідома й творча частина його життя.

Зустріч через двадцять років. Цю оповідь передав краєзнавець Олег Панько, яку дізнався від своєї матері Тамари.

Сиділи напроти один одного два літніх чоловіки і з теплотою згадували молоді роки, коли вони, ще до війни, жили в Сарнах. Один з них, огрядна людина, громадянин Польщі, Василь Семенович Некрашевич. Другий – Георгій Палій, який довгий час був благочинним у нашому місті. Про нього з теплотою відгукуються жителі міста за добрі й благочестиві діла. У 30-і роки цих двох людей зв'язували тісні товариські відносини. Їх товаришем також був відомий Сарнах лікар Микола Тощевіков.

Восени 1939 р. Василя Некрашевича заарештували працівники НКВС, а його дочку Тамару взяв на виховання товариш, отець Георгій Палій. У той час це був дійсно відважний вчинок, бо піклуватись про дітей репресованих

було небезпечно. Так, в зв'язку з обставинами, доля зріднила друзів і водночас розвела їх.

У 1946 р. священника Георгія Палія також заарештували. Вийшов він на волю лише після смерті Сталіна. Ув'язнення отримав за те, що в 1941 р. освячував на місцевому цвинтарі могили убієнних енкаведистами людей. Про цю подію, яка відбувалась в перші дні війни, знали жителі Сарн. Уже після визволення Сарн у 1944 р. два роки органи МДБ не турбували Палія. А потім заарештували. Його дружина з доньками змушена була виїхати з міста. Перебуваючи в ув'язненні, о. Георгій познайомився з владикою Симоном, колишнім єпископом Рівненським і Острозьким. Після смерті Сталіна владику Симона відпустили й призначили Вінницьким архієреєм, а секретарем його став товариш по ув'язненню Палій. Так о. Георгій та його сім'я стали мешкати у Вінниці.

Василь Некрашевич після вироку сталінського суду отримав заслання у Комі АРСР, де працював бригадиром на сплаві лісу. У 1943 р. там же вступив у ряди польської Армії Людової. Було безпечніше записатись поляком, бо й прізвище підходило, й мову знав, так як в довоєнні роки проживав на території, зайнятій Польщею. Василь Некрашевич з польською Армією Людовою пройшов бойовий шлях від Радянського Союзу до Німеччини. В боях виявив мужність і героїзм, за що від польської влади отримав бойові нагороди. Після війни став мешканцем польського міста Згожеlecь (нім. назва Герліц). Перебуваючи за кордоном Василь Семенович весь час підтримував зв'язок із своєю дочкою Тамарою, яка залишилась жити в Сарнах. Тут вона вийшла заміж, мала роботу, сім'ю. Але побачити її, зятя Миколу та внука Олега він зміг лише в 1956 р., коли приїхав перший раз з Польщі до Сарн разом із своєю другою дружиною п. Яніною, яка на той час була вчителькою російської мови та літератури, а також членом ПОРП. Зустрітись із своїм товаришем, о. Георгієм Палієм, тоді не пощастило.

Зустріч давніх друзів відбулась у вересні 1959 р., коли Василь Некрашевич приїхав до Сарн вдруге. Отець Георгій разом із матушкою Ольгою В'ячеславівною приїхав на «Победі» архієрея Симона. Приємно вразило те, що обоє були одягнуті досить елегантно, з певним шиком. Отець Георгій швидше нагадував доцента вузу, ніж священника. Матушка з машини вийшла велична та пишна. Отець Георгій став діставати з багажника машини різноманітні наїдки й напої. В хаті Тамари й Миколи швидко накривали святковий стіл, за яким велись бесіди. Розмови тривали довго, емоціям не було меж, адже друзі не бачились двадцять років. Спілкування тривало ще впродовж кількох днів. Спогади, спогади, спогади...

Василь Семенович згадував фронтові будні, коли він перебував в Армії Людовій. Так, коли з'являвся німецький літак, то по ньому стріляти всі, навіть піхота, розповідав Василь Семенович. Пригадав і табірні дні, де найбільше дошкуляло увімкнене вночі світло та тяжка виснажлива праця. Отець Георгій, у свою чергу, розповідав про роки ув'язнення та інші життєві справи родини. Спогади ринули у ті довоєнні роки, коли вони жили в Сарнах, згадували

спільних друзів, зустрічі в Російському благодійному Товаристві, яке на той час діяло в Сарнах.

Епіцентром життя російської інтелігенції міста було приміщення колишніх дворянських зборів, побудоване у 20-х роках ХХ ст. архітектором Вензовським, відоме міщанам, як кінотеатр ім. Кірова. Тут бували члени сім'ї священика Дружеловського, Палія, подружжя Немоловських, Александровичів. Частими гостями зустрічей були інженер Білоусов з дружиною, який керував у Сарнах будівництвом військових казарм. На зібрання приїздили поміщик Орловський та його зять Петро Піхно та багато інших відомих в Сарнах людей. Тоді організовувались театральні спектаклі, зустрічі з поетами Костянтином Оленіним, О. Май та ін. Костянтин Оленін певний час до 1939 р. проживав у Сарнах і працював правознавцем у суді. Він – автор популярних поезій, пісень. У дореволюційний час був членом літературного об'єднання, яким керував відомий російський поет Олександр Блок. Будучи в Сарнах, продовжував публікувати свої вірші у Віленських газетах (Вільно, тепер Вільнюс – авт.), де на початку 20-х років ХХ ст. він жив і викладав у гімназії. У 1939 р. із вступом радянських військ Костянтин Оленін безслідно зник і про нього не має ніяких відомостей.

Ставили російську й зарубіжну класику, водевілі, постановки місцевих авторів, як виявляється, тут був «Гурток авторів». В цей гурток входив Костянтин Оленін, котрий був постійним відвідувачем клубу. Надзвичайною популярністю користувались постановки «Демона» Лермонтова, музичним оформленням якого займався Микола Сергійович Немоловський – музикант-любитель, за освітою землемір, активний член російського Товариства. Один раз в рік в приміщенні дворянських зборів проводився величезний бал, на якому обирали короля й королеву балу. Ними ставали молоді люди, які найкраще виявили себе в танцях. Декілька разів королем обирали родича Василя Семеновича – отця Георгія Палія. Ці спогади навівали приємні враження про молоді, насичені активним життям роки.

Через декілька днів о. Георгій з матушкою від'їхали із Сарн. Всі відчували гіркоту розлуки, знали, що, можливо, ця зустріч остання, бо були літніми людьми. Так воно й сталося. В січні 1965 р. помер Василь Семенович. Десь в той же час помер отець Георгій. Останні роки владика Симон доживав в його родині, так як власної владика не мав. В о. Георгія було дві дочки, які вивчилися і стали лікарями. У Василя Семеновича в Сарнах залишились спадкоємці: зять та внуки, дочка Тамара померла у 1992 році.

Письменники та митці. За період незалежності виросла плеяда письменників та митців нашого міста. Це Тетяна Корнійчук, Валентина Петренко, Надія Свищевська, Раїса Бричкова, Володимир Пінчук, Зоя Федорчук, Володимир Андрикевич, Борис Павлишин, Василь Познік, Василь Сосюк, Сергій Захарчук.

Борис Павлишин народився 1 січня 1938 р. у с. Костянтинівна Сарненського району Рівненської області. Школа, технікум, армія... служив у Ленінграді, три роки в школі сержантів, вчився сам і вчив інших. Після

армії одинадцять років працював в СПТУ-1, готував водіїв для збройних сил. Більше двадцяти років працював у ПМК-2 і АТП-1762 на різних посадах, від механіка до начальника колони, будував «світле майбутнє».

Все життя писав для себе, для душі і клав у шухляду. І тільки у 2000 р. видав першу збірку «Смуток душі». У 2007 р. до свого 70-річчя поет видає другу збірку поезії «Поетичні твори». Борис Степанович – патріот своєї батьківщини, якому болить неправда і несправедливість. Саме тому його поезія пройнята тонким ліризмом, подекуди – гіркою та смутком, подекуди – сарказмом, та все ж дає насолоду душі шанувальникам віршованого слова.

Василь Андрікевич народився в 1944 р. в с. Смородськ Дубровицького району на Рівненщині. Закінчив школу в рідному селі, навчався у Львівській школі міліції. Працював у Сарненському райвідділі міліції. Нині – майор міліції запасу.

Займатися творчістю почав у шкільні роки. Часто публікувався у районних, обласних і армійських газетах. Перша його збірка прозових та поетичних творів «Високе жито» вийшла у видавництві «Роса» у 2002 році.

Володимир Пінчук – член Національної спілки журналістів України. Він народився 1 травня 1941 р. в с. Підлісне Дубровицького району. Після закінчення семирічки почав працювати в місцевому колгоспі, продовжив навчання в СПТУ № 1 в Сарнах і як механізатор, брав участь в освоєнні цілих земель. Після служби в армії отримав спеціальність електрика, підвищував свій фах в Пінському індустріально-педагогічному технікумі. До виходу на пенсію працював інженером відділу державної охорони. Через все життя проніс любов до слова, редагував шкільні стінгазети, друкувався в районних і обласних часописах. Це були вірші, гуморески, публіцистичні виступи, невігадані життєві історії.

У 2010 р. у видавництві «Слово Світ» була видана книжка «Школа мудрої любові» (невигадані історії). Вдумливий автор уважно й мудро досліджує та описує надзвичайно складні, драматичні й навіть трагічні відносини, що є дуже повчальними й нікого не залишають байдужими. В цих історіях – саме життя з його святами та буднями, радістю і смутками, злетами душі чи її падіннями. З них дізнаємося про велич людини, її високу моральність та відповідальність перед Богом, суспільством і родиною.

У 2014 р. у видавництві ПП Панасюк В. А. вийшла ще одна книжка письменника «Стежками кохання та зради». Вона є ніби продовженням першої книжки. Маючи великий життєвий досвід, Володимир Степанович не зупиняється, він підносить читачам все нові й нові історії з нашого буденного життя. Всі вони мудрі та повчальні. Кожна невігадана розповідь насичена подіями, які збагачують наше буття, допомагають вчитися на чужих помилках, щоб в подальшому їх не повторювати.

Читаючи історії автора замислюєшся над сенсом життя, цінувати його та дбати про рідних, близьких людей.

Надія Свищевська – донька поліського краю, народилась в мальовничому селі Кураш Дубровицького району 11 жовтня 1948 р. в селянській родині.

Про неповторний і чарівний дитячий світ із забавами та піснями напише згодом Надія Михайлівна книгу «Квіти дивосилу», де читач зможе поринути в неповторний дивосвіт поліського краю, чарівної народної пісні. А як хотілося вчитись! Клас був дружний, всі гарно вчилися, були відмінники, тому кожен зміг обрати професію, про яку мріяли ще в школі. Тяжке післявоєнне життя випало на долю Надії. Та, незважаючи на напівголодне існування, дівчинка піростала, добре вчилась, а закінчувати школу продовжувала у Рафалівській школі-інтернаті, що у Володимирецькому районі. І досі з трепетом у серці згадує директора Бадовського Віктора Дмитровича, вчителя української мови і літератури Христину Іванівну, вчителя російської мови та літератури Зінаїду Севастьянівну та багато інших.

Хто зна, як би склалася доля Надії Михайлівни, якби не напівголодне дитинство, а, скажімо, всього необхідного було вдосталь. Як казав мудрий філософ Григорій Сковорода, що розкіш породжує пересит, а пересит – лінощі. Подібну думку висловила у розмові і її добра подруга, порадиниця й журналіст Катерина Іванчук, що якби не довелося так важко працювати в дитинстві, то, можливо, Надія не досягла б успіхів у творчості.

У Рафалівській школі-інтернаті Надійка була однією з перших учениць-активісток. Любила всіх, і її любили. Через все життя пронесла Надія Михайлівна теплий спомин про свою найкращу подругу Єву Столяр із с. Підлісне Дубровицького району. Виїхала Єва десь у Донецьку область, і зв'язок перервався. Тут, в інтернаті, і почала вперше віршувати Надійка.

Але заповітною мрією було стати вчителькою і розпочалася вона з першого класу, з першої вчительки, яка приїхала в село здалека і була найкращою вчителькою на землі. Це вона, Римма Василівна, була вчителькою і мамою. Це до неї можна було, пробираючись по снігу, потрапити в невеличку теплу хату, де вона квартирувала. Тут розв'язати задачу, яка дома не виходить, чи просто поспілкуватися. Ці зустрічі були благословенними, адже вони зародили мрію, якій не можна було зрадити ніколи. Бо це мрія манила, кликала, наснажувала, давала сили, надії. Бо ця мрія була самою долею. Долею безкінечних зустрічей з дітьми, високим покликанням, якщо хочете, самою основою життя.

Після закінчення одинадцятирічки романтика покликала Надію на республіканське комсомольське будівництво (тепер завод азотних добрив) у Рівне. Працювала з такими дівчатами, як сама, а ввечері сідала за книжки. Остаточно вирішила: вона буде вчителькою. І через рік стала студенткою філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Вчилась заочно і працювала вчителькою української мови в Острівській школі Володимирецького району. Пізніше працювала в Трипутнівській восьмирічній школі. Вийшла заміж, народила синів Олега і Сашка.

Запропонували працювати на посаді директора школи у рідному Курасі. Та доля кликала далі. І Надія Михайлівна працює заступником директора з виховної роботи у Сарненській СШ № 1 ім. Т. Г. Шевченка. Та покликання є покликання, і вчитель віддає перевагу не керуючій посаді, не заступнику директора, а простій вчительській роботі – навчанню рідної мови. Це її фах, це її посада, це її життя.

Надія Свищевська з онуками

Рідна мова, земля, Україна. Такі близькі, такі невіддільні, такі дорогі слова:

*Я з того краю, де сади вишневі,
Вінчає цвіт з піснями солов'їв,
Де у світанках чистих і рожевих
Народжується день серед лісів, луків*

напише згодом Надія Михайлівна, відчувши в собі жагу творення. Поетичні рядки прокладають їй стежки до людей, які володіють творчими здібностями. Так вперше зустрілась з Георгієм Борисовичем Александровичем, на той час головним редактором «Сарненських новин» – прискіпливим, вимогливим до поетичної рими. Початкуюча поетеса завжди з особливою вдячністю згадує той час і радіє, що ця людина зустрілась їй на творчому шляху. Компетентний, досвідчений, мудрий і поміркований – таким характеризує вона колегу, так, саме колегу, адже за сприяння Георгія Борисовича Надія Михайлівна стала членом Національної спілки журналістів України. Бо крім поезій журналістка працювала і в царині прозових творів: невигаданих історій, нотаток, дорожніх записів, тобто навчальних життєписів. Друкувалися її статті і в «Провінційній газеті», хоча в неї не було мети попасти на шпальти різних видань.

Друзі, близькі, знайомі радили видати твори окремою збіркою, тож наважилась показати поезії Леоніду Кулішу – добре знайомому поету-гумористу, члену НСЖУ. Леонід Зіновійович щиро підтримує поетесу і не лише при особистій зустрічі, а й на сторінках газет нашого регіону.

Після виходу першої збірки «Запитай у берізки» (2002 р.) Надії Свищевської, Леонід Куліш відгукнувся у «Провінційній газеті» під заголовком «Про що розказала берізка», де зокрема пише таке: «До свого первістка – поетичної збірки «Запитай у берізки», педагог із Сарн Надія Свищевська йшла довго. Одна з причин це те, що в не такі вже давні часи були дуже малі шанси потрапити до планів видавництва, по-друге, поетеса тривожилась, як її може зустріти читач, чи сприйме вірші, як справжню поезію. Коли я прочитав збірку Надії Свищевської, серйозно подумав, а чи справді були в неї шанси видатись, коли майже на кожній сторінці зустрічав вірші, присвячені Україні з лейтмотивом молитви до України, до рідного краю».

Леонід Куліш не лише турбується про зростання поетеси, а щиро і тепло відгукується в пресі на вихід її нової збірки «Конвалії в серці». У «Сарненських новинах» від 18 грудня 2003 р. виходить замітка поета під назвою «Цвіт конвалії та слова». Дозволю собі процитувати лише єдиний фрагмент, на мою думку, глибоко переконуючий в тому, що маємо поетесу-патріотку, поетесу-лірика. «З різних причин Надія Свищевська не змогла видати збірку значно раніше. І ось впродовж кількох останніх років вийшло дві її поетичні ластівки. Давайте поговоримо про другу, під гарною назвою «Конвалії в серці».

*Болить мені моя Вкраїна,
Така і славна, і свята,
Бо в світі цілому єдина,
І неповторна, і проста.*

Авторка без хитромудрих слів і словесних сплетінь просто і щиро розкриває тему. У нову книжку Надії Свищевської ввійшли переважно ліричні вірші, щирі, глибокі, без будь-якої фальші, народжені незабутніми спогадами про роки далекої юності, про побачене й пережите:

*Не чужа я тобі, не чужа,
Не зів'яли думки й сподівання.
То коли почалася межа,
За якою лишилось кохання?»*

Ось так відгукнувся на вихід збірки наш незабутній Леонід Куліш. У спогадах його учениці, колеги по перу, він залишився назавжди добрим, щирим оптимістом, великим Учителем.

На думку поетеси, Леонід Зіновійович спостерігав за творчими починаннями і злетом всіх початкуючих поетів, колег по перу. Про це свідчить і стаття пана Леоніда у «Провінційній газеті» від 16 січня 2003 р. під назвою «До мови рідної причетні», в якій поет аналізує твори авторів Сарненщини в минулому і до сьогодення, роблячи висновок, що «сарненське поетичне жниво вже є дорідним».

Отже, Надія Михайлівна низько, із вдячністю схиляє голову перед світлою пам'яттю поета-гумориста, поета-пісняря, Людини з великої букви – Леоніда Куліша.

Наступним у видавництві «Роса» вийшла прозова книга Н. Свищевської «Квіти дивосилу» у 2005 р. Ось як коротко написав член НСПУ, поет

Петро Велесик: «Особливо трепетне ставлення до світу в усій його багатогранності, осмислення потаємних порухів душі, звернення ліричного героя за допомогою у пошуку життєвих стежин до фольклорної поетики складають канву цієї книжки».

Книга автобіографічного характеру читається легко й цікаво. Скарбниця звичаїв, традицій поліщуків, обрядові пісні, які до цього часу не зустрічалися. Вони побутують в одній місцевості, чи в одному селі.

А яке розмаїття купальських, побутово-народних пісень. З особливим трепетом Надія Михайлівна відноситься до стрілецьких пісень. Це – історія, невід’ємна частина життя патріотки. Адже саме любов до пісні передала мама – Марина Семенівна, на юність якої припали роки війни та визвольних змагань. Це вона полонила душу донечки патріотичними ідеями незалежної, самостійної України. Протягом всього життя у будь-яку пору року, у будь-яку вільну хвилину мама співала повстанських пісень. Тому й знає їх Надія Михайлівна багато. Ну, хіба не проймаєшся гордістю за кращих синів та дочок нашого народу, в яких девізом було єдине гасло: «Або здобути, або дома не бути!». І, звичайно, як не проїнятися ідеєю патріотизму, як не навчати молоде покоління в цьому світі, де так легко можна купити честь і совість та всі чесноти людського життя.

Життя не стоїть на місці, тож і Надія Михайлівна не зупиняється на досягнутому. Вона бере участь у Всеукраїнському конкурсі на кращий поетичний твір. Коли у Хмільнику Вінницької області у 2004 р. у видавництві «Пульсар» вийшов колективний збірник «Зоряні роси», то сюди ввійшли і поезії Н. Свищевської «Мандрівка», «Березнева завірюха», «Знайди мене». Ось передмова до збірника: «Збірник складають вірші переможців першого туру «Пелюстки Золотої троянди». Різні роки написання, різний рівень майстерності, різний вік всіх авторів з різних областей України, та всіх їх об’єднують літературно-мистецький клуб «Золота троянда» і щира віра у вічні людську цінності – Любов, Добро, Красу».

А Муза не залишає Надію Михайлівну. На життєвий рушник стеляться живі квіти поетичних творів. Вони про добро і кривду, віру і зневіру, любов і роздуми, про несправедливість цього світу, але правда завжди перемагає, тому надія не залишає поетесу, вона проросла в неї в серці, як і поезія.

І знову завдяки її першому поетичному редактору Георгію Борисовичу Александровичу у видавництві «Словосвіт» вийшла у 2007 р. наступна книга «Торкнутись таїни», у яку ввійшли вірші та проза. Ось як пише видавець про зміст цієї книги: «У новій збірці відомої поетеси та журналістки шанувальники її яскравого таланту знову торкнуться вічних тем кохання, щастя та любові, гордості за свій народ, славних синів і дочок, державу, мову, свою правду і долю. А ще – разом із автором замисляться над великою таїною тих фактів, подій, життєписів, про які вдалося довідатися й повідати...»

Є у Надії Михайлівни плани на майбутнє. Вже підготувала до друку книгу для дітей «Промінчик сонечка», книгу поезій і пісень «Мій оберіг». У 2013 р. в співавторстві з Раїсою Тишкевич вийшла книга «За тебе, рідна Україно». А ще ... є задум записати веснянки у рідному краї і видати окремою

книгою. Хто зна, скільки ще напише авторка творів, та впевнена, вони потрібні нам, нашим дітям і онукам, нашій Україні.

Більше сорока років віддала Надія Михайлівна педагогічній праці. Але саме в Сарнах, куди вона переїхала у 1985 р., відкрилась велика книга життя творчої особистості – поезія. Саме тут неспокійний педагог вчить віршувати і своїх учнів. Вміє зацікавити, підтримати, навчити своїм прикладом великої любові до батьків, свого краю, рідної землі, до України. При НВК «Школа-колегіум» щорічно видаються дитячі поетичні збірки під романтичною назвою «Мелодія «Джерельця»», а також окремі перші книжечки учнів – членів літературної студії «Джерельце». Її гуртківців можна часто зустріти в студії районного радіо, де вони готують і проводять радіопередачі до знаменних подій та свят. Надія Михайлівна завжди у вирі подій шкільного життя. Вона проводить відкриті уроки та заходи для вчителів та гостей колегіуму. Має звання «Старший вчитель» і ніколи не зупиняється на досягнутому. Бере активну участь у районних заходах.

Не відстає вчителька від сьогодення. Урізноманітнює уроки застосування нових методів і технологій, а також котрий рік поспіль – активна учасниця районних методичних конкурсів. Тому і нагороджена грамотою відділу освіти Сарненської районної державної адміністрації за активну участь у роботі методичних структур району, упровадження сучасних методів навчання і виховання молоді, а також грамотою за активну участь у V-му районному конкурсі – ярмарку педагогічної творчості у номінації «Естетична культура».

За допомогою слова Надія Михайлівна прославляє Сарненщину, її людей, краю рідної природи.

А ще грамоти, грамоти, грамоти. За ними – активна позиція простої вчительки-патріотки, її життєвих буднів.

Активна життєва позиція педагога, поетеси, особистості на цьому не вичерпана. Вона – незмінна учасниця клубу «Надвечір'я», що діє при клубі «Залізничник». Скільки проведено цікавих зустрічей, переспівано пісень, скільки спогадів і задумів! Вона – учасниця створеного однойменного ансамблю і вже на її слова співає ансамбль гімн клубу «Надвечір'я», «Христос воскрес!»

Читачі також будуть приємно здивовані ще одному відкриттю – створенню музики Надією Михайлівною на слова власної поезії та поезії колег по перу – майже всіх поетів Сарненщини. Зустрічі з поетами не пройшли марно. Кожен із них зможе почути з часом пісню на власний вірш, адже слова, покладені на музику, оброблену фахівцями.

Райса Бричкова член Національної спілки журналістів України та Міжнародної федерації журналістів народилася 10 серпня 1949 р. в селі Бережниця Дубровицького району в сім'ї Степана та Євдокії Бричкових. Росла слухняною, розумною та кмітливою дитиною. Через декілька років сім'я переїжджає до Сарн. Рая навчається у місцевій школі № 1. Швидко пройшли шкільні роки і попереду юнку вже чекало доросле життя...

Свою трудову діяльність Раїса Степанівна розпочала вчителем початкових класів у Катеринівській початковій школі, потім перейшла працювати секретарем-друкаркою в районній газеті «Будівник комунізму». Вступивши до Львівського державного університету ім. І. Франка на факультет журналістики, продовжила свій трудовий стаж на посаді журналіста в Березнівській та Дубровицькій районних редакціях. У 1973 р. Раїса повертається в рідні Сарни і працює на посаді літпрацівника в районному часописі «Будівник комунізму». Саме тут, в районці, розкрився журналістський і літературний талант, тепер вже всім відомого, визнаного майстра слова. Тут вона набула майстерності й досвіду, адже мала допомогу й підтримку відомих літописців рідного краю: Івана Кузьменка, Петра Велесика, Ганни Чиченіної, Георгія Ваганова...

Раїса Бричкова

За роки творчої праці Раїса Степанівна на сторінках газети вела різні тематичні рубрики, писала статті найрізноманітнішої тематики, репортажі, замальовки, нариси. Авторка не байдужа до людських дол. Вона не тільки передає факти з життя певної особистості, родини чи колективу, а й співпереживає з цими людьми, щиро співчуває їм, морально підтримує.

Червоною ниткою крізь творчість Раїси Бричкової проходить тематика про людей складної долі, людей з обмеженими можливостями, людей, які без надії сподіваються, живуть і творять заради життя. Зокрема про Романа Карачуна, який малює чудові картини... зубами, Володимира Громова, з яким жорстоко обійшлася доля у В'єтнамі, Наталію Джеджеру – чемпіонку України з інвалідного спорту, Людмилу Гришковець, Тамару Кирдій, Василя Позніка та багато інших особистостей.

Улюбленою її творчістю стали образки. Результатом цих лаконічних художніх творів, часто із філософським осмисленням, стала її перша збірка «Розпалю вогнище із слів палких», яка вийшла у 1994 р.

До написання другої збірки «Сину, ангеле мій...» Раїсу Бричкову підштовхнули болючі листи від жінки, доля якої була пов'язана з Афганістаном. Материнською теплотою сповнений кожен рядок, кожне слово книги про афганців. Збірка вийшла друком у 2008 р. в Рівному. Талановита авторка перейнялася героїчним подвигом одинадцяти молодих земляків, які не повернулися з далекого Афганістану, що пекельним смерчем вкоротив юнакам молоді життя. Згасло одинадцять зірочок, які залишили слід на землі.

Розповіді про вісімнадцяти-двадцятирічних поліщуків, які опинилися далеко-далеко від отчого дому, в сірих, кривавих та гарячих пісках далекої країни – зворушливі й щирі, сповнені материнською любов'ю та відчаєм,

сумом, тугою за батьківською хатою. І по сьогодні болить материнське серце за синами, які молодими пішли у вічність, не залишивши після себе нащадків.

15 лютого 2009 р. голова районної організації ветеранів Афганістану Геннадій Радько вручив Раїсі Степанівні Бричковій медаль «За громадську мужність».

За ряд публікацій, розміщених у «Сарненських новинах», обласних і центральних часописах, що висвітлюють роботу Товариства Червоного Хреста, Раїсу Степанівну неодноразово було відзначено грамотами обласного комітету Товариства, а у 2002 р. визнано кращою журналісткою року в області з висвітлення червонохристівської тематики.

Тепер Раїса Степанівна на заслуженому відпочинку й надалі є активним дописувачем «Сарненських новин». Та головним для літераторки завжди залишається образне слово, чисте, правдиве, корисне, і воно спалахує новими словами, надіями та мріями.

Тетяна Корнійчук

Тетяна Корнійчук здавна усвідомлювала велику силу живого слова й завжди прагнула оволодіти ним. Вона одна з тих, кому це вдається. Поетеса кохається в слові й пісні з дитинства. Бо скільки себе пам'ятає, вони повсюдно з нею, від колискової маминої пісні, що стала талісманом і несе-колише, веде-підштовхує по життєвим шляху, встеленому не лише рястом, барвінком, мальвами, травами-споришами, чорнобривцями та айстрами, що бувають попід вікнами будинку родини Корнійчуків. Велика, гарна сім'я, яка викохала і випустила у світ трьох синів-соколів. З самісінької весни і до пізньої осені тут все навкруги квітує, цвіте, бо господиня, залюблена в зелені шати, дбайливо викохує їх упродовж всього свого життя, адже присвятила зеленому гомону свої думи, й працює в Сарненській дільниці Ківерцівської дистанції захисних лісонасаджень.

Корнійчук Тетяна Улянівна народилася 16 серпня 1956 р. в селі Озденіж, Луцького району, Волинської області. Мати родом із Польщі, батько із села Гута-Лісівська Маневицького району Волинської області. Коли їй було кілька місяців, батьки переїхати в село Гуту-Лісівську, там і пройшло її дитинство та юність. В Сарни переїхали в лютому 1982 р.

Вірші писала ще в дитинстві. Перша поезія Тетяни побачила світ в Рівненському часописі «Волинь» у 1995 р. Потім почали друкуватися у «Сарненських новинах», «Львівському залізничнику», «Новій добі» (Волинь), «Вістях Рівненщини», «Поліському маяку» (Дубровиця). В березні 2000 р. вийшла перша поетична збірка «Передзвін Полісся», до якої увійшло сто віршів. В 2003 р. Тетяна Корнійчук порадувала пошановувачів поетичного слова другу збірку з весняною назвою «Пелюстки анемони». В ній поетеса не зрадила своїм основним лейтмотивам – вірші і пісні пронизані любов'ю до рідного краю, до неньки України, до отчого дому. Остання її збірка «Калинові корали». Творчий потенціал поетеси не вичерпаний.

Валентина Петренко народилась 21 листопада 1959 р. м. Сарни в сім'ї вчителів. Говорити, римувати і співати почала майже одночасно. Співати в сім'ї любили всі. Батьки завжди брали маленьку донечку в гості, де вона із задоволенням співала українські народні пісні, була дуже балакуча. Годинами могла розповідати придумані різні неймовірні історії. Вірші, які складала, коли ще не вміла писати, записувала мама. Музикантом могла й не стати, якби одного разу батько з магазину замість продуктів не приніс квитанцію на піаніно в кредит. Враховуючи матеріальний стан сім'ї, то була величезна розкіш. Валентина раділа, адже музика стала її майбутньою професією.

Коли почала навчатися в школі, більшість часу віддавала грі на фортепіано. Першою сходиною до музичної творчості для Валентини стала дитяча музична школа, потім Рівненське музичне училище, яке закінчила з відзнакою. Пізніше навчалась в Рівненському педагогічному інституті на музично-педагогічному факультеті й почала викладати музику в Сарненській дитячій музичній школі. Поезією довгий час не займалась, але з часом стала писати вірші для душі. Поштовхом до поетичної творчості було спілкування з людьми, які писали вірші. З того часу поезія, як і музика, стали невід'ємною частиною її життя. Перші твори молодієї поетеси з'явилися в районній газеті «Будівник комунізму» (так називались тоді «Сарненські новини»).

Валентина Петренко

Багато віршів Валентини Іванівни покладено на музику місцевим композитором Віктором Торчиком. Цей творчий тандем створив десятки популярних пісень. Серед яких, зокрема, «Гімн Сарненщини», «Сарненський вальс», «Трускавецький вальс», який став переможцем Всеукраїнського конкурсу в цьому курортному місті. Її твори в 2004 р. увійшли в колективний альманах «Зоряні роси», в цьому ж році вийшла перша збірка «Безмежні сходи», а в 2008 р. у видавництві «СловоСвіт» вийшла друга збірка «Благословенний листопад», потім у 2000 – «Вишнева заметіль»

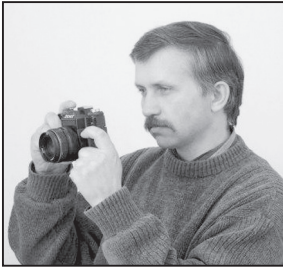
У літературній творчості віддає перевагу ніжній ліриці, оспівує красу людських почуттів, випромінює любов до людей рідного краю, філософське осмислює побачене, почуте й пережите. Червоною ниткою у творчості поезія Валентини Іванівни пронизана любов'ю до рідного Полісся. Це завжди чистий і високий зліт думок, яскравий спалах нових вражень, пристрастей й відкриттів, філософське сприйняття світу.

У 2012 р. у видавництві «Роса» виходить наступна збірка Валентини Петренко «Дикий вогонь». В її поезіях – палітра гарячих кольорів, симфонія незбагнених світанків, це дикий вогонь зраненої стихії Полісся і краплинки миттєвостей звичайних буднів, що торують дорогу життя, зупиняючись на полустанках роздоріжжя. Валентина Іванівна нині працює викладачем у Сарненському педагогічному коледжі РДГУ та Сарненській музичній школі, де навчає гри на фортепіано своїх вихованців.

Зоя Федорчук

Зоя Федорчук народилася 1956 р. в с. Костянтинівка на Сарненщині. Закінчила училище культури у м. Дубно. Понад двадцять років працює художнім керівником Сарненського районного будинку культури. Поезію любить зі школи. Замітки до районного часопису «Сарненські новини» пише давно, а вірші почала писати лише тоді, коли повиростали й пішли в самостійне життя її троє дітей. З'явилося більше часу для роздумів і для поезії. Твори поетеси увійшли до всеукраїнського колективного збірника «Зоряні роси» (2004 р.). У 2006 р. виходить власна збірка поезії «Голос серця». Вічні людські цінності Любов, Добро, Краса є характерною темою творчості поетеси. Авторка змальовує красу Матінки-Землі, оспівує любов до рідного краю, торкається нерозгаданих питань життя. Але найбільше захоплює читача ніжна лірика, щирі людські почуття та велич кохання.

Василь Сосюк

Василь Сосюк народився 11 січня 1963 р. в с. Глушиця Сарненського району. Саме село розташоване у мальовничому місці поблизу річки Случ, де живуть працьовиті, завзяті, кмітливі, мудрі люди. Саме такою неординарною й талановитою особистістю і є Василь Сосюк – член Спілки журналістів України, художник, фотохудожник, кореспондент.

Навчався Василь в Глушицькій та Люхчанській середній школі. Отримав спеціальність художника-оформлювача на десятимісячних художніх курсах при Рівненському інституті культури. Спочатку молодий художник працював маляром в об'єднанні «Сільгоспхімія». У вільні від роботи хвилини пише маслом на полотні пейзажі. Його роботи помітили й стали запрошувати на виставки в музеї, Будинок культури, на свята й фестивалі народної творчості, які проводив районний відділ культури. На полотнах відображено любов до поліського краю, його людей. Його запрошують до редакції районного часопису «Сарненські новини» і вже з 1995 р. він – редактор відділу ілюстрацій в «Сарненських новинах». А ще – він талановитий фотохудожник. Його роботи дуже чуттєві і емоційні.

Василь Васильович неодноразовий учасник різноманітних фотовиставок, його роботи друкуються на сторінках районних, обласних та республіканських часописів. А ще він був відзначений спеціальним дипломом Укрінформу і редакції газети «Урядовий кур'єр» за фотодоробок «Зимовий ранок». Всі сучасні світлини в даній книзі – це роботи Василя Сосюка.

Познік Василь Степанович – художник-різьбяр, Заслужений майстер народної творчості, член Національної Спілки художників України, член Спілки майстрів України, народний майстер декоративно-прикладного мистецтва, учасник численних представницьких, обласних районних, Всеукраїнських виставок-оглядів, автор збірки гумористичних творів «Ось

така балачка». Він народився 1 травня 1943 р. у селі Глушиця Рівненської області.

З дитинства Василь любив малювати, вирізувати. Вроджений хист розвивав у гуртку образотворчого мистецтва при Будинку культури, формуючи власний погляд на дивовижний і неповторний світ. Професійно вдосконалював себе у Московському університеті ім. Н. Крупської на факультеті «Мистецтва і живопису».

Василь Степанович – автор портретів, малюнків олівцем з натури. Серед художніх картин, писаних маслом, пейзажі рідного краю. Захоплюється митець роботами видатних художників світу. Згодом майстер став працювати з деревом. Ретельно підбирав до кожного виробу сировину, враховував її фізичні та декоративні якості: твердість, розколюваність, колір, гнучкість, фактуру. З дерева став виготовляти чудові художні та декоративно-вжиткові вироби.

Василь Познік

Тематика робіт художника різноманітна. Здебільшого переважають образи з життя простих людей. Саме в такому поєднанні проявляються яскравий почерк художника-різьбяра, його манера виконання робіт, що прослідковується у витонченості та оригінальності. Кожна річ, виготовлена майстром, оздоблена традиційним поліському регіону різьбленням. Глибинні корені дерев'яної пластики проглядаються в розмаїтті образів, семантика яких походить від магічних символів, оберегів, відображається у вигляді хрестів, солярних знаків. Крім декоративно-вжиткових речей художник працює в галузі круглої скульптури. Створені ним композиції, окремі скульптури визначаються тендітністю форм, пластичністю. За творами Тараса Шевченка митець створив скульптурні композиції «Одне-однісіньке під тином», «Шевченко», «Гайдамики», «Перебендя», «Гонта», «Наймичка», «Кобза».

Для оздоблення робіт художник використовує оригінальний вид народної різьби, відмінний від гуцульської, полтавської. Окремі орнаменти співзвучні з іншими видами образотворчого мистецтва, декором народного будівництва, ткацтвом, вишивкою, писанкарством. Митець володіє технікою тригранно-виїмчастого різьблення. Виготовлені шкатулки, декоративні тарелі виглядають дуже елегантно і вишукано.

Творча праця талановитого митця удостоєна багатьох почесних грамот, дипломів, подяк, відзнак. Самобутні роботи зберігаються у музеях Києва, Львова, Рівного, рідних Сарн. Перша персональна виставка Василя Позніка відбулася в Рівненській Спільці художників (1993 р.), на якій було представлено п'ятдесят робіт, друга (2003 р.) – в Сарненському історико-етнографічному музеї, де експонувалось шістдесят робіт, третя (2012 р.) – в Рівненській обласній науковій бібліотеці.

У 1989 р. Василя Степановича Позніка приймають у члени Спільки художників України. Талант і працьовитість майстра у 2003 р. відзначається

Роботи В. Позніка в експозиції Сарненського історико-етнографічного музею

дипломом учасника Всеукраїнської виставки з нагоди «Року людей-інвалідів» за підписом міністра М. Папієва, а через рік його нагороджують дипломом Всеукраїнського громадського соціально-політичного об'єднання «Національна асамблея інвалідів України». Його твори експонувалися на виставці дванадцятих літніх Параолімпійських ігор в Афінах.

Варто відзначити, що творчості різьбяря притаманний жанровий характер. Це яскраві розповіді про життя людей в усій різноманітності: праці, побуті, на відпочинку. Саме в цьому й проявилось рідкісне для різьбяря обдарування – вміння органічно поєднати орнаментальні мотиви.

Василь Степанович перебуває на заслуженому відпочинку, але продовжує займатися улюбленою справою, бере активну участь в усіх виставках. Створені ним дерев'яні скульптури, виконані в традиційно-національному стилі, відзначаються високою майстерністю, витонченістю техніки, повнотою художнього задуму й оригінальністю виготовлення.

Неперевершений талант художника проявляється не тільки в малюванні й різьбленні, а й в літературі. У 2007 р. у видавництві «Азалія» вийшла його гумористична книжка «Ось така балачка», де митець виносить на суд читачів і глядачів свої гумористичні твори – прозові усмішки, різьбу по дереву, малюнки та карикатури.

Мисанець Василь Григорович народився в селі Люхча в 1954 році. Працює в жанрі різьби по дереву понад тридцять років. Змалку малював поліські пейзажі, портрети, візерунки, мережки.

Після закінчення Люхчанської середньої школи працював художником-оформлювачем на меблевій фабриці. Згодом вступає в Богородське художнє училище, що в Підмосков'ї на факультет скульптури малих форм, починає займатися творчістю. Вже тоді його роботи на виставках дістали високу оцінку професіоналів. Після завершення навчання повертається на Сарненщину. Його запрошують оформляти інтер'єри приміщень готелю «Случ», кафе, їдалень. Він розписує іконостаси церков Клесова, Сарн, Бережниць, Тинного, костелу. Займається дизайном торгових павільйонів, дитячих садочків, офісів, місць та куточків відпочинку, які оздоблює декоративними дерев'яними скульптурами.

В творчому доробку майстра тематичні тарелі та панно, декоративна та паркова скульптура, вжиткові речі (кухлі, сільниці, ложки, сухарниці, хлібниці). Домінуючою є шевченківська тематика, гоголівські персонажі, мисливські

Роботи В. Мисанця в експозиції Сарненського історико-етнографічного музею

жанрові скульптури. В його творах відображена тема українського побуту: баби Палажки та баби Параски, казки, байки, материнство. Скульптурні групи, маски, фігурки, тварини – ось далеко не повний перелік робіт, що виходять з-під вправних рук майстра художнього різьблення. Його роботи експонувались на районних, обласних, Всеукраїнських виставках, шевченківських святах, оглядах народної творчості, ювілеях міста, виставках образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва на ВДНГ України, у музеях України, Конгресі українців в Києві. Кращі зразки його робіт ввійшли до каталогу «Навіки разом», присвяченого ювілейній художній виставці Львівської організації Співки художників. Майстер удостоєний численних дипломів, почесних грамот Міністерства культури, обласного управління культури, обласного центру народної творчості.

У місті чимало талановитих вишивальниць, творчість яких відзначається великим смаком й оригінальністю. При створенні орнаменту виробу вони спираються на багаті традиції української вишивки, збагачуючи їх новим неповторним декором. Дивовижна винахідливість і талант виявляється у вмінні майстринь творити вишиване диво, яке не залишає байдужими людей.

Василь Мисанець і Надія Ліневич

Надія Ліневич

Ліневич Надія Іванівна народилась у мальовничому куточку поліського краю в селі Немовичі 20 лютого 1944 р. З раннього дитинства спостерігала за роботою своєї тітки, яка вишивала церковні ризи та ікони. Серце Надійки полонила краса і величність її творіння. Від неї вчилась вишивати, а згодом з'явилися перші роботи: серветки, подушки, простирадла, сорочки. Вишивала Надія плаття для себе й подруг. Вдосконалювати майстерність допомагала мама, але тільки наполегливою працею вироблялися навички, вдосконалювалась техніка. Після закінчення Немовицької середньої школи вона пішла працювати швачкою в побутокмбінат «Олеся». Потім працювала в обласній психіатричній лікарні. Коли вийшла на пенсію, стало більше часу для заняття улюбленою справою – вишиванням рушників, яких в її

колекції більше шістдесяти. А ще стала вишивати жіночі та чоловічі сорочки. Беручись до роботи, завжди просить благословення в Бога, тому її роботи випромінюють тепло, затишок, адже використовуються для урочистих подій.

Перша виставка Надії Павлівни відбулась в 1994 р. в Сарненському історико-етнографічному музеї і започаткувала визнання як майстрині. Вона постійно бере участь в районних, обласних, Всеукраїнських виставках, присвячених ювілеям, святам. 4 грудня 2008 р. її роботи були представлені на виставці майстрів народної творчості районного етапу фестивалю мистецтв України «Бурштиновий водограй», згодом на виставці заключного туру фестивалю «Творче жниво». У вересні 2009 р. в Національному палаці мистецтв «Україна» на творчому звіті колективів Рівненської області були представлені роботи Надії Ліневич. У 2013 р. в обласній науковій бібліотеці була друга персональна виставка вишивальниці.

Майстриню нагороджено грамотами обласного управління культури, обласного центру народної творчості, районного відділу культури.

Паньковець Галина Яківна народилась 4 травня 1954 р. в мальовничому селі Нетреба Володимирецького району Рівненської області. Середню освіту здобула в с. Великі Цепцевичі. Згодом закінчила Володимирецьке ПТУ № 9 за спеціальністю маляр-штукатур. Працювала в Рівному на будівництві. Потім переїхала в Сарни, вийшла заміж, народила двоє дітей.

Перші уроки вишивання отримала від мами, яка добре володіла цим ремеслом. З маминої скрині роздивлялася старі візерунки на рушниках, сорочках. Згодом ці узори переносила на рушник, komponуючи й доповнюючи орнаментами та мережкою. Всі роботи виконувала в традиціях поліської вишивки хрестиком, червоними та чорними нитками. Світло і затишно стає на душі в кожного, хто розглядає чарівні вироби невтомних рук майстрині, де кожен виріб неповторний і оригінальний.

Перша виставка Галини Яківни разом з іншими вишивальницями пройшла в Сарненському історико-етнографічному музеї. Згодом її роботи

експонувалися на районних та обласних виставках, присвячених державним та релігійним святам, на фестивалі мистецтв України «Бурштиновий водограй», заключному фестивалі «Творче жниво» у м. Рівне. У 2009 р. майстриня брала участь в Національному палаці мистецтв «Україна» на творчому звіті колективів Рівненської області.

Творче кредо Галини Яківни – творити вишивану красу і дарувати своє чудове мистецтво людям, і від того світ стає прекраснішим.

Наталія Ковальова – Примадонна опери. Прославилась своїм співом за межами нашої Батьківщини Ковальова Наталія Миколаївна, яка народилась в м. Сарни 11 вересня 1976 р.

Перший публічний виступ у 6 років відбувся на сцені Сарненського будинку культури до Дня Перемоги в дуєті з батьками. Після навчання в Сарненській ЗОШ № 5 (нині гімназія) та Сарненській дитячій музичній школі вступила в Львівську середню спеціальну музичну школу ім. Соломії Крушельницької по класу бандури Людмили Посікіри. Після закінчення навчалась у Львівському вищому музичному інституті ім. М. Лисенка (нині музична академія) в класі бандури Людмили Пасікіри та вокалу Тамари Дідик, який закінчила з відзнакою. Одночасно навчалась у Вроцлавській музичній академії ім. Кароля Ліпінського з вокально-акторського профілю в класі Христіана Ельснера, закінчила з відзнакою й дістала звання магістра мистецтв. З 1999 по 2002 рік навчалася в аспірантурі Дрезденської музичної академії ім. Карла Мор фон Веба, яку успішно захистила.

Перша визначна перемога у віці 13 років була на фестивалі «Свято пісні», який відбувся на співочому полі «Марусі Чурай» в м. Полтава. Тут вона отримала першу премію. Потім стала лауреатом міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах ім. Гната Хоткевича у м. Харкові та лауреатом (друга премія) Міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах у м. Хмельницькому (1997–1998 рр.), була фіналісткою конкурсу Домінго (Лос-Анжелос, США), де отримала другу та першу премію на інтернаціональному конкурсі оперних співаків (Олександрі Жірандді) у м. Кобург (Німеччина). Там вона отримала приз глядацьких симпатій товариства «Йогана Штрауса».

Пані Наталія бере участь у Міжнародних фестивалях класичної музики: «Братіславія Контас» (Вроцлав, Польща), «Музичний олімп» (Санкт-Петербург, Росія), «Сноу енд сімфоні» (Сент Марі, Швейцарія), «Вретендекий гопернг феств» (Австрія).

Вона провела багато концертів на сценах Європи, а в даний час – провідне сопрано німецької опери на Рейні в Дюссельдорфі. Вона – Примадонна Дюссельдорфської опери, Королівської опери в Брюсселі та Паризької опери.

Наталія Ковальова

Світлана Усик

Усик Світлана Борисівна. Сарненський міський голова, Рівненської області. Нагороджена орденом святої великомучениці Варвари II ступеня, орденом княгині Ольги III (Указ Президента України від 22 січня 2016 р. № 18).

Народилася 16 березня 1958 р. в селі Селище Сарненського району в сім'ї службовців. У 1983 р. закінчила Львівський торгово-економічний інститут за спеціальністю «Товарознавство і організація торгівлі непродовольчими товарами». З дипломом товарознавця вищої категорії трудову діяльність розпочала у Клесівському споживчому товари-

стві. Організаторські здібності, відповідальне ставлення до професійних обов'язків стали запорукою призначення на посаду старшого товарознавця Сарненської міжрайбази, на якій Світлана Борисівна працювала понад шість років до 1986 р.

Активна громадянська позиція, лідерські якості, участь у громадському житті супроводжували Усик С. Б. на посадах заступника, першого заступника голови райдержадміністрації, заступника голови Сарненської райспоживспілки, голови райкому профспілки працівників споживчої кооперації, члена ради облспоживспілки, ради федерації профспілок Рівненської області.

Після чергових місцевих виборів у 2010 р. Світлану Борисівну призначено першим заступником Сарненського міського голови. На позачергових виборах 2014 р. громада м. Сарни обрала Усик С. Б. міським головою. Підтвердженням ефективної роботи та результатів управління господарством міста стало надання кредиту довіри територіальній громаді вдруге, з обранням міським головою Світлани Борисівни на чергових місцевих виборах у жовтні 2015 р.

У Сарнах, вперше в Україні, в травні 2013 р., на центральній площі міста та адмінприміщенні міської ради піднятий прапор Європейського Союзу за участі представників Ради Європи в Україні та міжнародних делегацій міст-партнерів з Республіки Польща – Гміни Длуголенка та Нового Двору Гданського, з якими підтримуються тісні ділові відносини.

За безпосередньої участі міського голови реконструйований парк «Героїв Майдану» з встановленням в ньому пам'ятника Героям Небесної Сотні, комплексного дитячого спортивного майданчика, висадження дерев, квітів та озеленення території.

У 2012 р. Світлана Борисівна визнавалась переможцем конкурсу «Жінка року» у номінації – працівники органів виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування. Протягом двох скликань обиралась депутатом Сарненської районної ради.

Багато робіт проведено міською радою під керівництвом Світлани Борисівни по благоустрою міста: на багатьох вулицях замінено покриття тротуарів плиткою, встановлено освітлення, відремонтовано дорожнє покриття.

Напередодні 25 річниці Незалежності центр міста прикрасив чудовий фонтан, в міському парку з'явився новий пам'ятник – символ «Сарна» та облаштовано дитячий розважальний майданчик.

ЗМІСТ

В краю лісів та боліт.....	5
Сарненські легенди	7
Погляд у минуле.....	9
Заснування Сарн	19
Події Першої світової війни.....	37
Сарненщина в роки визвольних змагань 1917-1921 років	43
Життя міста за Другої Речі Посполитої.....	53
Роки лихоліття 1939 – 1945 рр.....	82
Відбудова Сарн	104
Сьогодення міста.....	123
Відомі люди в Сарнах	179

Краєзнавче
видання

ТИШКЕВИЧ
Раїса Костянтинівна

САРН

Підбір та обробка ілюстрацій
Віктор Луц

Комп'ютерна верстка і дизайн
*Віктор Луц,
Ольга Морозова*

Підписано до друку 18.10.2016 р.
Формат 70 x 100 1/16. Папір офсет.
Ум. друк. арк. 28,90. Наклад 500. Зам. № 27

Видруковано ПП Дятлик М. С.
35304 Рівненська область, Рівненський район,
с. Корнин, вул. Центральна, 58
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 11 від 12.06.2002 р.

